

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Науковий парк «Наука та безпека»

**ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС
УКРАЇНИ**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Вінниця, 24 березня 2023 року)

Вінниця 2023

Оргкомітет конференції:

Сокурєнко В. В. – ректор Харківського національного університету внутрішніх справ (голова);
Моргунов О. А. – перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (заступник голови);
Харченко С. В. – професор кафедри психології та педагогіки факультету № 3 (секретар);
Звірянський Г. В. – декан факультету № 3;
Федорєнко О. І. – завідувач кафедри психології та педагогіки факультету № 3;
Абламський С. Є. – начальник відділу організації наукової діяльності та захисту інтелектуальної власності капітан поліції;
Полховський О. М. – начальник інформаційно-технічного відділу;
Щєрбакова І. В. – начальник відділу зв'язків з громадськістю.

*Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення ХНУВС № 2 від 18.01.2023*

Психологічні та педагогічні проблеми професійної
П86 освіти та патріотичного виховання персоналу системи
МВС України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.
(м. Вінниця, 24 берез. 2023 р.) / МВС України, Харків.
нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». –
Вінниця : ХНУВС, 2023. – 236 с.

У збірнику понад 120 авторів з різних регіонів України розглянули актуальні питання психолого-педагогічної підготовки поліцейських, практичних працівників поліції, особливу увагу приділили соціально-психологічному забезпеченню правоохоронної діяльності в сучасних умовах.

Надано низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної роботи в підрозділах Національної поліції України.

УДК 159.9:351.74(063)

Матеріали друкуються за рішенням оргкомітету конференції, викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори. Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (<http://www.univd.edu.ua>) у розділі «Наука», сторінка «Конференції, семінари та круглі столи»), а також у репозитарії ХНУВС (<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>)

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.....	11
---------------------	----

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

БОНДАРЕНКО В. В., РЕШКО С. М., ХМЕЛЮК А. Р.

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЗВО МВС УКРАЇНИ	12
---	----

БРИСКОВСЬКА О. М.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ	14
--	----

КЛОЧКО А. М.

НАПРЯМИ, МЕТОДИ І ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ.....	15
---	----

ЗВІРЯНСЬКИЙ Г. В.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ.....	17
---	----

МІРШУК О. Є.

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ.....	19
--	----

ЧУПРІНОВА Н. Ю., СЕВРУК І. І., СОКОЛОВСЬКА Ю. В.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ.....	21
---	----

ШЛОМІН О. Ю.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ	23
---	----

АНАСТАСОВА Я. В.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	25
--	----

КОРОТКЕВИЧ Р. О.

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПРАВООХОРОНЦІВ	27
---	----

СЕКЦІЯ 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

ЄВДОКІМОВА О. О.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ЦІЛЕСПРЯМОВАНА СИСТЕМА.....	30
--	----

КУЧЕРЯВИЙ А. О.

ПРОВІДНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАРУБІЖНИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК ЧИННИКИ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ).....	32
--	----

<i>МАРЧЕНКО О. Г.</i> SOFT SKILLS У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ	34
<i>МИРОШНИЧЕНКО В. І.</i> ЗАХОДИ З РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРИКОРДОННИКІВ	35
<i>МАКАРЕНКО О. Ю., МАКАРЕНКО Н. А.</i> УЧАСТЬ АДВОКАТІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ	37
<i>СУПРУН Д. М.</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА-ПРАВООХОРОНЦЯ	39
<i>ТЮРІНА В. О., ДАНЧЕНКО І. О.</i> ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	41
<i>ШВЕЦЬ Д. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ.....	43
<i>ШУМОВЕЦЬКА С. П.</i> ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ NON-FICTION І СТАНОВЛЕННЯ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ЛІДЕРІВ	45
<i>БОБРО Н. В.</i> ІНТЕГРУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ У ДІЯЛЬНІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ).....	47
<i>ГАЛУСТЯН О. А., ПОЄДІНЦЕВ І. А.</i> ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ	50
<i>ГОРІНА О. Т.</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ.....	52
<i>ІЛЬНИЦЬКИЙ О. М.</i> ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	54
<i>МАКОГОНЧУК Н. В., ГОЛЯРДИК Н. А., ГЕВКО О. І.</i> МЕТОДИКА СКЛАДАННЯ ПОРТРЕТУ ІСТОРИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ДИДАКТИЦІ ІСТОРІЇ.....	56
<i>НЕППЕНКО Л. П.</i> ПРОГРАМА КУРСУ «ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА АРГУМЕНТАЦІЇ» У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ АРГУМЕНТАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	58
<i>СТАТІВКА О. О., БІЛОУСОВ А. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ	60
<i>ФИЛИПСЬКА В. І.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ.....	61

<i>ЧЕРВОНІЙ П. Д.</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ.....	63
<i>БІЛОУСОВ А. В.</i> ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОГО СПІЛКУВАННЯ	64
<i>ДОРОФЄЄВ А. С.</i> ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ПО РОБОТІ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ	66
<i>ШУМЕЙКО О. М.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ КАДРІВ У ВНЗ КИТАЮ	68
<i>ІВАНОВ С. О.</i> НАВЧАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЗА ДОПОМОГОЮ WEB-ТЕХНОЛОГІЙ.....	70
<i>ІЛЬНИЦЬКА Я. О.</i> ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ	71

СЕКЦІЯ 3 **СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

<i>БАНДУРКА О. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	73
<i>ГРЕЧЕНКО В. А.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ЖІНОК, ЯКІ СКОЮЮТЬ ЗЛОЧИНИ	75
<i>ОСЬОДЛО В. І., РИБЧУК О. Г.</i> КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРА ..	77
<i>ПРИХОДЬКО І. І., КОЛЕСНІЧЕНКО О. С., МАЦЕГОРА Я. В.</i> ЗМІСТ І СТРУКТУРА АНКЕТИ «ВИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЦІННОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ»	79
<i>СТАСЮК В. В., ДИКУН В. Г.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ГРУЗІЇ	82
<i>АЛЕКСАНДРОВ Ю. В.</i> РЕФЛЕКСИВНІСТЬ ПСИХОЛОГА – ОСНОВА УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	84
<i>ДЕМИДЕНКО Н. М., КОВАЛЕНКО Є. В.</i> ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ: СУДОВА ПРАКТИКА УКРАЇНИ	86
<i>ЖДАНОВА І. В., БОНДАРЕНКО Л. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ	87

<i>КРИЩАК І. В.</i> НЕОБХІДНІСТЬ РАЦІОНАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ ЧАСУ У РАМКАХ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ ЯК ЗАПОРУКА НОВИХ ЗДОБУТКІВ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ВЗАЄМОДІЙ ДУХОВНОГО І ТІЛЕСНОГО, ЖИТТЄВОГО І НЕБЕСНОГО.....	89
<i>КУРУЧ А. В.</i> РОЛЬ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	92
<i>ЛАРІОНОВ С. О., МАКАРЕНКО П. В.</i> ЗАСАДИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З ПЕРСОНАЛОМ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПРОБЛЕМАМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	93
<i>ПІДЧАСОВ Є. В., ЧЕПЕЛЄВА Н. І.</i> ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	96
<i>ПОНОМАРЕНКО Я. С.</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС ПРОБЛЕМИ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	98
<i>ТОВМА І. М., ТОВМА М. І.</i> ПСИХОЛОГІЯ ЛІДЕРСТВА ЯК СУЧАСНА ВИМОГА ДО ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ	100
<i>ХАРЧЕНКО С. В.</i> ІМОВІРНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ	102
<i>КОВАЛЕНКО Є. С.</i> ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМИ ...	103
<i>ЛАРІОНОВА І. Т.</i> ПСИХОЛОГІЧНА ТИПОЛОГІЯ ДРІБНИХ КОРУПЦІОНЕРІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	105
<i>МАР'ЯН М. М.</i> ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	107
<i>МОХОРЕВА О. М.</i> ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.....	109
<i>МЯЛО В. М.</i> ВПЛИВ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	111
<i>ПАЩЕНКО А. О.</i> ОСОБИСТІСНІ ПРЕДИКТОРИ ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НГУ.....	112
<i>СКЛЯР О. С.</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО	114
<i>КОЛЕСНИК О. О.</i> ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ.....	116
<i>МАКСИМОВА К. В.</i> МЕТОДИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ПСИХОЛОГІЇ	118

<i>ОЛЕКСИН М. О.</i>	
РЕСУРСИ ТА РЕСУРСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ	119
<i>РЕЗНІК К. О.</i>	
ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНА «ПСИХОЛОГІЧНА РОЗУМНІСТЬ»	121

СЕКЦІЯ 4

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

<i>БОЙКО-БУЗИЛЬ Ю. Ю.</i>	
ТРИВОГА У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, СПРИЧИНЕНА СЛУЖБОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	124
<i>КІСІЛЬ З. Р.</i>	
ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ПІДґРУНТЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ.....	126
<i>КОЛЕСНІЧЕНКО О. С., МАЦЕГОРА Я. В.</i>	
АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ СТРУКТУРОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю З ПРАВООХОРОНЦЯМИ – УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ З ОЗНАКАМИ МОРАЛЬНОЇ ТРАВМИ	129
<i>ЦІЛЬМАК О. М.</i>	
ОСНОВНІ ПРАВИЛА ЗАСТОСУВАННЯ ДИХАЛЬНИХ ВПРАВ І ТЕХНІК	131
<i>БОТНАРЕНКО І. А.</i>	
ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ.....	134
<i>ВОЛОШИНА О. В.</i>	
ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО РЕСУРСУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	137
<i>КОЧЕРГА Є. В.</i>	
АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ.....	139
<i>ЛОЗОВА С. М., САМОЙЛОВА О. Ф.</i>	
ФОРМУВАННЯ НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ В РОБОТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ.....	141
<i>МАКАРОВА О. П.</i>	
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ BRAINSPOTTING ПРИ РОБОТІ З ТРАВМОЮ	143
<i>МЕДВЕДЄВА О. В.</i>	
МІСЦЕ ДЕБРИФІНГУ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	145
<i>СЛУРДЕНКО Д. О.</i>	
РЕГУЛЯЦІЯ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	147
<i>СТРАЖНИК Ю. І.</i>	
НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ...	149
<i>ІВАНЧЕНКО О. М.</i>	
ОСОБИСТІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ	150

<i>КИЩУК Л. А.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ОФІЦЕРІВ	151
<i>КРИВУЛЯ В. Є.</i>	
ГРУПОВА ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРАВООХОРОНЦЯМ, ЯКІ МАЮТЬ БОЙОВИЙ ДОСВІД.....	153
<i>ЛЯН Є. С.</i>	
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРЯННЯ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	155
<i>МАТВІЄНКО А. А.</i>	
ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ	157
<i>ПОНОМАРЕНКО О. А.</i>	
НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	158
<i>ТЮТЮННИК Л. Л.</i>	
ЗАСОБИ ПСИХІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СЛУЖБОВО-БОЙОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	160
<i>УКРАЇНЕЦЬ В. М.</i>	
СУТНІСТЬ БОЙОВОГО СТРЕСУ У ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ.....	162

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

<i>БАРКО В. І., БАРКО В. В.</i>	
ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	164
<i>ГУСАРОВ С. М.</i>	
РОЛЬ КУРАТОРА НАВЧАЛЬНОЇ ГРУПИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	167
<i>ШЕВЯКОВ О. В., ОСТАПЕНКО І. С., ГЕРАСИМЧУК О. А.</i>	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ	170
<i>ЗАРІЧАНСЬКИЙ О. А.</i>	
АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ВИХОВАННЯ	172
<i>МАРТИШКО А. Ю.</i>	
ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	174
<i>БУТЕНКО М. В.</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО	176
<i>МУРЗА Ю. Ю.</i>	
ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ .	177

СЕКЦІЯ 6

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

КОРНІЄНКО В. В.

ДИТЯЧА ТРИВОЖНІСТЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ 180

СОКУРЕНКО В. В.

«РЕДАН» ЯК НОВИЙ АГРЕСИВНИЙ НАПРЯМ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ 182

МОРГУНОВ О. А.

МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ 184

ТЮРІНА В. О., ШМАРАЄВА А. Д.

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА 186

ФЕДОРЕНКО О. І.

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
У РОБОТІ З ДІТЬМИ 188

ДЖАГУПОВ Г. В.

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ – СКЛАДОВА УСПІШНОЇ БОРОТЬБИ
З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ ТА ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В УКРАЇНІ 190

БОНДЗИК Д. М.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬ ПРАЦІВНИКИ
ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ З МЕТОЮ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ
У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 192

СОЛОХІНА Л. О., СУХОВ Д. О.

БУЛІНГ ЯК ВИД ФІЗИЧНОГО І ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА 194

ЗІНЧЕНКО Д. А.

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ,
ЯКІ ЗАЛИШИЛИ ЗОНУ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ 196

ПЕРЕГОРОДА А. Р.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ
НЕПОВНОЛІТНІХ 198

ПОПОВА А. Р., СТОРЧАК С. С.

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї 199

ПРОКОДЯНЧИК С. С.

БУЛІНГ ЯК ВИД ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В ДИТЯЧОМУ
І ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩАХ 201

РОГ П. О.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ: ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА 203

ШКАРУПА В. І., ВОРОБІЙОВА А. О.

КІБЕРБУЛІНГ ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ 204

СЕКЦІЯ 7

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИСТОЯННЯ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РФ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР УКРАЇНИ

МІЛОРАДОВА Н. Е.

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ВІЙНИ: ФАКТОРИ ЗБІЛЬШЕННЯ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРНЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ 207

САВІЩЕНКО В. М.

СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ 209

ГІРЕНКО С. П., КОТЕЛЮХ М. О.

ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 211

ДОЦЕНКО В. В.

СКЛАДОВІ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
В УМОВАХ ВІЙНИ 214

П'ЯНКІВСЬКА Л. В.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОСВІТА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО 216

ШЕВЧЕНКО В. В.

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ 218

ФІЛОНЕНКО В. М.

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ У ПІДРОЗДІЛАХ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ 219

БОЙЧУК С. С.

ПСИХОЛОГІЧНА РЕСУРСНІСТЬ СПЕЦПРИЗНАЧЕНЦІВ В УМОВАХ ВІДКРИТОГО
ПРОТИСТОЯННЯ З АГРЕСОРом 221

НЕСТЕРЕНКО Н. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЖАНТІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК ВІЙСЬКОВИХ КЕРІВНИКІВ 222

РАСТОРГУЄВА Н. О.

ПОНЯТТЯ ТРАВМАТИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ
ТА ЇЇ ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ 224

ПИРОГОВ К. О.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ 226

СТУПНИЦЬКА О. Г.

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ТА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 228

ТАМАРІН С. В.

СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ СЕКТОРУ
БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ 230

ХУДАВЕРДОВА А. О.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ УЯВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРО ЗРАДУ 231

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ!

Від імені ректорату та Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ вітаю вас із початком роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України». Конференція відбувається в умовах воєнного стану у зв'язку із повномасштабним вторгненням російської федерації в нашу країну, що позначилося на всіх сферах життя. Постали нові проблеми та виклики, пов'язані з війною, з якими стикнулися і працівники освіти, і психологи, і фахівці правоохоронних органів. Рік війни показав, що вирішення цих проблем потребує пошуку нових підходів до організації освітнього процесу з підготовки поліцейських, оновлення змісту навчання з урахуванням потреб військового часу, використання сучасних методів надання психологічної допомоги як поліцейським, так і населенню. Спроби віднайти вирішення цих питань знаходять висвітлення в темах доповідей, які заплановані для обговорення.

Психологічна підготовка працівників Національної поліції України, забезпечення їхньої готовності до несення служби в умовах воєнного стану набули іншого сенсу і потребують переосмислення. Перед фахівцями-психологами постали складні завдання – навчити курсантів надавати психологічну самодопомогу і допомогу іншим, підвищити їхню психологічну стійкість до травмуючих ситуацій, зменшити наслідки стресу та зберегти психічне здоров'я. Вирішення цих завдань також потребує обговорення науковців та психологів-практиків.

Формування патріотизму як студентської молоді, так і поліцейських, які здобувають освіту, є ще одним важливим напрямом діяльності в закладах вищої освіти МВС. Реалії життя спонукають зробити процес формування українського громадянина-патріота цілеспрямованим і усвідомленим.

Вважаю, що саме патріотизм як представників сектору безпеки та оборони, так і кожного громадянина країни дозволив зупинити просування ворога, мужньо протистояти військовій агресії, давати відсіч окупантам та звільняти території нашої країни.

У мене не викликає жодних сумнівів те, що патріотизм нашої молоді є запорукою незалежності, єдності та незламності нашої країни. Сподіваюся, що висловлені під час роботи конференції наукові погляди стануть основою для подальшої роботи з вирішення зазначених проблем психологічної та професійної освіти, сприятимуть підвищенню якості підготовки кадрів для органів і підрозділів Національної поліції.

Слава Україні!

Ректор

**Харківського національного університету внутрішніх справ
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
генерал поліції третього рангу**

Валерій СОКУРЕНКО

СЕКЦІЯ 1

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

УДК 796.011.3:351.741

Валентин Володимирович БОНДАРЕНКО,

завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

доктор педагогічних наук, професор, заслужений майстер спорту України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0170-2616>;

Стефан Михайлович РЕШКО,

професор кафедри спеціальної фізичної підготовки

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

професор, заслужений майстер спорту,

заслужений працівник фізичної культури і спорту України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7456-8550>;

Анатолій Русланович ХМЕЛЮК,

викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7756-5323>

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ЗВО МВС УКРАЇНИ

Висвітлено особливості реалізації стратегії національно-патріотичного виховання курсантів ЗВО МВС України на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки. Констатовано важливість впровадження в практичні заняття зі спеціальної фізичної підготовки курсантів елементів українських народних рухливих ігор, що передбачають розвиток основних фізичних здібностей та долучають до досвіду морального життя українського народу.

Ключові слова: курсант; фізична підготовленість; національно-патріотичне виховання.

Військова агресія проти нашої держави актуалізувала питання патріотичного виховання молоді, зокрема здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України [1, с. 17; 4, с. 27]. Патріотичне виховання – складова національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста та демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних, культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин [8, с. 28]. Воно сприяє єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних засад розвитку українського суспільства і держави. У нормативних документах національно-патріотичне виховання дітей та молоді трактують як комплексну, системну та цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [7].

Національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів підготовки поліцейського, оскільки відповідальність за захист державно-конституційного устрою України,

забезпечення законності та стабільного правопорядку лягає на плечі майбутніх правоохоронців. Дослідниця О. І. Федоренко переконана, що лише поліцейські з розвиненими професійними здібностями, морально-психологічними, духовними рисами й патріотизмом, здатні виконати свій обов'язок професійно [8].

В умовах прямої загрози денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникла нагальна необхідність переосмислення досягнутого та здійснення системних заходів, які спрямовані на підвищення рівня фізичної підготовленості майбутніх правоохоронців засобами національно-патріотичного виховання [5; 6].

Підвищення рівня фізичної підготовленості курсантів ЗВО МВС України засобами національно-патріотичного виховання передбачає використання різноманітних засобів, серед яких рухливі ігри, які ґрунтуються на оздоровчих та культурних традиціях українського народу, естафети, спортивні ігри зі спрощеними правилами тощо [2; 6]. Навчальні заняття зі спеціальної фізичної підготовки прямо або опосередковано впливають на здібності здобувачів вищої освіти, які дозволяють їм досягти гармонії знань і дій, почуттів і спілкування, фізичного й духовного [1]. Досягнення здобувачами такої гармонії забезпечує їм соціальну стійкість, активну життєву позицію. З цієї метою дослідники рекомендують вводити в освітній процес із практичних дисциплін навчально-рольові ігри [3, с. 10]. Важливим для науково-педагогічного працівника є створення умов для ефективного опанування здобувачами вищої освіти рухових умінь, навичок, розвиток фізичних здібностей, оскільки це важлива складова підготовки захисників правопорядку [1; 6]. Виховною метою на цих заняттях повинна бути не лише турбота про розвиток фізичних здібностей, а й забезпечення гармонійного розвитку фізичного й духовного життя, підготовка здобувача до суспільно корисної праці й захисту свого народу, нації, Батьківщини від ворогів.

В контексті патріотичного виховання курсантів, вагомого значення набуває мова, якою спілкується науково-педагогічний працівник. Спілкування рідною мовою сприяє зростанню національної свідомості здобувача, формує його гідність, моральні риси українця.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко Валентин, Сушков Олег, Дідковський Володимир, Арсененко Олександр, Рябуха Олександр Особливості патріотичного виховання здобувачів вищої освіти під час навчальних занять з фізичної підготовки. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2022 . №13 (32). С. 16–26.
2. Бондаренко В. В., Данильченко В. А. Застосування діяльнісного підходу під час професійного навчання майбутніх працівників Національної поліції України. *Priority directions of science development : Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference (Lviv, Ukraine 3-4 February 2020)*. Lviv : 2020. С. 415–418.
3. Бондаренко В. В., Русанівський С.В., Шумко Я.В. Використання навчально-рольових ігор під час опанування майбутніми правоохоронцями практичних дисциплін. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Харків, 25 берез. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 9–12.
4. Бондаренко В. В., Худякова Н.Ю., Шумко Я.В. Національно-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України під час навчальних занять зі спеціальної фізичної підготовки. *Актуальні питання правового і патріотичного виховання здобувачів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : НАВС, 2022. С. 27–32.
5. Бондаренко В., Мартишко А., Худякова Н. Фізичне виховання в закладах вищої освіти МВС України: навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т.П. 2022. 261 с. URL: <http://surl.li/dhsqn> (дата звернення: 31.01.2023)
6. Жевага С. І Роль фізкультурної освіти у патріотичному вихованні молоді. *Проблеми освіти*. № 72. С. 46–50.
7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 № 1038 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641».
8. Федоренко О. І. Формування патріотизму курсантів-поліцейських в освітньому процесі ЗВО МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Харків, 25 берез. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 27-30.

Одержано 20.02.2023

Оксана Миколаївна БРИСКОВСЬКА,

провідний науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем протидії злочинності

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6902-9969>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ТА КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Розкрита роль національно-патріотичного виховання поліцейських та курсантів у становленні самодостатнього громадянина-патріота України та професійному становленні. Запропоновані окремі заходи національно патріотичного виховання для формування патріотичної свідомості, патріотизму як стійкої загальної риси особистості сучасного поліцейського та мотивації у професійній діяльності.

Ключові слова: *національно-патріотичне виховання, особистість поліцейського, патріотизм України, патріотичні цінності, самосвідомість.*

Російська агресія викликала хвилю патріотизму, яка сколихнула всю Україну. Самоорганізація громадянського суспільства, відданість і героїзм пересічних українців, військовослужбовців та добровольців стали одними з визначальних факторів, що дозволили зупинити агресора [1, с. 2-3].

Важливе місце у підготовці поліцейських повинно відводитись патріотичному вихованню, моральній культурі та психологічній стійкості.

На сьогодні потреба патріотичного виховання молоді в усіх регіонах України потребує особливого значення – це невід’ємна частина майбутнього нашої нації. Завдання такого виховання полягає у забезпеченні становлення самодостатнього громадянина патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання своїх громадянських обов’язків та успадкування духовно-культурних надбань Українського народу [2].

Як показують події останніх років, забезпечення належним чином національного суверенітету і територіальної цілісності України потребує зміцнення патріотичного виховання, спрямування на становлення свідомих громадян, патріотів української соборності. Освіта не зводиться до оволодіння певною сумою знань, розвиненої потреби вміння навчатися, але і передбачає патріотичне виховання та формування моральної культури, психологічної стійкості. Патріотичне виховання необхідне не тільки для майбутніх поліцейських але й для діючих.

Ми підтримуємо думку, що патріотизм це стійка загальна риса особистості сучасного правоохоронця, яка інтегрує у собі окремі характеристики спрямованості (інтереси, ціннісні орієнтації, переконання), характеру (рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, організованість) та емоційно-почуттєвої сфери (радість, гордість, прив’язаність). У спонукальному аспекті патріотизм поєднує в собі повністю усвідомлений, стійкий, інтенсивний за енергетикою мотив, психологічну готовність та намагання, що зовні проявляється у відповідних професійних діях і поведінкових актах [3, с. 21].

В умовах збройної та інформаційної агресії РФ проти України, економічної кризи, збільшується потреба у системному вихованні щодо формування, у працівників, позитивного образу України як могутньої незалежної держави з унікальною культурною спадщиною.

Психологія особистості правоохоронця у будь-якому віці при всій її стабільності безперервно міняється. У світі немає нічого незмінного, і психологія людини не є виключенням. Розвивати особистість правоохоронця потрібно перш за все соціально. Від цього у вирішальній мірі залежатиме його успіх у житті і правоохоронній діяльності [3, с. 21].

Через утвердження у свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України. Патріотичне виховання працівників поліції доцільно проводити на заняттях з службової підготовки проводячи зустрічі з ветеранами війни для наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за свободу і незалежність нашої

держави, запрошувати лекторів з історії України для ознайомлення з героїчним минулим українського народу і його бойовими традиціями, відомих діячів державотворення, формування культури мови, а також розглядати такі питання на нарадах, засіданнях, здійснювати підтримку бійців як морально так і матеріально відправляючи на фронт допомогу, провідуючи поранених у госпіталях, надаючи допомогу сім'ям загиблих працівників поліції, організовуючи та беручи участь у державних та національних святах для збереження національно-культурних традицій, долучаючи діючих працівників поліції до проведення профорієнтаційної роботи серед учнівської молоді у середніх закладах освіти.

Сьогодні Україна переживає надскладний період, потерпає від зовнішньої збройної та інформаційної агресії і в той же час відбувається велике національне відродження. Можна констатувати, що такого сплеску патріотизму ніколи не було за всі роки незалежності України. Причому патріотизму не місцевого, а національного-громадянського спрямування, який проявляється в любові до Батьківщини, українського народу [4, с. 33].

А тому найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є утвердження духовності, моральності, шанобливого ставлення до національних надбань Українського народу.

Список бібліографічних посилань

1. Сьомін С. В. Патріотичне виховання молоді як невід'ємна складова системи забезпечення національної безпеки України. Аналітична записка. Національного інституту стратегічних досліджень № 34, Серія «Національна безпека». Київ. 2018 17 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/patriotuzm-d0e63.pdf> (дата звернення: 31.01.2023)
2. Національно-патріотичне виховання. сайт Міністерства освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/vihovna-robotata-zahistprav-ditini/nacionalno-patriotichne-vihovannya> (дата звернення: 31.01.2023).
3. Медведєв В.С. Патріотизм як характеристика особистості сучасного правоохоронця : тези доп. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* (ХНУВС, 30.03.2018). Харків: Харків. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. С. 19–22.
4. Хаустова О.В. Роль соціально-гуманітарних дисциплін у національно-патріотичному вихованні персоналу правоохоронних структур : тези доп. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* (ХНУВС, 30.03.2018). Харків: Харків. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. С.С. 33-35.

Одержано 20.02.2023

УДК 371.132:371.125

Анатолій Миколайович КЛОЧКО,

проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6898-964X>

НАПРЯМИ, МЕТОДИ І ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто питання, пов'язані з національно-патріотичним вихованням курсантів та студентів. Показано можливості виховної роботи при здійсненні патріотичного виховання майбутніх офіцерів поліції. Розкрито зміст, напрями, методи і форми роботи із студентською молоддю у закладі вищої освіти МВС України.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, курсанти, студенти вищого навчального закладу.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, пробудження громадянської та громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні зміни всередині

суспільства, ідентифікаційні та реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу. Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття та базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древні і величні культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання молоді.

В основу національної системи патріотичного виховання покладено національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства та нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології.

Національно-патріотичне виховання являє собою комплекс заходів духовно-морального, соціально-політичного, психолого-педагогічного, військово-технічного та іншого характеру, реалізація яких сприяє формуванню у підростаючого покоління патріотичної самосвідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту інтересів держави, прагнення брати участь в діяльності, яка спрямована на її розвиток, збереження національно-культурних традицій. Національно-патріотичне виховання *спрямоване* на формування і розвиток особистості громадянина – патріота держави, що характеризується самостійністю мислення, моральними якостями, почуттям громадянського обов'язку, виявом любові до Батьківщини, рідного краю, мови, звичаїв і традицій свого народу, толерантним ставленням до інших народів та культур, шануванням національних святинь і символів, повагою до Конституції, правових основ держави.

Основними напрямками національно-патріотичного виховання курсантів та студентів є такі.

Духовно-моральний напрям передбачає формування морально стійкої особистості, яка має такі моральні якості, як чесність, сумлінність, відповідальність, повага до старших, мужність, любов до Батьківщини і свого народу, повага до родини, батьків, сімейних традицій; формування соціальної активності, спрямованої на служіння інтересам держави; формування ціннісного ставлення до отримання професії як життєвої необхідності, головного способу досягнення успіху в житті тощо.

Культурно-історичний напрям передбачає виховання потреби в оволодінні і збереженні національної культури, традицій і звичаїв; формування розуміння місця та ролі свого народу і країни у розвитку світової культури; залучення курсантів, слухачів та студентів до участі у програмах, проєктах громадських організацій, спрямованих на національно-патріотичне виховання молоді; організацію святкування національних календарно-тематичних, релігійних і державних свят; формування почуття національної гідності, національної самосвідомості, здатності взаємодіяти та ефективно спілкуватися з людьми інших культур, мов і релігій.

Громадсько-правовий напрям передбачає вивчення основ державності України, знання її Конституції, Гімну, державної символіки, прав і обов'язків громадянина України; формування глибокого розуміння громадянського обов'язку, ціннісного ставлення до національних інтересів України, її суверенітету і цілісності; правове навчання і виховання курсантів, студентів і слухачів, формування культури правових відносин, прагнення дотримуватись у поведінці законів і правових норм; виховання готовності у професійній діяльності враховувати не тільки особисті, а й суспільні та державні інтереси.

Військово-патріотичний напрям передбачає: вивчення військової історії України, а також Харкова і Харківської області, історичних подій та пам'ятних дат, які суттєво вплинули на становлення та розвиток нашої держави; збереження військових традицій та традицій, які існують у правоохоронних органах; налагодження співпраці з військовими формуваннями України, об'єднаннями учасників бойових дій як мотивація готовності оберігати честь і славу України, обороняти її свободу і незалежність; формування позитивного іміджу працівника поліції, готовності до сумлінного виконання професійного обов'язку; формування у студентів поваги до правоохоронних органів.

Із метою реалізації національно-патріотичного виховання використовують такі *методи і форми* роботи зі студентською молоддю в межах освітнього процесу закладу вищої освіти:

- словесні (бесіди, розповіді, лекції, семінари, робота з книгою та періодичною пресою, написання рефератів на статей, обговорення тощо);
- наглядні (ілюстрації, демонстрації, презентації, відеоперегляд сюжетів та фільмів, екскурсії, оформлення тематичних листівок тощо);
- практичні (метод вправ, метод прикладів, змагання, командно-штабні навчання, тактичні навчання тощо);
- інтерактивні (зустрічі-діалоги, диспути, дискусії, творчі конкурси, організація та проведення тематичних свят, ігри, тематичні виставки, конференції, «круглі столи», зустрічі з видатними людьми);
- методи психологічного впливу на особистість: переконання, навіювання, власного прикладу.

Досягнення цілей національно-патріотичного виховання можливе лише за умов цілеспрямованої, систематичної і організованої роботи з формування у молодого покоління патріотичних ідей та переконань.

Одержано 28.02.2023

УДК 371.132:371.125

Геннадій Володимирович ЗВІРЯНСЬКИЙ,

декан факультету № 3

*Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ

Розглянуто комплекс форм і методів, які можуть бути реалізовані з метою національно-патріотичного виховання в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Ключові слова: *виховання, національно-патріотичне виховання, форми, методи, курсанти, майбутні офіцери поліції.*

Освітній та виховний процес у закладі вищої освіти має бути спрямований на формування у курсантів патріотизму шляхом реалізації заходів національно-патріотичного спрямування.

Національно-патріотичне виховання являє собою комплексну і цілеспрямовану діяльність усіх підрозділів університету, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування у правоохоронців та молодого покоління в цілому, високої патріотичної свідомості, національної гідності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Метою національно-патріотичного виховання є формування і розвиток патріотизму як важливої духовно-моральної і соціальної цінності, виховання людини з почуттями національної гордості, активної громадянської позиції, любові до Батьківщини, здатної проявити їх як у захисті держави та її інтересів, так і в розбудові громадянського суспільства.

Національно-патріотичне виховання необхідно здійснювати на основі дотримання принципів: національної спрямованості навчання і виховання у вищому закладі освіти; самоактивності й саморегуляції особистості; полі культурності; соціальної відповідності сучасним потребам суспільства; історичної і соціальної пам'яті; культурного наслідування та дотриманні історичних, релігійних та культурних традицій українського народу.

При вихованні у курсантів, студентів та слухачів національного патріотизму в освітньому процесі вищого закладу освіти із специфічними умовами навчання необхідно звернути увагу на такі напрямки діяльності, як:

- духовно-моральний напрям, який пов'язаний з формуванням морально стійкої особистості, яка має такі моральні якості, як чесність, сумлінність, відповідальність, повага до старших, мужність, любов до Батьківщини і свого народу;
- культурно-історичний напрям, який передбачає виховання потреби в оволодінні і збереженні національної культури, традицій і звичаїв народів, які живуть на території України;
- громадсько-правовий напрям, який пов'язаний із вивченням основ державності України, знання її Конституції, Гімну, державної символіки, прав і обов'язків громадянина України; із формуванням глибокого розуміння громадянського обов'язку, ціннісного ставлення до національних інтересів України, її суверенітету і цілісності;
- військово-патріотичний напрям, відображає збереження військових традицій та традицій, які існують в правоохоронних органах; забезпечення зв'язку між поколіннями, формування позитивного іміджу працівника поліції, готовності до сумлінного виконання професійного обов'язку.

Серед методів і форм патріотичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. Особливу увагу формуванню патріотизму слід приділяти у позанавчальній діяльності курсантів. Окрім традиційних методів (бесід, дискусій, лекцій, семінарів, роботи з літературою, періодичною пресою тощо) доцільно організовувати заходи національно-патріотичного спрямування. А саме:

- тематичні бесіди (наприклад, «Моя рідна Україна», «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Державна символіка Батьківщини» та ін.);
- перегляд фільмів, телепередач і відеороликів патріотичного спрямування;
- заходи, які виховують любов до української мови («Свято рідної мови», «Шевченківське слово», «Літературні вечорниці», «Тиждень української мови» та ін.);
- форми роботи, пов'язані з вивченням історії рідного краю і народу: відвідання місць історичних подій, вивчення літератури, збирання документів та матеріальних пам'яток та ін.;
- форми роботи військово-патріотичного виховання: патріотичні клуби, фестивалі патріотичної пісні; святкування Дня примирення, Дня Збройних сил України, Дня призовника, захисника Вітчизни, дня пам'яті Героїв Крут; змагання з військово-прикладних видів спорту та ін.;
- проведення семінарів, конференцій, «круглих столів» національно-патріотичної тематики;
- засоби виховання правосвідомості – вивчення Конституції України, клуби юристів, дипломатів, зустріч з депутатами, працівниками правоохоронних органів, дискусії, наприклад: «Чи варто завжди дотримуватись букви закону?», «Що значить бути патріотом?», «Свобода чи вседозволеність?»;

У результаті запровадження заходів із національно-патріотичного виховання у курсантів очікується:

- забезпечення розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті;
- готовність до захисту України та виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, з метою становлення її як правової, демократичної, соціальної держави;
- збереження стабільності в суспільстві, соціальному та економічному розвитку країни, зміцнення її обороноздатності та безпеки.

Цілеспрямована і систематична реалізація вказаних форм і заходів національно-патріотичного виховання в освітньому процесі закладу вищої освіти сприятиме формуванню у курсантів почуття громадянського обов'язку, любові до Батьківщини, рідного краю, мови, збереженню звичаїв і традицій свого народу.

Одержано 28.02.2023

Олексій Євгенович МІРШУК,

*начальник кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1871-5453>*

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

13 грудня 2022 року був опублікований закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», який визначає мету, завдання, принципи, напрями, особливості формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як складової забезпечення національної безпеки України, гарантії участі громадян України, закордонних українців, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства у її реалізації, визначає повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері. З погляду на появу такого закону, є нагальна необхідність переглянути існуючу систему національно-патріотичної підготовки (далі - НПП) в Національній гвардії України (далі - НГУ), та за необхідності запропонувати певні корективи та зміни.

Ключові слова: *військово-патріотичне виховання, національно-патріотична підготовка, оборонна свідомість.*

На сьогодні в Національній гвардії України національно-патріотична підготовка направлена на формування в особового складу державницького світогляду та національної свідомості, які базуються на знанні військовослужбовцями історичних процесів національного державотворення, бойових традиціях українських військових формувань та сучасної Національної гвардії України.

Звертаючи увагу на національно-патріотичну підготовку, варто зазначити, що це предмет навчання (вид внутрішньо-комунікаційної роботи посадових осіб органів військового управління, командирів (начальників)), який проводиться з метою формування і розвитку у військовослужбовців відповідних світоглядних установок, ідейних переконань та морально-бойових якостей, необхідних для виконання поставлених завдань у будь-яких умовах обстановки.

Для організації НПП в підрозділах НГУ передбачено цілий комплекс заходів, для яких в розпорядку дня військових частин, передбачають час для проведення національно-патріотичної та культурно-просвітницької роботи (лекторіїв, бесід, розповідей, вікторин, зустрічей, тематичних, творчих та культурних вечорів, «Уроків звиятиги», загальних зборів, роз'яснення окремих питань національно-патріотичної підготовки, перегляду телепрограм, фільмів та відеозаписів, заходів душпастирської та релігійно-освітньої роботи, відвідування музеїв, кімнат історії (бойової слави), інформаційно-просвітницьких хабів тощо) [1].

Проведення вище зазначених заходів всіма притаманними їм методами підкреслює значимість НПП, як одного з основних предметів навчання та найголовнішої форми роботи з особовим складом в умовах збройної агресії росії проти України. Усі заходи передбачені зокрема для особового складу усіх категорій військовослужбовців частин та підрозділів.

Необхідно також урахувати той факт, що підґрунтям національно-патріотичної підготовки є національно-патріотичне виховання в загальноосвітніх закладах, яке за своєю сутністю є стратегічним завданням, як формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Варто звернути увагу, що частиною патріотичного виховання, а в часи воєнної загрози – пріоритетною, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Вітчизни, розвинення бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, як особливому виді державної служби.

В Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» чітко сформоване визначення поняття *військово-патріотичне виховання*, яке трактується як наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони. Військово-патріотичним вихованням має бути охоплено різні категорії громадян України щодо військового обов'язку, а саме: допризовники; призовники; військовослужбовці; військовозобов'язані та резервісти.

Найбільшу увагу варто звернути на таку категорію, як допризовники, тобто учні закладів загальної середньої освіти, закладів професійної (професійно-технічної) освіти, закладів фахової передвищої освіти, з яким відповідно до наказу командувача НГУ про затвердження «Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України», можливо провести заходи з Інформаційної роботи в рамках напряму – *військово-патріотичне виховання та шефська робота*.

Така робота буде корисна для формування у допризовників оборонної свідомості, тобто свідомого сприйняття та готовності громадянина до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України.

Питання військово-патріотичного виховання наразі втілюються під час різноманітних агітаційних та профорієнтаційних заходів, запрошення учнів на дні відкритих дверей, різноманітні виставки тощо.

Варто звернути увагу на залучення військовослужбовців, що мають бойовий досвід участі у війні до проведення заходів військово-патріотичного виховання. Вони зможуть розповісти про героїчні вчинки своїх побратимів та свої особисті. Такі «Уроки мужності» дадуть можливість учням повною мірою зануритись в окремі елементи військової справи та знайти відповіді на питання, що раніше були неосяжними.

Висновок. Для підвищення престижу військової служби та правильного формування у підростаючого покоління *оборонної свідомості*, необхідно налагоджувати співпрацю та взаємодію, для здійснення комплексу заходів, в основу яких повинна лягти правильна мотивація та компетентність осіб, що залучатимуться до проведення них.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження «Положення про організацію роботи з особовим складом у Національній гвардії України». *Наказ командувача Національної гвардії України* від 05 листопада 2021 року № 515. С. 3-6.
2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. *Закон України* від 13.12.2022 № 2834-IX. 18 с.

Одержано 28.02.2023

УДК 37+1:316.3

Наталія Юрїївна ЧУПРІНОВА,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат філологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0950-1410>;

Ірина Ігорівна СЕВРУК,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат філософських наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5751-2216>;

Юлія Вадимівна СОКОЛОВСЬКА,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат історичних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3778-0023>

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Висвітлено проблему патріотичного виховання як важливого безпекового чинника збереження національної ідентичності в умовах сучасних викликів інформаційної війни та загроз глобалізації. Актуалізовано увагу на те, що патріотичне виховання виступає важливою частиною політики національної безпеки держави у гуманітарній сфері. Розкрито роль гуманітарної освіти як базису формування системи ціннісних орієнтацій особистості, підґрунтя відтворення вітчизняної культури й формування та збереження національної ідентичності, важливого чинника, що впливає на стан патріотичного виховання в Україні. Визначено пріоритетні завдання України у сфері національно-патріотичного виховання: розвиток гуманітарної освіти, вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у сфері національно-патріотичного виховання, зокрема створення закону про національно-патріотичне виховання в Україні; створення єдиних методичних підходів щодо процесу національно-патріотичного виховання, узагальнення, вивчення і застосування успішного закордонного досвіду у сфері патріотичного виховання тощо.

Ключові слова: патріотичне виховання, національна ідентичність, інформаційна війна, глобалізація, національна безпека, гуманітарна освіта

Дослідження проблеми патріотичного виховання в Україні як складової формування та збереження національної ідентичності детерміновано широкомасштабною військовою агресією росії, впливами глобалізації на розвиток національної культури.

Протягом російсько-української війни (2014-2023р.) росія веде широкомасштабну інформаційну війну проти української держави, кінцевою метою якої є завоювання свідомості громадян України. У цій боротьбі використовуються різні методи впливу, починаючи розповсюдження неправдивої інформації, агітації, завершуючи пропагандою ідей, що спрямовані на підкреслення національної меншовартості українців, на роздмухування як міжетнічної, так і конфесійної ворожнечі всередині українського суспільства, на руйнування національної і політичної ідентичності українців.

Здійснення інформаційної агресії в Україні посилюється внутрішньою світоглядно-ціннісною поляризацією, що негативно позначається не тільки на розвитку соціально-економічних відносин українського суспільства, а й дає можливість з боку агресора майстерно маніпулювати на ціннісному розколі в межах української суспільної свідомості та спрямовувати різні групи населення на протистояння й ворожнечу, внаслідок чого виникає внутрішня політична

нестабільність, що є загрозою державотворчих та націєтворчих процесів у сучасній Україні і загрозою національній безпеці держави загалом.

На думку О. Курбана, найбільш ефективним засобом боротьби з інформаційними атаками в умовах гібридної війни є створення «ментального бар'єру», за рахунок якого об'єкти інформації знаходяться на певних ідеологічних позиціях, що формують здатність критично мислити і сприймати або не реагувати на деструктивну інформацію [1].

Глобалізація різко загострила проблему збереження національної ідентичності, поставивши під сумнів саму цінність патріотизму. З одного боку, культурна глобалізація передбачає інтенсифікацію міжкультурної взаємодії, наслідком якої стає підвищення інтересу до представників інших культур і поширення прогресивних культурних інновацій. З іншого боку, у процеси міжкультурної взаємодії активно втручаються глобальні гравці, в якості яких виступають окремі країни, впливові міжнародні організації, які розглядають управління ідентифікаціями як засіб поширення власного впливу.

Впливи глобалізації спрямовані на знищення самобутніх культур та етносів шляхом їхньої стандартизації та уніфікації, «національна культура у такому разі втрачає змістову наповненість та унікальність, формуються зразки транснаціональної культури, які знецінюють етнокультурну самобутність, нівелюють етнічні цінності та традиції» [3, с. 94].

Патріотизм - ціннісне ставлення окремої людини до батьківщини, що характеризується прихильністю до місця народження і (або) проживання, причетністю до певних культурних цінностей, які сприймаються як «свої», усвідомленням відповідальності за сьогоденне і майбутнє власної батьківщини. Патріотизм є ціннісним базисом національної ідентичності як самототожності нації, яка володіє певною культурною і політичною спадщиною. Патріотизм має проявлятися у діяльності особистості на користь батьківщині, а діяльність має ґрунтуватися на усвідомленні національних інтересів власної держави.

Патріотичне виховання в умовах сучасних викликів інформаційної війни та загроз глобалізації є важливим безпековим чинником формування та збереження національної ідентичності.

В умовах сучасної гібридної війни патріотичне виховання повинно бути націоцентричним, тобто таким, що спрямоване на формування любові до української нації, її історичної пам'яті, до історії, традицій, мови, віри, вітчизняної культури. Такі умови виховання не мають порушувати права національних меншин, які проживають на території України, тому що всі громадяни України, незалежно від їхньої етнічної приналежності, є єдиною українською політичною нацією [2]. Патріотизм є базисом для збереження національної ідентичності, а ідентичність забезпечує консолідацію політичної нації, що є запорукою міцї держави.

Патріотизм в умовах глобалізації має включати пропаганду культурних цінностей у світі, а не орієнтуватися на національну замкненість і на прагнення відмежуватися від глобального соціуму. На перший план повинна вийти саме презентація з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій культурної української спадщини, національних традицій, мови, культурних цінностей, які повинні позиціонуватися як кращі і незамінні.

Патріотичне виховання є важливою частиною політики національної безпеки держави у гуманітарній сфері. Забезпечуючи захист національної безпеки українського суспільства, держава має особливу увагу звернути на належний рівень розвитку вітчизняної науки та освіти, які є стрижневими компонентами духовного життя та розвитку людського капіталу. Національна освіта, передусім гуманітарна, є важливим фактором не лише економічного розвитку, а й одним із домінуючих чинників національної безпеки, тому що саме гуманітарна освіта – це базис формування системи ціннісних орієнтацій особистості, підґрунтя відтворення вітчизняної культури й формування та збереження національної ідентичності, засіб піднесення національної свідомості українського народу. Саме гуманітарна освіта має стати стрижнем формування «ментального бар'єру» в умовах протистояння впливам у парадигмі гібридних війн та сучасних впливів глобалізації. На жаль, останнім часом у закладах вищої освіти України сформувалася стійка тенденція на скорочення навчальних годин дисциплін соціогуманітарного циклу (зокрема, української мови та літератури, національної та світової історії та культури, українознавства, філософії, правознавства, етики тощо). Це, на нашу думку, через певний час може здійснити істотний

негативний вплив на національну безпеку держави у гуманітарній сфері, негативно вплинути на стан патріотичного виховання в Україні.

У зв'язку з цим, на наш погляд, важливим завданням політики національної безпеки держави у гуманітарній сфері є розвиток гуманітарної освіти в Україні. Гуманітарна освіта виступає фундаментальним ціннісно-світоглядним та національно консолідаційним потенціалом, реалізація якого має першочергове значення у контексті забезпечення національної безпеки в Україні, ефективного патріотичного виховання спрямованого на формування та збереження національної ідентичності у контексті викликів сучасності.

Не менш важливими першочерговими завданнями політики національної безпеки держави щодо патріотичного виховання в Україні, на наш погляд, мають стати: вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у сфері національно-патріотичного виховання, зокрема створення закону про національно-патріотичне виховання в Україні; створення єдиних методичних підходів до процесу національно-патріотичного виховання; узагальнення, вивчення і застосування успішного закордонного досвіду у сфері патріотичного виховання; організація обміну досвідом, успішними практиками у сфері національно - патріотичного виховання; залучення ЗМІ до висвітлення заходів з питань патріотичного виховання; підготовка на належному рівні матеріально-технічної бази та інфраструктурного забезпечення сфери патріотичного виховання.

Вирішення державою цих завдань створить необхідне підґрунтя для ефективного вирішення проблеми патріотичного виховання як безпекового чинника збереження національної ідентичності у контексті викликів сучасності.

Список бібліографічних посилань

1. Курбан О. В. Інформаційні війни у соціальних он-лайн-мережах. Київ : ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 392 с.
2. Рудакевич О. М. Теоретико-методологічні основи дослідження модерної української нації. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 243 с.
3. Чупрінова Н.Ю. Загальнонаціональна ідентичність модерної української нації в умовах глобального світу. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. № 28. С. 90-98.

Одержано 27.02.2023

УДК 378.6

Олександр Юрійович ШЛОМІН,

заступник декана факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3682-6387>

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Розкрито завдання, методи і шляхи реалізації національно-патріотичного виховання в системі освітньо-виховного процесу Харківського національного університету внутрішніх справ.

Ключові слова: *майбутні поліцейські, національно-патріотичне виховання*

Сьогодні Українська держава та її громадяни визначають свою долю і долю подальшого світового порядку. В умовах повномасштабної війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна потреба, і ні в кого не виникає сумнівів, що зараз потрібно посилити національно-патріотичне виховання молоді.

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України (Наказ МОН України від 06.06.2022 № 527) посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді передбачає формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, а саме:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);

- активна участь у громадсько-політичному житті країни;
- верховенство права, повага до прав людини;
- готовності до природоохоронної діяльності;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України [1].

Мета національно-патріотичного виховання практично реалізується через систему таких виховних завдань:

- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до військово-вослужбовця як до захисника України, героя;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, уміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства, спілкуватися з соціальними інститутами, органами влади, спроможності дотримуватись законів та захищати права людини, готовності взяти на себе відповідальність, здатності розв'язувати конфлікти відповідно до демократичних принципів;
- виховання екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, почуття відповідальності за неї як за національне багатство, основи життя на землі;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності - працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, відповідального ставлення до природи;
- формування мовленнєвої культури;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії українофобству, аморальності, сепаратизму, шовінізму, фашизму;
- розвиток духовності і моральності у суспільстві, утвердження традиційних сімейних цінностей [1].

Національно-патріотичне виховання реалізується через засвоєння знань, що формують цінності й світогляд, національну самосвідомість курсантів. З традиційних, ефективних методів виховання в освітній діяльності доцільно застосовувати бесіди, диспути, лекції, семінари, роботу з книжкою та іншими джерелами знань, а також дослідницькі, пошукові, творчі, ігрові, ситуаційні тощо. Важливо пам'ятати про спрямування курсанта на самостійний пошук істини задля формування критичного мислення, ініціативності, відповідальності.

Національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу, особливо нового покоління працівників правоохоронних органів. У Харківському національному університеті внутрішніх справ патріотичне виховання здійснюється під час проведення навчальних занять, через систему виховних заходів, роботу громадських організацій, проведення різноманітних екскурсій і написання науково-дослідних робіт. З перших днів війни національно-патріотичне виховання курсантів та студентів забезпечується на різних рівнях. Основними напрямками цієї роботи є:

1. Проведення виховних заходів, що спрямовані на виховання патріотичних почуттів, громадської свідомості та поваги до національних традицій та культури, зокрема у дні державних свят України: Дня Конституції України, Дня Національної поліції України, Дня Незалежності, Дня захисника України, Дня пам'яті Героїв Небесної Сотні, Дня супротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя та інших національних свят.

2. Залучення курсантів та студентів до волонтерської діяльності в рамках проектів, які стосуються національно-патріотичного виховання.

3. Залучення працівників Національної поліції, Збройних Сил України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, бійців територіальної оборони до проведення інформаційно-просвітницьких та виховних заходів з молодим поколінням.

4. Проведення освітньо-просвітницької роботи, яка передбачає відновлення історичної пам'яті про державницькі традиції України (Київська Русь, Велике князівство Литовське, Військо Запорозьке, Гетьманщина, діяльність Українських урядів 1917 -1921 рр.).

5. Організація та проведення екскурсій до національних історико-культурних місць та музеїв.

6. Перегляд та обговорення здобувачами вищої освіти вітчизняних художніх і документальних історичних фільмів національно-патріотичного та військово-патріотичного змісту.

Ці заходи не лише сприяють формуванню національної свідомості та громадянської позиції курсантів і студентів, а й дають змогу кожному здобувачеві зрозуміти свою історію, вивчити правдиві історичні факти, щоб протистояти можливим інформаційно-психологічним атакам ворога.

Діяльність пов'язана з національно-патріотичним вихованням керується відповідним планом національно-патріотичного виховання курсантів, студентів і слухачів на кожен рік окремо. У цьому плані наведено низку основних заходів наукового, адміністративно-командного складу університету зі здобувачами вищої освіти університету виховного характеру, які направлені на створення твердої громадянської позиції.

Національно-патріотичне виховання є важливою складовою професійної підготовки працівників правоохоронних структур, допомагає сформувати у молодого покоління високу патріотичну свідомість та готовність до виконання громадянського і конституційного обов'язку з захисту національних інтересів, сприяє формуванню почуття відповідальності за долю своєї країни, розвиває здатність діяти в екстремальних ситуаціях та зберігати національну самосвідомість у будь-яких умовах. Для успішного виконання своїх професійних обов'язків, майбутні працівники правоохоронних структур повинні відчувати відповідальність перед державою та народом, виконувати закони та дотримуватися встановлених стандартів поведінки. Національно-патріотичне виховання допомагає сформувати у майбутнього поліцейського усвідомлення значення їхньої ролі в розвитку країни та підвищенні авторитету української держави в міжнародному співтоваристві.

Список бібліографічних посилань

1. Наказ МОН України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення 20.02.2023)

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

Одержано 20.02.2023

УДК 371.132:371.125

Яна Володимирівна АНАСТАСОВА,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розглянуто основні напрямки національно-патріотичного виховання поліцейських: духовно-моральний, громадсько-правовий, військово-патріотичний. Проаналізовано особливості та зміст патріотичного виховання майбутніх поліцейських в ЗВО зі специфічними умовами навчання.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, напрямки національно-патріотичного виховання, військово-патріотичний напрям, майбутні поліцейські.

Починаючи від 24 лютого 2022 року росія веде повномасштабну війну проти України. Війна торкнулася всіх сфер життєдіяльності, змінила його та змусила знаходити й опрацьовувати нові підходи та стратегії як у особистому житті так і у професійному. Зазначена ситуація обумовила необхідність швидкої координаційної перебудови підготовки представників силових структур.

Особливо це стосується переосмислення національно-патріотичного виховання молоді в межах закладів освіти зі специфічними умовами навчання.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді - це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [3].

Як зазначає Ю. Загуменна, однією з умов формування сучасних професіоналів-поліцейських є прагнення до морального самовдосконалення, висока відданість своїй справі, почуття морального задоволення від професійної діяльності, поведження відповідно до вимог професійної етики при обов'язковій наявності міцного морального «стрижня» [2].

Як зазначено у Концепції, складовою частиною патріотичного виховання, яка в часи воєнної загрози набуває пріоритетного значення, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України.

Наразі, національно-патріотичне виховання в Україні, у зв'язку з війною є одним з пріоритетних напрямів діяльності і розвитку держави та суспільства щодо:

- підвищення почуття патріотизму;
- розвитку національної свідомості, основою якої є суспільно-державні цінності;
- розвиток любові та поваги до Конституції та законів України;
- розвиток соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи;
- реальна готовність до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України;
- прийняття та сповідування європейських цінностей.

У своїх дослідженнях О. Федоренко підкреслює, що національно-патріотичне виховання являє собою комплекс заходів духовно-морального, соціально-політичного, психолого-педагогічного, військово-технічного та іншого характеру, реалізація яких сприяє формуванню у підростаючого покоління патріотичної самосвідомості, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку по захисту інтересів держави, прагнення брати участь в діяльності, яка спрямована на її розвиток, збереження національно-культурних традицій. Дослідниця зосереджується на основних напрямках національно-патріотичного виховання серед яких виокремлює духовно-моральний, громадсько-правовий, військово-патріотичний [4].

Реалії сьогодення нашоухують нас на приділення особливої уваги всім зазначеним напрямкам, але саме військово-патріотичне виховання потребує підсилення саме зараз.

Як зазначають науковці [1], патріотичне (військово-патріотичне) виховання спрямоване на формування у майбутніх поліцейських усвідомленого почуття любові до Батьківщини, відданості їй, загальнонаціональної гордості за приналежність до громадянства України, готовності стати на її захист.

Зміст патріотичного виховання включає:

- розуміння курсантами сутності патріотизму;
- формування у майбутніх працівників поліції патріотичної свідомості;
- розвиток у правоохоронців усвідомлення обов'язку перед українським народом і необхідності практичних дій, спрямованих на розбудову країни, відстоювання гуманістичних цінностей, захист громадян від злочинних посягань;
- формування високої особистої відповідальності перед Україною, її народом за сумлінне виконання свого службового обов'язку;
- виховання у дусі загальнолюдських цінностей, виняткової відповідальності за долю Батьківщини та забезпечення правопорядку;
- широку пропаганду героїчної багатовікової історії народу України та правоохоронних органів;

– виховання у курсантів негативного ставлення до порушників законодавства, формування поваги до служби в поліції.

Військово-патріотичний напрям повинен реалізовуватись через:

- вивчення військової історії України, а також своїх областей,
- акцентування уваги на історичних подіях та пам'ятних дат, які вплинули на становлення та розвиток нашої держави;
- збереження військових традицій та традицій, які існують в правоохоронних органах;
- налагодження співпраці з військовими формуваннями України, об'єднаннями учасників бойових дій;
- допомога ветеранам та їх родинам;
- участь у допомозі ЗСУ (плетіння маскувальних сіток, відвідування поранених у лікарнях, допомога пораненим у пошуку близьких, свідоме донорство крові для поранених воїнів ЗСУ та ін.) та ін.

Патріотизм та національна свідомість закладені у нас на генетичному рівні в наших пращу-рів і передаються з покоління в покоління. Їх розвиток є складовою виховання молоді починаючи з дитинства. Одним з головних факторів процвітання нашої держави є свідоме, патріотично налаштована молодь тому приділення належної уваги національно-патріотичному вихованню є основою формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави та нації.

Список бібліографічних посилань

1. Вайда Т.С., Черкашин А.І., Доценко В.В. Основи виховання працівників ОВС : практичний посібник. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 318 с.

5. Загуменна Ю.О. Національно-патріотичне виховання поліцейських як невід'ємна складова забезпечення внутрішньої безпеки України. URL : <http://sd-vp.info/2017/natsionalno-patriotichne-vihovannya-politsejskih-yak-nevidymna-skladova-zabezpechennya-vnutrishnoyi-bezpeki-ukrayini/> (дата звернення: 31.01.2023).

2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n7>. (дата звертання 21.01.2023).

3. Федоренко О.І. Напрями, методи та форми національнопатріотичного виховання курсантів і студентів у закладі вищої освіти МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С.19-21.

Одержано 20.02.2023

УДК 37.012.2

Роман Олександрович КОРОТКЕВИЧ,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3280-9687>

ЕТНОПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПРАВООХОРОНЦІВ

З'ясовано, що моральна гідність офіцерів правоохоронних підрозділів, їхня вольова готовність до дій в екстремальних умовах, які пов'язані із захистом територіальної цілісності та незалежності України, забезпеченням конституційного ладу держави, демократичних прав громадян пріоритетним напрямком у професійній підготовці правоохоронців має бути їхнє патріотичне виховання. У реалізації цього процесу важливо вивчити та зберегти історико-етнопедагогічну спадщину, кращі козацькі традиції виховання молоді, вивірити з ними сучасні напрямки підготовки професійної підготовки правоохоронців.

Ключові слова: козацька педагогіка, патріотичне виховання, офіцер, правоохоронець.

Сьогодні, в годину розв'язаної рф повномасштабної агресії проти України, коли військовий злочинець путін та його поплічники намагаються стерти українську ідентичність, конче необхідно актуалізувати найцінніше і найдорожче у традиціях народної педагогіки задля виховання духовної стійкості та відродження української самобутності. Зараз, в умовах бойових дій, відстоювання незалежності проходить процес самоідентифікації української нації, яка формується з різних етносів. Духовною основою національної української ідентифікації є ненависть до ворогів рідної землі, презирство до всього, що гальмує розвиток рідного народу, прагнення й уміння долати перешкоди на шляху до волі, свободи, незалежності України, рівноправності всіх націй.

Від успіху цього процесу буде залежати існування нашої держави, тому вченими, політиками, громадянами пропонується національна ідея, в якій виражається бажання створити потужну, демократичну, цивілізовану державу, яка заснована на повазі до права. Крім відмінного володіння фаховими знаннями правоохоронець повинен бути патріотом Батьківщини та мати сформовані на високому рівні морально-вольові якості. У свою чергу реформування та модернізація національної системи професійної підготовки правоохоронців мають спиратися на етнопедагогічні основи, зокрема, засади козацької педагогіки.

У козацьких січових школах існувала ціла система відбору молодих людей для подальшої служби. До тих, хто хотів бути козаком, висувалися вимоги – бути сильною, вольовою, вільною, мужньою людиною; володіти рідною мовою, присягати на вірність Україні, сповідуючи християнську віру. Досвідчені козаки, козацькі старшини уважно та прискіпливо перевіряли загартованість і витривалість новобранців у будь-яку погоду. Для фізичного загартування влітку козаки спали просто неба. Маючи вражаючі фізичні характеристики, високий зріст, міцні гарт, силу, здоров'я, ґрунтовно знали народну медицину.

Патріотичні засади козацької педагогіки полягали в такому:

- найціннішими в козацькій духовності визнавалися Бог і Україна;
- непорушними підвалинами вважалися любов до рідної землі та народу;
- пошана до батьків, дідів і прадідів, їхніх духовних заповідей;
- фізичне загартування та виховання;
- спорідненість із рідною природою, землею, бережливе ставлення до довкілля.

Ці засади лягли в основу Кодексу лицарської звитяги, в якому наголошується на:

- 1) готовності боротися до загину за волю, віру, честь і славу України;
- 2) нехтуванні небезпекою, коли йдеться про життя друзів, побратимів;
- 3) ненависті до ворогів, прагненні звільнити рідний край від завойовників;
- 4) героїзмі, подвижництві в бою та праці [1, с. 113].

Зрозуміло, що підходи до організації освітнього процесу, засади патріотичного виховання молоді, які були прийняті в козацтві, мають бути враховані, але не можуть копіюватися у виховній діяльності, котра реалізується у ЗВО із специфічними умовами навчання, але потребують уважного вивчення та творчого перероблення, враховуючи дію об'єктивних факторів – соціально-політичних, духовних, військово-технічних.

Наразі актуалізуються такі складові патріотичного виховання:

- морально-психологічне забезпечення службово-бойової та мобілізаційної готовності;
- навчання, протидія впливу негативних психологічних факторів на правоохоронців під час виконання службово-бойових завдань;
- інформаційне забезпечення життєдіяльності на основі аналізу морально-психологічного стану особового складу, військової дисципліни;
- реалізація соціального захисту правоохоронців;
- культурно-виховна робота;
- організація взаємодії з органами самодіяльності та курсантськими самоврядування;
- боротьба з корупцією та іншими суспільними проблемами;
- зайняття волонтерством, благодійністю;
- консолідація навколо національних цінностей за умови позитивного сприйняття культурного різноманіття суспільства, розуміння різних способів прояву патріотичних почуттів;

- орієнтація правоохоронців на їхню майбутню участь у правовій розбудові всіх інституцій держави [2, с. 46].

Тож, спираючись на патріотично-виховну роботу на етнопедагогічні засади, зокрема традиції козацької педагогіки, сприяє загартуванню правоохоронців, цілеспрямованій підготовці до правоохоронної діяльності, вдосконаленню якостей офіцера Національної поліції України та її слідчих органів.

Список бібліографічних посилань

1. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 174 с.
2. Лук'яненко В. В. Патріотичне виховання військовослужбовців як чинник консолідації українського народу. Матер. наук.-практ. конф. Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект» (31 травня – 1 червня 2018 р., м. Харків). Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2018. С. 45-46.

Одержано 20.02.2023

СЕКЦІЯ 2

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

УДК 159.9

Олена Олександрівна ЄВДОКІМОВА,

завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4211-7277>

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ЦІЛЕСПРЯМОВАНА СИСТЕМА

Процес професійної підготовки правоохоронців розглянуто як соціальну інституцію, розвиток і функціонування якої обумовлені усіма чинниками й умовами існування суспільства в цілому: економічними, політичними, соціальними, культурними й іншими. У контексті теорії Акоффа й Емері, професійну підготовку правоохоронців розглянуто як цілеспрямовану систему. Важливими наслідками цілеспрямованості є наявність у системи таких її властивостей, як активність, динамічність, самоорганізація, самовідтворення.

Ключові слова: професійна підготовка; цілеспрямована система; самоорганізація; самовідтворення.

Європейські дослідники Т. Фелтес та Р. Піс підкреслюють важливість концептуалізації вимог до підготовки правоохоронців та вказують на те, що моделі поліцейської освіти мають містити: чіткі цілі; суспільно-орієнтований зміст навчальних програм; і відповідний метод, щоб полегшити перехід від правоохоронної діяльності до співпраці з громадськістю [2; 6].

Освіта як результат може виявлятися у двох планах. Перший — образ того результату, який має бути отриманий конкретною освітньою системою і зафіксований у формі освітнього стандарту. Другий план існування результату освіти — це сама людина, що пройшла навчання й професійну підготовку у певній освітній системі. Її досвід як сукупність сформованих інтелектуальних, особистісних, поведінкових якостей, знань і вмінь дозволяє їй адекватно діяти на цій підставі у будь-якій ситуації.

На основі ідей Р. Акоффа й Ф. Емері про цілеспрямовані системи, ми пропонуємо розглядати процес професійної підготовки фахівця як цілеспрямовану систему [1]. Доречність такого припущення обумовлена цілеспрямованою природою психічного: «Світ психічного характеризується тим, що в ньому відбувається не тільки відтворення будь-яких істотних властивостей, але й постійне породження нового, у силу того, що жива істота є системою, що переслідує цілі» [1, с. 45]. Оскільки головними дійовими особами педагогічного процесу є носії психічного (педагог, курсанти або студенти), то «постійне породження ними нового» означає процес їхнього психічного розвитку. При цьому сам розвиток також виступає як цілеспрямований процес. Особливість цілеспрямованої системи полягає в тому, що вона завжди досягає цілей і саме це робить її функціонування успішним. Важливими наслідками цілеспрямованості є наявність у системи таких її властивостей, як активність, динамічність, самоорганізація, самовідтворення.

Активність процесу професійної підготовки як цілеспрямованої системи спрямована на зміну як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. У зовнішньому середовищі процес професійної підготовки тісно взаємодіє із системами «практика», окремими випадками якої є системи «правоохоронна діяльність», і «наука», у тому числі «право як наука». Щодо системи «правоохоронна діяльність» - процес професійної підготовки обслуговує її потреби у кваліфікованих кадрах. Зміни у внутрішньому середовищі стосуються психічного розвитку суб'єктів процесу професійної підготовки.

Динамічність процесу професійної підготовки як цілеспрямованої системи передбачає постійну зміну внутрішніх станів системи, тобто зміну цілей її функціонування, педагогічних завдань, відновлення наукової й навчальної інформації, удосконалення методів і форм підготовки, рівня підготовленості курсантів і педагогічної майстерності викладачів.

Самоорганізація процесу професійної підготовки припускає можливість його відтворення, удосконалення й саморозвитку як складної динамічної системи. Важливою властивістю цілеспрямованої системи є *самовідтворення*. Результатом функціонування процесу професійної підготовки є фахівець, якого теж можна представити у вигляді цілеспрямованої системи. З іншого боку держава і правоохоронна система завжди пов'язані між собою як сіамські близнюки: змінюється держава - автоматично змінюються на цілі та засоби діяльності правоохоронної системи, а, відповідно й на настановлення у системі професійної підготовки фахівців [3;5]. У зв'язку з тим, що нестійкість, нестабільність і нерівноважність відносяться до фундаментальних характеристик світобудови, у тому числі до будь-якої людської й соціальної взаємодії, логічним буде вважати, що всі вони є справедливими й для процесу професійної підготовки в цілому й для головних його суб'єктів - курсантів і викладачів. А якщо й педагогічний процес, і людина мають наведені характеристики, отже, вони належать до класу систем, що самоорганізуються.

При цьому зосередити увагу потрібно на виявленні умов, за яких система набуває цілеспрямованості. Перша з них впливає із самого поняття цілеспрямованості. Необхідною умовою забезпечення цілеспрямованості системи професійної підготовки є *наявність низки цілей* навчання й виховання як перспективних (стратегічних), так і найближчих (тактичних). Під цілями (мішенями) ми перш за все розуміємо розгортання так званої моделі фахівця або, як прийнято її називати, кваліфікаційної характеристики. Вимоги до демократичних засад поліцейської діяльності (професіоналізм, відповідальність, законність), зазначає О. Маренін, забезпечують потенційну основу для розуміння того, як *націленість* на поліцейську освіту може сприяти навчанню і розвитку співробітників поліції на всіх рівнях поліцейської ієрархії і визнання практичної користі «цінностей» як двигунів реформи поліції [4, р. 109].

Другою необхідною умовою цілеспрямованості системи професійної підготовки є наявність у її головних суб'єктів — викладачів і курсантів — *можливості обирати* як цілі, так і способи їхнього досягнення. Третьою умовою існування цілеспрямованої системи професійної підготовки є усвідомлення всіма його суб'єктами *значущості цілей, що обираються*. Звідси впливає й четверта умова цілеспрямованості системи професійної підготовки. Тільки значуща для суб'єкта ціль спонукає його до активної діяльності, тобто виконує власне мотивуючу функцію. Отже, постає питання про створення потужної *мотиваційної основи* діяльності суб'єктів процесу професійної підготовки — курсантів і викладачів.

Такими є умови забезпечення цілеспрямованості системи професійної підготовки. Однак із практичної точки зору важливим є знання не тільки самих умов, але й способів їхньої реалізації. Саме ця, практична сторона стає вирішальною в ході втілення задуму. Водночас виникає багато суто практичних питань. Наприклад, що являє собою перелік цілей? Чим обумовлюється можливість операції вибору? Як домогтися усвідомлення значущості цілей викладачами й курсантами? За допомогою яких засобів можна домогтися створення потужної мотиваційної основи навчальної діяльності? Нарешті, якою може бути прогнозована якість результатів функціонування такої цілеспрямованої системи, тобто, що будуть являти собою в якісному відношенні її випускники? На наше тверде переконання, саме психологічне забезпечення процесу професійної підготовки правоохоронців може стати запорукою забезпечення умов цілеспрямованості процесу професійної підготовки та надати обґрунтовані відповіді на ці питання.

Відповідь на перші два питання лежить у площині аналізу взаємодії системи професійної підготовки з «практикою» .

Результати виконання всіх умов цілеспрямованості будуть полягати у виробленні у курсантів здатностей до *самостійної* постановки цілей діяльності, *усвідомлення суті* своєї діяльності (навчальної — у ЗВО, професійної — на робочому місці), до множинного *вибору* засобів і способів досягнення професійно й особистісно значущих цілей.

При цьому випускник виявляється здатним до усвідомлення змісту своєї діяльності, і це робить його самодостатнім. Як відзначалося вище, вибір завжди є тісно пов'язаним з

відповідальністю. Навчання, яке сфокусовано на вирішенні проблем, критичному мисленні та міжособистісному спілкуванні, забезпечить сучасних правоохоронців таким набором професійних навичок, який допоможе їм більш ефективно справлятися з тими подіями, які повсякденно виникають у професійній діяльності поліцейських. Таким чином, перед нами самостійна, творча, вільна й самодостатня людина, розвиток якої можливо здійснити в межах цілеспрямованого процесу професійної підготовки.

Список бібліографічних посилань

1. Расселл, Л. Акофф, Фред, Э. Эмери, Ф. (1974). О целеустремленных системах: пер. с англ. М., «Сов. радио», 272.
2. Feltes, T. (2002). Community-oriented policing in Germany. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 25, 1, 48-59.
3. Hudson, D. (2014). Building trust between communities and local police. The WHITE HOUSE: site 01.12.2014. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/blog/12/01/building-trust-between-communities-and-local-police>
4. Marenin, O. (2005). Building a global police studies community. *Police Quarterly*, 8, 1, 99-136.
5. Paterson, C. A. (2015). Review of Police–Academic Educational Collaborations. *Collaborative Policing: Police, Academics, Professionals, and Communities Working Together for Education, Training, and Program Implementation*, CRC Press, 119-137.
6. Peace, R. (2006). Probationer training for neighborhood policing in England and Wales. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 29, 2, 335-346.

Одержано 28.02.2023

УДК 371.322:378.126

Андрій Олександрович КУЧЕРЯВИЙ,

*професор кафедри військової психології та педагогіки Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0510-4864>*

ПРОВІДНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ЗАРУБІЖНИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК ЧИННИКИ ВИХОВНОГО ВПЛИВУ НА КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ)

Висвітлено низку характеристик навчальних занять у зарубіжних закладах військової освіти, які є певним чином відмінними від аналогічних характеристик навчальних занять у вітчизняній військовій школі. Визначено який їх виховний вплив на курсантів чи слухачів.

Ключові слова: навчальне заняття, виховання, військовий заклад освіти, військовослужбовці.

З метою вивчення кращого досвіду проведення навчальних занять у військових закладах освіти зарубіжних країн колективом науковців Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка проведено опитування осіб з числа українських військовослужбовців, які мали досвід навчання у таких закладах. Упродовж січня та лютого 2023 року більше трьох десятків колишніх слухачів різноманітних курсів підвищення кваліфікації чи курсів початкової або спеціальної підготовки в Естонії, Болгарії, США, Швеції, Канаді та в інших країнах світу схарактеризували відвідані ними заняття з огляду на різні аспекти їх організації та проведення, у тому числі, щодо:

- загальної характеристики перебігу та структури заняття;
- характеристики взаємодії та комунікативної поведінки учасників заняття;
- характеристики педагогічного інструментарію.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що практика проведення навчальних занять за кордоном дещо відрізняється від традиційної практики проведення навчальних занять в

українських військових вишах, відповідно дещо іншим є й виховний вплив таких занять на особистість військовослужбовців.

Розглянемо окремі приклади таких відмінностей.

Визначаючи характер взаємовідносин між викладачем та військовослужбовцями, жодний із респондентів не зазначив, що вони мали статутний характер протягом усього Заняття, що в цілому є властивим для вітчизняної системи військової освіти. При цьому, на те, що статутний характер взаємовідносин властивий окремим елементам заняття (вітання на початку, по завершенню Заняття тощо) вказали лише 19,4% опитаних, а на те, що не властивий взагалі – 80,6%. Це свідчить про те, що в західній військовій школі не приділяється суттєва увага питанню дисципліни та субординації, а деякі респонденти додавали, що військові слухачі у ході навчального заняття могли встати, зробити собі каву та взяти печиво, не запитуючи дозволу у викладача, що утворювало не характерну для наших вишів атмосферу розкутості. На нашу думку, такі умови навчання забезпечують цілеспрямований виховний вплив на військовослужбовців щодо набуття ними якостей вільного висловлювання думок, культури спілкування, неприйняття шаблонів поведінки, що важливо офіцеру для роботи з особовим складом та прийняття ним відповідальних рішень в критичних умовах, при необхідності прояву в своїх діях творчості та нестандартності. Крім того, створені сприятливі умови для перебування військовослужбовця на занятті з позиції вільного пересування та можливості проявляти активність демонструють повагу до його потреб самореалізації та комфорту в процесі пізнання, що є для нього прикладом того, як у майбутньому він має ставитися до своїх підлеглих.

Характеризуючи особливості управління навчально-пізнавальною діяльністю військовослужбовців лише 16,1% із опитаних вказали на переважну ініціативу і контроль з боку викладача та регламентованість діяльності військовослужбовців, що є властивим для вітчизняної військової школи. Проте, на часткову самостійність військовослужбовців вказали 38,7% респондентів, а 51,6% – на повну. Це свідчить про забезпечення умов самореалізації об'єктів навчання та акцентування на набутті ними особистого досвіду виконання тих чи інших навчальних завдань. Вочевидь, це забезпечує такий виховний ефект як формування у військовослужбовців самостійності, відповідальності, винахідливості та інших якостей, які властиві командирів та висококваліфікованому фахівцю.

Відмінними для вітчизняної та зарубіжної систем військового навчання є підходи щодо організації проведення навчальних занять. Якщо для українських закладів більш характерною є суттєва зарегульованість навчальних заходів їх методичними розробками, які є типовими, шаблонними і обов'язково затвердженими керівництвом, та дотримання яких суворо контролюється і перевіряється, то в практиці зарубіжних закладів освіти, згідно проведеного опитування, суворе дотримання регламенту щодо окремих елементів заняття не властиве жодному з них, їх гнучка побудова при дотриманні загальної традиційної структури заняття констатується 74,2% респондентів, а переважання експромту в організації заняття в залежності від його перебігу – 25,8% з них. Це вказує на те, що, опинившись усередині динамічної ситуації, яка розвивається, військовослужбовці спостерігають та вчаться оперативно реагувати на можливі незаплановані зміни та виклики, що неодмінно супроводжують будь-який процес, і набувають, як наслідок, відповідних рис, зокрема гнучкості та сміливості у прийнятті рішень.

Надаючи характеристику методам навчання, які є типовими для проведення тих чи інших видів навчальних занять у зарубіжних військових вишах, їх учасники вказали на обов'язковість використання активних методів навчання. Зокрема, на використання дискусії при проведенні лекцій вказали 100% з них, а на ігри при проведенні практичних занять – 62,5%. Звісно, такі методи навчання є властивими і для процесу підготовки вітчизняних військових фахівців, проте вони не є провідними на відміну від традиційних. Водночас системне вживання активних методів навчання дозволяє не лише сформувати у військовослужбовців ґрунтовні практичні уміння, а й низку особистісних якостей, властивих для різних видів професійної військової діяльності, у тому числі тих, що дозволяють успішно працювати у складі команди, зокрема у ролі лідера.

Таким чином, можна зробити висновок, що у ході навчальних занять у зарубіжних закладах військової освіти, по-перше, створюються умови для забезпечення розкутості їх учасників,

по-друге, для прояву ними самостійності та активності, і, по-третє, для набуття військовослужбовцями досвіду прийняття рішень, професійної самореалізації та практичної діяльності, що закономірно спрямовано на певний виховний результат стосовно формування особистості військового фахівця.

Одержано 23.02.2023

УДК 378.22

Ольга Геннадіївна МАРЧЕНКО,

*професор кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1007-9560>*

SOFT SKILLS У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Уточнено сутність, зміст, структуру Soft Skills як складової професійної компетентності правоохоронців. У склад Soft Skills правоохоронців включені соціально-комунікативні навички, уміння працювати з інформацією, критичне мислення, навички самоорганізації. Виявлено можливості закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання правового профілю та його підрозділів у формуванні Soft Skills правоохоронців.

Ключові слова: *правоохоронець, професійна компетентність, Soft Skills, Hard Skills, заклад вищої освіти із специфічними умовами навчання.*

Уточнимо сутність, типологію Soft Skills правоохоронців, які працюють з людьми і мають користуватися гнучкими навичками щодня для ефективного виконання своїх обов'язків, що пов'язані із профілактичною роботою з населенням, опитуванням свідків, потерпілих, правопорушників, паперовою роботою тощо. З урахуванням рекомендацій фахівців ми виокремили з наведеного переліку вмінь, які є актуальними для працівників правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України та її оперативних підрозділів, а саме: соціально-комунікативні навички, уміння працювати з інформацією, критичне мислення, навички самоорганізації. Так, соціально-комунікативні навички включають поважне ставлення до оточуючих, адекватну поведінку в різних ситуаціях, часто суперечливих, вмінь попереджати та розв'язувати конфлікти. Професійна діяльність правоохоронця передбачає наявність базових знань у галузях психології та етики спілкування, розвиток на належному рівні навичок вербальної (усної, письмової) та невербальної комунікації. Уміння працювати з інформацією, критичне мислення науковці відносять до навичок мислення високого рівня, які гарантують виокремлення проблеми, збір інформації з різних джерел, прийняття виваженого рішення. Навички самоорганізації інтегрують самоконтроль, позитивну самооцінку, стресостійкість, які дозволяють бути напоготові до будь-якого розвитку подій, працювати в режимі обмеженого часу, відстежувати прояв своїх емоцій, пам'ятати про необхідність коректної поведінки, бути впевненим у собі.

Як зазначає О. Хоменко, формування Soft Skills важливо починати вже у закладі вищої освіти (ЗВО), яке впливає на розвиток зазначених умінь як цілісність, так і через дію окремих підрозділів. Зокрема, серед підрозділів, які формують політику розвитку Soft Skills, виокремимо навчальні кафедри у взаємодії з науково-дослідними лабораторіями з проблем забезпечення діяльності поліції, протидії злочинності, розвитку інформаційних технологій та відділами: навчально-методичним, організації освітньо-наукової підготовки, організації наукової, соціально-гуманітарної, виховної і соціально-психологічної роботи, міжнародного співробітництва, інститутом післядипломної освіти, творчими колективами університету, відділенням відділу кадрового забезпечення (на прикладі Харківського національного університету внутрішніх справ - ХНУВС) [1].

Зауважимо, що формування Soft Skills має відбуватися паралельно із розвитком Hard Skills. У змістовому аспекті це означає внесення до освітньо-професійних програм відповідних навчальних дисциплін, орієнтацію методики викладання обов'язкових і вибіркових компонент на розвиток здобувача як конкурентоспроможного випускника, розширення його світогляду завдяки відвідуванню занять з відповідних курсів і факультативів, читанню фахової та художньої літератури. В організаційно-управлінському напрямі йдеться про такі форми та методи організації освітньої діяльності, які забезпечують практику застосування Soft Skills. Дієвими є самостійні дослідження з наступною презентацією результатів групі, заняття з формування навичок тайм-менеджменту, вирішення конфліктів, з культурних питань і самоактуалізації. У комунікаційному аспекті йдеться про донесення науково-педагогічними працівниками до здобувачів освіти розуміння важливості та користі Soft Skills у майбутньому [2].

Тож, від сучасного фахівця очікують не тільки високої кваліфікації у професії (Hard Skills), але й розвинених комунікативних здібностей, презентувати себе, проводити переговори і домовлятися, мати високі писемні навички (Soft Skills), основи яких закладаються в освітньому середовищі ЗВО правового профілю.

Список бібліографічних посилань

1. Хоменко О. Ю. Роль Soft Skills у підготовці майбутніх правоохоронців. *Молодий вчений*. 2021. № 6 (94). С. 22-25.
2. Ільїна В. М. Формування правової культури майбутніх правоохоронців у освітньому середовищі ліцею: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2011. 20 с.

Одержано 23.02.2023

УДК 37.355.035.7

Валентина Іванівна МІРОШНІЧЕНКО,

*начальник кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін*

*Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3931-0888>*

ЗАХОДИ З РЕАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРИКОРДОННИКІВ

Присвячено формуванню української ідентичності прикордонників. Визначено основні заходи реалізації організаційно-педагогічних умов формування української ідентичності прикордонників. Надано методичні рекомендації з удосконалення цього процесу.

Ключові слова: українська ідентичність, прикордонники, організаційно-педагогічні умови, формування ідентичності.

Організаційно-педагогічними умовами формування української ідентичності було визначено такі: спрямування змісту соціально-гуманітарного забезпечення на поглиблення обізнаності військовослужбовців щодо української ідентичності; активізація самостійного вивчення прикордонниками національно-культурної спадщини українського народу; дотримання спадкоємності поколінь і розвиток нових українських та військових традицій; підготовка керівників підрозділів до організації та керівництва процесом формування української ідентичності прикордонників в системі соціально-гуманітарного забезпечення [1–2].

Заходи, що проводились для реалізації кожної із визначених організаційно-педагогічних умов, передбачали:

1) облаштування приміщень підрозділів інформаційними стендами (українська ідентичність, українські та військові традиції, рідна мова – мова твого життя, Сумщина – край

прикордонний, історія Сумського прикордонного загону, спогади прикордонників Сумського прикордонного загону тощо), інформаційних дошок та порталів (інформування):

- доведення позитивних прикладів та негативних виявів; цільову роботу; розроблення Програми військово-краєзнавчої роботи (здійснення краєзнавчих

- подорожей); опанування козацьких та сучасних видів спорту; проведення мистецьких конкурсів та творчих вечорів «Українська ідентичність очима сучасників», «Герої-прикордонники: вчора і сьогодні», «Слава прикордонників у віках» серед військовослужбовців загону;

- проведення урочистостей з нагоди військових і прикордонних подій (військові традиції і сучасність, святкування Дня частини);

- практичні дії керівників підрозділів щодо подолання кризи лінгвокультурного стану персоналу (обговорення сучасних українських літературних творів, читання напам'ять віршів сучасних українських авторів) та щодо запровадження сучасних традицій прикордонного сьогодення (заходів до Дня Героїв Небесної Сотні; вшанування учасників; надання допомоги дітям-сиротам та дітям з особливими потребами; громадські зібрання, присвячені обговоренню тематики української ідентичності як засадничої категорії щодо визначення змісту ціннісної складової професійної діяльності прикордонника», національних та регіональних традицій, які мають вплив на своєрідність діяльності прикордонної служби в окремому регіоні, традицій різних прикордонних поколінь, традицій щодо носіння прикордонної форми одягу);

2) військово-педагогічні інновації в системі соціально-гуманітарного забезпечення, спрямовані на поглиблення обізнаності військовослужбовців щодо української ідентичності, а саме:

- проведення круглого столу «Як сформувати українську ідентичність?», «Суспільство. Армія. Прикордонна родина»;

- виявлення та використання психолого-педагогічних можливостей роботи з місцевим населенням щодо формування української ідентичності прикордонників (проведення занять мужності, вечорів-спогадів з ветеранами російсько-української війни, бесід та концертів з школярами);

- організація інформаційного забезпечення процесу формування української ідентичності військовослужбовців;

3) активізацію самостійного вивчення прикордонниками національно-культурної спадщини українського народу, українських та військових традицій завдяки їх участі у роботі «Клубу бойової честі прикордонного відомства». У межах клубної діяльності військовослужбовці працювали над проектами «Війна та мир очима очевидців» (збір інформації від очевидців видатних подій), «Витоки української ідентичності» (ознайомлення з історичними фактами, видатними подіями);

складання індивідуального плану самоформування української ідентичності кожним військовослужбовцем (самостійне ознайомлення з військовими та прикордонними традиціями, ознайомлення з творами української сучасної військово-патріотичної літератури);

виконання пісень з військово-патріотичної тематики.

4) проведення з керівниками структурних підрозділів під час експериментального навчання в межах заходів професійної підготовки інструкторсько-методичних занять («Українська ідентичність: відвитоків до сучасності»), семінарів-практикумів, проблемних семінарів (у тому числі дистанційних), науково-теоретичних конференцій та тренінгів «Прикордонник – професіонал, патріот та громадянин». Мета цих занять, науково-теоретичних конференцій та тренінгу – розширити теоретичні знання та практичні уміння керівників підрозділів щодо організації формування української ідентичності в системі соціально-гуманітарного забезпечення, зокрема розвивати їх уміння виховувати цей феномен серед персоналу Сумського прикордонного загону, підвищити роль керівників підрозділів у забезпеченні результативності цього процесу.

За результатами проведено дослідження ми дійшли висновку про необхідність урахувати в організації формування української ідентичності таке:

- формування української ідентичності спрямовувати на формування і підтримання професійної мотивації персоналу до виконання завдань з охорони державного кордону, згуртування персоналу навколо ідеї державної незалежності, усвідомлення особистої відповідальності за забезпечення недоторканності державного кордону України;

– формування української ідентичності здійснювати за такими напрямками: національно-патріотична підготовка; інформування (поточне, єдиний день інформування); доведення позитивних прикладів і негативних виявів; цільова робота; окремі заходи з протидії інформаційним загрозам; виховання доброчесності; профорієнтаційна робота; внутрішні комунікації; літературно-творча підготовка та пропагування здорового способу життя; запровадження нових військових та прикордонних традицій.

Список бібліографічних посилань

1. Guibernau Montserrat. Anthony D. Smith on nations and national identity: a critical assessment. *Nations and Nationalism*. № 10 (1–2). 2004. С. 125–141. ISSN 1354-5078. doi:10.1111/j.1354-5078.2004.00159.x. Прочитовано 2020-12-07.

2. Мірошніченко В., Озимовський В. Методичні основи формування української ідентичності персоналу Державної прикордонної служби України. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 31. С. 125–129.

Одержано 23.02.2023

УДК 343.349

Олександр Юрійович МАКАРЕНКО,

професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики

Донецького державного університету,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3020-0658>;

Наталія Анатоліївна МАКАРЕНКО,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Донецького державного університету,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7772-0047>

УЧАСТЬ АДВОКАТІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Присвячено аналізу викладацької практики викладачі-адвокатів, як співробітників кафедр Донецького державного університету внутрішніх справ, в підготовці фахівців органів національної поліції (курсантів, слухачів, здобувачів). Проаналізована доцільність залучення до викладання адвокатів як представників права та частини практичної складової в підготовці фахових юристів, правоохоронців.

Ключові слова: адвокат, викладач, курсант, співробітник національної поліції, вищий навчальний заклад.

В Конституції України, зазначена значна кількість прав, якими наділені громадяни України. Разом із тим, ми хотіли би звернути увагу на статтю 53, яка гарантує право на освіту, та статтю 55, яка закріплює, що права і свободи громадянина захищаються судом, статтю 59, в якій зазначено, що кожен має право на професійну правничу допомогу [1].

З початком реформи органів національної поліції, та продовженням реформи вищої освіти, особливо спеціальності права, в країні почали дискутувати та активно впроваджувати зміни в системі навчання фахівців в галузі права.

Так, перші випуски курсантів, що були здійснені за пришвидшеною програмою підготовки, виявили прогалини та об'єктивні недоліки «швидкої» підготовки поліцейських. Тут доцільно зазначити, що програми за Якими готували і готують юристів у різних навчальних закладах, в тому числі закладах системи МВС, не є ідеальними та мають певну специфіку у кількості відповідних навчальних дисциплін. В певних випадках, ці відмінності об'єктивно пояснюються спеціалізацією майбутніх спеціалістів системи органів національної поліції, а в деяких, є проявом застарілого підходу до сприйняття ролі поліцейського в правовій системі України.

Нажаль, для багатьох працюючих співробітників, поняття «честь мундиру» має вельми викривлене значення, суть якого полягає в тому, що поліцейський завжди правий, адвокат, завжди ворог, і якщо є об'єктивні чи суб'єктивні підозри відносно конкретного громадянина, доказову базу потрібно забезпечити будь якими засобами і в будь який спосіб.

Я зі свого боку вважаю, що інтереси країни, як в широкому так і вузькому сенсі, можливо і доцільно досягти виключно завдяки і через фахову підготовку майбутніх співробітників системи органів національної поліції.

Фахівець в галузі права, який ще з судової лави буде розуміти як «букву» так і «дух» закону, розуміти та усвідомити значення фрази «верховенство права», «змагальність процесу», зможе бути дійсно психологічно стабільним, виваженим, інтелектуально та фахово зрілим.

Саме в цьому розрізі. Я вважаю вкрай доцільним збільшення практичної складової в підготовці співробітників національної поліції вкрай важливою. Така практична складова може і має бути заповнена фаховими спеціалістами з напрямку психології, комунікації і не в останню чергу адвокатури.

Фаховий адвокат як і фаховий правоохоронець не є ворогом системи. Саме адвокатський досвід дозволяє мені як викладачу ділитись з курсантом відповідним досвідом, застосовувати у викладанні відповідних практичних дисциплін практику конкретних справ, за яку в прямому сенсі заплатили мої клієнти.

Разом із тим, адвокат відповідного рівня, з глибоким досвідом та освітою, в стані дійсно спричинити правоохоронцям відповідні складнощі в роботі. Саме так думають і саме так навчають курсантів окремі наші колеги викладачі. На мій погляд відповідна позиція є хибною. Оскільки найбільш комфортною роботою для мене як адвоката є робота із психологічно стабільним, вихованим та інтелектуально повноцінним співробітником правоохоронних органів.

Відтак, адвокат викладач, може мати суттєвий вплив як на патріотичне виховання майбутнього співробітника правоохоронних органів, так і на інтелектуальне та професійне зростання. Досвід адвокатської діяльності може підготувати курсанта до викликів практичної складової, надати розуміння стилів та «шаблонів» поведінки адвоката, дозволити провести паралель між стилем поведінки адвоката, його професійними діями під час окремих слідчих дій та майбутніми негативними наслідками для справи, у випадках, якщо адвокат буде використовувати певні психологічні моделі спілкування з метою змусити слідчого припускати професійних помилок, не порушуючи при цьому норми відповідного процесуального законодавства.

Також я вважаю за доцільне розглянути в якості підтвердження важливості та актуальності обраної теми, специфіку розгляду окремих справ та реалізацію права на захист від домашнього насилля окремими громадянами. Варто зазначити, що це один із найцікавіших прикладів для практичної підготовки фахівців з напрямку права. Так, нажаль, тема домашнього насилля є вельми великою в Україні, і в багатьох випадках жертви не звертаються за допомогою чи звертаються несвоєчасно або без відповідного фіксування фактів домашнього насилля.

Разом із тим, фахівці національної поліції проходять тільки частину шляху з жертвою. Розгляд питання винесення обмежувального припису в більшості випадків відбувається вже без участі фахівців національної поліції, за участю суду, адвокатів, жертви та кривдника. Відтак, досвіду як психологічного врегулювання чи супроводження зазначеного процесу, не мають. В моїй же практиці були випадки які як підтверджували той факт, що насилля дійсно мало місце в певному прояві, так і ті, які підтверджували, що звернення до суду за обмежувальним приписом використовувалось як спосіб тиску на одного з подружжя, з метою вирішення як матеріальних проблем так і реалізації мотиву помсти.

Відтак, як висновок який доцільно зробити при підготовці зазначеної роботи, маю зазначити, що для якісної та всебічної підготовки майбутніх правоохоронців, здобувачів вищої освіти в системі закладів зі специфічними умовами навчання, вкрай потрібно суттєво збільшувати практичну складову, в тому числі за рахунок залучення до викладацького складу практикуючих суддів та адвокатів.

Більш ґрунтовну позицію авторами буде викладено при участі в обговоренні проблем відповідної секції та наданні відповіді на питання колег.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4233>. (дата звернення: 31.01.2023)

Одержано 20.02.2023

УДК 378.091.3:376.011.3-051

Дар'я Миколаївна СУПРУН,

професор кафедри спеціальної психології та медицини

факультету спеціальної та інклюзивної освіти

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (м. Київ),

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4725-094X>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГА-ПРАВООХОРОНЦЯ

Досліджено сучасний стан проблеми професійної підготовки психологів-правоохоронців. Визначено ключові параметри та схарактеризовано психолого-педагогічні умови конструювання її системи. Проаналізовано основні парадигми організації психолого-педагогічного процесу, що дозволило виявити принципові позиції професійної підготовки психологів-правоохоронців.

Ключові слова: *психолог-правоохоронець, психолого-педагогічні умови, система професійної підготовки.*

Перед сучасною українською освітою в умовах геополітичної кризи, спричиненою війною, стоїть певна низка невирішених завдань, адже відсутні системні та концептуалізовані антикризові стратегії швидкого реагування системи освіти, зокрема, університетів, на соціальні виклики, відсутні узагальнені механізми ефективної взаємодії університетів та суспільства. Отже, ключовим моментом в змінах освітніх трендів є діяльність закладів вищої освіти. Значущою ідеєю модернізації професійної підготовки, зокрема і правоохоронців, є проведення фундаментальних досліджень складної соціокультурної реальності в умовах кризових станів суспільства (війни, пандемії, геополітичної кризи, тощо). Відповідно, має місце й методологічне переосмислення та формування провідних трендів розвитку освіти, а саме, підвищення рівня соціальної активності університетів. Передбачається позиціонування університету в якості тригера, що запускає соціальні зміни в необхідному напрямку [2; 3 с. 147]. Саме тому освітяни прагнуть поєднати результативний доробок фундаментальних досліджень, наукових публікацій та заходів з певними активностями, що презентують діяльність університету як соціально відповідальної установи, дієвого агента змін, відправної точка синергії освіти та соціуму у формуванні особистості, адекватної інноваційному типу суспільного прогресу.

Фахівець-психолог правоохоронної галузі в умовах кризового суспільства має бути одночасно і носієм варіативності теоретичних та практичних знань й вмінь, мати високий рівень емпатії до іншої людини, сформований високий рівень прогностичних та рефлексивних вмінь, оскільки здатність передбачати результати своєї діяльності є нагальною потребою задля кваліфікаційної допомоги. Тобто має впливати на спільноти відкритого суспільства. Зазначений вплив призведе до подолання існуючих та виникаючих викликів кризових станів засобом посилення синергії освіти та суспільства, підвищення рівня відкритості та соціальної відповідальності. Предметом досліджень стає визначення ролі та завдань психологів-правоохоронців в подоланні викликів кризових станів суспільства [8, с. 129].

Необхідне виокремлення психолого-педагогічних умов професійної підготовки психологів-правоохоронців спирається на дослідну маніфестацію системи складових професійної підготовки психологів, у яких наявні положення ресурсного підходу в педагогіці, що являє собою сукупність об'єктивно існуючих умов і засобів, необхідних для реалізації потенційних можливостей.

Тобто, провідним принципом реалізації ресурсного підходу в педагогіці є забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку того, хто навчається. На основі даного підходу відбувається активізація емоційно-оцінного ставлення майбутніх фахівців до своєї навчальної діяльності засобами рефлексії.

Проведений науково-теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки психологів в окресленій галузі, результати діагностики, а також сукупний практичний досвід викладання дозволили виокремити комплекс психолого-педагогічних умов, які сприятимуть підвищенню ефективності формування зазначеного процесу. Спираючись на вимоги сучасного ринку праці до психолога в правоохоронній галузі, і враховуючи умови та показники підготовки у ЗВО, у процесі дослідження були виокремлені такі педагогічні умови, які сприятимуть формуванню компонентів професійної підготовки психологів. Підтвердженням зазначеного є результати наших попередніх досліджень, які засобом консолідації наукового теоретичного та практичного дорожку дозволили дійти висновку, що процес професійної підготовки психологів суттєво поліпшиться при реалізації наступних психолого-педагогічних умов, як: компетентнісне практичне зорієнтування (знання в дію); дотримання етапності (спрямування, вдосконалення, поглиблення); поліфакторне діагностування (проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах); професіоналізація й індивідуалізація процесу професійної підготовки; інтенсифікація, оптимізація та модернізація процесу професійної підготовки психологів у даній галузі; інтернаціоналізація, інтеграція науки, освіти, ринку праці та мобільність студентів-психологів; упровадження інтелектуально-креативного підходу; застосування особистісноорієнтованих та інтерактивних новітніх технологій, методів і форм навчання студентів; інтеграція професійно орієнтованих дисциплін у контексті трансдисциплінарного підходу; стимулювання самопізнання та рефлексії як механізмів особистісного зростання, самовдосконалення, самовиховання, самореалізації, самоуправління та самоздійснення [6, с. 147].

Вищенаведені умови органічно пов'язані між собою. Їх взаємодоповнення і сумісна реалізація підвищують якість процесу підготовки майбутніх психологів, забезпечують цілісність функціонування процесу професійної підготовки психологів. Разом з тим, кожна окрема умова має свою зону найбільш повного здійснення. Усвідомлення й упровадження даних умов у навчальному процесі надало можливість організувати такий процес відповідно до його закономірностей, обґрунтовано й свідомо визначити його цілі й виважено підійти до змістового наповнення, відбору форм і методів навчання, що були тотожними цілям. Забезпечення в навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу сукупності визначених педагогічних умов уможливить ефективність і результативність процесу професійної підготовки психологів-правоохоронців як результат належного функціонування відповідної системи в умовах сьогодення.

Список бібліографічних посилань

1. Suprun, D. Griban, G., Nikulochkina, O., Varetska O., & Formation of the Primary School Teachers' Information Competency in Postgraduate Education. *Postmodern Openings*, 11(3), 41-72. <https://doi.org/10.18662/po/11.3/199> Postmodern Openings ISSN: 2068-0236 | e-ISSN: 2069-9387
2. Sheremet, M; Suprun, M; Suprun, D. (2020) Future Psychologists' Readiness to Work in Conditions of Social Cohesion in Education WEB OF SCIENCE Published : Sep 2020 in *International Journal of Applied Exercise Physiology*
3. Suprun, D., Griban, G., Okhrimenko, I., (2021) Formation of Psychophysical Readiness of Cadets for Future Professional Activity *The Open Sports Sciences Journal*, 2021, 14: 1-8 Electronic publication date: 22/03/2021] [Collection year: 2021] SCOPUS Core
4. Zhuravlova L., Sheremet M., Dmytriieva I., Suprun D. (2020). State of formation of motivation as one of the structural-functional components of speech development of primary schoolchildren with dysgraphia. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. Vol. 24, Issue 08. P. 8985-8999 <https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I8/PR280893>
5. Zhuravlova L., Sheremet M., Suprun D. (2021). Results of the Examination of Primary School Students By Means of Speech Therapy *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience* ISSN: 2068-0473 | e-ISSN: 2067-3957 2021, Volume 12, Issue 1, pages: 326-342 DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/185>

6. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Київ, 2018. 657 с.
7. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists' professional training (Менеджмент – складова професійної підготовки психологів). Навчально-методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Київ, 2019. 390с.
8. Супрун М. О. *Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: навч. посіб.* Київ : КІВС, 1998

Одержано 22.02.2023

УДК 378.01

Валентина Олександрівна ТЮРІНА,

*професор кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2308-1977>;*

Ірина Олексіївна ДАНЧЕНКО,

*професор кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту
Державного біотехнологічного університету (м. Харків),
доктор педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0103-8142>*

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Дано визначення поняття «критичне мислення». Розглянуто критичне мислення як професійно значущу якість особистості офіцера поліції,

Ключові слова: *критичне мислення, конфліктна ситуація, квест-технологія, проблемні завдання професійної спрямованості.*

Визначальною особливістю професійної діяльності працівників поліції є те, що ця діяльність зазвичай відбувається в агресивному соціальному, професійному і психологічному оточуючому середовищі, за умови різних соціальних і професійних конфліктів. Соціальним конфліктам притаманна велика кількість факторів, які детермінують невизначеність цієї конфліктної ситуації, коли наслідки дій офіцера поліції неможливо передбачити однозначно, а відтак працівникові поліції потрібні додаткові внутрішні сили для подолання різноманітних труднощів і проблем. Ефективність професійної діяльності правоохоронців визначається багатьма факторами, до числа яких належить уміння опановувати власні емоції й управляти ними, виражено та відповідально приймати рішення, особливо у ситуаціях, що характеризуються невизначеністю. Крім того, професійно важливим є уміння попереджати та розв'язувати конфлікти, вміти управляти конфліктом, обирати в конфлікті раціональний стиль поведінки, позитивно впливати на свого опонента для конструктивного вирішення конфліктної ситуації або конфлікту. Для ефективного виконання професійних дій в умовах конфліктів необхідно враховувати, що соціальні конфлікти і конфліктні ситуації характеризуються високим ступенем невизначеності. Тому працівники поліції мають бути психологічно готові до роботи в ситуаціях з високим рівнем невизначеності. Отже, у офіцерів поліції мають бути сформовані, відповідні знання, уміння, навички, а також якості особистості, які проявляються через уміння швидко аналізувати ситуацію й інформацію, що характеризуються невизначеністю, і відповідально приймати рішення та реалізовувати їх. Тобто у працівників поліції має бути сформовано критичне мислення як професійно важлива якість особистості. Тому одним із завдань, що стоять перед сучасними закладами вищої освіти МВС України, є формування і розвиток критичного мислення у курсантів як майбутніх

офіцерів поліції. До числа освітніх технологій, що використовуються в організації освітнього процесу, зокрема з метою формування критичного мислення, сьогодні можна віднести **квест-технології**, а також проблемні завдання професійної спрямованості.

Проблему формування і розвитку критичного мислення досліджували М. Векслер, О. Марченко, Н. Плотникова, В. Тюріна, Д. Шакирова та інші. Питанням використання квест-технологій у процесі підготовки фахівців з різних спеціальностей присвятили роботи Н. Горошко, М. Гриневич, І. Данченко, Т. Захарова, О. Лобанова, Н. С. Осяк, Є. Плеханова, І. Сокол, В. Тюріна, А. Чудакова, Е. Яковлева та інші; застосування квест-технологій у процесі підготовки майбутніх працівників для різних підрозділів Національної поліції України розглядали Г. Доскевич, О. Жебровська, Є. Ігумнова, К. Ісмайлов, М. Кадемія, М. Козяр, Н. Мілорадова, В. Тюріна, О. Федоренко та інші.

На сьогодні великий накопичений практичний досвід низки дослідників [1; 2] свідчить, що вміння критично мислити дозволяє здобувачам вищої освіти гнучко використовувати одержані знання для вирішення професійних завдань, швидко і всебічно аналізувати інформацію і ситуацію, що склалася, виважено приймати рішення, ефективно й творчо опановувати професійні уміння і навички, а, отже, швидко і правильно орієнтуватися в їхній майбутній професійній діяльності.

Критичне мислення – це система суджень, яка використовується для аналізу подій і формулювання обґрунтованих висновків. Критичне мислення дозволяє спеціалісту, визначати основні проблеми наявної ситуації, об'єктивно і всебічно аналізувати ці проблеми, виносити об'єктивну оцінку, давати вірні інтерпретації, коректно та ефективно застосовувати одержані результати при аналізі проблем і наявної ситуації, формувати оптимальні стратегії реагування.

Володіння навичками критичного мислення готує майбутніх спеціалістів, зокрема майбутніх офіцерів поліції, до практичної діяльності та до життя в цілому, до вміння бачити зміни у правоохоронній системі країни, враховувати ці зміни під час виконання службових завдань, дозволяє швидко і правильно орієнтуватися в їхній майбутній професійній діяльності. Критичне мислення допомагає їм змінювати психологію, адаптуватися до нових умов професійної діяльності, розвивати їхні ділові здібності та професійну кваліфікацію.

Наявність критичного мислення є необхідною для випускника сучасного закладу вищої освіти, незалежно від спеціальності, але особливо важливою є для педагогів, психологів, а також й працівників поліції, оскільки у сфері їхньої професійної діяльності критичне мислення сприяє виробленню ефективних рішень та їх реалізації, генерації ідей та створенню нових технологій з урахуванням сучасних умов й вимог життя в країні.

Тому одним із пріоритетних завдань, що стоять перед професійною освітою, є розвиток критичного мислення курсантів і студентів ЗВО МВС України як засобу ефективного мислення, пізнання самого себе та оцінки явищ дійсності. Від того, як педагог під час навчального процесу, зокрема використовуючи інноваційні технології, зможе навчити курсантів і студентів критично мислити, забезпечити сприйняття, запам'ятовування, розуміння, осмислення та інші розумові процеси залежить ефективність процесу навчання, а, отже, й ефективність майбутньої професійної діяльності курсантів і студентів.

З метою створення у закладах вищої освіти відповідних умов для продуктивної професійної підготовки майбутніх фахівців, в тому числі й для формування і розвитку критичного мислення, доцільно використовувати можливості освітніх інноваційних технологій, зокрема квест-технологій і проблемних завдань професійної спрямованості [3].

Отже, з метою формування у майбутніх офіцерів поліції критичного мислення як професійно значущої якості особистості доцільно проводити заняття з використанням квестових завдань та проблемних завдань професійної спрямованості, які за змістом, умовами та діючими факторами наближені до реальних ситуацій, що характеризуються високим рівнем невизначеності, а, отже, потребують для їхнього вирішення проявів курсантами критичного мислення, що у кінцевому рахунку сприяє формуванню і розвитку критичного мислення у майбутніх офіцерів поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Векслер М. Критическое мышление : дис. канд. психол. наук Киев, 1973, с.75.

2. Плотникова Н.Ф. Критическое мышление и его формирование в высшем учебном заведении. *Educational Technology & Society* 12 (1), 2009. ISSN 1436 – 4522, С.396 – 400.

3. Тюріна В.О., Марченко О.Г., Солохіна Л.О. Квест-технології як фактор формування критичного мислення майбутніх офіцерів поліції. *Theoretical aspects of education development*. III Міжнародна науково-практична конференція, 24-27 січня 2023 р., Варшава, Польща. 2023, С. 392-396. DOI-10.46299/ISG.2023.1.3

Одержано 22.02.2023

УДК 159.9:351.74(477)

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,

ректор Одеського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент,

заслужений працівник освіти України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1999-9956>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

Проаналізовано підходи до визначення поняття «професійна підготовка поліцейських». Конкретизовано мету й основні завдання професійної підготовки поліцейських в Україні. Наголошено на дотриманні принципів, які сприятимуть більш якісній та ефективній професійній підготовці поліцейських в Україні.

Ключові слова: *професійна підготовка, поліцейські, професійна підготовка поліцейських, ефективність освітнього процесу.*

Нагальні питання та виклики, що стоять перед органами системи МВС у зв'язку з воєнними діями, й особливості адаптації підготовки фахівців системи МВС до потреб практики та реалій сьогодення вимагають від закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання формування високопрофесійного кадрового корпусу правоохоронців, здатного якісно виконувати поставлені перед ними завдання, функції та обов'язки, захищати права та свободи українських громадян, підвищувати авторитет поліцейських та рівень довіри з боку населення.

Одним із напрямів реформування системи МВС є оновлення та систематичне вдосконалення системи професійної підготовки поліцейських, яка спрямована на виховання сучасних поліцейських професіоналами, здатними реалізовувати свій потенціал, виконувати покладені на них службові обов'язки відповідно до чинного законодавства та етичних норм.

Для з'ясування сутності та завдань професійної підготовки поліцейських необхідно, перш за все, приділити увагу визначенню поняття «професійна підготовка», що міститься у науково-юридичній літературі, та аналізу мети вищезгаданого процесу. Так, О. Андрусь зауважує, що професійна підготовка виступає засобом соціалізації та гармонізації відносин людини з природосоціальним світом, опанування сучасної картини світу, розвитку національної самосвідомості людини; створення умов для набуття людиною широкої базової освіти, яка дозволяє швидко адаптуватися в соціумі; професіоналізації як набуття професійної компетентності фахівця, оволодіння фундаментальними, прикладними знаннями, високою культурою організації та реалізації професійної діяльності; самореалізації як набуття людиною вмінь продуктивної життєдіяльності, самовдосконалення [1, с. 284].

Як зазначає І. Шопіна, мета професійної підготовки у загальному значенні обумовлена потребами суспільства та особистості і являє собою «замовлення» на підготовку спеціалістів. До того ж професійна підготовка повинна віддзеркалювати не лише сучасний стан науки, техніки, виробництва, суспільних відносин, але й перспективи їх розвитку [3, с. 148].

Неможливо не погодитися також із тим, що мета професійної підготовки, зокрема поліцейських, обумовлена потребами сучасної держави та членів її суспільства. Відтак, на наш погляд,

професійна підготовка поліцейських – це система організаційних заходів, основною метою якої є формування професійної спрямованості, розвитку поліцейських як професіоналів, підвищення рівня їх професійної правової свідомості та правової культури, отримання ними нових спеціальних знань, навичок, умінь, які дозволять чітко, оперативно, неупереджено виконувати свої професійні обов'язки відповідно до норм чинного законодавства та професійної етики, ґрунтуючись на потребах суспільства та держави.

Мета обумовлює існування комплексу загальних та окремих завдань професійної підготовки та їх вирішення. Основними *завданнями професійної підготовки* поліцейських в Україні є :

1) підготовка кваліфікованих фахівців правоохоронної діяльності, здатних на належному рівні забезпечувати охорону громадського порядку, проводити заходи з боротьби зі злочинністю та захисту законних прав, свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією України;

2) вивчення нормативно-правових актів, які регламентують діяльність органів внутрішніх справ та їх практичне застосування при здійсненні оперативно-службової діяльності;

3) набуття працівниками знань і спеціальних навичок, необхідних для успішного виконання оперативно-службових завдань, та постійне їх вдосконалення;

4) удосконалення навичок керівного складу поліції та навчання підлеглих, упровадження у практику оперативно-службової діяльності досягнень науки і техніки, передових форм та методів роботи, основ наукової організації праці;

5) розвиток у працівників поліції особистих моральних якостей, почуття відповідальності за власні дії, прагнення до постійного вдосконалення професійного та загальнокультурного рівнів;

6) навчання працівників поліції прийомам і способам забезпечення відповідальності за власні дії;

7) навчання працівників поліції прийомам та способам забезпечення професійної та особистої безпеки при виконанні службових обов'язків, у тому числі в екстремальних умовах;

8) зміцнення зв'язків із населенням, забезпечення працівниками поліції прав людини та громадянина під час виконання ними службових обов'язків.

Особливої уваги потребують *принципи*, на які спирається професійна підготовка поліцейських. Так, З. Кісіль наполягає на тому, що професійна підготовка повинна ґрунтуватися на таких принципах: безперервності професійної підготовки, тобто навчання під час усієї професійної діяльності; обов'язковості професійної підготовки, тобто вважати підвищення професійних знань, умінь та навичок одним з обов'язків; наукової обґрунтованості потреби органів та підрозділів поліції у працівниках тієї чи іншої кваліфікації, тобто проведення попередньої наукової експертизи плінності кадрів за певними категоріями посад, визначення навантаження та штатної чисельності за окремими професіями в органах внутрішніх справ тощо, аналіз потреб практики у фахівцях певних спеціальностей та освітньо-кваліфікаційних рівнів; комплексності та системності професійної підготовки, тобто під час її організації повинні використовуватися оптимальні види, форми та методи професійного навчання; диференціації підготовки залежно від наявних знань, умінь та навичок, тобто формування груп для навчання у системі професійної підготовки залежно від наявності базових знань; правового та соціального захисту осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ під час професійної підготовки, зокрема поширення на них усіх гарантій, забезпечення необхідними фінансовими та матеріальними ресурсами [3, с. 148].

Отже, дотримання цих принципів сприятиме більш якісній та ефективній професійній підготовці поліцейських в Україні.

Головними факторами, що забезпечують ефективність освітнього процесу в системі професійної підготовки поліцейських, є вдосконалення організації навчання, його навчально-методичне та кадрове забезпечення, належна матеріально-технічна база.

Суб'єктами професійної підготовки є: штатні працівники закладів, що здійснюють професійну підготовку, які залучаються до організації та проведення занять; поліцейські, державні службовці та працівники органів Національної поліції, фахівці інших установ, закладів, організацій, що залучаються до забезпечення проведення занять за напрямками підготовки відповідно до чинного законодавства; слухачі [2].

Однією з найважливіших передумов ефективності професійної підготовки поліції є гарантування комплексного та узгодженого правового забезпечення цього процесу та його узгодження з іншими видами поліцейської діяльності (тобто розроблення відповідної нормативно-правової бази). Саме на рівні нормативно-правових актів мають створюватися пріоритетні напрями професійної підготовки працівників поліції, визначатися коло суб'єктів, відповідальних за її реалізацію, закріплюватися шляхи взаємодії закладів освіти та територіальних органів і підрозділів поліції, окреслюватися проблемні питання, пов'язані з процесом професійної підготовки поліцейських, та пропонуватися шляхи їх вирішення. Таким чином, вагома соціальна роль професійної підготовки працівників поліції зумовлює актуальність формування відповідної нормативно-правової бази, в якій мають бути визначені всі необхідні умови і механізми, покликані забезпечити належну реалізацію правоохоронної функції держави.

Професійна підготовка поліцейських має на меті формування та подальший розвиток професійних якостей, які створюють позитивний імідж поліції в Україні, сприяють підтриманню правопорядку та підвищують рівень довіри населення до працівників Національної поліції України.

Підвищення якості професійної підготовки поліцейських в Україні вимагає впровадження сучасних інформаційних технологій, залучення висококваліфікованих працівників, узагальнення та впровадження світового досвіду підготовки правоохоронних органів з метою створення високопрофесійного кадрового корпусу, який би ефективно та оперативно вирішував покладені на Національну поліцію України завдання.

Список бібліографічних посилань

1. Андрусь О. Сучасні аспекти професійної підготовки студентів у технічних університетах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4, ч. 1. С. 283–294.
2. Кісіль З. Р. Професійна підготовка як різновид удосконалення службової діяльності співробітників органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 142–152.
3. Шопіна І. М. Правові та організаційні засади підвищення ефективності професійної діяльності слідчих органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 192 с.

Одержано 22.02.2023

УДК 355.23+356.13:821.161.2-94.09

Світлана Павлівна ШУМОВЕЦЬКА,

доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5419-1576>

ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ NON-FICTION І СТАНОВЛЕННЯ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ЛІДЕРІВ

Розкрито значення літератури non-fiction для становлення офіцерів-прикордонників як лідерів. Запропоновано під час викладання навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» ознайомлювати майбутніх офіцерів-прикордонників з практикою і досвідом управлінського впливу та комунікації, висвітлених у творах відомих військових і менеджерів. Це дозволить переосмислити систему лідерства в Державній прикордонній службі України, мотивувати курсантів до вивчення тематики управлінського впливу та лідерської комунікації.

Ключові слова: офіцер-прикордонник, лідерство, комунікація, література non-fiction, керівники.

Офіцер-прикордонник як керівник прикордонного підрозділу виконує функції організатора (менеджера), педагога і вихователя, а це потребує уваги до соціальних, комунікативних,

педагогічних і психологічних аспектів взаємодії у прикордонному колективі, зумовлює важливість його лідерських якостей. Саме тому для належної підготовки офіцерів-прикордонників до управлінської діяльності велике значення має ознайомлення їх зі специфікою та правилами лідерської комунікації.

Освоєння тематики управлінського впливу і лідерської комунікації доречно здійснювати з урахуванням багатого досвіду, накопиченого зарубіжними військовими і вченими. Йдеться про досвід, зафіксований у літературі non-fiction, яку перекладено останнім часом і яка стала доступною українському читачеві. Саме на ній важливо робити акцент, ознайомлюючи офіцерів з особливостями лідерської поведінки й управлінського спілкування.

Під час викладання з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» теми «Управлінське спілкування» доцільно ознайомити майбутніх офіцерів-прикордонників з практикою і досвідом управлінського впливу та комунікації, висвітлених у творах Д. Віллінка та Л. Бебіна [1], В. Макрейвена [2], Д. Марке [3], С. Сінека [4] та ін. При цьому важливо враховувати досвід Українського католицького університету. Ключова ідея полягає в створенні спільного інформаційного простору, адже, за Я. Грицаком, якість інтелектуальної еліти нації визначається насамперед тим, які книги вона читає [5].

Вивчення зазначеної літератури дозволить переосмислити систему лідерства в Державній прикордонній службі України, поступово відмовившись від менталітету, що передбачає насамперед контроль та покарання винних. Досвід провідних військових фахівців засвідчує, що це потрібно замінити делегуванням, мотивацією та винагородою. Приклади зі службової діяльності військових та відомих бізнесових діячів дають можливість учити майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України стратегій і тактик управлінського впливу, найбільш ефективних шляхів налагодження управлінської комунікації. Подібне залучення новітніх джерел для висвітлення управлінської тематики відповідає дидактичним принципам опори на актуальний досвід, зв'язку теорії з практикою.

Отже, використання досвіду визначних військових, зокрема керівників сухопутних операцій, командирів підводних човнів, менеджерів допоможе значно урізноманітнити заняття, мотивувати слухачів до вивчення навчального матеріалу. Вивчаючи ключові ідеї цих книг, курсанти здобуватимуть, поглиблюватимуть, розширюватимуть та систематизуватимуть теоретичні знання з проблематики управління, управлінського впливу та лідерства. Вивчення літератури non-fiction відкриває великі можливості для розширення інтелектуальних зацікавлень майбутніх офіцерів-прикордонників, формування їх як національної інтелектуальної еліти.

Список бібліографічних посилань

1. Віллінк Д., Бебін Л. Абсолютна відповідальність: уроки лідерства від «морських котиків» / пер. з англ. Г. Литвиненко. Київ: Книголав, 2020. 400 с.
2. Макрейвен В. Застеляйте ліжко. Дрібниці, які можуть змінити ваше життя
3. Марке Д. Розверніть корабель. Уроки менеджменту від капітана підводного човна». Київ: Наш формат, 2021. 264 с.
4. Сінек С. Справжні лідери їдять останніми. Як створити команду мрії. Харків: Віват. 2022. 416 с.
5. Левантович О. «Ярослав Грицак: книги, які варто прочитати». URL: <https://zbruc.eu/node/76341> (дата звернення: 24.01.2023).

Одержано 22.02.2023

ІНТЕГРУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ СКЛАДОВОЇ У ДІЯЛЬНІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ)

Представлено результати опитування «Гендерний аудит Харківського національного університету внутрішніх справ» за наступними об'єктами дослідження: організаційно-менеджерська робота (керівний, науково-педагогічний склад та здобувачі вищої освіти); навчальна робота (впровадження у освітній процес принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків), науково-дослідна робота та фінансово-економічна діяльність.

Ключові слова: *гендерний аудит, навчальний заклад, гендерна рівність, діяльність, здобувач вищої освіти, метод, опитування*

Інтенсивні процеси державотворення в умовах соціальної трансформації суспільних відносин вимагають впровадження нових підходів та ініціатив в університетське життя на основі високих цінностей та принципів гендерної рівності. Саме тому, перед навчальними закладами постає низка першочергових завдань – аналіз поточного стану забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків закладу освіти, у тому числі включення гендерної складової до стратегічних, програмних, проєктних, фінансових документів та планів, виявлення існуючих проблем, визначення шляхів скорочення гендерної нерівності, а також підвищення обізнаності працівників та здобувачів вищої освіти щодо застосування комплексного гендерного підходу в їхній діяльності. Дієвим інструментом вимірювання стану реалізації принципу гендерної рівності є гендерний аудит, заснований на принципі включеної участі кожного в процес організації діяльності та її структуру [1]. Тому звернення до заявленої теми є вельми актуальним.

Наукова новина публікації полягає в представленні отриманих даних гендерного аудиту, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у березні 2021 року спільно з авторкою публікації [2].

Подане нижче дослідження ґрунтується на зборі емпіричних даних методами: (1) анкетування (викладачів і курсантів університету); (2) глибинних інтерв'ю (з працівниками і представницями вищої керівної ланки університету: проректорами, деканами і деканесою факультетів, начальницями відділів); (3) контент-аналізу (відповідна документація). Опитування було повністю анонімним, отримані результати відображають поточну ситуацію гендерної рівності у навчальному закладі.

Враховуючи вимоги публікації ми представимо результати отриманих даних за одним показником: впровадження гендерної складової у діяльність університету (окремі досягнення).

За результатами гендерного аудиту серед позитивних змін, які відбулися в університеті, учасники і учасниці дослідження виокремили: 1) використання гендерно-сегрегованої статистики; 2) збільшення загальної кількості жінок як серед тих, хто навчається, так і серед викладацького складу та інших співробітників університету; 3) збільшення кількості жінок на керівних посадах. Серед таких прикладів: деканеса факультету № 6, начальниця навчально-методичного відділу, відповідальна секретарка Вченої ради університету, начальниця відділу міжнародного співробітництва; 4) запровадження окремої посади помічниці ректора з гендерних питань; 5) організація інформаційно-просвітницької діяльності з метою формування гендерної культури: проведення різних тематичних заходів (конференції, лекції, круглі столи, тренінги тощо); 6) створення Гендерного центру та Школи наукового лідерства. Для участі у заходах залучають представників і представниць інших держав установ з метою ознайомлення здобувачів і

здобувачок вищої освіти з міжнародними нормативними актами щодо гендерної рівності, а також з міжнародним досвідом щодо розвитку гендерної рівності в окремих підрозділах Національної поліції; 7) проведення гендерного квесту серед здобувачів і здобувачок вищих навчальних закладів сектору безпеки і оборони України; 8) проведення гендерного аудиту Університету (перший навчальний заклад в системі МВС).

Обґрунтовуючи актуальність питань, пов'язаних із гендерною рівністю, для університету, наведемо аргументи, які використовували респонденти і респондентки, пояснюючи, чому вони виокремили окремі досягнення як найбільш значущі:

Значущі досягнення	Аргументація на користь їх важливості
Збільшення кількості жінок на керівних посадах за останні роки.	Це наочний показник того, що гендерна рівність є важливою передумовою повноцінної самореалізації кожної особи у професійній сфері; недостатній рівень такої можливості може провокувати серйозні проблеми, які пов'язані як з професійною діяльністю, так і з особистим життям людини: Пряма мова: <i>«...На сьогоднішній день серед керівників структурних підрозділів є багато жінок. Це як одне з таких досягнень – те, що, дійсно, в нас є гендерна рівність».</i> Отже, якщо оцінка роботи співробітників і співробітниць здійснюється суто за професійними якостями – це створює сприятливі передумови для здорової конкуренції; і це позитивно впливає на показники діяльності університету в цілому.
Поява окремої посади помічниці ректора з гендерних питань.	Університет перший навчальний заклад в системі МВС, який запровадив таку посаду. Пряма мова: <i>«У нас є помічниця ректора з гендерних питань. Коли постало питання, що потрібно вводити таку посаду, ми перший заклад вищої освіти, із системи МВС, у яких з'явилася ця посада, з'явилася людина, яка цим питанням займається».</i> З точки зору структурної ієрархії посада помічниці ректора з гендерних питань передбачає прямий доступ до керівництва найвищої ланки. Це окрема сфера відповідальності за розвиток гендерної рівності в університеті, зокрема, за ініціювання різних заходів і нововведень, які мають безпосереднє відношення до підтримки і розвитку гендерної рівності (наприклад, функціонування дебатового клубу). Будь-яка особа, яка навчається або працює в університеті, має можливість безпосередньо звернутися до помічниці ректора з відповідним запитом і отримати фахову відповідь/консультацію.
Організація і проведення гендерного квесту серед вищих навчальних закладів сектору безпеки і оборони України.	Університет є одним із засновників гендерного квесту проєкту «Через рівність і порозуміння до захисту та безпеки», спрямованого на забезпечення реалізації принципів гендерної рівності серед курсантів та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Формат проведення заходу є цікавим для учасників і учасниць, оскільки вони демонструють свою обізнаність в питаннях гендерної рівності, зокрема руйнацію

	стереотипних уявлень щодо соціальних ролей жінок і чоловіків у суспільстві. У майбутньому отриманні знання здобувачі вищої освіти будуть використовувати під час виконання своєї професійної діяльності. Пряма мова: <i>«Основна мета – не відзвітувати... Відзвітували, забули, пішли далі. Головне – змінити саме розуміння, змінити світогляд – що це таке, що це дійсно важливо, що воно є. Напевно, це наше найважливіше досягнення... гендерний квест».</i>
Впровадження гендерної складової у навчальний процес.	В навчальному закладі з метою вивчення питання щодо інтегрування гендерної складової в навчальний процес був здійснений аналіз навчально-методичних матеріалів. Пряма мова: <i>«У нас переглядалися наші дисципліни, дивилися гендерну складову. Ми хочемо зараз більше охопити дисциплін, щоб було більше питань стосовно гендерної проблематики... В рамках дисциплін ми хочемо, все ж таки, щоб викладачі додавали гендерну складову, саме, в дисципліни. Цим ми зараз і займаємося».</i>
Формування гендерної культури.	Тільки системна робота дає можливість ефективно сформувати комплекс знань, цінностей, моделей поведінки щодо утвердження рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Кожного року проводяться різні тематичні заходи: конференції, лекції, круглі столи, тренінги, тощо. Для участі в них регулярно залучають представників і представниць інших держав з метою ознайомлення здобувачів і здобувачок вищої освіти з міжнародними нормативними актами щодо гендерної рівності, а також з міжнародним досвідом щодо розвитку гендерної рівності в окремих підрозділах поліції. Пряма мова: <i>«...Коли ми проводимо різні заходи зі здобувачами вищої освіти, піднімається це питання.... В листопаді ми проводили акцію «16 днів проти насильства». Ми також залучали представників іноземних держав, щоб наші курсанти отримали нові знання з цих питань. Їм розказували про ті нормативні акти міжнародні, які є у сфері ліквідації дискримінації, підтримання гендерної рівності».</i>
Створення Гендерного центру в навчальному закладі.	Центр здійснює тематичну просвітницьку і дослідницьку діяльність. Для участі у заходах (лекції, майстер-класи та інші) запрошуються профільні спікери.
Функціонування Школи наукового лідерства.	Гендерна тематика є одним з напрямів, яким приділяється увага за ініціативою молодих науковців, які навчаються в Школі. До того ж, чоловіки і жінки складають рівне співвідношення у Школі.

Виходячи з вище означеного можна констатувати, що навчальний заклад є новатором в ініціюванні різних заходів і нововведень, які мають безпосереднє відношення до підтримки і розвитку гендерної рівності та простором розвитку гендерного виховання серед закладів вищої освіти сектору безпеки і оборони України.

Список бібліографічних посилань

1. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення гендерного аудиту підприємствами, установами та організаціями» від 09.08.2021 № 448. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0448739-21#Text>. (дата звернення: 31.01.2023).

2. «Гендерний аудит Харківського національного університету внутрішніх справ: аналітичний звіт. Електронний ресурс. URL: <https://univd.edu.ua/uk/dir/2881/hendernyy-audyt>. (дата звернення: 31.01.2023).

Одержано 20.02.2023

УДК 355.233.2:613

Олена Аркадіївна ГАЛУСТЯН,

старший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем психологічного

забезпечення та психофізіологічних досліджень

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

кандидат юридичних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2898-2387>;

Ігор Анатолійович ПОЄДИНЦЕВ,

здобувач вищої освіти навчально-наукового інституту № 3

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ

Визначено основні знання, уміння та навички, що складають здоров'язбережувальну компетентність курсантів. Представлено результати анонімного опитування курсантів-першокурсників щодо способів боротьби зі стресом та улюблених способів відпочинку. Встановлено, що здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної форми навчання потребують формування здоров'язбережувальної компетентності протягом подальшого навчання.

Ключові слова: здоров'я, здоровий спосіб життя, культура здоров'я, здоров'язбережувальні компетенції, здоров'язбережувальна компетентність, курсанти.

Питання здоров'я та здоров'язбереження відносяться до пріоритетних завдань на сучасному етапі професійної підготовки майбутніх поліцейських. Адже з початку війни поліцейські отримали нові виклики, що суттєво ускладнюють їх й без того складну професійну діяльність та посилюють психофізичне навантаження. Особливої уваги, на нашу думку, потребує формування здоров'язбережувальної компетентності курсантів, тому що психічне здоров'я та психосоціальне благополуччя правоохоронців належить до найважливіших питань сьогодення.

Здоров'язбережувальна компетентність розглядається як здатність учня (*курсанта*) застосовувати здоров'язбережувальні компетенції в умовах конкретної життєвої або навчальної ситуації на користь збереження, зміцнення і формування здоров'я [1, с. 36].

Здоров'язбережувальні компетенції – це суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які сприяють здоров'ю у всіх сферах життєдіяльності людини.

Систему організації здоров'язбережувальної освіти ЗВО можна розглядати як:

1) оволодіння комплексом знань, умінь, якостей особистості;

2) їх подальшого розвитку, які покликані забезпечити їй можливість протягом усього життя здійснювати ефективну професійну діяльність, засновану на пріоритеті здоров'я [2, с. 22].

Серед основних знань, що детермінують здоров'язбережувальну компетенцію можна виділити: поняття «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «безпечна поведінка»; основи культури здоров'я (фізичного, психічного); правила особистої гігієни, у тому числі психогігієни; фізіологічні функції організму в різних умовах: спокою, руху, стресу тощо; індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини; основні принципи і методи психопрофілактики.

Серед основних умінь, що детермінують здоров'язбережувальну компетенцію можна виділити: культивування здоров'ятворчої, здоров'язбережувальної, життєвоактивної поведінки; прогнозування можливих змін стану власного здоров'я залежно від певних умов; протидія факторам, що впливають на здоров'я людей (перевантаження, стреси, гіподинамія, санітарно-фізіологічна втома тощо); використання у процесі життєдіяльності методів саморегуляції [3, с.56-57].

Важливими складовими здоров'язбережувальної компетентності є сприятливі для здоров'я спеціальні та психосоціальні компетенції (життєві навички).

Антонова О.Є., Поліщук Н.М. виділяють:

- життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю: навички раціонального харчування; навички рухової активності; санітарно-гігієнічні навички; режиму праці та відпочинку;

- життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю: навички ефективного спілкування; навички співчуття; навички розв'язування конфліктів; навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації; навички спільної діяльності та співробітництва;

- життєві навички, що сприяють духовному (психічному) здоров'ю: самоусвідомлення та самооцінки; аналіз проблем і прийняття рішень; визначення життєвих цілей та програм; навички самоконтролю; мотивація успіху та тренування волі [4, с.30].

Дотримання засад здорового способу життя та правил безпечної поведінки в усіх сферах життєдіяльності виявляється у звичці курсантів [3, с.57].

У психолого-педагогічних дослідженнях визначається, що результат навчальної та подальшої професійної діяльності особистості залежить від рівня розвитку усвідомленої саморегуляції, тобто такими звичками, які допомагають їм регулювати процес реалізації зовнішньої і внутрішньої активності і керувати ним.

З метою визначення здоров'язбережувальних компетенцій щодо способів боротьби зі стресом та улюблених способу відпочинку в грудні 2022 року було проведено анонімне опитування 24 респондентів – курсантів-першокурсників Національної академії внутрішніх справ. Отримані дані були узагальнені та проаналізовані.

На запитання «Який спосіб боротьби зі стресом?» респонденти надали 13 різних варіантів відповідей, які були умовно поділені на дві групи: конструктивні та неконструктивні способи боротьби зі стресом.

До конструктивних способів боротьби зі стресом ми віднесли: читання (обрали 3 респонденти), прогулянка (обрали 3 респонденти), побути наодинці (обрали 3 респонденти), прослуховування музики (обрали 5 респондентів), підтримка друзів (обрав 1 респондент), фізичні вправи (обрав 1 респондент), спілкування (обрав 1 респондент), сон (обрали 2 респонденти).

До неконструктивних способів боротьби зі стресом ми віднесли: поїдання солодощів (обрав 1 респондент), агресія (обрав 1 респондент), тютюнопаління (обрав 1 респондент), комп'ютерні ігри (обрав 1 респондент) й ще 1 респондент не визначив свій спосіб. Неконструктивні способи боротьби зі стресом в майбутньому можуть призвести до формування шкідливих звичок.

Відповіді респондентів на запитання: «Який ваш улюблений спосіб відпочинку?» менш варіативні (отримано лише п'ять варіантів відповідей). Отримані варіанти нами умовно поділені на активні та пасивні способи відпочинку. До активних способів відпочинку ми віднесли: проведення часу з друзями (обрали 9 респондентів), поїздки на авто (обрали 2 респонденти), прогулянка на природі (обрали 5 респондентів). До пасивних способів відпочинку ми віднесли: гра на комп'ютері (обрали 2 респонденти), перегляд фільмів (обрали 3 респонденти), сон (обрали 3 респонденти). Найбільш поширеним способом відпочинку курсантів-першокурсників є проведення часу з друзями, що характерно для їх вікового періоду.

Отже, здоров'язбережувальна компетентність – це процес формування знань, удосконалення умінь та навичок, набуття досвіду збереження здоров'я, що проявляється в умінні вести здоровий спосіб життя та усвідомленого формування культури здоров'я. Формування здоров'язбережувальної компетентності курсантів передбачає розвиток їх здоров'язбережувальних компетенцій під час освітнього процесу в ЗВО упродовж усього періоду навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Гнатюк О.В. Формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти як запорука збереження психічного здоров'я. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: зб. матер.

VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 22 жовт. 2021 р.). Львівський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 35-39.

2. Остапова О.О., Гогоць В.Д. Упровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній простір навчально-виховного процесу студентів нефізкультурних спеціальностей. *Формування здоров'язбережувальних компетентностей сучасної молоді: реалії та перспективи*: зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітньому Дню цивільної оборони та Всесвітньому Дню охорони праці (Полтава, 27-28 квіт. 2017 р.). Полтава : ПНПУ, 2017. С.22-24.

3. Цільмак О.М. Зміст складових здоров'язбережувальної компетентності курсантів. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2018. С. 55-57.

4. Антонова О.Є., Поліщук Н.М. Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема (аналіз поняття). *Вища освіта у медсестринстві: проблеми і перспективи*: зб. статей всеукр. наук.-практ. конф. (Житомир, 10-11 лист. 2011 р.). Житомир : Полісся, 2011. С. 27-31.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.9

Ольга Теофілівна ГОРІНА,

доцент кафедри психології та педагогіки

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4553-9056>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ДО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

Аналізуються психолого-педагогічні особливості підготовки випускників закладів загальної середньої освіти до навчання в закладах системи Міністерства внутрішніх справ України через проведення профорієнтаційної роботи в ЗЗСО та професійної співпраці із ЗВО.

Ключові слова: студент, професія, профорієнтація, правоохоронна діяльність..

Завершальним етапом професійної підготовки особистості є навчання у вищому навчальному закладі. Від організації процесу навчання у ЗВО залежить ставлення студента до розуміння професійної діяльності, відчуття обраної професії та готовність ефективно виконувати в майбутньому професійні функції.

Розуміння вибору професії, як виду діяльності, який потребує спеціальних знань, умінь, професійних навичок, усвідомлюється молодого людиною на етапі завершення закладу загальної середньої освіти.

З цією метою серед випускників у ЗЗСО проводиться профорієнтаційна робота для виявлення уподобань, пізнавальних інтересів до професії, спеціальності, майбутньої професійної діяльності. Для вибору професії за покликанням, важливу роль відіграє мотивація зробленого вибору. У психології серед мотивів вибору професії називають наслідування, вплив батьків, усвідомлення суспільного значення професії та бажання самоутвердитися в суспільстві, щоб робити свою справу творчо, із задоволенням.

Не буде перебільшенням, що престижними серед молоді є юридичні спеціальності. Однак більшість з них їх розглядають як професійну майбутню діяльність в правоохоронних органах (судовій, адвокатській системах).

В Україні правоохоронна діяльність спрямована на забезпечення законності й правопорядку, захист законних прав і свобод громадян та організацій. Як державна правомірна діяльність посадових осіб, правоохоронна діяльність має вплив на поведінку людини або групи людей, відновлення порушеного права з додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності.

Усі правоохоронні органи у своїй діяльності керуються Конституцією України, Законами України та зобов'язані поважати права громадян. Але важливо врахувати, що правоохоронна

діяльність супроводжується ризиками професії: ненормований робочий день, робота в умовах постійної психологічної невизначеності, напруженості, стресів та загроз для життя. Законодавство України не має чіткого переліку правоохоронних державних органів. Правоохоронні функції виконують: суд, прокуратура, поліція, митні органи, органи охорони державного кордону, рибоохорони, лісової охорони, економічної безпеки, виконання покарань, державна екологічна інспекція, антикорупційні органи (НАБУ, НАЗК) тощо.

З цим неповним переліком за напрямом професійної діяльності в правоохоронних органах, майбутні студенти ВНЗ мають ознайомитися в процесі профорієнтації в ЗЗСО. Це потрібно для того, щоб кожний випускник, як абітурієнт вищої школи, отримав можливість у старшій школі поставити собі питання про професійний вибір та своє професійне майбутнє.

У Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ систематично проводяться зустрічі з майбутніми абітурієнтами, в програмах яких виставки-презентації, майстер-класи, квести, ознайомлення з умовами вступу до ДДУВС на правоохоронні спеціальності, обговорення перспектив професійного навчання, реалізація особистісних можливостей студентів через академічну мобільність.

Психолого-педагогічні заходи дозволяють говорити про психічні особистісні зміни, які відбулися на етапі професійного вибору випускника, його емоційно-вольової сфери життєдіяльності, інтелектуального розвитку. Професійна орієнтація в подальшому впливатиме на якість професійного навчання у вищій школі.

Вікова психологія та психологія розвитку, інші наукові галузі психологічних наук, розглядають студентський вік як період завершення первинної соціалізації особистості, засвоєння нової соціальної ролі, входження в нове соціальне середовище тощо. Також формується новий стиль мислення, який характеризує майбутню професійну і особистісну спрямованість студента, як майбутнього фахівця правоохоронних органів.

Реформа системи МВС України, яка була перервана повномасштабним вторгненням росії на територію України, переорієнтовувала діяльність правоохоронних органів на партнерські відносини з громадянами суспільства. Так як за ст.3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю» [4, с.3].

Таким чином, як вважає В.М. Гірич, «правоохоронні органи – це державні органи, головним призначенням яких є здійснення правоохоронної діяльності» Зі свого боку правоохоронна діяльність, на думку цього автора, «система контрольно-ревізійних, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та адміністративно-примусових заходів, які здійснюються в порядку визначеному законодавством, з метою підтримання правопорядку, виявлення і безпосереднього припинення правопорушень, що підпадають під дію Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також виконання кримінальних і адміністративних санкцій щодо правопорушників» [1, с.50].

Список бібліографічних посилань

1. Гірич В.М. До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 13 травня 2013 р. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/do-problemi-viznachennya-bazovikh-ponyat-u-kontekstireformuvannya> (дата звернення: 20.07.2021).

2. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського*. Серія: юридичні науки. Т.32(71) №4.2021.

3. Закон України «Про вищу освіту» 2014 року. Архів оригіналу за 3 травня 2015.

4. Конституція України. Харків, 2018.64 с.

5. Посттравматичний стрес. Архівовано 30 листопада 2020 у Wayback Machine.(відділ охорони психічного здоров'я штату Нью-Йорк) переклад 2008 р.

6. Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України і Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за посягання на життя, здоров'я і майно суддів, працівників правоохоронних органів, осіб, які беруть участь в охороні громадського порядку, та громадян : Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 388. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/388/96-%D0%B2%D1%80/ed19961002> (дата звернення: 20.07.2021).

7. Яворовська Л. М., Камишнікова Р. Ф., Поліванова О. Є., Яновська С. Г. Куделко С.М. Психологічні особливості студентського віку. Харків т: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2013.

Одержано 28.02.2023

Олександр Михайлович ІЛЬНИЦЬКИЙ,

головний науковий консультант з питань

національної безпеки та правопорядку

Дослідницької служби Верховної Ради України,

докторант відділу організації освітньо-наукової підготовки

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку із війною Російської Федерації проти України представники органів державної влади, кожен громадянин України піддається факторам стресу. Психологічне забезпечення в таких умовах має свою специфіку, а також потребує постійного вдосконалення.

Уживаючи слово «стрес», далеко не всі уявляють точний і повний зміст цього слова, часто ототожнюючи його зі стресорами, які й призводять до стресу. Якщо стрес носить закономірний характер і відрізняється лише інтенсивністю включення захисних і пристосувальних реакцій, то стесори – найрізноманітніші. До них можна віднести фізичні, пов'язані з інтенсивним фізичним навантаженням, охолодженням, перегріванням, і – емоційні. Стрес змінює духовний світ людини. Починають превалювати роздратування й депресії. Людина стає більш вразливою, а це одна з причин психозів.

Що стосується представників органів влади, то слід зауважити, що невизначеність обстановки, необхідність безперервного логічного й психологічного аналізу ситуацій, що швидко змінюються, напружена робота уваги серйозно та неоднозначно впливають на психіку людини, вимагають мобілізації всіх її фізичних та психічних можливостей для ефективного рішення завдань [1].

У воєнний час на громадськість покладається значна відповідальність, люди створюють громадські об'єднання, які приймають участь у вирішенні важливих питань місцевого і державного значення у різних напрямках: соціальному, освітньому, культурному, екологічному тощо. Тому органи державної влади повинні співпрацювати із громадськими об'єднаннями для вирішення спільних завдань, мають належним чином дотримуватись прав та гарантій їх діяльності. Зокрема статтею 22 Закону України «Про громадські об'єднання» [2], встановлено, що «втручання органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб у діяльність громадських об'єднань не допускається, крім випадків, передбачених законом». Вищезазначені органи можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики, вирішення питань місцевого значення, утворювати консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи із залученням представників громадських об'єднань. Слід враховувати, що і громадські об'єднання зараз в багатьох випадках працюють в екстремальних умовах. Вони співпрацюють з органами місцевої влади в регіонах, що знаходяться в зоні ведення активних бойових дій, а також наближених до них. Щодня там є загроза життю та здоров'ю людей, збільшуються ризики виникнення гуманітарної катастрофи, від ворожих обстрілів потерпають комунальні підприємства, освітні заклади, заклади охорони здоров'я. Тому і представники громадських об'єднань потребують психологічної підтримки.

Відповідно до «Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій» від 31.08.2017 № 747 «екстремальні умови - виняткові, особливі, надзвичайні обставини, що загрожують життю і здоров'ю людей, мають вплив стрес-факторів, сприймаються та оцінюються як небезпечні, складні, безвихідні ситуації, унаслідок чого підвищують тривожність, емоційну напруженість, створюють психотравмуючий вплив на психіку людини» [3].

Війна і вирішення завдань забезпечення обороноздатності держави – специфічна сфера людської діяльності, яка вимагає мобілізації і надмірного напруження фізичних та духовних (морально-психологічних) сил суспільства, держави та їх збройних сил. Формування та підтримання

відповідного духовного стану суспільства і морально-психологічного стану особового складу військ (сил) як у мирний час, так і в період воєнного стану неможливі без наявності у населення країни, його соціальних груп, збройних сил, військових колективів конкретної особистості духовного (морально-психологічного) потенціалу. Саме тому морально-психологічний фактор у сучасній війні набуває особливого значення, стає одним із головних для держави та її збройних сил.

Морально-психологічний потенціал визначає здатність нації витримати протягом війни найбільше напруження, труднощі, втрати, навіть поразки, не втративши волі до перемоги – активного прагнення народу та особового складу збройних сил перемогти будь-якою ціною, в готовності заради цього принести будь-які жертви, виявити мужність, стійкість і героїзм. Проте морально-психологічний (духовний) потенціал – це лише можливості, приховані у духовних силах нації, які для втілення у життя необхідно мобілізувати й уміло використовувати, що є одним із головних завдань системи морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил).

Морально-психологічне забезпечення – це комплекс взаємопов'язаних і узгоджених заходів державного і військового керівництва, органів військового управління з метою досягнення достатнього рівня морально-психічного стану особового складу збройних сил і всього населення України для забезпечення обороноздатності держави в мирний та воєнний час, максимального зниження психологічних втрат у військах і досягнення та утримання морально-психологічної переваги над противником з метою ефективного виконання поставлених завдань у мирний та воєнний час. Ці різноманітні заходи мають бути узгоджені за цілями, послідовністю, силами, методами та засобами в різних структурах військового і цивільного управління. Воно охоплює духовну і психологічну сферу підготовки населення України та її збройних сил [4].

Війна Російської Федерації проти України значно змінила формат діяльності громадських об'єднань, а отже, зазнали змін і гарантії їх діяльності. Громадські об'єднання в Україні працюють в екстремальних умовах, вирішують питання багатьох напрямків, взаємодіють із органами місцевої і державної влади, співпрацюють з міжнародними організаціями, приймають участь у протидії корупції тощо. З огляду на вказане, морально-психологічного забезпечення потребують, як представники органів державної влади, так і представники громадських об'єднань. З цією метою здійснюється міжнародне співробітництво щодо психологічної підтримки та реабілітації населення, розробляються методичні рекомендації стосовно роботи органів державної влади в специфічних умовах тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2017. – 505 с. (перевидання 3-тє доповнене).

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/37661>.

2. Про громадські об'єднання: закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>

3. Порядок психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій затв. Наказом Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій 31.08.2017 № 747 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text>.

4. Білошицький В.І., Гангал А.В., Стукан С.О., Бех С.М. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: навчально-методичний посібник. 2-ге видання, доповнене і перероблене. Київ: НТУУ “КПІ імені Ігоря Сікорського”, 2020. 138 с.

Одержано 28.02.2023

УДК 929:930.253(477)

Наталія Віталіївна МАКОГОНЧУК,

*старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький),
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7378-8917>;*

Наталія Анатоліївна ГОЛЯРДИК,

*доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький),
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9624-7582>;*

Олена Іванівна ГЕВКО,

*старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6677-029X>*

МЕТОДИКА СКЛАДАННЯ ПОРТРЕТУ ІСТОРИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ДИДАКТИЦІ ІСТОРІЇ

Розкрито проблемні аспекти застосування методів побудови портрету історичної постаті. Висвітлено основні методи та шляхи дослідження біографії історичної особи. Проаналізовано основні методичні прийоми, які застосовують у викладанні історії.

Ключові слова: *дидактика історії, портрет історичної особистості, методологія історії, мемуаристика, блок-схема, генеалогія.*

Українська історична дидактика проходить шлях оновлення, застосування нових підходів до розвитку історичного мислення, нових методів навчання. В період панування тоталітаризму було виключено з історії роль історичної постаті, влада намагалася знецінити ідеологічними заборонами пантеон визначних діячів української історії. Це негативно вплинуло на рівень ідентичності та національної свідомості. Сучасна дидактика історії застосовує нові підходи у викладанні. Від якості історичної освіти залежить якість історичного мислення, історичної пам'яті, ідентичності, національної свідомості українців.

Освітній процес потрібно пристосовувати до нових умов, в яких важливим є критичне мислення, набір вмінь та навичок (серед яких і є вміння побудови портрету історичної особи). Побудова історичного портрету є своєрідним дослідженням постаті. Студент зможе сформувати власне бачення справжньої живої людини (історичної постаті) і визначити своє ставлення до цієї постаті.

Методикою побудови портрета історичних особистостей займаються дві спеціальні історичні дисципліни: біографістика та просопографія. Методологія біографістики, у побудові історичного портрету особистості, поєднує у собі концептуальні підходи історичної психології, методології соціологічних досліджень та самої біографістики [1, с. 52].

Історична біографістика розробила в своєму науковому апараті типологізацію біографій. Відповідно до мети та об'єкту дослідження, в науковій біографістиці виділяють чотири основних типи персональної історії, а саме: традиційну біографію історичної особи, «особисту історію» (персональну історію яка досліджує життя особи), «внутрішню біографію» яка досліджує становлення свідомості та інтелектуальну біографію (біографія вченого). Серед основних напрямків біографістики виділяють: індивідуальну біографію, персональну історію, колективну біографію, історичну біографію, контекстуальну, екзистенційну, кар'єрну та наукову [3, с. 32].

У своїх методологічних пошуках біографи використовують методiku з історичної психології та мемуаристики. Основний наголос в історичній психології робиться на те, що конкретна історична особистість є соціальною істотою і її потрібно розглядати через призму соціальної взаємодії [1, с. 56]. Щодо мемуаристики, то головною метою її є дослідження особи автора / «Я автора».

Серед спеціальних історичних дисциплін, які займаються вивченням персональної історії, дослідники виділяють просопографію. На відміну від біографістики, просопографія займається дослідженням минулого (релігійних/професійних чи громадських) спільнот, соціальних груп та окремих персон.

На думку дослідників, просопографія спрямовує своє дослідження на поглиблення біографічних відомостей про особистість, доповнює історичний портрет, поміщуючи постать в історичний контекст [2, с. 238]. Тобто, просопографія досліджує минуле через призму особистості (як минуле відбивається на формуванні особистості та, як особистість впливає на формування історії). Метою просопографії виступає залучення якомога більшої кількості джерел, щоб максимально детально/повно відтворити минуле особистості в середовищі її існування. Вона робить головний наголос на колективних портретах особистості (вивчає групову психологію соціальної групи, майнове та соціальне становище).

Одним з ключових методів збирання даних про історичну особистість, які використовує і біографістика, і просопографія, є методика генеалогічних карток (генеалогічне дос'є). Генеалогічне дос'є включає в себе наступні рубрики: громадянський стан особи (народження, смерть), сімейний стан (перебування у шлюбі, другий шлюб, народження дітей), національна приналежність (громадянство, еміграція, набуття громадянства іншої держави), конфесійна приналежність (хрещення, зміна віросповідання), освіта (наявні документи про освіту), кар'єрний шлях і соціальна приналежність (збираються документи про отримання посади, відзнаки, скарги), фінансовий стан (наявність боргів, майна, рівень заможності), зовнішній вигляд (відомості про стан здоров'я, фото особи) [5, с. 65]. Саме ця методика є і найпростішою для використання в дидактиці історії.

Можливість використання наукових методик побудови історичного портрета в дидактиці залежить від розробленості її методології в академічній історичній науці. Серед використовуваних методичних прийомів, найбільш поширеними є наступні: словесний портрет, характеристика історичної постаті, групова характеристика осіб, протиставлення історичних особистостей, робота з історичним портретом, розгорнута оцінка постаті [4, с. 8]. Іншим прийомом побудови портрета історичної постаті – є складання політичного портрета. Політичний портрет будують відповідно до послідовності становлення діяча. Студент має встановити політичні погляди діяча, політичний шлях та результати політичної діяльності. Найбільш ефективним на заняттях історії є побудова історичного портрета за допомогою опорної блок схеми.

Отже, методичні прийоми свідчать про те, що в дидактиці історії не застосовується методи з просопографії та біографістики і інших дисциплін. Саме використання методів вказаних дисциплін, дасть інструментарій для повного/комплексного портрету історичної постаті.

Список бібліографічних посилань

1. Воропаєва Т.С. Роль особистості в українській історії крізь призму біографістики. *Українська біографістика*. 2016. Вип. 14. С. 50-70.
2. Дашкевич Я. Об'єктивне і суб'єктивне в просопографії. *Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни*. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2011. С. 238-244.
3. Ляшко С.М. Поняття «наукова біографія» у теорії та практиці історико-біографічних досліджень. *Українська біографістика*. 2013. Вип. 10. С. 25-47.
4. Пінчук А. Методичні засади висвітлення історичних постатей у шкільних курсах історії. Автореферат ... к. пед. наук спец.: 13.00.02. – теорія і методика навчання історії. Київ, Інститут педагогіки АНП України, 2006. 21 с.
5. Томазов В.В. Просопографія: дисциплінарний статус і дослідницькі можливості. *Українська біографістика*. 2021. Вип. 22. С. 55-71.

Одержано 28.02.2023

Людмила Павлівна НЕППЕНКО,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат історичних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1165-5163>

ПРОГРАМА КУРСУ «ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА АРГУМЕНТАЦІЇ» У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ АРГУМЕНТАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Розкрито зміст програми та обґрунтовано роль курсу «Теорія і практика аргументації» у розвитку аргументативної компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Ключові слова: теорія аргументації, аргументація, компетентність, загальні компетентності, аргументативна компетентність.

Аргументація як особлива інтелектуальна діяльність виступає основою раціонального пізнання й спілкування. Проблема обґрунтування виникає в будь-якій сфері продуктивної людської діяльності. Проте сьогодні проблеми теорії аргументації та практичних настанов щодо неї актуальні як ніколи. Це обумовлюється сучасними умовами глобалізації, становленням особливої культури спільного мислення, необхідністю найбільш повного розкриття можливостей індивідуальної свідомості. У наш час саме різноманітні види діалогу є основною формою аргументації в процесі мовленнєвої та розумової взаємодії з метою розв'язання проблем. Потреба в новій методології раціональної аргументації, що здатна враховувати все розмаїття культурних, професійних та особистісних аспектів комунікації, зумовлена розвитком міждисциплінарних, міжкорпоративних, міжконфесійних дискурсів. У науці це виявилось в інтегративних процесах, кооперації вчених, виникненні міждисциплінарного діалогу та появи нових галузей знання. У сфері політики дієвість переходу від представницької демократії до демократії участі також пов'язана з аргументативною компетентністю та логічною грамотністю щодо проведення критичних дискусій і розв'язання конфліктних питань і ситуацій. Саме тому в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 рр. зауважується, що сучасні швидкі зміни, розвиток інформаційного суспільства, новітніх технологій вимагають від сучасних фахівців високого рівня освіченості, не лише професійних, а й загальних компетентностей, зокрема здатності критично та системно мислити. Місією вищої освіти, що є фактором економічної, політичної, соціальної та когнітивно-емоційної безпеки людини, визначається формування якісного людського капіталу [1].

Виходячи із вищезазначеного та необхідності кадрового забезпечення Національної гвардії України сучасними висококваліфікованими фахівцями, набула актуальності розробка і впровадження у освітню діяльність Національної академії Національної гвардії України програми курсу «Теорія і практика аргументації», як важливої складової розвитку аргументативної компетентності майбутніх офіцерів.

Під компетентністю ми розуміємо динамічну комбінацію знань та вмінь, навичок і способів мислення, поглядів й цінностей, а також інших особистих якостей, які визначають здатність особи успішно соціалізуватися, а також провадити подальшу професійну та (або) навчальну діяльність [2, с. 5]. Звідси аргументативна компетентність полягає в комбінації знань проблем та понять теорії аргументації; оцінок, правил, стратегій й тактик аргументації; типових помилок і вивертів логічного, психологічного, мовного характеру, що виникають в процесі аргументації; практичних аргументативних навичок, спроможності грамотно і переконливо будувати власну аргументацію, обирати з різноманітних прийомів переконання ті, що необхідні для обговорюваної проблеми, даної аудиторії та ситуації. Здатність аргументувати позицію, оцінювати доводи й аналізувати дані – це ключові компетентності, затребувані незалежно від сфери професійної діяльності людини. У цілому загальні компетентності як універсальні компетентності, будучи

незалежними від предметної області, мають особливе значення для подальшої успішної професійної й соціальної діяльності в різних галузях та для власного розвитку особистості [2, с. 5, 12]. Тим самим, формування і розвиток аргументативної компетентності, аргументованого доказового мислення є важливою соціальною проблемою, значущим завданням системи освіти.

Програма курсу «Теорія і практика аргументації» складається з теоретичної та практичної частини. Перша орієнтована на надання знань з предмета теорії аргументації, її історії, основних концепцій та підходів, понять і завдань; розкриттю міждисциплінарного характеру аргументації, адже аргументація є предметом зацікавленості багатьох дисциплін: філософії, етики, психології, юриспруденції, лінгвістики, риторики, логіки, а також таких наукових напрямів, як мовленнєва комунікація, критичне мислення, аналіз дискурсу, прагматика та штучний інтелект. Будучи відносно молодого цариною знання теорія аргументації має термінологічні труднощі. Навіть саме поняття «аргументація» є багатозначним і неусталеним [3, с. 18]. У першій частині програми акцентується увага й на різних способах переконання як предметі теорії аргументації; на вивченні взаємозв'язку теорії аргументації та логіки, логічних основ аргументації, структури аргументації, її основних видів, вимог та критеріїв оцінки, основних стратегій і тактик аргументації, комплексу «запитання-відповідь» та його місця в теорії аргументації, коректних й некоректних прийомів аргументації. На особливу увагу заслуговує включення в програму дисципліни вивчення ролі гендерного чинника в розгортанні аргументації, аналізу гендерних стереотипів як способів аргументації, а також розгляду проблеми взаємозв'язку агресії та аргументації, надання знань з сутності агресивної аргументації, аргументації воєнного насильства.

Друга частина програми орієнтована на практичне використання здобутих знань; опанування процедурами підготовки, організації та проведення публічної дискусії (диспуту) та полеміки; набуття практичних навичок аргументації в діловому спілкуванні та професійній діяльності. Зміст практичної частини програми передбачає надання знань з підготовки публічного виступу та аргументації власної точки зору з наступним проведенням занять в режимі дискусії та полеміки: практикум з дискусії й практикум з полеміки. Практичні завдання сформовані у такий спосіб, щоб курсанти мали змогу брати активну участь у розв'язанні дискусійних питань, аналізувати представлену аргументацію, формувати аргументацію для власного виступу зокрема шляхом написання есе, складання ментальних карт, застосування в процесі аргументації хриї як складного квазілогічного аргументу.

Перспектива подальшої роботи вбачається у впровадженні в освітню діяльність Національної академії Національної гвардії України програми курсу «Теорія і практика аргументації» як важливої складової професійної підготовки, спрямованої на формування не лише аргументативної компетентності, а й громадянської позиції майбутніх офіцерів, підвищенню їхньої загальної інтелектуальної культури.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022 - 2032 роки: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. N 286-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR220286?an=14> (дата звернення: 27.02.2023).
2. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів фахової передвищої освіти: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 13.07.2020 р. № 918. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Fakhova%20peredvyshcha%20osvita/2020/12/28/Nakaz%20918%20vid%2013.07.2020.pdf> (дата звернення: 27.02.2023).
3. Бура К.О. Проблема узгодження категорійного апарату сучасної теорії аргументації. *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*. Одеса, 2021. Вип. 33. С. 18-22. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17075/K.%20O.%20Bura.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 27.02.2023).

Одержано 28.02.2023

Олена Олександрівна СТАТІВКА,

завідувач кафедри іноземних мов факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9956-9082>;

Артем Віталійович БЛЮСОВ,

викладач кафедри іноземних мов факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2807-2914>

ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Визначені основні критерії навчання іноземної мови та розглянуті психологічні фактори, що сприяють підвищенню мотивації та якості володіння іноземною мовою. Показана необхідність знання і значимість володіння іноземною мовою в умовах міжнародної інтеграції.

Ключові слова: мотивація, компетентність, іноземна мова, індивідуалізація, комунікативна установка, змішане навчання.

У сучасних умовах інтеграції України у світовий та європейський освітній простір, розширення НАТО та поширення його програм на десятки країн світу питання іншомовної підготовки майбутніх правоохоронців набуває особливого значення. Сформована іншомовна професійна компетентність дозволяє майбутньому правоохоронцю успішно брати участь у процесі міжособистісної та міжмовної комунікації. Крім того, вільне спілкування іноземною мовою гарантує здатність створювати та підтримувати ділові, професійні та культурні контакти, сприяє підвищенню загального культурного та професійного рівня особистості курсанта, його професійній та соціальній мобільності.

На рівні закладів вищої освіти МВС вже зроблено певні кроки щодо модернізації навчального процесу: застосовуються новітні підходи до викладання іноземної мови, використовуються сучасні засоби навчання, курсанти мають вільний доступ до інтернет-ресурсів, розширюється використання проектних методів, кейсів, симуляцій, ділових ігор, квест-технологій, презентацій, симуляцій на заняттях з іноземної мови; вищезазначені інтерактивні технології максимально наближені до реального спілкування та допомагають курсантам проявляти свої знання, певні особистісні якості та риси характеру, сформувати навички спілкування та рефлексії, самооаналізу та самооцінки.

Майбутні правоохоронці повинні усвідомлювати, що їхнє професійне становлення та розвиток можливі лише за умови достатнього рівня володіння хоча б однією іноземною мовою, тому підвищення їхньої самоосвітньої компетентності у сфері майбутньої спеціальності неможливе без удосконалення практичних навичок використання іноземної мови.

Однак модернізація іншомовної підготовки майбутніх правоохоронців передбачає не лише орієнтацію викладачів на нові освітні стандарти, а й розвиток навчальної діяльності та дослідницьких навичок, спрямованих на вирішення різноманітних професійних проблемних ситуацій і завдань; виховання здатності самостійно і критично мислити; розвиток навичок прогностичної діяльності та моделювання ситуацій; розвиток комбінаторних та евристичних здібностей, а також розвиток загальної культури курсанта, формування його соціокультурних уявлень [1].

У сукупності, спираючись на особистісно-орієнтовану стратегію та компетентнісний підхід до організації процесу іншомовної освіти для майбутніх правоохоронців, досягнення вищезазначених цілей веде до формування фахівця, який здатен вирішувати складні пізнавальні завдання та здійснювати оптимально-вивірений підхід до оцінювання проблем та професійної діяльності.

При реалізації особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів у навчанні іноземних мов у ЗВО МВС освітня програма орієнтована на потреби як професійні, так й загальнокультурні, соціально значущі для розвитку особистості. Таким чином, можна сказати про

індивідуалізацію процесу іншомовної освіти, про мобільність та адаптивну можливість освітньої програми та навчального процесу, заснованого на його реалізації, що має на меті повне задоволення потреб суб'єкта освітньої діяльності. Психолого-педагогічною умовою створення освітньої програми з іноземної мови для майбутніх правоохоронців є орієнтованість на особистісний розвиток курсантів (індивідуальні, суб'єктні та особистісні властивості) на основі використання сучасних методів навчання. Сучасні методи навчання сприяють підвищенню мотивації вивчення іноземної мови як засобу реалізації професійного іншомовного спілкування з опорою на використання іншомовного професійного дискурсу.

Список бібліографічних посилань

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид-ня С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

Одержано 28.02.2023

УДК 378.46:811.111:004

Віта Іванівна ФИЛИПСЬКА,

*старший викладач кафедри іноземних мов факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0497-7196>

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ

Розкрито проблему використання цифрових технологій під час викладання іноземної мови курсантами у вищих навчальних закладах освіти України. Визначено переваги використання Інтернет-технологій. Розглянуто можливість використання інфографіки, відеоматеріалів, підкастів та сучасних платформ для проведення занять.

Ключові слова: цифрові технології, іноземна мова, ІКТ, Інтернет-технології, онлайн платформи, підкасти.

Через масовий вимушений перехід навчання на онлайн-формат перед вищими навчальними закладами постало нагальне питання якнайшвидшого створення відповідних сучасних навчальних онлайн платформ, використання цифрових технологій і розроблення та втілення в навчальний процес програм, які як найякісніше допомагали б отримати онлайн-освіту.

Застосовуючи цифрові технології, викладач отримує доступ до автентичного сучасного матеріалу, який можна доповнювати та адаптувати відповідно до вікових і професійних уподобань курсантів. Курсанти, які працюють з ІКТ, отримують фізичну, соціальну, лінгвістичну та когнітивну автономію необхідну для підвищення як іншомовної, так і соціокультурної компетенції, спілкуючись з представниками навчальних закладів різних міст і країн. Отже, статус і географічне розташування ВНЗ не впливають на безмежні можливості комунікації у сфері освіти та науки у віртуальному просторі [3, с. 323].

Проблему використання цифрових технологій у освітньому процесі розглядали в своїх працях вітчизняні дослідники В.П. Безпалько, В.Ю. Биков, М.Ю. Бухаркіна, Р.С. Гуревич, М.І. Жалдак, О.В. Кареліна, М.Ю. Кадемія, Є.Д. Патаракін, Є.С. Полат та інші. Можливості використання цифрових технологій у процесі вивчення іноземної мови досліджують В.Е. Краснопольський, Л.І. Морська, Є.С. Полат, П.І. Сердюков та інші.

В процесі вивчення англійської мови, поряд з лінгвістичними вимогами, значна кількість академічних завдань передбачає використання сучасних цифрових технологій [2]. Для навчання є можливість використовувати інфографіку, відеоматеріали та підкасти. Найпоширеніші платформи для проведення занять в Україні, які надають можливість проведення відеоконференції,

на сьогодні є Zoom, Microsoft Teams, Google Meet. Платформи дистанційної освіти надають можливість контролювати засвоєння пройденого матеріалу. Додатки-месенджери – Viber, Telegram допомагають надсилати студентам текстові та мультимедійні матеріали для підготовки до занять, забезпечують ефективний зворотній зв'язок із викладачем, який так необхідний для здійснення навчального процесу [1, с. 28].

Курсанти та викладачі створюють текстові звіти та документи, слайди для покращення презентацій, використовують електронну пошту для спілкування та співпраці, беруть участь в онлайн-платформах, проводять дослідження за допомогою електронних баз даних та Інтернету. Сучасні курсанти, які не є носіями англійської мови, здатні ефективно та доцільно працювати в академічному контексті, мають можливість ефективно навчатись в електронному середовищі. Наприклад, інтерактивна дошка, смартфон, скайп, блоги змінили навчання та вивчення англійської мови. Програми призначені для використання в аудиторії, доступні для викладачів та студентів. Викладач використовує свій обліковий запис, щоб створити групу для максимум 50 курсантів за сеанс. Викладач складає список курсантів в одній групі або він може поділити їх на менші групи; створює вікторину, дає обмеження часу, перевіряє результати та отримує відгуки та досвід студентів. Використовуючи інтерактивні дошки, викладачі матимуть набагато більше можливостей для участі студентів у навчальному процесі. Більшість курсантів є «візуальними», це означає, що існуюча навчальна програма повинна бути підтримана відео, рухомими схемами, розповідями або онлайн-вмістом. Іншими словами, викладачі можуть підвищити інтерес курсантів, додавши стимулюючі наочні посібники до нових та існуючих навчальних програм, а крім того, все, що виконується на комп'ютері, можна побачити на інтерактивних дошках [2].

У вивченні англійської мови також значно допомагають подкасти – аудіо- або відеозаписи, які можна переглянути в Інтернет-мережі або завантажити на відповідний пристрій для прослуховування та перегляду в режимі оф-лайн. Термін «подкастинг» з'явився наприкінці 2004 року завдяки злиттю двох слів «iPod» і «broadcasting» – технологія, що дозволяє усім бажаючим поширювати цифрові, звукові та відеофайли в Інтернет-мережі, забезпечує всесвітню аудиторію для аматорських відеоматеріалів. З іншого боку, подкастинг – це завантаження з мережі Інтернет різноманітних аудіоподкастів та відеоподкастів для прослуховування або відтворення за допомогою плеєра iPod, комп'ютера, автомагнітоли, планшета, мобільного телефону або смартфона. За обсягом звучання вони можуть бути від кількох хвилин до годин. У мережі Інтернет можна знайти як автентичні подкасти, створені для носіїв мови (новини), так і навчальні, створені для навчальних цілей [3, с. 324].

Плануючи заняття з використанням ІКТ, викладач, зазвичай звертається за допомогою до навчальних та інформаційних сайтів Інтернет-мережі, Якщо дозволяє технічне забезпечення ВНЗ, можна провести спільний телекомунікаційний проект з закордонними навчальними закладами або організувати безпосереднє спілкування з носіями мови через програму Skype [3, с. 323].

Отже, завдяки цифровим технологіям можна вирішувати проблеми навчання англійської мови у співпраці, а також індивідуалізації та диференціації навчання з урахуванням різних чинників: рівня володіння іноземною мовою, швидкості її опанування, часових меж, стилю навчання, особистих освітніх потреб і траєкторій навчання тощо. Використання цифрових технологій у викладанні англійської мови не тільки не викликає сумнівів у широкого загалу, але й стало необхідністю і ознакою сьогодення.

Список бібліографічних посилань

1. Галаган В. Я Використання дистанційних освітніх технологій у викладанні іноземних мов // Матеріали міжвузівського науково-методичного семінару «Використання дистанційних освітніх технологій у викладанні іноземних мов» – Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. – С.28-30.
2. Загребнюк Ю. В. Використання сучасних цифрових технологій під час вивчення іноземної мови (англійської) у вищих навчальних закладах // тези доповідей IV міжнар. наук. онлайн-конф. «Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження» (26 червня 2020 р.). URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/12849>
3. Карпа І. Переваги застосування інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення англійської компетенції студентів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 322–327.

Одержано 28.02.2023

Павло Дмитрович ЧЕРВОНИЙ,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8172-7732>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Визначено, що в різних країнах спостерігається криза ідентичності, яка в останні роки зростає. В сучасному світі проблема визначення громадянської ідентичності є однією з головних тем обговорення як в науці так і в повсякденному житті. Показано, що актуальність визначеної тематики обумовлена особливостями міжкультурного аспекту, що відображає особливості менталітету, віри, цінностей та прагнень.

Ключові слова: громадянська ідентичність, розвиток, формування.

Визначення громадянської ідентичності – це одне з головних завдань сучасного суспільства. Пріоритетним у вирішенні цього завдання є формування у молоді ціннісного відношення до явищ суспільного життя. Науковці наголошують, що основна мета при визначенні громадянської ідентичності полягає у формуванні громадянськості як найголовнішої якості особистості. Яка містить у собі внутрішню свободу та повагу до державної влади, любов до Батьківщини, прагнення миру, почуття власної гідності та дисциплінованості, гармонійного прояву патріотичних почуттів тощо [1].

Зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві визначають нові вимоги до проблеми формування громадянської ідентичності. Знання та повага до рідної мови, повага до прав та свобод людини, любов до Батьківщини та родини – розглядаються як базові напрямки у питаннях громадянської ідентичності.

Громадянська ідентичність направлена на формування громадянської компетентності особистості. Громадянська компетентність - це сукупність готовності та здібностей, які дозволяють особистості відповідально та ефективно реалізовувати весь комплекс громадянських прав та обов'язків в громадянському суспільстві та застосовувати свої знання і вміння на практиці.

Громадянська позиція особистості формується під час становлення особистості. Формування громадянської ідентичності має певні специфічні особливості у різних вікових періодах, починаючи зі шкільного віку. Найбільш інтенсивне формування громадянської ідентичності особистості відбувається під час навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання [2]. Викладання дисциплін у зазначених закладах повинно викладатись виключно на рідній мові, а саме Українською. Вищі навчальні заклади зі специфічними умовами навчання спрямовані на викладання дисциплін більш професійної спрямованості: тактико спеціальна підготовка, вогнева підготовка, оперативно-пошукова діяльність, професійно психологічна підготовка працівника поліції тощо. Але для посиленого формування саме громадянської ідентичності одними з головних предметів є Українська мова, більш професійної спрямованості, історія держави та права. Також у вищих навчальних закладах освіти зі специфічними умовами навчання існують факультативні заняття, які допомагають у формуванні громадянської ідентичності майбутнього працівника поліції.

Таким чином, можемо визначити пріоритетні напрямки роботи вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання щодо формування громадянської ідентичності:

- навчання, яке містить не тільки інтелектуальний розвиток особистості, а й направлено на формування моральних цінностей та установок;
- професійне виховання, яке містить формування професійних навичок та вмінь, а також сумлінного та відповідального ставлення до навчання і служби;

- патріотичне виховання, яке формує повагу, шану, любов та вірності до своєї Батьківщини, прагнення своїми власними діями зміцнювати її велич;
- історично-патріотичне виховання, яке містить вивчення історії України через призму повномасштабного вторгнення російської федерації та ролі України в світі.

Підводячи підсумки можемо підкреслити, що формування громадянської ідентичності у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання має певні завдання, які потребують реалізації, а саме: прививати майбутнім працівникам поліції почуття відповідальності за свої вчинки та дії; розуміння ними громадянської позиції; формувати у майбутніх поліцейських цілісне уявлення щодо призначення людини у суспільстві; формування знань щодо своєї етнічної приналежності, розуміння національних цінностей, спілкування та навчання українською мовою, виховання патріотизму, шанувати традиції та культуру своєї країни.

Список бібліографічних посилань

1. Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості : У 2-х т. К., 2001. Т.1. С. 39–46.
2. Макарова О.П. Формування громадянської ідентичності в закладах вищої освіти. *Вчені записки Таврійського Національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Психологія»*. Том 31 (70). № 3, 2020.
3. Ровенчак О.А. Особистісна складова ідентичностей і практик українських емігрантів. *Соціальна психологія*. 2011. № 5. С. 120–130.

Одержано 20.02.2023

УДК [378.6:351.74]:[316.77+316.6](477)

Артем Віталійович БЛОУСОВ,

викладач кафедри іноземних мов факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2807-2914>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОГО СПІЛКУВАННЯ

Розглянуто питання формування професійно-комунікативної компетентності задля попередження конфліктної комунікації. Наведено алгоритм вирішення конфлікту, який може бути застосований поліцейським у професійній діяльності.

Ключові слова: навчання, спілкування, конфлікт, деескалація, криза, компетенція, поліція, правоохоронні органи.

Огляд і аналіз наукової літератури (Р. Бейкмана, Б. Бруссарда, Д. Коркорана, Д. Ханкерсон-Дайсона, Л. Хасбендса) свідчить, що у психолого-педагогічних науках проблема формування ефективних навичок спілкування з населенням та управління конфліктами у працівників правоохоронних органів, досліджувалася недостатньо. Значна кількість досліджень була присвячена питанням фізичної підготовки, правомірності застосування силових засобів, тактики деескалації конфліктів, запровадженню програм навчання міжкультурному спілкуванню. Образ поліцейського часто асоціюється з суворим чоловіком, безкомпромісним і швидким у застосуванні сили в будь-якій ситуації. Проте, у професійній діяльності поліцейських різних підрозділів, зокрема, дільничних офіцерів, поліцейських офіцерів громади, домінує комунікативна діяльність, яка вимагає володіння різними вміннями і тактиками спілкування, що поєднує в собі поняття «професійно-комунікативна компетентність». Офіцери поліції щодня взаємодіють з різними категоріями населення, і оволодіння різними прийомами, техніками і засобами спілкування сприятиме ефективності їх професійної взаємодії.

Правильно обрана комунікативна тактика є інструментом, який допомагає поліцейським взаємодіяти з представниками громади при здійсненні інформаційної, профілактичної, просвітницької функцій та при розкритті злочинів. Чи ефективні поточні практики деескалації та конфліктної комунікації в правоохоронних органах і як це впливає на те, як поліцейські виконують свої обов'язки?

Правильно обрані способи та техніки комунікації дозволяють поліцейському попередити виникнення конфліктів при взаємодії з населенням. Конфліктне спілкування може виникати з різних причин, наприклад, коли людина (відправник повідомлення) некоректно її подає або отримувач інформації неправильно інтерпретує отриману інформацію, що призводить до непорозуміння та конфліктів [1]. Тому оволодіння поліцейськими прийомами спілкування з різними категоріями громадян дозволить уникати конфліктів та підвищити рівень власної професійно-комунікативної компетентності.

З цією метою розроблено алгоритм вирішення конфлікту в роботі офіцера поліції, який складається з таких етапів: 1. Оцінка конфлікту (Чи потрібне втручання?). 2. Зупинка конфлікту (Втручання, зупинка активної фази, фізичне розведення сторін). 3. Зниження рівня емоційності учасників конфлікту. 4. Розгляд суті конфлікту (викладення сторонами власного бачення даної ситуації, заповнення офіцером поліції протоколу, при необхідності). 5. Пошук способів рішення конфлікту, що задовольняє всі сторони (при можливості).

Для вирішення конфлікту важливо оцінити ситуацію. Для цього поліцейський повинен з'ясувати: чи знайомі між собою учасники конфлікту; чи перейшов конфлікт у ситуацію застосування сили; чи потрібна учасникам конфлікту долікарська допомога; якщо конфлікт у сім'ї, чи були при цьому пристні діти, де вони зараз; чи були очевидці події, які б могли у разі необхідності надати допомогу у вивченні ситуації.

Зупинка конфлікту: 1. Підійти, привернути увагу сторін. Привітання (допустиме збільшення гучності задля привернення уваги). 2. При агресивній поведінці учасників по відношенню один до одного, допустиме створення фізичного бар'єру між ними. 3. При агресивній поведінці, розвести учасників на відстань 2-3 метри один від одного. 4. Чіткі та зрозумілі інструкції для учасників. «Будь ласка, в двох реченнях викладіть суть конфлікту», «Прошу Вас відійти на два метри від цієї людини».

Зниження рівня емоційності учасників конфлікту: дати попити води; зменшити використання сторонами нецензурної лексики та образливих слів; дати можливість сторонам висловити позицію по відношенню до конфлікту; спитати сторони про бажаний для них варіант розв'язання конфлікту («Чого би Ви хотіли від...», «Який варіант вирішення конфлікту Вас би влаштував?»); продемонструвати можливі наслідки розвитку конфлікту. Наприклад, сказати: «При продовженні конфлікту ми змушені будемо скласти протокол та затримати Вас. Ваші дії можуть бути оцінені як хуліганство, що загрожує Вам наступними наслідками...»; спонукати до висловлювання своїх емоцій.

Розгляд справи. Тактики припинення конфлікту потребує вислуховування. Ця тактика застосовується за умов: гострої стадії конфлікту; доступності всіх сторін конфлікту; ускладненої комунікації (підвищена агресивність, паралельні діалоги); необхідності визначення суті конфлікту.

Реалізація: по черзі надати слово сторонам конфлікту; приблизно однакова кількість уваги кожному; при необхідності можна фізично розвести сторони (наприклад, різні кімнати).

Фіксація позицій - кожна сторона повинна в двох реченнях викласти суть конфлікту. Наприклад, «Будь ласка, заспокойтеся та коротко, в двох реченнях, поясніть що трапилось», «Що Ви хочете, щоб я зробив?», «Поясніть як конкретно я можу вирішити дане питання?».

Застосовується у випадках, коли учасники конфлікту стурбовані, емоційні, перелякані і в такий спосіб можна їх заспокоїти; коли є декілька свідків/учасників конфлікту і в такий спосіб офіцер поліції може захопити ініціативу в розмові.

Фіксація наслідків – полягає у демонстрації бажаних/небажаних наслідків розвитку конфлікту. Наприклад, «Якщо ви продовжите вживати ненормативну лексику, я буду змушений скласти протокол», «Якщо Ви продовжите вживати ненормативну лексику, я буду змушений повідомити Ваших батьків», «Якщо ми зараз, заспокоїмося, я думаю, ми обмежимося простим попередженням».

Поліцейськими можуть застосовувати такі тактики розв'язання конфліктів як *тиск* та *пошук спільного рішення*.

Тактика «Тиск» застосовується з метою стимулювання до прийняття іншої позиції в ситуаціях помилковості позиції; при обмеженості часу для вирішення конфлікту; при значній перевазі у силових засобах/ресурсах; при відсутності необхідності підтримки доброзичливих відносин у подальшому.

Тактика «Пошук спільного рішення» застосовується з метою пошуку рішення, яке задовольнить кожного. Для цього доцільно поставити запитання: «Який варіант вирішення конфлікту задовольнив би Вас?», «Як Ви вважаєте, чи погодиться на нього інша сторона?», «Ви враховуєте інтереси іншого цим рішенням?»

Вказана тактика застосовується, коли немає єдиного вірного рішення у вирішенні певної конкретної ситуації; сторони знайомі між собою; офіцер поліції не бере на себе відповідальність за вирішення конфлікту.

Задля ефективного спілкування офіцера поліції при вирішенні конфлікту доцільно слідкувати за власною безпекою, постійно утримувати всі сторони конфлікту в полі зору; підтримувати впевнений і спокійний тон мовлення, жестикуляцію, інтонації; на початку спілкування направлене на зниження рівня емоційності сторін конфлікту, у подальшому – на з'ясування обставин конфлікту; рішуче зупиняти «перепалки» та одночасні агресивні вигуки. Учасники конфлікту повинні розмовляти по черзі і без використання нецензурної лексики сторонами конфлікту [2].

Отже, основу професійно-комунікативної компетентності поліцейських складає володіння тактиками спілкування, які дозволяють ефективно здійснювати професійну діяльність.

Список бібліографічних посилань

1. Борланд Е. Теорія точки зору. Британська енциклопедія. URL: <https://www.britannica.com/topic/standpoint-theory> (дата звернення: 19.02.2023)
2. Корнетт-Де Віто М., і МакГлоун Е. Навчання мультикультурному спілкуванню для правоохоронців: Науковий журнал державного університету Емпорія «Огляд поліції кримінального правосуддя». № 11 (3). 2000. Р. 234-253. URL: <https://doi.org/10.1177%2F0887403400011003003> (дата звернення: 19.02.2023).
3. Коркоран Д. Наскільки корисним є підхід до вирішення проблем у поліцейських дільницях управління: Збереження спокою між працівниками поліції. *Міжнародний журнал поліції наука та управління*. 2014. № 16 (2). Р. 113-123. URL: <https://doi.org/ezproxy.mnsu.edu/10.1350%2Fijps.2014.16.2.332> (дата звернення: 19.02.2023)

Одержано 28.02.2023

УДК 355.23:354.31(477)

Андрій Сергійович ДОРОФЄЄВ,

заступник начальника факультету з навчальної роботи –
начальник навчальної частини гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9963-8765>

ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ПО РОБОТІ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ

Розглянуто питання, пов'язані із змістовим наповненням психолого-педагогічної підготовки офіцерів по роботі з особовим складом військового підрозділу. Виокремлено комплекс загальнопрофесійних та спеціальних психолого-педагогічних знань, володіння якими дозволять офіцеру ефективно здійснювати роботу з особовим складом.

Ключові слова: психолого-педагогічна підготовка, особовий склад, військовий підрозділ, офіцер, робота з особовим складом.

Стратегія розвитку сучасного українського суспільства в умовах соціально-економічних реформ об'єктивно потребує підвищення вимог до якості вищої військової освіти. Оскільки від якості військової освіти залежить належне кадрове забезпечення підрозділів Міністерства оборони України. На підставі цього особливого значення набуває проблема формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у процесі їх фахової підготовки. Вирішення вказаної проблеми зумовлює необхідність удосконалення військової освіти на основі запровадження нових підходів і сучасних технологій в освітній простір вищих військових навчальних закладів.

Серед значного масиву наукових досліджень з фахової підготовки майбутніх офіцерів можна виділити ряд досліджень, які присвячені формуванню готовності майбутніх офіцерів до різних видів діяльності з особовим складом військового підрозділу, авторами яких є А. Галімов, О. Загребельний, Ю. Корнійчук, С. Кубіцький, В. Ягупов, В. Ярема та ін.

Дослідники розглядали зміст і структуру готовності офіцерів до різних видів діяльності та виокремлювали компоненти, які характеризують сутність відповідної діяльності.

Також вчені виокремлюють загальні і специфічні вимоги до особистості військового офіцера при здійсненні роботи з особовим складом. До загальних вимог, що пред'являються державою і суспільством до сучасного офіцера, відносять: розвинене почуття патріотизму, вірність військовій присязі, готовність мужньо і професійно виконати свій військовий обов'язок, психічна стійкість, здатність до вольової саморегуляції поведінки в критичних стресових ситуаціях, в умовах небезпеки і ризику. Офіцер повинен бути людиною великої загальної культури і моральності з розвиненим почуттям офіцерської честі і власної гідності.

До специфічних вимог, що пред'являються до офіцерів належить сформованість професійно важливих якостей (спостережливість, дисциплінованість, відповідальність, чесність і порядність, тактовність, толерантність, самокритичність, психічна стійкість), розвинені комунікативні і організаторські та педагогічні здібності, професійна мобільність, прагнення до самовдосконалення протягом служби в Збройних Силах [1].

Відповідно до професіограми офіцер як заступник командира роти по роботі з особовим складом повинен мати: високий рівень знань з військової психології і педагогіки, теорії і практики виховної роботи, теорії управління; військового законодавства, статутів, керівних документів; сформовані практичні навички та вміння: педагогічні, організаційні, комунікативні та ін.; розвинені особистісні якості: моральні, організаторські, психолого-педагогічні, бойові та ін.

Здійснення роботи з особовим складом військового підрозділу вимагає як загально-професійних, так і спеціальних психолого-педагогічних знань, як-от: основи керівництва та обов'язки заступника командира роти по роботі з особовим складом; завдань, змісту, форм і методів організації роботи командира з особовим складом; сутності педагогічної діяльності офіцера; особливості та динаміка соціально-психологічних процесів у військовому підрозділі; основ воєнної психології і педагогіки; методика організації та проведення занять з конкретних видів підготовки військовослужбовців; основ організації воєнно-ідеологічної підготовки та інформаційного забезпечення в підрозділі, форм та методів проведення занять з особовим складом підрозділу; особливостей морально-психологічного забезпечення військовослужбовців; сутності та змісту індивідуальної роботи з особовим складом; про організацію морально-психологічного забезпечення при виконанні службово-бойових завдань, специфіки організації та методик проведення виховної роботи з особовим складом, сутності та особливостей професійно-психологічної підготовки військовослужбовців під час службової діяльності.

Для реалізації психолого-педагогічної роботи з особовим складом офіцер повинен вміти: планувати та організовувати роботу з особовим складом підрозділу, індивідуальну роботу з підлеглими; приймати рішення, користуючись критичним аналізом ситуації, зумовленої певними обставинами; організовувати та проводити заняття з бойової, воєнно-ідеологічної та гуманітарної підготовки, заходи по роботі з особовим складом; організовувати та проводити правову, виховну роботу з особовим складом підрозділу, яку спрямовувати на дотримання військової дисципліни та правопорядку, організовувати заходи щодо попередження надзвичайних подій,

злочинів та дисциплінарних проступків; організовувати і проводити індивідуальну виховну роботу в підрозділі, виховувати у підлеглих патріотизм, гуманізм та людяність, на традиціях дружини і військового товариства, громадянську свідомість та особисту відповідальність за захист Батьківщини; організовувати і проводити психологічну підготовку з особовим складом підрозділу, розвивати у них моральні якості; здійснювати морально-психологічне забезпечення виконання службово-бойових завдань у повсякденній діяльності та в екстремальних умовах; використовувати сучасні методи активного навчання та виховання підлеглих, методи науково-педагогічних досліджень військових колективів для ефективного виконання завдань бойової підготовки особового складу; працювати в команді й виявляти організаторські вміння; планувати й організовувати заходи з формування колективної думки та настрою підлеглих; проводити заходи щодо злагодження підрозділу для відшліфовування спільних дій військовослужбовців із метою якісного виконання поставлених завдань; оцінювати адекватність комунікативної поведінки учасників спілкування, уміло володіти засобами мовлення при здійсненні психолого-педагогічної діяльності; вивчати, проводити аналіз та керувати соціально-психологічними явищами військового колективу; попереджувати конфлікти у військовому колективі; робити аналіз і давати оцінку власній службово-професійній діяльності, самостійно вдосконалювати особисті професійні здібності; адекватно оцінювати та коригувати власні дії й поведінку; мобілізувати власні сили й виявляти стресостійкість як приклад поведінки для підлеглих.

Узагальнюючи вище викладене вважаємо, що ефективне здійснення офіцером психолого-педагогічної діяльності з особовим складом можливо за умов його цілеспрямованої підготовки до цієї діяльності, яка буде спрямована на оволодіння загально професійними та спеціальними знаннями та вміннями їх самостійно застосовувати у власній діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Варій М. Й. Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка: посібник. Львів : Словом, 2003. 624 с.
2. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вид-во «Тандем», 2004. 656 с.

Одержано 28.02.2023

УДК 378.1

Олександр Михайлович ШУМЕЙКО,

старший викладач кафедри психології та педагогіки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6192-2354>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ КАДРІВ У ВНЗ КИТАЮ

Проаналізовані основні організаційно-педагогічні особливості підготовки поліцейських кадрів у профільних вищих навчальних закладах Китайської Народної Республіки. Показані основні відмінності організації навчального процесу та критеріїв вступу в Україні та КНР.

Ключові слова: *поліцейські кадри, навчальний процес, професійний відбір, університети, поліцейська освіта.*

Аналізуючи сучасний стан з підготовки кадрів для підрозділів Національної поліції України і науковці. І практики найчастіше в якості своєрідного еталону наводять успішні приклади поліцейських вишів країн Західної Європи, зокрема Німеччини, Великобританії, Швеції та Норвегії. І це має сенс, враховуючи європейські стандарти, прагнення та менталітет українців. Однак, попри цілком зрозумілі причини, успішний досвід підготовки поліцейських кадрів в провідних країнах Азії, таких як Японія, Китай, Південна Корея часто необґрунтовано залишається завжди менш висвітленим. В цій роботі ми б хотіли стисло проаналізувати специфіку підготовки

поліцейських кадрів в КНР. Отже, в Китайській Народній Республіці структурою, що координує та здійснює повний комплекс правоохоронної діяльності є Міністерство громадської безпеки. До системи підготовки поліцейських кадрів входять два університети: Китайський народний університет громадської безпеки у Пекіні та Китайський університет кримінальної поліції у місті Шеньян, а також інститути, підпорядковані управлінням громадської безпеки провінцій. Також в університетах щорічно проходять підвищення кваліфікації кілька тисяч співробітників кримінальної поліції з усіх провінцій Китаю. Типовими факультетами поліцейських університетів КНР є факультети розслідування загальнокримінальних злочинів, факультети розслідування економічних злочинів, факультети розслідування комп'ютерних злочинів, факультети наркоконтролю, факультети підготовки експертів-криміналістів, факультети судової медицини тощо [2, с. 71-79]. Випускники більшості факультетів одержують ступінь бакалавра юриспруденції, випускники факультету судової медицини отримують дипломи бакалаврів з судової медицини. На факультеті розслідування комп'ютерних злочинів здійснюється підготовка фахівців як технічного профілю – бакалаврів у галузі комп'ютерних технологій. Другий (магістерський) рівень вищої освіти реалізуються за такими напрямками, як кримінальне право, кримінально-процесуальне право, хімічний аналіз, судова медицина, комп'ютерні технології. Певними особливостями відрізняється статус курсанта. Вступ на навчання здійснюється на конкурсній основі за результатами обов'язкового тестування, що проходять випускники середньої школи, причому державою встановлюється мінімальний прохідний бал, який дозволяє абітурієнтам бути зарахованими на місця, що фінансуються з державного бюджету. Особи, які не набрали потрібної кількості балів, можуть претендувати лише на платне навчання, серед них проводиться окремий конкурс. При цьому чим більша різниця між прохідним балом і фактичною сумою балів, що в підсумку отримує конкретний абітурієнт, тим вищим є розмір плати за навчання. Крім того, кандидати на вступ обов'язково попередньо проходять медичну комісію і складають додаткове вступне випробування з фізичної підготовки. Безпосередньо у навчальних закладах у рамках вступних заходів також здійснюється професійний психологічний добір кандидатів. Після зарахування курсанти протягом одного місяця проходять своєрідний "курс молодого бійця", отримуючи ази спеціальної поліцейської та строювої підготовки, а також посилений курс фізичної підготовки. Становище курсантів, які навчаються на платній основі, нічим не відрізняється від інших. Усі курсанти отримують державну стипендію, за рахунок якої вони оплачують харчування у їдальні, проживання в гуртожитку, супутні побутові послуги тощо. Частина вартості обмундирування також утримується зі стипендії. На відміну від українського досвіду, на період проходження навчання курсанти ще не є співробітниками поліції і не мають статусу представника влади, хоч і вдягають поліцейську форму. Під час навчальної практики на 3 курсі (тривалість залежно від профілю навчання від одного до двох місяців) вони також не допускаються до самостійної роботи. Цей етап практики носить ознайомлювальний характер та реалізується за рахунок спеціальної відпустки [1, с. 288-294]. При направленні на стажування, яке триває весь останній семестр навчання, курсанти випускного курсу отримують певні права, необхідні для самостійного виконання окремих службових завдань у практичних органах, при цьому вони отримують погони з відзнаками молодшого начальницького складу територіальних органів поліції.

Як висновок слід зазначити, що у спеціалізованих поліцейських вишах КНР не передбачено підсумкової державної атестації за результатами опанування програми підготовки бакалавра. Диплом бакалавра видається на підставі кількох обов'язкових оцінок, отриманих у процесі навчання на різних курсах. Після закінчення навчального закладу випускникам не гарантовано працевлаштування в органах поліції. Для отримання конкретної посади на державній службі випускнику відомчого вузу ще необхідно успішно скласти кваліфікаційний іспит.

Список бібліографічних посилань

1. Craig Paterson. Adding Value? A Review of the International Literature on the Role of Higher Education in Police Training and Education. *Police Practice and Research*, 4, 2001. P. 286–297.
2. Yang Hede. A Comparative Study of Police Education System between China and Other Countries. *Journal of Shandong Police College*, 6, 2007. P. 70-80.

Одержано 28.02.2023

НАВЧАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЗА ДОПОМОГОЮ WEB-ТЕХНОЛОГІЙ

Акцентована актуальною є проблема отримання максимально якісних знань під час, коли відсутня можливість безпосередньо відвідувати учбові заклади через ряд причин (епідемія COVID, воєнний стан та бойові дії, пов'язані з агресією військ Російської Федерації на території України тощо...). За цей час було розроблено та адаптовано багато різних дистанційних навчальних програм та технологій, які успішно інтегровано в навчальний процес. Описана одна з технологій середовища MOODLE та проаналізуємо аспекти роботи в ньому на прикладі навчально-методичного комплексу дисципліни «Етнопсихологія», яка викладається здобувачам вищої освіти другого (магістровського) рівня за спеціальністю 053 «Психологія (практична психологія)».

Ключові слова: комп'ютерно-дидактичне середовище MOODLE, платформа Zoom – Zoom Video Communications, Етнопсихологія, контроль знань, професійні компетентності, консультування, Інтернет-ресурси.

За сучасних умов організація повноцінного освітнього процесу, забезпечення студентів навчальними матеріалами можливо завдяки сполученню off-line та on-line навчання, яке організоване на кафедрі соціології та психології факультету № 6 (права і масових комунікацій) Харківського національного університету внутрішніх справ [1].

Широко вживаними в освітньому процесі інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) є комп'ютерно-дидактичне середовище MOODLE (від. англ. Module object orient dynamic learning environment – модульне об'єктно орієнтоване динамічне навчальне середовище), а також платформа Zoom – Zoom Video Communications, яка надає послуги віддаленої відеоконференції з використанням хмарових оболонок. Так, MOODLE є багатовимірним мультисередовищем, ефективним освітнім мережевим співтовариством, яке здатне до самоналагодження та самовдосконалення. Так, самоналагоджуваність MOODLE забезпечує гнучке коригування, перебудову поведінки, дій викладача та здобувачів освіти в динамічному контексті ситуації (швидкість, стиль, етика спілкування).

Zoom Video Communications забезпечує відеоконференції, on-line-зустрічі, чат, мобільну співпрацю.

Здобувачі освіти мають можливість мати повне уявлення про навчальну дисципліну, її роль і місце у структурно-логічній схемі підготовки за освітньою програмою відповідного рівня, її значення для практичного психолога, в MOODLE, як правило, розміщений навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни: програма, робоча програма, рекомендована література (основна, додаткова, Інтернет-ресурси). Для організації освітньої діяльності студентів розроблені та розміщені тексти лекцій, презентації, відеолекції, методичні матеріали для підготовки до семінарських занять, теми для реферування, питання для самостійного опрацювання за темою, а також для самоконтролю. Для забезпечення поточного та підсумкового контролю знань розроблені тематичні та екзаменаційні (залікові) розгалужені тести.

Для прикладу наведемо навчально-методичний комплекс дисципліни «Етнопсихологія», яка викладається здобувачам вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 053 «Психологія (практична психологія)». Навчальна дисципліна «Етнопсихологія» інтегрована у блок обов'язкових компонент освітньої програми, оскільки актуальність етнопсихологічних знань для формування професійної компетентності практичних психологів не викликає сумніву. У сучасних реаліях це стосується насамперед вирішення міжетнічних конфліктів, проблем

євроінтеграції, евакуації біженців, вивчення психологічних особливостей у спілкуванні представників різних націй, консультування інтернаціональних подружніх пар, відродження національних традицій у вихованні, запобіганню дій міжнародного криміналітету.

Зміст навчальної інформації охоплює питання щодо визначення предмету, методології та завдань етнічної психології, її становлення та історичного розвитку як самостійної науки, психологічних характеристик різних етнічних спільнот, етнічного світу особистості, сутності, структури, своєрідності психологічної природи нації, міжгрупового сприйняття в міжетнічних відносинах, психології міжетнічних конфліктів.

Зазначена інформація транслюється студентам під час Zoom-лекцій, URL-посилання на які розміщені в MOODLE. Розглянуті на лекціях теоретичні питання обговорюються на семінарських заняттях, які також проводяться в on-line-форматі, що забезпечує живе спілкування викладача і магістрантів у процесі набуття та поглиблення знань теоретичних і методологічних засад етнічної психології, формування відповідних умінь і навичок практичних психологів.

Завдяки роботі на платформі MOODLE здійснюється оперативний поточний і підсумковий тестовий контроль знань магістрантів. В основному тести побудовані за принципом «вибір правильної відповіді з множини», кількість правильних відповідей підраховується, оцінки накопичуються [2, 163].

Тож, переваги використання ІКТ в освітній діяльності в порівнянні з класичними аудиторними заняттями полягають у максимальній інформативності, чіткій структурованості навчального матеріалу, доступній формі його подачі, можливості «прокручування» та повернення до незрозумілого місця. Недоліками, на наш погляд, є відсутність зворотного зв'язку з викладачем, нестача безпосереднього, живого міжособистісного спілкування.

Список бібліографічних посилань

1. Теорія і практика змішаного навчання : монографія / В. М. Кухаренко, С. М. Березанська, К. Л. Бугайчук, Н. Ю. Олійник та ін.; за ред. В. М. Кухаренко. Харків: «Міськдрукарня», НТУ ХП, 2016. 284 с.
2. Цехмістрова Г. С., Фоменко Н. А. Управління в освіті та педагогічна діагностика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2005. 280 с.

Одержано 20.02.2023

УДК 378.22

Яна Олександрівна ЛЬНІЦЬКА,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7954-8535>

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Доведено, що іншомовна комунікативна компетентність (ІКК) є складовою правоохоронця. Виокремлено аксіологічний, когнітивний, діяльнісний, особистісний компоненти ІКК як сукупності певних цінностей, знань, умінь, професійно важливих якостей. Установлено, що іншомовне професійне спілкування є базовим для формування ІКК правоохоронців.

Ключові слова: *компетентність, правоохоронець, комунікація, професійне спілкування.*

На підставі вивчення наукових праць, які присвячені потрактуванню сутності комунікативної та мовленнєвої компетентності як складника професійної компетентності фахівців, які реалізують свою діяльність у сфері безпеки та оборони, зроблено висновок про базову роль іншомовного професійного спілкування у формуванні іншомовної комунікативної компетентності правоохоронців.

Іншомовне професійне спілкування правоохоронців схарактеризуємо як систему комунікативних норм, умінь і прийомів, яка реалізується в процесі міжсуб'єктної взаємодії з правопорушниками, колегами, представниками засобів масової інформації та ін.

Адекватне використання мовних засобів підкріплюється знаннями:

- екстралінгвістичної інформації;
- правил та норм міжкультурної комунікації;
- основ державного законодавства, документів ООН, ЮНЕСКО, ЄС тощо.

Мовні засоби професійного спілкування утворюють спеціальним чином організовану лінгвістичну систему, що використовується представниками певної галузі для взаємодії в ситуаціях, які пов'язані з професійними аспектами трудової діяльності. Мова правоохоронців повинна ґрунтуватися на законах мови (державної або іноземної), її лексичних, морфологічних і синтаксичних нормах. Мовні засоби, які використовуються у їх професійному мовленні, вимагають використання усталених термінів, формул, зворотів, що входять до офіційно-ділового стилю та характеризують професійні ситуації в галузі правоохоронної діяльності. Для засвоєння зазначених мовних засобів пропонуються вправи, спрямовані насамперед на забезпечення усвідомлення структури мови, формування цілісного уявлення про логіко-понятійну систему наукових понять майбутнього фаху.

Передбачається також сформованість мовленнєво-комунікаційних умінь:

- налагоджувати контакт з усіма учасниками подій, ситуацій;
- грамотно, доцільно та влучно використовувати вербальні засоби спілкування (переконавання, навіювання, заохочення, діалог, бесіда);
- висловлюватися зрозуміло й ввічливо;
- наводити реальні, а не вигадані факти;
- доводити справедливість осудження та покарання правопорушників.

Вивчення результатів дослідження Т. Брик [1] посприяло уточненню вмінь іншомовного професійного спілкування правоохоронців як представників сфери безпеки та оборони: суто комунікативні вміння говоріння, сприйняття мови на слух, читання, письма, які дозволяють одержувати відповідну інформацію на професійні теми з подальшим її використанням для професійного самовдосконалення, компетентно висловлювати свою думку в ході вербальної взаємодії з іншими суб'єктами у процесі професійної діяльності.

Реалізація визначених умінь передбачає формування у представників силових структур особистісних якостей, які є необхідними для ефективного іншомовного професійного спілкування:

- толерантності, тобто готовності сприймати та приймати носіїв іншої мови;
- емпатійності як здатності співпереживати, співчувати, розуміти представників іншої культури;
- комунікабельності, яка забезпечує здатність швидко вступати в комунікативний контакт та розбудовувати конструктивне іншомовне професійне спілкування;
- креативності як здатності за необхідністю швидко змінювати стратегію і тактику своєї поведінки, знаходити нешаблонні шляхи вирішення різних проблем в умовах іншомовного середовища;
- щирості, яка виражається в демонстрації справжніх думок і почуттів, відсутності упереджень стосовно представників іншої культури;
- доброзичливості як здатності не лише відчувати, але й виявляти свою уважність і симпатію до представників інших культурних спільнот тощо [2, 3].

Тож, ІКК правоохоронців охарактеризуємо як професійно-особистісне утворення, що інтегрує наявність певних життєвих установок, цінностей (аксіологічний), знання щодо адекватного використання мовних засобів (когнітивний), мовленнєво-комунікаційних умінь (діяльнісний), особистісних якостей, необхідних для ефективного іншомовного професійного спілкування, в тому числі білінгвального.

Список бібліографічних посилань

1. Брик Т. О. Формування вмінь іншомовного професійного спілкування майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2009. 20 с.
2. Голопич І. М. Підготовка майбутніх поліцейських до професійного спілкування у вищих закладах зі специфічними умовами навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 20 с.
3. Ченківська Н. В. Навчання іноземній мові майбутніх поліцейських: основні теоретичні підходи щодо методів удосконалення комунікативних умінь та навичок. *Молодий вчений*. 2019. № 5. С. 220-223.

Одержано 20.02.2023

СЕКЦІЯ 3

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 159.9

Олександр Маркович БАНДУРКА,

професор кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії

правових наук України, заслужений юрист України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Показано сучасну структуру психологічної підготовки поліцейських. Зазначено провідні чинники ускладнення соціально-психологічної ситуації в суспільстві. Вказано основні напрями вдосконалення психологічної підготовки поліцейських в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *психологічна підготовка поліцейського, первинна психологічна допомога.*

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Поліцейські з метою набуття або вдосконалення спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані проходити професійну підготовку за відповідними освітніми програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України [1]. Важливою складовою професійного навчання поліцейського була та залишається його психологічна підготовка. Надскладні умови сьогодення, на нашу думку, вимагають посилення цього напрямку підготовки.

На сьогодні склалася певна система психологічної підготовки поліцейських, що відбувається:

- під час первинної професійної підготовки поліцейських, в навчальному плані якої передбачені заняття з питань стресостійкості й ефективної комунікації;
- під час навчання в закладі вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських; здобувачам викладається низка обов'язкових та вибіркових психологічних дисциплін, наприклад «Професійно-психологічна підготовка працівників поліції», «Юридична психологія», «Конфліктологія» тощо;
- під час післядипломної освіти (підвищення кваліфікації, перепідготовки тощо) працівників поліції в інститутах післядипломної освіти в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, де, як правило, приділяється увага заходам підвищення рівня стресостійкості працівників та проблемам професійного спілкування залежно від спеціалізації поліцейського. Так, поліцейських навчають технікам та вправам для емоційної регуляції станів, а також взаємодії з особами з агресивною поведінкою, ознаками ступору, апатії, рухового збудження, дезорієнтації, страху, паніки, галюцинацій та марення, плачу, істерики, горя, зі спробою вчинити суїцид тощо;
- під час службової підготовки, коли обираються теми занять з психології системи, спрямовані на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності.

Психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення також входить до завдань системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських [2].

З 24 лютого 2022 року українське суспільство та самі поліцейські опинилися в умовах воєнних дій та обмежень воєнного стану, що істотним чином вплинуло на умови виконання поліцейськими завдань професійної діяльності. Зазначимо, насамперед, такі соціально-психологічні особливості соціальної ситуації останнього часу:

- висока та складно передбачувана заздалегідь загроза життю та здоров'ю під час обстрілів;
- безпосереднє стикання зі смертю та травмуванням людей, втрата близьких або знайомих;
- охорона громадського порядку поліцейськими з автоматичною зброєю;
- збільшення психологічного навантаження;
- втрата майна;
- вимушене переселення значної кількості осіб та розлучення родин;
- матеріальні проблеми;
- втрата істотної частини соціально-психологічної підтримки;
- погіршення стану психологічного здоров'я;
- зменшення доступності психологічної та медичної допомоги;
- ситуація високої невизначеності та обмежень у плануванні власного життя.

У зв'язку з цим необхідно внести певні зміни у процес психологічної підготовки поліцейських під час воєнного стану. Так, слід звернути увагу на формування та вдосконалення у поліцейських навичок надання першої психологічної допомоги.

Перша психологічна допомога – це сукупність заходів психологічної підтримки та практичної допомоги. Її надання не передбачає значної професійної підготовки. Розроблені прості, але дієві алгоритми її надання (модель індивідуального кризового втручання (Дж. С. Еверлі), протокол надання першої психологічної допомоги (Н. Агазаде), протокол надання першої психологічної допомоги (Б. Рафаель), протокол надання ППД в гострих стресових ситуаціях (А. Гершанов), покрокове керівництво для членів загону швидкого реагування Товариства Червоного Хреста України, протокол надання першої психологічної допомоги (І. Пінчук), перша ментальна допомога в стресовій ситуації (М. Фархі), структура першої психологічної допомоги військовослужбовцю при негативних психічних реакціях та станах (О. Колесніченко, Я. Мацегора, І. Приходько) [3] тощо), опанування яких є важливим для допомоги колегам-поліцейським та при реалізації завдань поліцейського піклування.

Важливим також є формування знань та навичок взаємодії поліцейських з низкою груп осіб, кількість яких збільшується за час воєнних дій. Це:

- звільнені з лав ЗСУ військовослужбовці та інші цивільні особи, які страждають на посттравматичний стресовий розлад або посттравматичний розлад особистості;
- особи, які перебувають у стані патологічного горя, що виникнув у близьких родичів зниклих безвісті або з інших причин;
- особи, які втратили житло, засоби до існування тощо внаслідок воєнних дій.

При психологічній підготовці осіб, які проходять підвищення кваліфікації перед призначенням на керівні посади, певну увагу необхідно приділити соціально-психологічним складовим управління персоналом в екстремальних умовах.

На нашу думку, психологічна підготовка персоналу Національної поліції має бути очною та мати елементи психологічної допомоги поліцейським з вирішення деяких їх актуальних запитів під час занять.

Наприкінці слід наголосити на важливості психологічної самопідготовки, до якої поліцейських необхідно мотивувати.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію України : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських : Наказ МВС України від 06.02.2019 № 88 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19>.
3. Перша психологічна допомога в гострих стресових ситуаціях : навч.-практ. посіб. / О. А. Моргунов, О. І. Федоренко, Н. Е. Мілорадова та ін. Харків : ХНУВС, 2022. 84 с.

Одержано 14.02.2023

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО,

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ ЖІНОК, ЯКІ СКОЮЮТЬ ЗЛОЧИНИ

Розглядаються питання про специфіку поведінки жінок, що скоїли злочини, основні аспекти мотивації їхніх кримінальних діянь, соціально-психологічну природу особистості злочинниць, яка розуміється як система їхніх специфічних властивостей. Підкреслюється, що для насильницьких злочинів жінок типовою є інверсія агресії у двох її формах: мотиваційно-рольовій та мотиваційно – цільовій.

Ключові слова: жіноча злочинність, особистість злочинниці, корисливо-насильницькі злочини, кримінологічна характеристика, інверсія агресії.

Проблема особистості злочинця є однією з центральних у світовій кримінології та психології. Порівняльні дослідження злочинної поведінки чоловіків та жінок (їхніх конкретних кримінальних діянь) дозволяють зробити висновок про особливу криміногенність особистості жінки, яка вчиняє злочин. У той же час, схожість та різниця в мотивації злочинних дій у чоловіків і жінок виявляються переважно у насильницьких та корисливо – насильницьких злочинах. Основним тут є специфічність мотивів, які відрізняються спрямованістю насильницьких дій жінок, різних особливостей їхніх (мотивів) формування. Специфіка злочинів жінок безпосередньо пов'язана (і залежить) від особливостей мотивації їхніх злочинних діянь. Детермінація особистості злочинниці повинна робитися, перш за все, виходячи з її соціально -психологічної природи, яку слід розуміти як систему її специфічних властивостей, що відповідають якісним характеристикам цієї особистості. Ці властивості формуються в соціальних умовах життя та діяльності жінки під впливом соціального середовища (середовища її проживання) і визначають вибір нею злочинного способу задоволення своїх потреб, які завжди повинні розглядатися в контексті мотивації злочинної поведінки.

Особливою специфікою відрізняються насильницькі злочини жінок, учинення яких тісно пов'язано з властивостями їхньої особистості. У цьому випадку всі мотиви (заздрість, ненависть, ревності, помста, особисте вороже ставлення до жертви та навіть корислива пристрасть) накопичуються у бажанні реалізувати злочинний умисел і задовольнити потребу в насильстві. У той же час мотивація злочинної поведінки жінок зосереджена на насильстві, яке (на відміну від чоловіків) у переважній більшості випадків пов'язане з загостреним почуттям «справедливості». Саме це стимулює агресію та жорстокість жінок і найбільш чітко виявляється під час вбивств, завданні шкоди здоров'ю, побитті, тортурах; рідше - з пограбуванням, грабежами, хуліганством та низкою інших діянь. Тут мотив злочину жінки є невід'ємною особливістю її особистості, йде зсередини, виражає властивість цієї людини. У сукупності таких злочинів вирізняються сімейно - побутові, під час яких агресивна реакція пов'язана з «подразниками», що надходять із навколишнього соціального середовища (сім'я, життя, дозвілля тощо). Жінки вчиняють подібні злочини, пов'язані з цією мотивацією в 10-12 разів частіше, ніж чоловіки, що також пов'язане з специфікою їхньої особистості, особливостями поведінки та способом життя.

Характеризуючи жіночу насильницьку злочинність, необхідно враховувати, що вона має свої вікові особливості (підлітковий вік, період ранньої дорослості, середньої та пізньої дорослості, літній та старечий вік), які суттєво впливають на мотивацію та форми впровадження агресії в формі конкретних насильницьких злочинів. У підлітковому віці (від 14 до 18 років) відбувається становлення характеру та інших засад особистості. Насильницькі дії зустрічаються, в основному, у дівчат - підлітків з акцентуацією на характер за нестійким типом. Часто цьому

сприяють істероїдні та гіпертимні риси характеру. Як відомо, люди з гіпертимною акцентуацією характеру не переносять одноманітних обставин, монотонної праці, самотності та обмеженості контактів, неробства. Проте, їх відрізняє енергійність, активна життєва позиція, комунікабельність, а добрий настрій мало залежить від обставин. Зрозуміло, що такі риси характеру істотно впливають на поведінку злочинниць при вчиненні злочину.

У дорослих жінок – злочинниць кримінальний анамнез є більш різноманітним, оскільки він визначається індивідуально - особистісними особливостями та багатим життєвим досвідом. Мотиваційна сфера особистостей, що розглядаються, характеризується егоцентризмом, стійким конфліктом з оточуючими, низьким рівнем соціалізації та виправданням себе. У цій категорії значна частина вікової групи старше 30 років страждає від хронічного алкоголізму. Насильство, як правило, є наслідком сімейних конфліктів. У старших вікових групах жінок агресивність нівелюється, насильство практично не спостерігається, а агресія має дефіцитарний, недиференційований характер. Однак у деяких випадках, (особливо внаслідок порушень адаптації), люди з церебрально-судинною патологією, які зловживають алкоголем, раніше вже притягалися до кримінальної відповідальності, самотні, такі, що не мають постійного місця проживання, вчиняють насильницькі злочини проти життя та здоров'я громадян.

Особистість злочинниць характеризується низькою особливостей, пов'язаних з мотивацією та цілями їх кримінальних діянь, системою поглядів та стосунків, змістом потреб, методами їхнього задоволення, які відрізняють їх від законослухняних жінок та інших типів злочинниць. Для особистостей злочинниць корисливо-насильницької спрямованості характерна наявність системи кримінологічно значущих соціально-демографічних, соціально-рольових та морально – психологічних особливостей. Для насильницьких злочинів жінок типовою є інверсія агресії у двох її формах: мотиваційно- рольовій та мотиваційно - цільовій. Рольова мотиваційно- цільова інверсія агресії відбувається при зміні ролі суб'єктів агресії у кримінальній ситуації через зміну мотивації та цілей учасників. Ситуаційно-рольова інверсія агресії - це зміна ролей у зв'язку зі зміною не суб'єктивної сторони події, а об'єктивної: виникає ситуація, яку не передбачали сторони (або сторона). Рольова інверсія агресії (насильства) може суттєво вплинути на характер, спосіб вчинення злочину. Аналіз різних варіантів інверсії агресії (насильства) слід враховувати при розробці заходів спеціального кримінологічного попередження, особливо спрямованого на попередження злочинів на стадії замаху. Певною мірою, врахування цієї обставини дозволяє визначити вектор попередження про кримінальне насильство жінки в цілому. Як уже вказувалося, особливості особистості жінок, які вчинили насильницькі злочини, визначаються їхніми соціальними та соціально-психологічними якостями. Але разом з тим, певну досить важливу роль у формуванні девіантної поведінки (включаючи злочинну агресію) відіграє стан жіночого організму, спричиненого біологічними та фізіологічними особливостями (нейропсихічні захворювання, вагітність, пологи, післяпологовий період, афективна нестабільність пов'язана з менструальним періодом, кульмінацією тощо). Однак біологічні якості визначають лише ступінь вираженості та характер реакції на вплив навколишнього середовища. Злочини, вчинені жінками, мають кримінально однорідний феномен – спільність причинної детермінації, характерної лише для поведінки жінки.

Аналізуючи злочини, вчинені жінками, питання про стосунки (або зв'язки) «злочинця та її жертва», потрібно ставити на передній план. Особливо це стосується насильницьких злочинів проти особистості, головним чином, убивств і завданням шкоди різної тяжкості. У той же час, по суті, вивчаються стосунки між злочинницею та її жертвою на момент діяння. Тут акцент повинен бути перенесений на сферу сімейних та дозвільно- побутових злочинів. У цьому випадку віктимізація та криміналізація мають однакові корені: вихідні соціальні джерела, коли злочинниця та її жертва належать до того ж соціального середовища (середовище спільного проживання).

Практика показує, що саме в таких випадках криміналізація (становлення злочинниці) та віктимізація (становлення жертви) можуть аналізуватися як процеси соціальної взаємодії та протистояння. У деяких випадках (у сім'ї, повсякденному житті тощо) вони навіть відчують психологічний комфорт (задоволення) від стосунків, що встановилися між ними. Їх можна визначити як суб'єктів, які взаємно визначають і інтерпретують себе та свої дії.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.9.01:159.955:165.021(091)

Василь Ілліч ОСЬОДЛО,

начальник гуманітарного інституту

Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ),

доктор психологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України,

лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2893-4721>;

Олена Григорівна РИБЧУК,

ад'юнкт Національного університету

оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7544-6109>

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРА

*Нація, яка наполегливо розділяє людину-
воїна і людину-мислячу, згодом виявить, що її за-
хищають дурні, а ухваляють рішення боягузи.*

Сер Вільям Френсіс Батлер

*Присвячено актуалізації проблеми критичного мислення офіцерів в умовах сучасної війни.
Висвітлено основні філософські та психологічні погляди щодо важливості критичного мис-
лення*

Ключові слова: *пізнання, мислення, критичне мислення, розвиток критичного мислення у
офіцерів.*

Сьогодні критичне мислення усе частіше стає об'єктом обговорення на різних міжнародних майданчиках, зокрема Всесвітній економічний форум у Давосі – один із основних світових орієнтирів, щодо освітніх та професійних трендів, визначив критичне мислення як один із десяти найбільш затребуваних професійних навичок, які будуть актуальні наступні 5 років. Варто зазначити що якщо у 2015 році цей навик був на четвертому місці, то у 2020 році цей навик піднявся у рейтингу до другої позиції.

Питання мислення набуло своєї актуальності ще у часи Античності, зокрема у діалозі Сократа з Протагором відбулося обговорення тези про мужність і чи мужність та сміливість є тотожними поняттями, чи кожен хто мужній сміливий, чи кожна смілива людина відчуває мужність аргументуючи свою думку Протагор сказав: « міцні - сильні, бо сила і міць, не одне й те саме; сила походить від знання, а міцність – від природи й доброго харчування. Подібно до цього: сміливість і мужність – не одне й теж саме, мужні бувають сміливими, але не усі сміливі є мужніми. [1, с.144] З цих слів стає зрозуміло, що сила воїна це не лише його виправка, тренування, підготовка і сьогодні ми бачимо що за сміливістю наших військовослужбовців стоїть не лише хоробрість чи мужність але й титанічна робота мислення. Підтвердження цієї думки ми знаходимо у роботі «Психологія і війна: незасвоєні уроки Гюстава Ле Бона» де наведено роздуми французького офіцера: «Мужність в окопі не супроводжується славою і не має видовищного елемента. Вона майже повністю полягає у зберіганні спокою і в наданні свободи дій мозку й волі у виконанні його функцій» [2 ст.79]

Клаузевіц у своїй праці «Трактат про війну» зазначив, що: «Військова справа – це окремий вид діяльності, що відрізняється від будь якого іншого людського заняття. Це справедливо незалежно від масштабів війни, навіть якщо усі здібні до військової служби будуть призвані в армію. Проте військові якості армії засновані на окремих людях, пройнятих духом і суттю військової справи; на тих хто розвиває у собі здібності, яких вона вимагає, хто розбирається в усіх подробицях, набуває легкості і впевненості завдяки досвіду і повністю віддає себе виконанню поставлених завдань [3].

Надзвичайно напружена обстановка, поле бою що різко змінюється, висока інтенсивність обстрілів, умови невизначеності, у яких швидко доводиться ухвалювати рішення це ті умови які характеризують сучасну війну. Сучасна війна ставить надзвичайно високі вимоги до особистості офіцера. Тут немає стандартних алгоритмів дій, виконання яких приведе до успіху. То ж щоразу приступаючи до виконання нового завдання офіцер використовує усі свої когнітивні здібності. Головним навиком який допомагає офіцеру під час роботи в умовах невизначеності є критичне мислення, адже саме здатність критично сприймати та самостійно оцінювати інформацію лежить в основі правильного ухваленого рішення.

Що ж таке критичне мислення? Д.Халперн у своїй праці «Психологія критичного мислення» наводить таке визначення: «критичне мислення- це використання тих когнітивних навичок або стратегій, які підвищують ймовірність бажаного результату». Це визначення характеризує мислення як обґрунтований та цілеспрямований процес – такий тип мислення, до якого вдаються при вирішенні завдань, формулюванні висновків, здійсненні оцінки та прийнятті рішень. При цьому той хто його застосовує використовує навички, які є обґрунтованими і ефективними для конкретної ситуації та типу поставленої задачі. Інші визначення вказують, що для критичного мислення характерна побудова логічних умовиводів, створення узгоджених між собою логічних моделей і прийняття рішення. Всі ці визначення мають на увазі психічну активність, яка повинна бути спрямована на вирішення конкретного когнітивного завдання [4 ст.24]

Коли ми мислимо критично, ми оцінюємо результати своїх розумових процесів – наскільки правильно прийняте нами рішення або наскільки вдало ми впоралися з поставленим завданням. Критичне мислення також включає в себе оцінку самого мисленнєвого процесу – ходу міркувань, які привели до наших висновків, або тих чинників, які ми врахували при прийнятті рішення. Зокрема Р. Пауль зазначає, що критичне мислення це мислення про мислення, коли ви розмірковуєте, з метою покращити своє мислення. Таке мислення завжди спонукає до самовдосконалення та опирається на використання стандартів коректної оцінки розумового процесу.

Варто зазначити, що переважна більшість рішень і проблем, з якими ми стикаємося протягом дня, не потребують критичного мислення. Маршрут, яким ми рухаємося щодня, який одяг ми обираємо та яку книгу читати сьогодні, є прикладами рішень або проблем, які зазвичай не потребують критичного мислення та можуть бути прийняті в «автоматичному» режимі мислення.

Щоб зберегти психічну енергію, наш мозок має тенденцію зменшувати концентрацію, особливо під час, здавалося б, рутинної діяльності. На жаль, більшість осіб, що ухвалюють рішення, щодо важливих питань, використовуючи «автоматичний» режим, а не витрачають час і вкладають енергію на більш «контрольований» процес мислення.

Готуючи військовослужбовців до умов військової служби ми використовуємо психологічну підготовку, для того щоб сформувати стресостійкість до дій в умовах різкої зміни бойової обстановки. Так само і з критичним мисленням, для того щоб використовувати його у своїй професійній діяльності, важливо розвивати цей навик щодня. На цьому наголошує Д.Халперн, яка зазначає, що важливим компонентом критичного мислення є розвиток установки, на те щоб мислити критично і готовності до цього.

Окрім цього критичне мислення Халперн називає протиотрутою проти пропаганди та маніпуляцій. «Навчання навичкам ясного мислення може допомогти кожному розпізнати пропаганду і тим самим не стати її жертвою, проаналізувати помилкові підстави в аргументації, побачити явний обман, визначити надійність того чи іншого джерела інформації і обдумати правильним чином кожне завдання або прийняте рішення. [4 ст 24]

Аналізуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що офіцер який застосовує критичне мислення здатен цілеспрямовано та ретельно оцінювати інформацію, формувати власні судження, генерувати нові ідеї, незалежно від того, чи він оцінює обстановку продовж MDMP під час брифінгу чи читає новини та бере участь у дискусії, адже критичне мислення — це свідоме та відповідне застосування рефлексивного скептицизму.

Розвиток критичного мислення офіцерів є надзвичайно важливим навиком, особливо в умовах сьогоднішньої війни. Критичне мислення озброює офіцера тими техніками та стратегіями, які допоможуть йому аналізувати отриману інформацію, критично та прискіпливо оцінювати запропоновані альтернативи задля ухвалення обміркованого та виваженого рішення.

Список бібліографічних посилань

1. Платон. Апологія Сократа. Діалоги. Переклад з давньогрецької. Харків «Фоліо», 2017. 403 с.
2. Осьодло В.І., Траверсе Т.М. Психологія і війна: незасвоєні уроки Гюстава Ле Бона : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2022. 216 с.
3. Клаузевіц Карл. Природа війни/ укладач Герасимов Р.М. Харків : Віват, 2018. 412 с.
4. Халперн Д. Психология критического мышления. 4-е международное изд. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 496 с

Одержано 28.02.2023

УДК 159.9

Ігор Іванович ПРИХОДЬКО,

*начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4484-9781>;*

Олександр Сергійович КОЛЕСНІЧЕНКО,

*начальник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
доктор психологічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6406-1935>;*

Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6103-1466>*

ЗМІСТ І СТРУКТУРА АНКЕТИ «ВИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЦІННОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ»

Наведено зміст та структуру розробленої анкети визначення військових цінностей військовослужбовців. Дана анкета містить 11 узагальнених цінностей: бути фізично сміливим; бути морально сміливим; бути дисциплінованим; бути само дисциплінованим; бути чесним; бути гідним; бути членом команди; бути вірним; бути стійким; бути вільним; бути професійним.

Ключові слова: цінності, військовослужбовець, честь, дисциплінованість, гідність, вірність, стійкість, професіоналізм.

Події після 24 лютого 2022 р. показали надзвичайне піднесення бойового духу військовослужбовців, консолідацію всього українського суспільства навколо цієї соціальної групи та належних їй цінностей заради збереження українського суспільства та його способу життя.

На основі уявлень про армійські цінності, які є у збройних формуваннях України, етичних кодексів військовослужбовців європейських країн [3-5], Австралії [2], а також з урахуванням історичних відомостей про козацький етичний кодекс воїна, наявності правоохоронних і бойових функцій у професійній діяльності військовослужбовців і нового досвіду участі у гібридній війні та протидії чисельно переважаючому противнику було розроблено «Анкету визначення армійських цінностей військовослужбовців». В Анкеті сформульовано перелік із 11 узагальнених цінностей і викладено їх зміст. Військовослужбовцю необхідно було проранжувати цінності

із цього переліку (0 – найменш важлива і необхідна цінність для військової служби, 10 – найбільш важлива і необхідна цінність для військової служби) [1].

У запропонованому для оцінювання переліку узагальнені військові цінності охоплюють низку цінностей, що описують досвід виконання службово-бойової діяльності військовослужбовцями.

1. Бути фізично сміливим – здатним контролювати свій страх, проявляти мужність у ситуаціях ризику отримання травм та загибелі; бути готовим віддати життя за свою Батьківщину, побратима.

2. Бути морально сміливим – знаходити в собі сили чинити правильно, справедливо, не бути байдужим до несправедливості, горя і страждань тих, кого Ви як правоохоронець маєте захищати; бути людяним, гуманним, бути прикладом для наслідування.

3. Бути дисциплінованим – керуватися законними вимогами командира та статутами; виконувати накази командира є підґрунтям впевненості кожного члена підрозділу, що його не підведуть, зроблять частину своєї справи точно і вчасно, це основа злагодженості дій підрозділу, основа ефективної взаємодії з іншими підрозділами, це основа об'єднання сил для досягнення спільного результату.

4. Бути самодисциплінованим – виконувати свою роботу без нагадувань, відповідати високим стандартам професіоналізму і моралі, щоб побратими могли довіряти Вам і покладатися на Вас, знати, що Ви не схибите, не зрадите, не підведете; зробите правильний вибір, зможете контролювати свій страх.

5. Бути чесним – таким, якому цілковито можуть довіряти побратими; не приховувати свої недоліки від побратимів, а виправляти їх, постійно професійно вдосконалюватися, розвиватися. За потреби бути здатним просити і приймати допомогу від побратимів, щоб позбавитися від вад, недоліків особистого розвитку і професійної підготовки. Повідомляти про виниклі конфлікти інтересів, про зміни Вашого фізичного чи психічного стану, щоб керівник і побратими могли це враховувати під час виконання поставленого завдання, знали, якою мірою можуть покластися на Вас. Не чинити і не приховувати незаконні й аморальні дії побратима, оскільки це потенційно може стати підставою для шантажу, недовіри, відчуття провини і як наслідок – зруйнує команду, поставить під загрозу життя інших побратимів та виконання завдання. Не поширювати неправдиву інформацію про себе, побратимів, свій підрозділ тощо.

6. Бути гідним – відповідати моральним і професійним вимогам, стандартам професії. Керуватися власним сумлінням, наслідувати принципи козацького лицарства. Постійно професійно вдосконалюватися, набувати необхідних професійних знань і навичок. Залишатися відкритим до нового професійного досвіду, не зупинятися у власному саморозвитку, бути самокритичним. Бути вільним від образ, заздрощів, інтриг.

7. Бути членом команди – бути здатним покладатися на побратима, довіряти товаришу по зброї; бути таким, на якого можуть покластися побратими (компетентним, чесним, вірним, дисциплінованим, передбачуваним для товариша); поважати побратимів і командира, чітко виконувати накази, тому що вони є основою керованості підрозділу, основою зосередження сил усього підрозділу на виконанні завдання та коригування сил різних підрозділів; використовувати гумор для підтримки і стимуляції розвитку побратимів, а не для їх приниження; не допускати дискримінації товаришів по зброї за національністю, расою, статтю тощо; бути прикладом і помічником для новобранців. Бути лояльним до своєї команди не означає, що Ви маєте прикривати незаконні чи аморальні дії побратимів, оскільки такі дії Вас і Вашу команду роблять вразливими до маніпуляцій, шантажу з боку протидіючої сторони. Ваші дії не мають осоромлювати Ваш підрозділ, Ваших побратимів. Керуватися принципом «На першому місці – побратими, потім – завдання (місія), а потім – власні інтереси». Пам'ятати, що військова справа – командна робота, вона ефективна, коли кожен виконує свою частину роботи у повному обсязі.

8. Бути вірним – бути вірним Військовій присязі – не зраджувати членів своєї команди; не брати участі у будь-яких діях, які можуть нашкодити товаришам по зброї, не надавати жодної інформації країнам, що є не лояльними до України, не висловлювати суджень, що можуть погорити честь і гідність української армії (Національної гвардії), шкодити її репутації; бути

вірним українському народу – бути вірним принципам незалежності, демократії, захисту прав і свобод народу України; бути вірним традиціям українського народу, наслідувати традиції українського козацтва; захищати Україну і спосіб життя українців, служити інтересам українського народу; бути вірним собі – не зраджувати собі, своїм принципам, бути надійним, цілісним, передбачуваним для побратимів (як основа для ефективної взаємодії).

9. Бути стійким – не здаватися ворогу, поки є сили і можливості чинити спротив самому або поки є сили і можливості чинити спротив хоч у одного із Ваших товаришів по зброї; не приймати милості від ворога. Стійко долати всі труднощі служби (зокрема, не жалітися, не поширювати інформацію про побутові труднощі, навантаження, оскільки це може бути використано для маніпуляцій з боку протидіючих сил, підривати імідж військової служби).

10. Бути вільним – брати відповідальність за свої дії, бути здатним до самостійного мислення і прийняття рішень, відстоювання своєї думки, реалізовувати власні цінності та принципи, не піддаватися на маніпуляції, шантаж тощо.

11. Бути професійним – виконувати поставлені завдання на високому професійному рівні, постійно набувати, вдосконалювати професійні знання, вміння, навички, володіння особистою зброєю; підтримувати фізичну форму на рівні, який не завадить виконанню поставлених завдань. Підтримувати свою поінформованість про сучасне озброєння, тактику, у тому числі й ті, що використовує ворог. Набувати професійного досвіду і ділитися ним з побратимами, бути сприйнятливим до професійного досвіду інших.

Дослідження цінностей військовослужбовців є надзвичайно важливим елементом формування як індивідуального стилю професійної діяльності, так і групової взаємодії, які, будучи орієнтованими на досягнення соціально важливого результату, дають змогу долати індивідуальні недоліки як на рівні функціонування окремої особистості, так і на рівні функціонування групи (на основі відвертості).

Єдність цінностей формує довіру між підлеглими та військовими керівниками. Введення формалізованого етичного кодексу військовослужбовців, його вивчення та розуміння змісту узагальнених військових цінностей має дати змогу формувати єдність цінностей у військових колективах. Переведення військових цінностей у смисли відкриває шлях до надзвичайно великих ресурсів підтримання професійної активності військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Мацегора Я.В., Приходько І.І., Колесніченко О.С. Особливості цінностей військовослужбовців Національної гвардії України. *Чесць і закон*, 2022. 2(81):127-138. URL: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263826> (дата звернення: 09.11.2022).
2. Collins Jane L. Expanding the labor theory of value. *Dialectical Anthropology*. 2016. 40 (2). P. 103–123.
3. Franke, Volker & Heineken, Lindy. Adjusting to Peace: Military Values in a Cross-National Comparison. *Armed Forces & Society - ARMED FORCES SOC.* 2001. 27. P. 567–595. DOI: 10.1177/0095327X0102700404.
4. The U.S. Army Values. URL: <https://www.army.mil/values/> (дата звернення: 09.11.2022).
5. Walker D. I., Thoma S. J. & Arthur J. Assessing Ethical Reasoning among Junior British Army Officers Using the Army Intermediate Concept Measure (AICM). *Journal of Military Ethics*. 2021. 20 (1). P. 2–20. DOI: 10.1080/15027570.2021.1895965

Одержано 21.02.2023

Василь Васильович СТАСЮК,

*професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил)
Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського (м. Київ),
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4996-4041>;*

Володимир Григорович ДИКУН,

*старший викладач кафедри морально-психологічного
забезпечення діяльності військ (сил)
Національного університету оборони України ім. Івана Черняховського (м. Київ),
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8144-7098>*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ ГРУЗІЇ

Розглянуто основні завдання програми психологічної допомоги, яка допомагає встановити рівні психологічної готовності військовослужбовців різних категорій, з'ясувати ступінь психотравматизації та визначити подальший шлях психологічного впливу (допомоги) військовослужбовцям, включаючи їх близьких родичів. На основі аналізу умов та специфіки застосування збройних сил Грузії проаналізовано особливості психологічної допомоги.

Ключові слова: психологічна готовність; психологічна допомога; бойова діяльність; екстремальні умови; військовослужбовець.

Розглядаючи психологічне забезпечення у збройних силах Грузії можна зауважити, що свою специфіку має грузинська програма психологічної допомоги учасникам бойових дій. Вона полягає у розв'язанні таких основних завдань:

- виявлення рівня психологічної готовності військовослужбовців (офіцерів)
- до виконання завдань;
- визначення характеру психотравм, отриманих військовослужбовцями в бойових діях, прогнозування можливостей і динаміки виникнення постстресових розладів;
- відновлення психологічної готовності військовослужбовців до виконання
- бойових завдань;
- консультування щодо управління ситуацією і психологічна допомога військовослужбовцям та членам їхніх сімей, спрямована на реадаптацію до мирних умов;
- організація для учасників бойових дій комплексних фахових центрів (пунктів) психологічної допомоги та реабілітації, виявлення осіб, які потребують спеціалізованих медичних послуг;
- надання адресної медичної та психологічної допомоги близьким родичам військовослужбовців;
- проведення психологічної реабілітації засобами освітньої діяльності.

У грузинській програмі зважають не тільки на умови ведення бойових дій (гірська місцевість, ліси та міста), а й на специфіку зовнішнього ворога. Ця необхідність зумовлена також і психологічним впливом російських мас-медіа на населення, що перебувало на окупованих територіях.

Психологи звертають увагу і на побічні наслідки гібридної війни: проросійські погляди на події, які найбільш поширені серед тієї частини населення, яка перебуває в зоні активного впливу російських ЗМІ; вплив на людей політичних і громадських діячів, які стоять на проросійських позиціях; стереотип “чеченського синдрому”.

Досвід грузинських психологів може бути корисним і для українських фахівців, оскільки українські ветерани, повернувшись із зони бойових дій, також стикаються з фактами насильства з боку деяких “мирних” мешканців їхніх міст, що перебувають під маніпуляційним інформаційним впливом сусідньої держави-агресора.

Що стосується фахівців, які надають первинну психологічну допомогу, то у грузинській військовій системі вони представлені такими категоріями:

- посадові особи без спеціальної освіти, але які володіють методами спостереження, інтерв'ювання, соціально-психологічних досліджень, вивчення документів, узагальнення незалежних функцій, експертних досліджень;

- фахівці зі спеціальною психологічною підготовкою, військовослужбовці,

- що проходять військову службу за контрактом, беруть участь у бойових діях та володіють методиками дослідження: стандартизований метод багатофакторного дослідження особистості (SMIL) (Л. Собчик); анкета “Рівень невротизації та психопатизації” (УНП ООН); особистісний опитувальник Л. Шмішека (Leonard Shmishek); методика “Шкала Тривожності” (Джона Тейлора); адаптована версія опитувальника особистісної орієнтації (POI) Е. Шострома (E. Shostrom); анкета І. Котенєва “Травматичний стрес” (ОТС); проєктивні методики (Психогіометричний тест, “Неіснуюча тварина”, “Дім, дерево, людина”, модифікований (Л. Собчик) кольоровий тест Люшера);

- командири, сержанти, що безпосередньо перебувають у військових частинах і виявляють осіб із прогнозованими розладами (з групи ризику);

- працівники психологічної просвіти, діяльність яких спрямована на профілактику зловживання алкоголем, самогубств та інших виявів асоціальної поведінки;

- професіонали, що володіють різними психотерапевтичними методами.

У роботі з учасниками бойових дій використовуються індивідуальні та групові форми. Якщо це можливо, то в гарнізоні надається телефонна екстрена психологічна допомога військовослужбовцям (ТЕРРВ), створюються психологічні консультативні центри та інші підрозділи екстреної допомоги для невідкладного надання кваліфікованої психологічної допомоги в разі серйозної кризи.

Проводиться психологічне навчання командирів усіх рівнів, передусім командирів підрозділів, відділів, екіпажів, що індивідуально працюють з підлеглими, які брали участь в бойових діях. Особлива увага зосереджується на

формуванні позитивного настрою бійців, використовуються й мобілізаційні методи, зокрема бойові кличі, “кричалки”, пісні, бойові ритуали, підтримуються традиції, сформовані під час проведення локальних операцій і місій з підтримання миру.

Серед психотерапевтичних напрямів психологічного супроводу та психологічної реабілітації військовослужбовців грузинські фахівці рекомендують розмовну (раціональну) терапію, біодинаміку, аутогенне тренування, NLP-терапію, поведінкову терапію, ігрову терапію, аромотерапію, арттерапію, музичну терапію, бібліотерапію, зміцнення вірою.

Попри те, що запропонований перелік видів психотерапевтичної допомоги відмінний від рекомендованих фахівцями НАТО, значущість духовної компоненти простежується в обох підходах.

Отже, досвід надання психологічної допомоги у збройних силах Грузії можна використовувати в подальшому і українськими фахівцями психологічного напрямку, так як це питання є актуальним в умовах російсько-української війни і потребує подальшого розвитку.

Одержано 28.02.2023

Юрій Васильович АЛЕКСАНДРОВ,

член Національної психологічної асоціації України,

член асоціації професійних психологів м. Харкова,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5871-8344>

РЕФЛЕКСИВНІСТЬ ПСИХОЛОГА – ОСНОВА УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається значення особистісних якостей фахівця-психолога при наданні психологічної допомоги клієнтам, а саме - рефлексії, рефлексивності. Звертається увага на особистісну та професійну рефлексію. Підкреслюється, що в складному та багатоплановому процесі професійного становлення практикуючого психолога найбільш істотними рефлексивними компонентами є особистісна рефлексія та рефлексія майбутньої фахової діяльності.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивність, професійна рефлексія, особистісна рефлексія, психологічна допомога.

Проблема ефективності психологічного впливу обговорюється сьогодні серед фахівців дуже активно. Це пов'язано з відповіддю на питання - якою мірою фахівець визначає результат наданої психологічної допомоги, наскільки ефективний його позитивний вплив на людину, бо саме від нього залежить кінцевий ефект процесу консультування – позитивна зміна особистості клієнта.

Без сумнівів, можна констатувати, що ефективність діяльності фахівця-психолога визначається, в першу чергу, його професійними особистісними якостями, знаннями, навичками та досвідом роботи по наданню психологічної допомоги, професіоналізмом. І на першому місці стоїть особистість консультанта

Існує багато досліджень присвячених вивченню рис особистості психолога, його якостей для найбільшою мірою забезпечення успіху консультативного процесу. Однак, варто відзначити, що однозначної відповіді немає. Різні дослідники виділяють різні особливості особистості фахівця, які, на їхню думку, необхідні не лише для того, щоб надавати допомогу, а й сприяти позитивним змінам і самовдосконаленню іншої людини.

Питанням вивчення особистості фахівця – психолога приділяється значна увага вітчизняними (О.Ф. Бондаренко, С.В. Васьківська, П.П. Горностай, В.Г. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та ін.) та зарубіжними науковцями (Н. Анімов, Р. Кочюнас, М. Молоканов, К. Роджерс та ін.), які намагалися створити системне уявлення про особистість психолога-консультанта

Часто клієнти позитивно характеризуючи психолога кажуть що він «відкритий», «теплий», «уважний», «щирий», «гнучкий», «терпимий». На сьогодні не існує єдиної системи вимог до особистості фахівця з психології.

На основі теоретичного аналізу і систематизації робіт вітчизняних та зарубіжних авторів (М.В. Бадалова, І.В. Вачкова, Т. Вернаєвої, Ж.П. Вірної, Л.М. Карамушки, Р. Кочюнаса, С.Д. Максименка, М.В. Молоканова, Н.В. Чепелевої та ін.) та результатів останніх наукових досліджень А. Журавель було виділено особистісні властивості психолога-консультанта, які відповідають вимогам ефективного консультанта, а саме: 1) креативність; 2) емпатія; 3) здатність до самоконтролю; 4) гнучкість поведінки; 5) терпимість та інші, усього близько сорока особистісних властивостей. І на наше переконання, не остання роль належить досвіду роботи та особистісній рефлексії.

Особистість фахівця-психолога виділяється майже в усіх теоретичних системах як найважливіший суб'єкт діяльності, він має справу з найскладнішим об'єктом професійної взаємодії – людською психікою. А головним законом цієї взаємодії є такий, як і в медицині: "Не нашкодь!".

Особистісна рефлексія є усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності, наявності професійно значущих особистісних якостей, рівня їх сформованості, визначення способів

їхнього розвитку і корекції. Рефлексія фахової діяльності включає усвідомлення основ та структури ефективної професійної діяльності, професійних цінностей та перспектив, особливостей професійної взаємодії та позицій суб'єктів цієї взаємодії, на основі яких здійснюється адекватна регуляція діяльності [1, с. 301].

Рефлексія – це здатність направляти розумовий процес на власну свідомість, поведінку, накопичені знання, вчинені і майбутні дії. Говорячи простою мовою, рефлексія є здатністю людини заглянути в себе. Причому заглянути можна не тільки в свою, але і в чужу свідомість. Рефлексія – це в психології здатність людини звертати увагу вглиб себе, піддавати свої вчинки самоаналізу і оцінці. Саме ця здатність є основою самоаналізу.

А. В. Карпов стверджує, що рефлексивність це властивість, а рефлексія–процес. У такому разі рефлексивність являється здатністю до рефлексії. Рефлексія–це конкретний прояв рефлексивності на рівні психічного процесу. Рефлексія може проявлятися у одній ситуації, а в іншій не проявлятися, вона дискретна, парціальна [2, с. 181].

Професійна рефлексія переважно розуміється як співвіднесення себе, можливостей свого «Я» з тим, чого вимагає обрана професія. Ці уявлення постійно змінюються і розвиваються. Професійна рефлексія допомагає людині сформулювати одержувані результати, зумовити цілі подальшої роботи, скорегувати свій професійний шлях [3, с. 118].

Рефлексивність – означає здатність індивіда вийти за рамки свого «Я», міркувати, аналізувати і робити висновки, порівнювати своє «Я» з іншими. Це унікальна можливість критично подивитися на себе з боку.

Рефлексія способу діяльності – уміння суб'єкта виділяти, аналізувати і співвідносити з предметною ситуацією власні дії. Рефлексуючи і слухаючи клієнта, консультант уникає ризику мати свою власну думку. Бути «відкритим назустріч переживанням» іншого означає відкрити можливості для перегляду своїх власних переживань. Останнє веде до бажання вдосконалювати свій професійний досвід [4, с. 169].

Ми вважаємо, що в складному та багатоплановому процесі професійного становлення практикуючого психолога найбільш істотними рефлексивними компонентами є особистісна рефлексія та рефлексія майбутньої фахової діяльності.

Рефлексія фахової діяльності є складним процесом, що включає передусім інтелектуальний та міжособистісний аспекти рефлексії, вона є обов'язковим компонентом успішності діяльності практичного психолога-фахівця. За допомогою рефлексії, уміння розуміти, що зараз відбувається з ним самим, психолог здатний зрозуміти, що відбувається з клієнтом, що відбувається у відносинах з клієнтом, здатний зрозуміти причини того, що відбувається, і відокремити важливе від другорядного, відокремити своє від чужого, відокремити професійне від особистого.

Список бібліографічних посилань

1. Шапошникова Ю.Г. Рефлексивні компоненти у професійному становленні практичних психологів як предмет психологічного аналізу. *Актуальні проблеми психології*. 2019. том 7, випуск 47. С. 301-312.
2. Курганов Р. І., Селюкова Т.В. Рефлексія та рефлексивність як психологічні феномени. Особливості видів та типів рефлексії курсантів НУЦЗУ // *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової* (30 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка Нац. акад. пед. наук України ; Консультат. місія Європейського Союзу в Україні. – Харків : ХНУВС, 2017. – 240 с.
3. Сорокіна О. А., Шевцова О. М. Рефлексія у структурі професійного самовизначення майбутніх психологів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1, Т. 2. С. 118-122.
4. Тюптя О.В. Рефлексія консультантом вирішення життєвої ситуації клієнта. *Збірник наукових праць. Психологічні науки*. 2014. Випуск 2.12 (103).

Одержано 28.02.2023

Надія Михайлівна ДЕМИДЕНКО,

*професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4392-6722>;*

Євгенія Володимирівна КОВАЛЕНКО,

*здобувач вищої освіти Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ: СУДОВА ПРАКТИКА УКРАЇНИ

Висвітлений унікальний досвід судді Малиновського суду міста Одеси О. Гарського, який до вироку суду включає списки художньої літератури, прочитання якої позитивно впливає на формування особистості підсудних, запобігає повторенню правопорушень.

Ключові слова: Малиновський суд міста Одеси, художня література, читання, особистість, емпатія.

Серед особливих засобів формування особистості є художня література, адже літературні твори впливають не лише на розвиток інтелекту, а головним чином – на удосконалення почуттів, формування здатності до співпереживання, утвердження моральних норм і правил поведінки в суспільстві тощо.

Вплив художньої літератури залежить від специфіки сприймання творів, що визначається віковими і психологічними особливостями. Частині людей властиве сприйняття прочитаного не лише як керівництво до дії, а і як вищу істину, під яку відповідно потрібно підлаштовувати своє життя [1, с. 156].

Цікавим прикладом сучасної судової практики в Україні є досвід судді Малиновського районного суду міста Одеси Олександра Гарського. Успішно наслідуючи практику судів США, Канади, Великобританії, суддя О. Гарський готує розгорнуті судові вирoki, де аналізує обставини життя підсудних, чинники, які впливали на них у дитинстві чи юності, а головне - включає список рекомендованої літератури.

Показовим став незвичний для нашої держави вирок суду, винесений у жовтні 2021 року Малиновським судом міста Одеси. Відповідна постанова від 20 жовтня 2021 року була опублікована в Єдиному державному реєстрі судових рішень, у якій повідомлялося, що на лаву підсудних за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 185 Кримінального кодексу України – крадіжка, стали 23-річний та 19-річний жителі Одеської області.

В ухвалі рішення суду, окрім покарання у вигляді позбавлення волі до трьох років, суддя Олександр Гарський зазначив: «Суд далекий від думки, що тільки за допомогою покарань, встановлених у кримінальному законі, можливо виправити людину. Очевидно, що це процес, який потребує, окрім тривалого часу і індивідуального підходу, ще й сукупність певних соціально-виховних заходів, які б могли окрім помсти від держави ще й нести розумні людські цінності. Загальнолюдські цінності повинні культивуватися і навіть популяризуватися саме завдяки судовим рішенням, які повинні бути суворо необхідними і розумно милосердними» [2].

У рішенні Одеського суду для підсудних рекомендувалися для прочитання конкретні літературні твори, які для обвинувачених «можуть стати стимулом не лише до освіченості, а й передумовою розвитку критичного мислення, пізнання світу та навчаль засуджених найголовнішому – проявляти співпереживання до людей, які їх оточують» [2]. Зокрема в ухвалі суду рекомендувалися твори Марка Твена, Джека Лондона, Тараса Шевченка (вірш «Минають дні, минають ночі»). На думку судді, саме ці твори художньої літератури «яскраво показують як люди співіснують протягом багатьох років не тільки без неприязні і ненависті один до одного, а й з необхідною повагою і у відповідність до встановлених суспільством правил» [2].

Активізуючи потреби молоді до саморозвитку, досягненню гармонії їх внутрішнього світу, необхідно враховувати, що корекційну роботу необхідно спрямовувати не лише на усунення труднощів розвитку, а і на попередження їх виникнення [3, с.79].

В інших ухвалях суддя Малиновського суду міста Одеси О. Гарський рекомендує також твори Й. Гете «Фауст», А. Стендаля «Червоне і чорне», І. Мечнікова «Етюди оптимізму». Особливу увагу суддя акцентує на творі І. Франка «Перехресні стежки», де на основі історичної правди описується діяльність суддів, прокурорів, адвокатів Галичини наприкінці XIX ст.

На думку судді О. Гарського значна кількість злочинів здійснюється через низький рівень освіти та культури у суспільстві. А класична література, змінюючи світосприйняття, спонукає до самовдосконалення.

До речі, на початку 2023 року Уряд України ухвалив Стратегію розвитку читання на 2023 - 2032 рік «Читання як життєва стратегія». Реалізація цієї стратегії створить умови не тільки для формування звички й потреби у читанні всіх українців, а й стане складовою гуманітарної безпеки України.

Отже, досвід Малиновського суду міста Одеси може стати позитивним прикладом для інших судів України. Адже вивчення кращих зразків художньої літератури може стати могутнім потенціалом для духовного та естетичного виховання, поштовхом для самовдосконалення громадян, а отже – запобіганню їх протиправних вчинків.

Список бібліографічних посилань

1. Карпенко Н. А. Психологія творчості: Посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 186 с. URL:<http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/347/1/Карпенко%20психолог%20творчості.pdf>. (дата звернення: 09.11.2022).
2. Вирок Малиновського райсуду м. Одеси від 20.10.2021 у справі 521/4558/21. URL: https://protocol.ua/ru/krashchiy_vihovatel/. (дата звернення: 09.11.2022).
3. Кузікова С.Б. Психологічна програма корекції і розвитку особистості в підлітковому віці. Суми: СДПІ ім. А.С.Макаренка. 2005. 79 с.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.98-058.56

Ірина Вячеславівна ЖДАНОВА,

*доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6361-3029>;*

Лілія Олексіївна БОНДАРЕНКО,

*доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7975-9797>*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ

Окреслено професійні питання, які психолог установи виконання покарань вирішує за допомогою психологічного консультування. Зазначено специфічні особливості психологічного консультування засуджених, зокрема ті, що пов'язані з мотивацією, опором та агресією.

Ключові слова: психологічне консультування, засуджені, мотивація, опір.

В комплексі задач, які вирішуються в установах виконання покарань (УВП) значну питому вагу та значущість мають завдання психологічного напрямку. Їх вирішення підпорядковується головній меті діяльності УВП: захисту інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення

умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ст.1, КВК України) [2].

Діяльність психолога УВП є досить складною і включає в себе широкий спектр форм та методів роботи, серед яких психологічне консультування займає одне з провідних місць.

Психологічне консультування Н. Афанасьєва визначає «як процес продуктивної взаємодії, спрямований на надання допомоги психічно здоровій особистості у дослідженні, проясненні та вирішенні актуальних труднощів в емоційній, когнітивній, поведінковій та комунікативній сферах; метою якого є усвідомлення і зміна деструктивних, ірраціональних переконань, почуттів, станів, поведінки; формування нових підходів до переробки досвіду для профілактики рецидивів та підвищення якості життя» [1, с. 29].

Психологічне консультування дозволяє правильно вибудовувати взаємовідносини з засудженим, отримувати інформацію щодо індивідуально-психологічних особливостей особистості, з'ясовувати причини зміни поведінки засудженого, виявляти обставини та фактори, що стали джерелом кримінальної особистості, а також прогнозувати шляхи подальшого психологічного впливу на особистість та поведінку засудженого.

Консультативна робота з засудженими підпорядковується загальним принципам (добровільність, конфіденційність, доброзичливість, безоцінне ставлення до клієнта, професійна вмотивованість), однак і має свої специфічні особливості, а саме:

- за змістом вирішуваних проблем (соціальна-психологічна адаптація засудженого до умов УВП та пов'язані з цим психологічні проблеми, психологічна підтримка при звільненні з УВП, відновлення повноцінної взаємодії звільненої особи з суспільними інститутами, сім'єю тощо).

- за особливостями особистості та поведінки клієнта (досить низький інтелектуальний рівень засуджених, невмотивованість до надання психологічної допомоги і підтримки, агресивність, конфліктність, асоціальна спрямованість особистості, неоднозначне ставлення до суспільних цінностей, викривлена «Я» концепція та ін.)

- за організаційними моментами консультування, яке проводиться в умовах депривації, ізоляції, вимушеного перебування засуджених в агресивному середовищі, жорсткого контролю з боку персоналу УВП та інші особливості.

Як правило, засуджені особи є «невмотивованими» клієнтами або клієнтами з перекрученою мотивацією. В першому випадку мається на увазі відсутність мотивації на отримання психологічної допомоги, в другому – наявність специфічної для даного контингенту мотивації (консультація з психологом як засіб уникнення режимних моментів, як можливість отримання певних привілеїв тощо). Невмотивованість може провокувати певні психологічні бар'єри у спілкуванні і проявляється байдужістю, мовчанням, небажанням брати на себе частку відповідальності за процес консультування, адекватно сприймати і оцінювати інформацію, яка адресується засудженому від психолога та ін. В таких випадках доцільним є використання мотиваційного консультування W. Miller, S. Rollnick, яке в останні роки активно застосовують у психологічній практиці [3; 4]. Мотиваційне консультування спрямоване на пробудження внутрішньої мотивації до змін у засудженого, а також дозволяє зменшити опір клієнта.

Наявність опору – ще одна особливість консультативного процесу, завдання якого пов'язані з трансформацією особистості засудженого, набуттям ним нових форм поведінки, усвідомленням причинно-наслідкових зв'язків, корекцією установок, ціннісно-сислової сфери особистості. У психологічній практиці фахівець використовує опір як ресурс, розуміє його природу виникнення та етапи, на яких вірогідність супротиву є високою.

Ворожість / агресивність засудженого також досить часто зустрічається в процесі консультування. Мова йде не тільки про «класичні» для психологічної допомоги прояви агресії, а й про агресію як гіперкомпенсацію тривожності і слабкості, а також про особистісну агресивність, яка сформувалася за его-синтонічним типом, є слабо контрольованою і по відношенню до якої у засудженого функціонують механізми семантико-перцептивного захисту. Вміння диференціювати ці види агресії та адекватно реагувати на них свідчить про професійну компетентність психолога.

Отже, психологічне консультування є важливим напрямком роботи практичного психолога УВП і потребує від нього не тільки загальних психологічних знань та вмінь, а і спеціальних професійних компетенцій стосовно консультативної роботи з контингентом засуджених.

Список бібліографічних посилань

1. Афанасьєва Н.Є. Психологічне консультування представників екстремальних професій: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: НУЦЗУ, 2017. 315 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України № 1129-15 від 11.07.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 20.02.2023).
3. Робоча книга психолога: Застосування міжнародних підходів в роботі психолога УВП та СІЗО. Книга 5 / І. М. Ключко, Ю. А. Паскевська, І. В. Пахомов. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2021. 32с.
4. Miller W.R., Rollnick S. Motivational interviewing: Preparing people to change addictive behavior. New York: Guilford Press, 2002. 428 p.

Одержано 28.02.2023

УДК 343.9

Іван Васильович КРІЩАК,

*старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем досудового розслідування
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3530-4269>*

НЕОБХІДНІСТЬ РАЦІОНАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ ЧАСУ У РАМКАХ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ ЯК ЗАПОРУКА НОВИХ ЗДОБУТКІВ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ВЗАЄМОДІЙ ДУХОВНОГО І ТІЛЕСНОГО, ЖИТТЄВОГО І НЕБЕСНОГО

Дотримуючись елементарних правил і рекомендацій кримінології в аспекті ухилення від зла, є можливість застерегти від знівечення людського роду, його гріхопадіння, коли за один день можемо нагрішити стільки, що за все життя не вимолимо. Тому кримінологія, прагне застерегти, направити поведінку людини у більш благочестиві русла, які здатні дати справжню переміну внутрішньої сутності людини у спрямованості її шляхом добра і справедливості. Можливо, у цьому полягає інша сторона кримінологічної науки, коли через окремий науковий напрям – кримінологію – є можливість не лише досліджувати глибинні сутності зла, але й добра.

Ключові слова: війна, жорстокість, зло, добро, істинна, Дух, благодать божья, молитовні стани.

Наука не є і ніколи не буде завершеною книгою. Кожен важливий успіх приносить нові питання. Усякий розвиток виявляє з часом усе більш нові і глибокі труднощі.

Альберт Ейнштейн

Війна, часто жорстока, нещадна, якій не видно кінця-краю. Ось людство і наша держава вступило в епоху злодіянь і потрясінь. Як же вийти із цих станів? У кожного будуть свої міркування.

Як і в художника, іконописця бувають осяяння і йому потрібно встигнути окреслити, записати той образ і ті риси (контури), які мимоволі відкриваються. Так і науковець у процесі наукових пошуків повинен зробити все можливе задля ефективної роботи впродовж дня.

Працівнику лабораторії не слід працювати ні більше ні менше. Головне, у нього повинна бути планка (міра) заточеності хоча б на одну публікацію в день, обов'язково – з перечитуванням великої кількості матеріалу. Треба напрацювати стільки, щоб можна було дати лад усьому віднайденому. Наука подібна грибовищу, коли весь день ходимо по лісу, але неодмінно знайдемо те, що нас найбільше зацікавить. Головне, не лінуватись шукати, а здобутки неодмінно будуть. Метод наукометрії є найбільш оптимальним і успішним, якщо бажаємо вирватись на вершини у найкоротші терміни. Тут є можливість пошуку матеріалу, який найбільше лежить до душі, працювати з ним. Тоді наука – справді улюблена справа. Щоразу відкриваючи нові горизонти незвіданого, – це зацікавлює жити, творити, щоб успіти ще так багато зробити.

Старці святого життя в останні дні радили не багато просити у Бога, а лише його благодаті на один день. І, можливо, за умови правильного розподілу часу та зацікавленості у виконанні дорученої справи (ентузіазму), можна багато зробити, використати час ефективно, з максимальною віддачею для Бога, ближнього і себе.

Стосунки, (взаємовідносини) з тими чи іншими людьми, як і будь-яка річ в цьому житті, мають період та етап свого зародження (становлення), розквіту та занепаду. Навіть у силу найкращих талантів та здібностей нам слід відпускати їх у «вільне плавання», подібно як усе живе в цьому світі повинно побачити справжню свободу. Буває, що та чи інша людина заважає нам на життєвому шляху, поряд з професіоналізмом і високістю знань, тому, слідуючи вислову Аристотеля: «Платон мені друг, але істинна дорожча», треба спішити творити, прислухатись, але знати істину, жити аристократичним шляхом у спрямованості високих духовно-культурних та моральних норм, заповідей і цінностей; водночас не зважати на перешкоди, особливо недобррозуміливців (тих, хто причиняє нам зло), щоб не розв'язати таланти, дані нам Богом, і ті, які можна розвинути у собі самому.

Перечитуючи великий масив наукового матеріалу крізь призму наукометричного, завжди існує можливість осяяння, відкриття, щоб вийти на рівні більш благочестивих, благородних станів. Цьому сприяє і атмосфера (обстановка), коли усе завмирає, адже митець перебуває в особливій налаштованості Духу, коли вже ніхто і ніщо не можуть (не мають права) його потурбувати. Можливо, у цьому часі він є інструментом у руках Божих, незважаючи на пагубність світу чи безліч гріхів і зlodіянь, скоєних родом людським і нами особисто.

Яким би дряхлим стовп не був, він є провідником струму (у нашому випадку – божественної енергії, благодаті Божої). Яким грішним не був би священик, однак саме через нього, завдяки переданню особливим чином апостольської благодаті відбувається справжнє покаєння, переосмислення, прозріння та викристалізовується непереборне бажання осягнути Божественне. Через нас також проходить електричний струм – енергія Божої благодаті завдяки молитовним станам, якими можна творити і прославляти велич Творця. За словами Тертуліана, кожна душа за природою християнка, адже створена Богом і покликана виконати ту чи іншу місію на Землі.

Божественна благодать завжди немічних лікує і тих, хто збіднів духовно, – доповнює, перемінює, облагороджує. Якщо навіть людина впала у безлад, безодню гріха, завдяки тому, що у неї є віра, яку слід берегти як зіницю ока чистою і неушкодженою, а також багато небесних друзів – святих угодників Божих, яких вона особливо почитає і молиться їм у скрутних хвилинах життя чи радості, – в один момент завдяки їхнім молитвам дивним чином можна підняти з колін, немочей духовних і тілесних. Тому молитва є запорукою прогресивних змін у житті людини, її успіхів та перемог, особливо зараз, коли людство вступило в епоху апокаліптичних потрясінь і невідомо, чи завтра буде можливість покаєння.

Ранок особливий у житті людини тим, що завжди у цей час можна багато зробити. Недарма народна мудрість говорить: «Хто рано встає, тому Бог дає» або: «Ранок вечора мудріший». У такий спосіб відкриваються нові смисли дня, коли найважливіші справи можна вирішити до обіду. Потоки думок і мисленнєвих процесів у цей час можна найбільше мобілізувати, а у творчості – записати, порозмислити, не розгубити, розпилюючись на суєту.

Саме зранку відбувається налаштованість на увесь день. Тобто ранок є запорукою успіху усього дня. Недарма великі хірургічні операції здійснюються зранку. Божественну літургію священник служить зранку. Іконописець пише ікону строго постячись і молячись. Після обіду і мислення не те, і відкриття зовсім інші. Тому найцінніше, що ми можемо віддати для Бога, людини, – це ранішнє спілкування у молитвах про помилування.

Існує справжня необхідність перегляду діяльності наукових установ, коли б лекції читались виключно зранку. І лабораторна (інтелектуальна) робота, спрямована на винаходи, пошук нового наукового знання (матеріалу), його актуалізації, може відбуватись зранку, коли вже ніхто не має права потурбувати.

За нинішніх умов існує проблема (потреба) перегляду ефективності робочого часу працівників, його раціональне використання, коли дозволяється дистанційна робота, спрямована на результат. В Японії навіть запроваджений обідній сон, коли відбувається відповідне перезавантаження організму. Зважаючи на традиційно-звичаєві корені українського суспільства, саме ранок і полудень повинні розпочинатись, довершуватись із молитви. Ранок – це особливе поринання у найглибші світи незвіданого, коли годинна молитва творить чудеса з максимальною концентрацією внутрішніх сил на небесне, щоб можна було осмислити всю навколишню дійсність, прийти на допомогу молитвою туди, де найбільше вона потрібна.

Йдеться про необхідність налаштованості на покайний дух і можливість заглибитись у світи високодуховного, незвіданого, з переосмисленням Святого Євангелія, згадавши його основні мотиви, і головне з проханням, з метою налаштованості на роботу, щоб рівномірно у робочий час розпочати її, віддати «кесареві кесарево, а Богові Боже». Тобто молитва – це запорука успіху усього дня, його позитивних звершень, справжніх змін, зрушень у кращу сторону.

«Господи, избави мя от беса полуденнаго», – такі слова зустрічаємо у псалмі 90-му – тобто від спокуси лукавої і неправої. Тут розуміється злий дух, що приходить до нас у ясний день або в полудень, що завдає людині різних збитків, протистоянь ворожих, гріховних (йдеться про злі, підступні умисли, щоб понівечити нас, порушити чистоту і гармонію духовну). Тому обідня перерва – це найкраща можливість «перезавантаження», подякувати і просити сил у Господа.

Тут на особливу увагу заслуговує молитва «Отче наш...», яку сам Спаситель заповідав промовляти якомога частіше, щоб змінити праведний гнів Божий на милість, а також, безперечно, це читання, особливого роду молитви – Акафіста (від грец. Ακάθιστος означає «неседален», тобто пісня, яка співається, читається не сідаючи) до Господа «Ісуса сладчайшого», Матері Божої, Янгола Охоронця, святих угодників, які неодмінно допоможуть завершити день успішно.

Звичайно ж, коли сили занепадають і мислення вже не те, ми утішаємо себе у немочі вечірньою молитвою, яка є запорукою успіху наступного дня. Саме від вечірньої (інколи нічної) молитви залежатиме «фотосинтез» наступного дня, живучи за принципом: «їж, та не об'їдайся, пий, та не обпивайся». Якщо так проводити життя, можна у короткий час досягти високодуховних станів життя, коли все навколо світліється і біліється, наповнюється торжеством, божеством, адже людина здатна випромінювати за таких обставин дивну силу і енергію, щирю, не лукаву, не фальшиву, а істинну, засновану на високих божественних цілях, Заповідей Божих, багатьох молитовних правил (практик) і подвигів, які вдалось взяти на себе, діл милосердя і добра, що є запорукою успіху та процвітання не лише самої людини, але й колективу, держави, націй і народностей. Суспільство по-справжньому може пишатись святими, які проживали та й зараз населяють чи мають приналежність до тієї чи іншої землі, тим більше якщо вони прославлені у лику святих, адже від угодників божих можна чекати найбільшого заступництва і допомоги здавалось би, коли вся надія втрачена і зло озброїлося проти нас, боголюбивого багатостраждального українського народу.

У молитві існує можливість охопити найближчих людей, друзів, знайомих – усіх, кому зараз вона найбільше необхідна, завдяки щирості серця і почуттів, чи навпаки напоумити, направити на шлях істини. Насправді усе, що ми маємо у житті, – запорука молитви наших ближніх, добрих станів, усіх, хто за нас молиться, переживає. «На Бога надійся, но сам не плошай», тобто багато залежатиме і від наших старань. Третя заповідь блаженства звучить так: «Блаженны кротцы, яко тии наследят землю» (Мф. 5, 5). Чим більше науковець перебуває у мовчанні, тим самим він акумулює енергію в собі, де більш оригінальні праці виходять з його серця, душі.

Насамкінець, якщо існує операційна тілесна, тоді, є операційна словесна (лабораторія, науково-дослідний центр, інститут), де сама назва свідчить, що тут здійснюються справжні винаходи і наукові відкриття, коли більшість особистостей живе у іншому вимірі, подібно як монахи постійно мислять про «Горний Іерусалим», де наша справжня Вітчизна, Батьківщина, де життя нерозривно пов'язане з Богом, його Небесним Царством. Лише заточеність розуму на осяяння вищих станів рано чи пізно дасть можливість їх досягнути. Звідси і ставлення до колег, керівництва навчальних чи наукових закладів повинно здійснюватись з урахуванням відповідних пріоритетів ефективності праці.

Якщо існує така можливість – обладнати місця праці іншим (модерним) чином, де зручно працювати, чи впровадження багатьох позицій менеджменту та зміни умов праці, з можливістю пристосування до них – працівник здатен дати найкращий результат. Створення індивідуальних можливостей для працівника за принципом: «однакові вимоги до усіх та індивідуальний підхід до кожного», визначатиме міру ефективності його праці, що неодмінно відобразиться на загальних показниках успішності закладу. Звітуючи щодня про виконану роботу, видно, на який рівень виходить наука, спостерігається успіх окремої особистості, зацікавленість інших у розумній конкуренції тощо. В жарку погоду, повинні бути обладнаними відповідні підвальні приміщення, з Інтернет мережею, коли, слідуючи прикладу ченців, які молились у печерах чи висловам видатних полководців, слід тримати «голову в холоді, шлунок – у голоді, а ноги – в теплі». А від себе: серце – у полум'ї любові до Бога, отже, і відносини з ближніми будуть зовсім іншими – на засадах вищих цілей людського буття.

*Завдячую вселенському учителю і святителю
Іоанну Златоусту у день якого вдалось написати цей текст*

Одержано 20.02.2023

УДК 355.1

Анна Володимирівна КУРУЧ,

професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-001-8310-6836>

РОЛЬ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Показано необхідність розширення спектру військово-соціальної роботи. Розглянуто проблеми військовослужбовців, учасників бойових дій та членів їх родин, які сьогодні потребують нагального вирішення. Обґрунтовано військово-соціальну роботу як необхідну умову реформування сектору безпеки і оборони.

Ключові слова: *військово-соціальна робота, сектор безпеки і оборони, соціальна робота.*

Реформування сектору безпеки і оборони зумовлює необхідність врахування потреб сьогодення нашої держави. Забезпечення гідного соціального захисту та умов професійної діяльності військовослужбовців є першочерговою необхідністю. Саме тому, сьогодні є актуальним розширення можливостей військово-соціальної роботи.

Військова служба складається з чіткої регламентації професійної діяльності, має деякі обмеження в громадянських, політичних та економічних сферах, звичайно це безпосередньо впливає на поведінку людини та побут сім'ї, на її звички. Зважаючи на те, що в Україні фактично вже дев'ять років йдуть бойові дії, проблема соціально адаптації та реабілітації учасників бойових дій та членів їх сімей стає все більш актуальною. До головних проблем, які сьогодні існують серед військовослужбовців можна віднести такі: обмеження певних прав людини, проблеми у сприйнятті реального стану суспільства (і як наслідок звуження кола спілкування до

побратимів), відсутність якісної освіти дітей у маленьких містечках, проблеми інвалідності, відсутність власного житла та достатнього матеріального забезпечення. Саме ці проблеми військовослужбовців сьогодні зумовили необхідність уваги керівників силових структур України та запровадження військово-соціальної роботи зі своїми підлеглими і членами їх сімей як альтернативи, та доповнюючу соціальну допомогу і підтримку їм, з боку можливостей своїх відомств, таким чином об'єктами військово-соціальної роботи стають діючі військові, військовослужбовці які знаходяться у запасі, члени їх сімей. Забезпечення гідного соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є запорукою сильної професійної армії. Адже зменшення соціальних проблем дає змогу підвищувати свій професійний рівень та морально-психологічний стан.

Зацікавленість держави у гідному соціальному забезпеченні військовослужбовців є необхідністю, і це не обмежується лише соціальними виплатами, а є комплексом заходів які направлені на щоденне вирішення проблем військовослужбовців та членів їх сімей, дітей в нових умовах життя. Це проблеми здоров'я, якісної освіти, гідних умов праці, подолання бідності та побутових проблем, відсутності роботи членам сім'ї, гендерної рівності, протидія насильству, створення умов для мирного співіснування в громадах тощо.

Сьогодні в Україні вже діють деякі міжнародні програми і проєкти соціальної адаптації військовослужбовців, але здебільшого вони реалізуються за участю міжнародних фондів та цивільного сектору. Враховуючи що в Україні останні вісім років активно починає розвиватися громадський сектор, цивільно-військові відносини дають позитивний результат, цілком ймовірно що у майбутньому стануть реалізовуватися лише українськими фахівцями, яких треба до цього вже зараз готувати. Отже, розширення спектру військово-соціальної роботи є вкрай важливим у сьогоденні сектору безпеки і оборони України.

Список бібліографічних посилань

1. Белов М.А. Удосконалення системи підготовки сил і засобів цивільно-військового співробітництва ЗСУ. Київ : ЦНДІ, 2016. С.113-114.
2. Ткачук П.П., Середенко М.М. Кізло М.Л., Радзіковський С.А. Особливості діяльності органів цивільно-військового співробітництва на сході України: склад, завдання та перспективи розвитку. *Військово-технічний збірник*. Львів : 2018 –с 36-40.
3. Цивільно-військове співробітництво за стандартами НАТО: навчальний посібник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2015. 87 с.

Одержано 20.02.2023

УДК 159.9

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,

*начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3027-8535>;*

Павло Валентинович МАКАРЕНКО,

*доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9055-3287>*

ЗАСАДИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З ПЕРСОНАЛОМ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ПРОБЛЕМАМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Залежність від психоактивних речовин – біопсихосоціальна проблема, вона поширюється на усі сфери функціонування людини (сімейну, професійну, дозвілля тощо). Слід зазначити, що термін «залежність» є традиційним для вітчизняної наукової школи і клінічної практики, водночас замість нього як діагностичний термін у DSM-5 використовується більш нейтральна дефініція «розлад вживання речовини».

Психологічна допомога за запитами, пов'язаними із залежною поведінкою, базується на інтегративному підході, що включає доказову психотерапію, фармакотерапію та підтримку відновлення.

Доказовими підходами у терапії залежної поведінки натеper є: мотиваційно-стимулююча терапія (мотиваційне інтерв'ювання); когнітивно-поведінкова терапія; діалектико-поведінкова терапія; управління непередбаченими обставинами; 12-крокові програми.

Психологічна допомога клієнтам, що зловживають ПАР, починається із короткотермінового втручання (Brief Intervention for Substance Use), яке можуть провадити фахівці-психологи за відсутності додаткової підготовки у сфері роботи з адикціями.

Короткотермінові втручання загалом базуються на принципах FRAMES:

Зворотний зв'язок (Feedback) – надання релевантного персоналізованого зворотного зв'язку. Він включає роз'яснення результатів скринінгу або психодіагностики, надання інформації про особистісні ризики, яка була отримана в ході поведінкової оцінки (наприклад, депресія, вплив травмівних ситуацій тощо). Надання загальної інформації шкоду вживання ПАР у поєднанні з персоналізованою інформацією має більш сильний ефект, ніж просто попередження про шкоду і ризики вживання.

Відповідальність (Responsibility) – наголошення на відповідальності клієнта за зміни. У консультуванні залежних клієнтів фокус відповідальності має бути зміщений на самого клієнта, адже він сам робить щоденний вибір на користь вживання чи утримання. Те ж саме стосується відповідальності за використання інформації і порад, які надає психолог. Клієнту має бути надане почуття особистого контролю за своєю поведінкою, її наслідки, використання психологічних інтервенцій для коригування способу життя. Взяття психологом більшої відповідальності на себе (наприклад, надання директивних порад «Рекомендую Вам...», демонстрація занепокоєння щодо вживання клієнтом ПАР), буде ймовірно призводити до посилення опору, виправдовування практик вживання ПАР, відстоювання клієнтом свого способу життя.

Порада (Advice) – надання конкретної інформації і підтримки для змін. Залежні клієнти часто або вже мають проблеми зі здоров'ям, або воно погіршується внаслідок практик вживання ПАР. Тому вони потребують чітких і об'єктивних порад, підвищення обізнаності щодо особистих ризиків при поточному способі життя і вживання. Такі поради краще формулювати у формі простих безособових тверджень, враховуючи принцип відповідальності (наприклад, «Найкращим способом зменшення симптомів депресії для Вас є ...»).

Меню (Menu) – формулювання можливостей, альтернативних щодо вживання ПАР. Даний принцип виходить з думки про те, що повне припинення вживання в основному не може бути метою терапії залежності. При такій поставленій меті відсутність прогресу або рецидив будуть розглядатись клієнтом (і психологом) як зрив терапії, призводити до фрустрації, поглиблення почуття провини, руйнування терапевтичного альянсу. Клієнт ймовірно буде зневірений у власних спроможностях позбавитись залежності, «втратить віру у себе». Менш амбітною, але більш прийнятною і реалістичною, є постановка цілей щодо зменшення вживання. В цьому випадку виникає важливу завдання – відрегулювати як саме вживання, так і те, що буде робити клієнт «замість цього», шляхи реалізації вивільнених ресурсів, в першу чергу – часу. Відповідно цього принципу, корисним будуть питання типу «Що Ви будете робити замість...?».

Емпатія (Empathy). Проявами емпатії є прийняття, неупередженість, намагання зрозуміти точку зору клієнта, демонстрація розуміння та зацікавленості. Даний принцип передбачає мінімізацію опору клієнта інтервенціям, для цього необхідно уникати ярликів і стигм («алкоголік», «наркоман»), звинувачень і критики клієнта. В межах підходу що розглядається, психолог не використовує інструменти і навички конфронтації.

Самооцінка (Self-efficacy) – підбадьорення та додавання впевненості у можливості змін. Подолання залежності – це низка щоденних непростих рішень і виборів, які передбачають поступову відмову від «простої» та сильної самостимуляції завдяки ПАР на користь більш слабких але складних способів активації системи винагороди головного мозку. На цьому шляху підбадьорення психологом є складовою «тренування» системи винагороди, повернення клієнту можливості почувати себе достатньо ефективним і підтримувати самооцінку на основі щоденних позитивних «малих досягнень».

Коротке втручання (короткочасні інтервенції) не розглядаються як повноцінний захід психологічної допомоги, вони використовуються для формування мотивації звернення до медичних фахівців для надання спеціалізованої допомоги, або як підтримуючі заходи під час такої терапії. Мета короткого втручання – психоедукація, мотивування клієнтів до зменшення або припинення вживання ПАР.

Передбачається, що консультування за складеним планом, буде сприяти просуванню клієнта на шляху змін. В короткочасному підході використовується модель поведінкових змін Дж. Прочаскі та ін., згідно якої клієнти проходять певну стадіальність у процесі розладу вживання ПАР / психологічної допомоги:

1. *Стадія відсутності усвідомлення проблеми.* На цій стадії люди зосереджуються на позитивних аспектах вживання ПАР, ігнорують проблемні аспекти і не прагнуть змінювати відповідні практики. Клієнти демонструють спротив щодо обговорення питань, пов'язаних із вживанням ПАР, не замислюються над негативним прогнозом майбутнього вживання. На цій стадії клієнти не матимуть мотивації сприймати поради щодо змін поведінки, але можуть бути чутливими до інформації про ризики і загрози, пов'язані із способом і рівнем вживання ПАР.

2. *Стадія усвідомлення проблеми.* Люди на цій стадії думають про те, щоб припинити або зменшити вживання ПАР внаслідок переживання амбівалентності (бачать одночасно «позитивний досвід» так і очевидні недоліки у вживанні, отже переживають когнітивну і емоційну неоднозначність щодо вживання ПАР, бажають і одночасно не бажають цього). В подальшій психологічній роботі концепт амбівалентності буде активно експлуатуватись, він має бути подоланий, а отже добре усвідомлений клієнтом. Клієнти здатні сформулювати недоліки і переваги вживання ПАР, ймовірно готові дослухатись до інформації і порад про скорочення вживання, а також обговорювати його нюанси. На цій стадії люди невпевнені у власній здатності змінити спосіб життя в контексті вживання ПАР, або відчувати нестачу інформації щодо можливих змін.

3. *Стадія готовності до змін.* На цій стадії люди демонструють готовність розпочати зміни поведінки вживання, планують реалізувати відповідні заходи у найближчому минулому. Вони говорять іншим про свої наміри щодо змін, думають про те, як вони вплинуть на їх життя, розмірковують над строками і варіантами дій. Водночас, клієнти на цій стадії, хоча і схильні брати відповідальність за зміни, все ще відчувають невпевненість у спроможності здійснити ці наміри.

4. *Стадія дій.* Люди, які перебувають на цій стадії, прийняли рішення щодо модифікації практик вживання ПАР, зменшили або припинили вживання. Водночас, вони все ще переживають амбівалентність, зокрема позитивні аспекти вживання ПАР, отже потребують підтримки і підкріплення правильності обраного шляху змін.

5. *Стадія дотримання змін.* На цій стадії клієнти намагаються дотримуватись досягнутих змін і запобігти рецидиву вживання. Для цього вони зосереджуються на формуванні стратегій утримання, керування ситуаціями високого ризику вживання. Вони, однак, все ще потребують заохочення, підтримки, підтвердження обраних способів поведінки.

6. *Стадія рецидиву.* На цій стадії клієнти потребують формування уявлення про те, що рецидив – це не остаточна невдача, а лише процес набуття навичок щодо утримання від вживання ПАР. Рецидив розглядається як нагода переглянути плани план дій клієнта, оцінити реалістичність стратегій змін, надати йому додаткову інформацію щодо зривів невживання у людей, які залежні від аналогічних ПАР. Після стадії рецидиву клієнти повертаються на будь-яку з попередніх стадій.

Список бібліографічних посилань

1. Клінічні рекомендації з надання медичної допомоги пацієнтам з неврологічними, психічними та поведінковими розладами / за ред. професора Волошина П. В., професора Лінського І. В., професора Марути Н. О., професора Волошиної Н. П., професора Міщенко В. М., професора Дубенка А. Є. Харків : Видавець Строков Д. В., 2021. 376 с.

2. Психіатрія та наркологія. Інструменти вимірювання залежностей: навч. посіб. / [кол. авт.], за ред. О. О. Сердюка, В. В. Чугунова ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Запорізьк. держ. мед. ун-т ; ун-т Вейна ; Мічиган. ун-т. Харків - Запоріжжя, 2022. 272 с.

3. Prochaska J.A., DiClemente C.C. and Norcross J.C. In search of how people change. *Applications to addictive behaviour. American Psychologist*, 1992. № 47. P. 1102-1114.

УДК 305:351

Євген Вікторович ПІДЧАСОВ,

доцент кафедри психології

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5057-4828>;

Надія Ігорівна ЧЕПЕЛЄВА,

старший викладач кафедри соціології і психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2101-9571>

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Аналізується сучасний стан реалізації гендерної рівності в суспільстві і секторі правоохоронної діяльності. Урахування гендерного аспекту й подолання гендерних стереотипів у цій сфері є вкрай важливими, адже основними критеріями в цьому разі мають бути професіоналізм і компетентність, реалізація цього підходу значно підвищує рівень сприйняття і довіри до правоохоронних органів у суспільстві.

Ключові слова: *гендерна рівність, гендерна політика, гендерні стереотипи, організація діяльності, Національна поліція України.*

Протягом останніх десятиліть в українському суспільстві відбуваються суттєві зміни в осмисленні гендерних відносин і впровадження гендерної рівності на засадах принципу рівних прав та рівних можливостей жінок і чоловіків. Гендерна політика в Україні, передусім в умовах обраного курсу на побудову європейських демократичних інститутів, постає цілком у новому, актуальному контексті й потребує утвердження цінностей гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і в різних його інституціях зокрема. Це насамперед недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків щодо посідання професійних та сімейних обов'язків, унеможливлення виявів гендерного насильства тощо. З огляду на це, очевидно, що правоохоронні органи в цьому плані не є винятком. В умовах сьогодення в українському суспільстві руйнуються стереотипні уявлення про роль чоловіка й жінки – майже в усіх сферах життєдіяльності їх доступність і роль жінки зростає. Не лише в цивільних структурах, а й у військах і поліції постійно збільшується чисельність жінок.

Системна обмеженість участі жінок у політичних і суспільних процесах, низька представленість на високих позиціях, патріархальна культура, глибоко вкорінені гендерні стереотипи – приклади системної гендерної нерівності в Україні. Реформи, які здійснює держава щодо виконання міжнародних і національних зобов'язань, щодо гендерної рівності й прав жінок, лише частково охоплюють питання гендерної рівності. Це зумовлено не скільки законотворчістю – в цьому аспекті регуляція рівності декларується у достатній мірі, а от практична реалізація, особливо щодо зміни стереотипності мислення, на даному етапі впровадження здійснено в недостатній мірі. Поряд з цим, жіноцтво є важливою рушійною силою, оскільки воно завжди було активною частиною суспільства. Сьогодні жінки виявляють активність у тих сферах, де їхня підтримка є найзапитуванішою та найактуальнішою.

Поняття «гендер» передбачає, що переважна більшість відмінностей між статями, зокрема пов'язаних із професійними властивостями, здібностями й рисами, має не природне походження, а є наслідком виховання, соціалізації, впливу культури й соціальних штампів [3].

Гендерними стереотипами вважають узагальнені та спрощені уявлення людей про моделі поведінки й риси характеру, які відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче». Особливості таких стереотипів полягають у тому, що вони набувають статусу непрямих норм і цінностей, а чоловіки та жінки намагаються культивувати в собі стереотипні риси відповідно до домінуючих соціальних уявлень про поняття «чоловіче» та «жіноче», щоб підтримувати позитивну «Я-концепцію». Цей тиск, який підштовхує до бажаної поведінки, підкріплюють ще й тиском очікувань «спостерігачів» [4, 301].

Гендерні стереотипи вкорінені в соціальній структурі суспільства, їх поділяють як чоловіки, так і жінки. Чоловіків сприймають як боронителів народу та захисників жінок і дітей, що відповідають за фінансову підтримку сім'ї. Жінок розглядають як вразливих істот, що потребують чоловічого захисту й відповідають за домівку та виховання дітей.

Унаслідок традиційних гендерних норм і стереотипів правоохоронні органи розглядають переважно як чоловічий сектор [5, 132]. Але насправді служба жінки в поліції має позитивний потенціал і є результативною: вона сприяє підвищенню якості добору персоналу, покращує соціально-психологічний клімат у колективі, підвищує ефективність діяльності підрозділів і якість ухвалення управлінських рішень, а також напрямки взаємодії і довіри до поліції з боку суспільства. Жінки демонструють високий рівень виконавчої дисципліни й нижчий рівень агресивності, вони є більш комунікабельними під час урегулювання конфліктів, також робота жінок-поліцейських є незамінною в роботі із жертвами насильницьких дій та підлітками-правопорушниками. Кількість жінок, які несуть службу в Національній поліції України постійно збільшується. Залучення жінок на службу в правоохоронні органи – закономірний процес розвитку рівних гендерних відносин в суспільстві.

Отже, від організаційно-правового та соціально-психологічного забезпечення гендерної рівності безпосередньо залежить можливість ефективної реалізації підходу гендерної рівності. Особливо ретельною ця робота має бути у правоохоронних органах як історично традиційно насиченою гендерними стереотипами. Саме широке впровадження підходу гендерної рівності у правоохоронних органах здатне підвищити якість їх діяльності. Правильне розуміння та ефективне застосування психологічних якостей поліцейських різних статей під час виконання правоохоронних функцій забезпечить суспільству можливість максимально використовувати соціально-психологічний ресурс як жінок, так і чоловіків, що несуть службу в Національній поліції України [2].

Список бібліографічних посилань

1. Brown, J., & Silvestri, M. (2019). A police service in transformation: implications for women police officers. *Police Practice and Research*, 21:5, 459-475. doi: <https://doi.org/10.1080/15614263.2019.1611206>.
2. Дрозд О. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС України: питання сьогодення. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. № 3. С. 112–116. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3.20>.
3. Головка Т. М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України (кримінально-правовий контекст). *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 219–224.
4. Смірнова О. В. Організаційно-правове та психологічне забезпечення гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України та правоохоронних органів зарубіжних країн. Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. 2014. Т. 19. Вип. 2 (32). С. 298–306. (Серія «Психологія»).
5. Політова А. Права жінок-поліцейських та політика гендерної рівності: досвід інших країн у вітчизняному контексті. Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку: тези доп. Всеукр. наук.- практ. конф. (Маріуполь, 21 жовт. 2016 р.). Маріуполь, 2016. С. 132–134

Одержано 20.02.2023

ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС ПРОБЛЕМИ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розглянуто психологічні особливості правомірної поведінки поліцейських. Аналіз проведений на підставі вивчення психолого-юридичної літератури, сприяв виділенню специфіки та особливостей правомірної поведінки поліцейськими у професійній діяльності.

Ключові слова: поліцейські, правомірна поведінка, професійна діяльність.

Виклики сьогодення потребують суттєвих трансформацій, особливо у секторі безпеки та оборони. Довіра суспільства до поліцейської служби є одним з ключових завдань. Правомірність поліції у своїй діяльності є значущим показником їх надійності та ефективності. Психологічна специфіка правомірної поведінки поліцейських полягає у чіткому розмежуванні між консенсусними та примусовими стратегіями поліцейської діяльності. Правомірність поліцейських, на нашу думку, сприяє саморегулюванню, яке є найефективнішою стратегією боротьби зі злочинністю, яку можуть застосувати правоохоронні органи. Правомірна поведінка допомагає розв'язати проблеми соціальної координації в практиці поліціювання, які передбачають потребу в добровільній прихильності з боку різних груп населення.

Дж. Танкебе пояснює правомірну поведінку у поліцейських як своєрідну впевненість, яку вони демонструють у своїх повноваженнях. Науковець зазначає, що це є віра у свою правоту. Дослідник запропонував тріаду стосунків, які позначаються на правомірності поліціантів: з керівниками, колегами та громадянами. Взаємовплив цих трьох елементів, на думку вченого, є основними факторами, які формують правомірну поведінку поліцейських. Роль керівників в такому випадку ґрунтується на організаційній справедливості до своїх підлеглих. Довіра та доброзичливі стосунки з колегами мають свій істотний вплив на правомірність поведінки, вказує автор. Згідно з Дж. Танкебе, якість стосунків з колегами утворює неформальну мережу в організації, яка є важливою для нормативної орієнтації поліцейських і впливає на їх проорганізаційну поведінку. Щодо особливостей стосунків з громадянами, то вчений впевнений, що саме прийняття своєї індивідуальної правомірності з боку громадськості орієнтує поліціантів на якісну роботу та впливає на ефективність міжособистісних контактів з населенням [10]. З таким твердженням погоджуються Дж. Нікс з колегами, котрі переконані, що правомірна поведінка поліцейських ґрунтується на їх судженнях про те, як громадяни сприймають їх, що частково може пояснити, як поліцейські ставляться до своєї роботи [9].

Згідно з нашим дисертаційним дослідженням професійно-правової ідентичності, правомірна поведінка поліцейських не є статичною, оскільки вона являється постійним процесом внутрішнього діалогу та прагненням вдосконалюватися й підтримувати ідентичність. Ми вважаємо, що поліцейські шукають морального виправдання своїм професійним діям та вчинкам, щоб посилити ефективність у боротьбі зі злочинністю. На нашу думку, справедливе ставлення до людей сприятливо впливає на статус поліцейських, їх соціальну вагомість та формує у них почуття професійно-правової ідентичності [4]. Схожої думки дотримуються Р. Хадін та Г. Мешко, які вважають, що поліцейські демонструють таку поведінку, яка, на їх думку, є максимально корисною для їх організації та суспільства в цілому [7]. У своїй роботі Д. Малєєв частково пояснює правомірну поведінку поліцейських та надає пояснення їхньому вибору рішень й наголошує на позитивному впливі власної легітимності на зовнішню процесуальну справедливість поліціантів [3].

І. Клименко стверджує, що сприятливе ставлення з боку керівництва впливає на прихильність поліцейських до процесуальної справедливості, мотивує до якісної взаємодії з

громадськістю та дотримання правил організації. Вчений сходиться у думці, що правомірна поведінка допомагає переконати людей у тому, що поліція має моральне право на владу, допомагає підтвердити гідність і моральний статус людини як суб'єкта. Дослідник запевняє, що основою самооцінки у поліціантів є довіра та повага між колегами, які впливають на правомірну поведінку та запобігають виникненню професійного цинізму [2]. Ю. Бойко-Бузиль підтверджує, що повага до поліції з боку громадян відіграє значну роль у ставленні поліцейських до роботи [1].

Когорта українських вчених надає вичерпну характеристику професійній діяльності поліцейських у ракурсі її психологічних особистостей, де особливе місце вони надають правомірній поведінці. В дослідженні пропонується два важливі процеси, які характеризують правову поведінку: *по-перше*, інтерналізація соціальних норм і правових цінностей, які пов'язані з відчуттям правильного і неправильного та впливають на поведінку, включаючи дотримання закону; *по-друге*, розвиток позитивної орієнтації на юридичну владу [5].

Д. Швець виявив, що поліцейські, які відчують підтримку з боку громадськості, більше дотримуються демократичного підходу у діяльності. Теоретичні судження дослідника щодо правомірності авторитетної особи в поліції базуються на нормативних очікуваннях тих, на кого направлена їх діяльність, тобто громадськості [6]. Тоді як Т. Джонатан-Замір та А. Харпаз довели, що позитивне сприйняття громадськості поліції впливає на використання поліцейськими процесуальної справедливості. Ключовим елементом забезпечення процесуальної справедливості, підкреслюють вчені, є те, що процес часто є важливішим за результат, у ситуаціях коли поліцейські мусять використати свої повноваження [8].

Отже, правомірність поведінки поліцейських полягає не в пунктуальній справедливості на додаток до каральних й агресивних практик, а в альтернативній поліцейській стратегії, яка зосереджується на тому, щоб поліціанти в своїй діяльності ставилися до громадян з гідністю та повагою, приймали високоякісні, неупереджені та прозорі рішення, і ніколи перевищували своїх повноважень.

Список бібліографічних посилань

1. Бойко-Бузиль Ю.Ю. Психологія професійного та особистісного становлення керівників системи МВС України: монографія. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 500 с.
2. Клименко І.В. Теорія і практика психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських: автореф. дис. ...д-ра психол. наук: 19.00.06. Харків, 2019. 46 с.
3. Малєєв Д.В. Психологічні чинники розвитку професійної надійності працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2016. 22 с.
4. Посохова Я.С. Психологічні особливості професійно-правової ідентичності правоохоронців (на прикладі поліцейських підрозділів України): дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2016. 232 с.
5. Психологія у професійній діяльності поліції: навч. посіб. / [О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець та ін.]; за заг. ред. В.В. Сокурєнка; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с.
6. Швець Д.В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні: монографія. Харків: Майдан, 2018. 518с.
7. Hacin R., Meško G. Self-legitimacy of police officers in Slovenia. *Policing: An International Journal*. 2022 №5(45). P.693-706.
8. Jonathan-Zamir T., Harpaz A. Predicting support for procedurally just treatment: the case of the Israel National Police. *Criminal Justice and Behavior*. 2018. №6(46). P.840-862.
9. Nix J., Pickett J.T., Wolfe S.E. Testing a theoretical model of perceived audience legitimacy: the neglected linkage in the dialogical model of police-community relations. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 2020. №2(57). P.217-259.
10. Tankebe J. In their own eyes: an empirical examination of police self-legitimacy. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. 2019. №2(43). P. 99-116.

Одержано 28.02.2023

Ігор Миколайович ТОВМА,

доцент кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат військових наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4997-6314>;

Микола Іванович ТОВМА,

доцент кафедри військово-соціального та психологічного
забезпечення оперативного факультету
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8814-9544>

ПСИХОЛОГІЯ ЛІДЕРСТВА ЯК СУЧАСНА ВИМОГА ДО ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ

Керівництво, яке побудоване на сучасних поняттях психології управління займає особливо важливе місце в діяльності державних формувань сил безпеки та оборони. Військове лідерство являє собою вміння в найкоротші терміни знаходити оптимальне ефективне рішення та організовувати особовий склад підрозділу для виконання поставленого службового (бойового) завдання. Індивідуальна лідерська здатність військовослужбовця базується на практичному досвіді та науково-теоретичних основах психології управління, що дає можливість формувати сучасне покоління майбутніх керівників.

Ключові слова: лідерство, психологія управління, військовослужбовець, керівник, службові (бойові) завдання.

В останні роки в державних формуваннях сил безпеки та оборони набирає найбільшої актуальності пошук, формування та розвиток керівників, які мають необхідний набір лідерських компетенцій, адже саме від керівника, стилю його управління та взаємодії з колективом залежить не тільки якість виконання службових (бойових) завдань, але й життя та здоров'я особового складу. Ефективне керівництво, яке побудоване на сучасних поняттях психології управління не є виключенням та займає особливо важливе місце у військовій справі. В умовах діяльності підрозділів Національної гвардії України лідерство являє собою вміння в найкоротші терміни знаходити оптимальне вирішення конкретної військової проблеми та організовувати особовий склад підрозділу для досягнення цілі в відповідних умовах. Психологія управління залишається предметом вивчення багатьох провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Особлива роль авторами відводиться психології лідерства, яка, безумовно, займає ключове місце в управлінні військових підрозділів. Значний внесок у вивчення питання особистості керівника, ефективного управління колективом та формування та розвиток лідерських компетенцій зробили О.М. Бандурка, В.І. Барко, С.О. Колесніченко, С.О. Ларіонов, В.О. Лефтеров, В.І. Осьодло, І.І. Приходько, О.Г. Романовський та інші. Проблематика, пов'язана із сучасними підходами до лідерства в органах публічної влади, розглядалася у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Незважаючи на значну увагу науковців до цих питань, процеси модернізації публічного та військового управління вимагають подальших досліджень, пов'язаних із розвитком лідерства як в органах публічної влади так і в підрозділах силових структур [5, 174].

Посилаючись на закордонний досвід, слід звернути увагу на доктринальну публікацію Збройних сил США ADP 6-22 «Військове лідерство та військова професія», яка визначає вимоги та стандарти до військового керівника як лідера підрозділу та описує яким саме має бути керівник та що він має робити [1, 7]. Наявність стандарту щодо лідерських якостей та ключових лідерських компетенцій сприяють цільовому зворотному зв'язку, вихованню, навчанню та розвитку на усіх рівнях керівництва [3].

Лідерство можна назвати одним з унікальних феноменів політичного, суспільного та військового життя, пов'язаних із здійсненням владних функцій. До відомих критеріїв оцінки лідерства належать:

1) Вроджене прагнення вести за собою. Лідер не тільки скеровує і веде своїх послідовників, а й прагне вести їх за собою, а послідовники не просто йдуть за лідером, а й хочуть іти за ним.

2) Мотивація першості. Першість передбачає кращі, ніж в інших, життєві результати, що є наслідком зусиль людини, які демонструють її професіоналізм, компетентність, здібності, таланти та інші видатні якості.

3) Впливовість. Адже, щоб стати лідером і вести людей за собою, потрібно бути впливовою людиною.

4) Зануреність і закоханість у свою справу. Лідер вміє витримати межу між своїм покликанням та різними захопленнями.

5) Компетентність і креативність. Лідером стає людина, яка добре розуміється на своїй справі і використовує творчий підхід у розв'язанні проблемних питань та ситуацій.

6) Психологічна надійність – здатність підтримувати потрібний рівень «я хочу», «я можу» і «я повинен» у різних, особливо напружених, ситуаціях життєдіяльності.

7) Адекватна самооцінка і саморегуляція. У лідерів у більшості випадків поєднуються високий рівень домагань, висока самооцінка у поєднанні з високою вимогливістю до себе і до всього, що стосується групових цінностей та мети.

8) Самовдосконалення. Справжній лідер хоче вчитися, набувати досвіду, вдосконалювати свої вміння і навички [4, 12-17].

Індивідуальна лідерська здатність військовослужбовця будь-якої категорії – критично оцінити реальний стан речей; чітко усвідомити існуючі загрози та наявні можливості; залучити необхідні ресурси, визначити шляхи і способи їх використання; застосувати ефективні внутрішні комунікації; надихнути та вмотивувати особовий склад (персонал) до виконання визначених завдань; досягти очікуваних результатів та сприяти розвитку й удосконаленню бойової спроможності кожного окремого військовослужбовця та підрозділу, військової організаційної структури загалом – всі ці завдання передбачають формування і прояв лідерства [2, 8-9].

В останні роки в вітчизняних військових та цивільних колах все більшої актуальності набирають обговорення у площині «командир – лідер». Досвід виконання службових (бойових) завдань свідчить, що ці два поняття не завжди ототожнюються, особливо, коли мова йде про екстремальні (бойові) ситуації, що є певною крайністю прояву індивідуальних психологічних особливостей особистості та вимагає від військовослужбовця значних професійних, моральних та вольових зусиль [6, 200]. Аналіз та узагальнення практичних прийомів та методів управління підрозділами та виконання особовим складом службових (бойових) завдань, вивчення досвіду армій провідних країн світу, який спирається на наукові та теоретичні досягнення психології лідерства є необхідною передумовою навчання та виховання сучасного покоління майбутніх керівників та потребує впровадження в відповідні програми підготовки.

Список бібліографічних посилань

1. ADP 6-22, C1. Army Leadership and the Profession. Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 25 November 2019.

2. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних силах України. ВКП 7-00(03).01, затверджена наказом Генерального штабу Збройних Сил України від 01.02.2020 № 3736.

3. Концепція лідерства за стандартами армій країн НАТО (Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries) : навчальний посібник. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. – 252 с.

4. Татенко В. О. Психологічні ознаки професіоналізму / Татенко В. О. // Психологічні перспективи. – 2003. – Випуск 4. – С. 161 – 166.

5. Товма І. М. Психологія лідерства як фактор ефективного керівництва підрозділами Національної гвардії України. Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – Київ : НУОУ, 2022. – Вип. 6 (70). С. 174–181.

6. Товма М.І., Товма І.М. Доктринальний підхід до розвитку військового лідерства в Національній гвардії України. Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні аспекти

УДК 159.925

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,

професор кафедри психології та педагогіки факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5149-7892>

ІМОВІРНІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Представлені дані закордонних вчених щодо наслідків впливу стрес-факторів воєнних дій. Наведені чинники, що посилюють негативні тенденції щодо психологічного здоров'я в суспільстві. Показані імовірні криміногенні зміни в суспільстві в наслідок воєнних дій.

Ключові слова: *стресові розлади, психологічне здоров'я,*

Підготовка поліцейських до успішного виконання професійних обов'язків займає не один рік. Здобувачів вищої освіти завжди необхідно готувати до діяльності з врахуванням імовірного розвитку відповідного професійного середовища. У ЗВО зі специфічними умовами навчання з підготовки поліцейських необхідно при підготовці майбутніх фахівців «передбачати» провідні тренди розвитку криміногенної ситуації в суспільстві, соціальних стосунків. В 2022 році українське суспільство опинилося в умовах воєнних дій та обмежень воєнного стану, що істотним чином вплине на зазначені тренди протягом тривалого часу.

Нажаль, воєнні дії в світі є поширеним явищем. Відомо, що наслідки впливу істотних соціальних змін, воєнних дій пов'язано значним чином з погіршенням психологічного здоров'я громадян, особливо тих, хто безпосередньо стикався зі стрес-факторами бойових дій, загрозою життю та здоров'ю їм самим та їх близьким, смертю, втратою майна тощо. Так, наприклад, за даними Фількович із співавт., обстежені хорватські солдати, що мали PTSD, 95 % не мали ніяких психічних відхилень до війни.

Поширеність різних стресових розладів оцінюється вченими по-різному. За даними S. Вакег, майже половина військових, демобілізованих за станом здоров'я з армії США під час Другої світової війни, страждала нервово-психічними захворюваннями, у тому числі 70% - психоневрозами. На підставі аналізу, проведеного в США після закінчення Другої світової війни, було зроблено висновок, що тільки біля 2 % військових, які довго перебували у небезпеці в бою, не мали явних психічних травм. Д. Блек діагностував PTSD у 19 % американських учасників Другої світової війни й у 30 % ветеранів війни в Кореї. Симптоми PTSD спостерігалися практично у всіх інвалідів, що втратили кінцівки, й у тих, кого піддавали катуванням, приблизно в половини тих, хто був у полоні. Більше половини американських учасників війни з Іраном мали симптоми PTSD (Sutker P., Uddo M., Brailey K., Allain A-N. та ін.).

За даними американських учених, до 80 % пацієнтів із PTSD мають щонайменше один додатковий психіатричний діагноз: алкогольну або наркотичну залежність (60 – 80 %), афективні розлади (26 - 65 %), антисоціальний особистісний розлад (31 %). У ветеранів В'єтнаму виявлено чіткий зв'язок між зловживанням алкоголем і наявністю інших психологічних проблем. У 4–5 разів частіше ветерани-алкоголіки мають важкий депресивний стан, більш високі показники щодо маніакального і панічного стану, загальної тривоги. Вони в 4–6 разів частіше відповідають критеріям антисоціальної особистості. Суїцидальна поведінка відзначалася у 23 % ветеранів. За двадцять років після закінчення війни у В'єтнамі не менше п'ятдесятьох тисяч ветеранів покінали із собою.

За даними R. Kulk, до судової відповідальності в перші роки після повернення додому залучалися 20 % в'єтнамських ветеранів. Досліджуючи психічний стан учасників локальних військових конфліктів у Грузії, Т.Р.Харебава одержала дані про значне зростання числа учасників бойових дій серед тих, хто здійснили суспільно небезпечні злочини. Особливістю вчинених ними злочинів є тяжкість, агресивність, цинічність. Серед злочинів, що чиняться учасниками військових конфліктів, 50 % складають убивства і замах на убивство.

Встановлено, що серед бездомних найбільш поширеним психіатричним розладом був PTSD, що розвивався в них до того, як вони стали бездомними. У пацієнтів із наркотичною залежністю подібний зв'язок з PTSD було встановлено у 59 %. Травматичний досвід насильства PTSD був у переважній більшості австралійських жінок-ув'язнених до того, як вони потрапили у в'язницю, що значно вплинуло на їхню криміналізацію.

Особливо необхідно підкреслити наявність чинників, які, на думку автора, можуть посилити негативні тенденції щодо психологічного здоров'я українського суспільства. А саме: істотне інформаційне навантаження населення з боку ЗМІ та соціальних мереж, що підвищує рівень стресової напруги цивільного населення; погіршення соціально-економічного стану та загального рівня життя в суспільстві; формування широкого прошарку осіб в суспільстві зі схильністю до соціального утриманства; руйнування родинних та дружніх зав'язків; тривалий досвід безпорадності значної частини суспільства; ситуація невизначеності та обмеженість відповідальності за перебіг власного життя; нетипова соціалізація дітей та молоді.

Таким чином, при підготовці майбутніх поліцейських необхідно враховувати наступні імовірні значною мірою взаємопов'язані зміни в суспільстві після закінчення воєнного стану:

- істотне погіршення загальної криміногенної обстановки;
- збільшення конфліктів та загальної емоційної напруги в соціумі;
- збільшення кількості убивств і замахів на убивство;
- збільшення кількості злочинів з використанням вогнепальної зброї;
- істотне збільшення осіб з хімічними залежностями;
- істотне збільшення кількості осіб, які залучені до діяльності тоталітарних сект;
- збільшення кількості правопорушень скоєних дітьми та против дітей;
- поширення випадків домашнього насильства.

Одержано 20.02.2023

УДК 159.9.07

Євгеній Сергійович КОВАЛЕНКО,

начальник центру морально-психологічного забезпечення

об'єднаного штабу Командування об'єднаних сил Збройних Сил України (м. Київ),

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7759-0362>

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМИ

Правомірну поведінку військовослужбовців розглянуто як комплекс уявлень про себе як суб'єкта права та правовідносин, що формується внаслідок специфіки ціннісної, когнітивної, поведінкової та афективної сфер особистості. Визначено особливості правомірної поведінки у військовослужбовців, які несуть строкову службу та військову службу за контрактом.

Ключові слова: *військовослужбовці, контрактна служба, особистість, правомірна поведінка, професійна діяльність, службова діяльність, строкова служба.*

Тематика правомірної професійної поведінки є доволі популярною науковою проблемою у царині психології та юриспруденції. Науковці мають подібні уявлення щодо важливості правомірної поведінки у фахівців сектору безпеки і оборони України, зокрема, правовий розвиток та правомірна поведінка є основами військової служби.

Мета роботи – визначити особливості правомірної поведінки у військовослужбовців, які несуть строкову службу та військову службу за контрактом. У дослідженні взяли участь 130 осіб, з них 76 військовослужбовців, які несуть строкову службу (перша група) та 54 військовослужбовців, які несуть військову службу за контрактом (друга група). Психодіагностичний інструментарій: опитувальник «Професійно правомірної спрямованості особистості» (ППСО) та методика «Визначення рівня правової розвиненості» Дж. Тапп та Ф. Леві. Математико-статистичні методи: t-критерій Стюдента для незалежних вибірок та критерій кутового перетворення (ϕ) Фішера.

За афективним компонентом правомірної професійної поведінки не було встановлено вірогідних відмінностей у досліджуваних групах. Це дає нам підстави резюмувати, що представники обох груп мають схожі емоційні переживання у питаннях ставлення до прав, обов'язків, порушення закону та оцінки професійних нормативних вимог. Імовірно, отримані результати обґрунтовані особистісними характеристиками респондентів, а не їх професійною направленістю.

За поведінковим компонентом правомірної професійної спрямованості виявлені вірогідні відмінності у другій групі у порівнянні з першою, при статистичній значущості ($p \leq 0,05$). Професія є невіддільною частиною життєдіяльності людини, а у діяльності військових – майже нероздільною її складовою. Служба в армії вимагає цілковитої самовіддачі, готовності працювати понаднормово та якоюсь мірою жертвувати особистими потребами. Все це позначається на поведінці людини, на її звичках та патернах поведінки. Отримані результати, є підтвердженням даної думки, оскільки військова кар'єра позначається на поведінці респондентів та закріпилася у відповідній правовій моделі. Адже, військовослужбовці мають бути не лише «захисниками» людей, а й слугувати взірцем для навколишніх.

За ціннісно-мотиваційним компонентом правомірної професійної спрямованості діагностовано вірогідні відмінності у другій групі щодо першої групи, при статистичній значущості ($p \leq 0,01$). Отже, військовослужбовці, які несуть військову службу за контрактом позитивно налаштовані на сприйняття права та правової інформації, здатні застосувати здобуті знання й норми, що позначається на їх правовій поведінці та бажанні розвиватися надалі. Військовослужбовці строкової служби в даний період своєї життєдіяльності опановують великою базою знань, котра стає частиною їх особистості та удосконалюється в ході виконання професійних обов'язків.

Розподіл рівнів правового розвитку у досліджуваних групах показав вірогідні відмінності за рівнем правового розвитку – правопідтримка у першій групі 38% проти 24% респондентів другої, при статистичній значущості ($p \leq 0,05$). Кількість досліджуваних у другій групі військовослужбовців за рівнем – правотворчість становила 44% проти 20%, при статистичній значущості ($p \leq 0,01$). Вірогідних відмінностей за рівнем правослухняності в обох групах не було зафіксовано. Майже однакова кількість військовослужбовців першої групи знаходиться на низькому та середньому рівнях, про що свідчать отримані відсотки за правослухняністю та підтримкою. Лише 20 % досліджуваних першої групи перебуває на найвищому рівні правового розвитку – правотворчості. Тобто, більшість військовослужбовців строкової служби впевнені в тому, що закони покликані обмежувати протиправну підтримку та існують з метою підтримки суспільного порядку. Більша чисельність другої групи належить до рівня правотворчості, що характеризує їх як цілком впевнених у правильності законів, їх функцій та обмежень.

Визначено, що військовослужбовці, які несуть строкову службу усвідомлюють відповідальність своєї професії, оцінюють її як суспільно-важливу, порівнюючи власні цінності з цінностями військової служби. Представники першої групи розуміють, що вони повинні сумлінно виконувати свої обов'язки та стояти на захисті людей, що позначається на їх достатньому рівні правового розвитку та правомірно професійній поведінці.

Встановлено, що військовослужбовці-контрактники більшою мірою ототожнюють себе зі своєю організацією, це посилює у них почуття причетності до захисту законів та норм діяльності та свідчить про вже сформовану правомірну поведінку. Високий рівень правотворчості захищає респондентів другої групи від негативних наслідків, пов'язаних зі специфікою їхньої роботи та ієрархічним характером відносин всередині військової служби.

У подальшому було би доцільно проаналізувати дану тенденцію саме в період строкової військової служби та загострити увагу на тих компонентах правомірної поведінки, які є

недостатньо сформованими у порівнянні з другою групою. Це дозволить сфокусуватися на проблемних аспектах у службово-бойовій підготовці особового складу та запропонувати психологічний супровід.

Список бібліографічних посилань

1. Волошко С.А. Розроблення опитувальника «Оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних». *Чесць і закон*. 2021. № 1 (78). С. 2078-7480.
2. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Корня Л.В. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України. Методичний посібник. К.: ФОП Маслаков, 2019. — 288с.
3. Колесніченко О.С., Мацегора Я.В., Приходько І.І. Методика оцінки травматичності бойового досвіду у військовослужбовців–учасників бойових дій. *Причорноморські психологічні студії*. 2017. №1. С.54-61.
4. Denning L.A., Meisner M., Warner K.E. Preventing Psychological Disorders in Service Members and Their Families: An Assessment of Programs. Washington, DC: The National Academies Press, 2014. 278 p.
5. Sharma M. Military Psychology- Need, Scope and Challenges. *The International Journal of Indian Psychology*. 2021. №9(2). P.1365-1375.

Одержано 26.02.2023

УДК 159.9

Інна Тимофіївна ЛАРІОНОВА,

старший викладач кафедри тактичної та спеціальної
фізичної підготовки факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7006-6476>

ПСИХОЛОГІЧНА ТИПОЛОГІЯ ДРІБНИХ КОРУПЦІОНЕРІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Висвітлені результати емпіричного дослідження особистості дрібних корупціонерів, які проходять службу в системі МВС України. Надано психологічну характеристику трьох типів корупціонерів: «насильницький або інтолерантний», «толерантний», «залежний».

Ключові слова: корупціонер, корупційна поведінка, психологічні типи корупціонерів сектору безпеки та оборони України

Професійна діяльність фахівців сектору безпеки та оборони України з огляду на їх повноваження віднесена до корупційно-небезпечних видів діяльності. Кількість злочинів корупційної спрямованості, скоєних як рядовими, так і начальниками (командирами) різних підрозділів, незважаючи на істотні реформування та проведення комплексу організаційних і правових антикорупційних заходів, як і раніше залишається значною.

З метою визначення особистісних особливостей військовослужбовців, які вчиняли корупційні дії з подальшим обґрунтуванням типології нами використана процедура кластерного аналізу, де критеріями сегментування взяті загальні показники «Методики оцінювання мотивації професійної діяльності військовослужбовця», методики «Відчуження моральної відповідальності» та методики «Діагностика диспозицій насильницького екстремізму». Формування підгруп в основній дослідній групі.

Проведений кластерний аналіз дозволив укласти три психологічні типи корупціонерів сектору безпеки та оборони України: «насильницький або інтолерантний», «толерантний», «залежний».

Надаючи загальний опис представників першого психологічного типу дрібних слід зазначити, що причини їх корупційної поведінки не пов'язані з корисливістю чи переживанням страху за свою безпеку. Ці працівники впевнені в собі та своїх силах. Вони здатні управляти своїми емоціями і використовувати їх для усвідомлення, корекції та досягнення своїх цілей, прогнозування небезпеки, маніпуляції оточенням. Ці працівники є достатньо професійно

вмотивованими, тримаються за свої посади, здатні контролювати свою агресивність та демонструвати соціально схвальну поведінку. Втім для них важливим є приналежність до людей, наділених силою, можливість демонстрування своєї переваги над іншими. Вони вважають силу складовою статусу, авторитету, честі. Працівники цього типу є вимогливими до себе і оточення, прагнуть вдосконалювати свої окремі навички та вишукувати недоліки у товаришів по службі, проявляють ретельність у пошуку правопорушників. Саме серед цієї підгрупи найбільший відсоток старших офіцерів та тих, кого перевели з інших підрозділів. Надмірне використання сили представники цієї підгрупи виправдовують метою захисту соціальних цінностей та підтримання високих стандартів у професії. Вони не вважають свої жорстокі дії чимось аморальним, романтизують їх, думаючи, що їх дії по відношенню до жертви є виправданими, такими, що підуть на користь самій жертві чи є меншим злом, ніж вчинок жертви. Вони не схильні до пошуку нових і простих шляхів досягнення професійно-важливих цілей, навпаки, прагнуть підкреслити складність виконуваної діяльності; не припускають можливості правильного погляду і способу дій, які є відмінними від власних, та вдаються до їх нищівної критики, чим підвищують зацікавленість інших саме у своїх «послугах». Працівники цього типу мають достатньо розвинені окремі професійні навички, специфічні професійні знання, що дозволяє їм вважати себе авторитетними у певних професійних сферах. Їх негативний фон настрою, жорстокість, підозрілість у інтерпретації поведінки інших, знецінення власного життя та життя опонента змушують залежних від них людей задобрювати їх подарунками (дрібними хабарами). Вважаючи, що вони заслуговують на значно більше, ніж те, що дає їм їх статус. Вони не ставлять перед собою амбітних цілей, що здатні змінити їх життя на краще, а шукають компенсації у дрібному грошовому хабарництві, здирництві та фаворитизмі.

Працівники другого типу характеризуються гарним адаптаційним потенціалом, основою якого є розвинені інтелектуальні здібності та креативність, здатність контролювати свою емоційно-вольову сферу, мають розвинені комунікативні якості та толерантність, а також свідоме ставлення до соціальних норм, що регулюють взаємодію з оточуючим соціальним та предметним світом. Такі працівники здатні об'єктивно сприймати свої дії, прогнозувати їх наслідки та відповідність обставинам. Вони оптимізують професійну діяльність, виділяючи в ній важливе і другорядне, зберігають критичне ставлення до себе і своєї підготовки, залишаються відкритими до нового, усвідомлюють можливість багатоваріантності розвитку подій, є чутливими та уважними до зовнішніх обставин, їх змін, здатні коригувати досягнення поставленої мети відповідно до змін обставин. Вони довіряють собі, своїм знанням та підготовці, здатні самостійно ставити цілі, йти на виправданий ризик для їх досягнення, відповідати за їх наслідки, не зупинятися при невдачах та шукати нові можливості для розв'язання актуальної проблемної ситуації. Для цих військовослужбовців важливим є місія професії – захищати життя, конституційні права та свободи людей, державний лад у країні, захищати країну від зовнішніх ворогів. Відчуваючи в собі значні сили і можливості, ці працівники усвідомлюють необхідність обмеження владних повноважень військовослужбовця нормами права. Вони не проявляють схильності до насильства і за будь-яких обставин не знімають з себе відповідальність за застосування сили. Вони здатні до неупередженого ставлення до учасників професійної взаємодії при виконанні професійних функцій, усвідомлюють право кожного громадянина незалежно від статусу, рівня доходу, походження, кольору шкіри на захист, допомогу, вільне висловлювання своєї думки законним шляхом. Для них надзвичайно важливо бути корисним для оточуючих, піклуватися про родину та не підвести своїх товаришів. Попри відсутність асоціальної спрямованості і вираженої корисливості, їх інтелектуальні здібності та здатність йти на виправданий ризик, які проявляються вже у перші роки служби (у молодших офіцерів), роблять їх привабливим об'єктом для втягування у корупційну систему як посередників між сторонами попиту та пропозиції. Важливим важелем втягування цих військовослужбовців у корупційну діяльність є їх страх втратити роботу (і як улюблену справу, і як єдине джерело прибутку) та виражена потреба турбуватися про родину і не підвести своїх товаришів по службі.

Представники третього типу дрібних корупціонерів сектору безпеки та оборони України – це переважно молоді, недосвідчені працівники з низьким професійним статусом – молодші офіцери та старшинсько-сержантський склад. За незначних особистих досягнень у професійній сфері для них важливим є належати до групи людей, наділених владою над іншими. Вони

можуть вчиняти правопорушення під тиском групи, прагнучі довести своє право належати до неї. Зазвичай мова не йде про тиск, пов'язаний із загрозою їхньому життю, це скоріше маніпуляції, побудовані на сумніві в їх силі та значимості («слабо зробити»). В переважній більшості представники цього типу не схильні до негативного сприйняття оточуючого світу та стосунків; вони є активними молодими людьми, які в цілому усвідомлюють необхідність дотримуватися соціальних норм та зазвичай не прагнуть перекидати з себе відповідальність за вчинки чи виправдовувати їх «особливою місією» своєї соціальної групи. Втім, характерне для них домінування афекту над інтелектом, ригідне ставлення до соціальних норм та слабка професійна підготовка робить їх достатньо обмеженими у здатності протистояти маніпулятивним впливам. Відсутність прихильностей та схильність до ризикованої поведінки робить їх бажаним об'єктом для втягування у протиправну діяльність. Свою жорстокість вони можуть виправдовувати впевненістю у моральності своїх дій, щиро вірячи, що чинять правильно.

Зазначимо, що ці військовослужбовці не дуже спрямовані на реальне освоєння професії. Їх більше цікавить формальна належність до групи, наділеної певною владою, для задоволення власних, зокрема матеріальних потреб. Вони не прагнуть докладати зусилля для освоєння професії, усвідомлення її змісту, вивчення нормативних актів, які регламентують їх діяльність, тощо. Через це їх дії можуть суперечити місії професії – захищати життя, конституційні права та свободи людей. Для цих працівників не характерною є смислова регуляція професійної активності. Вони мало здатні до самостійного формування та визначення шляхів досягнення професійно-важливих цілей. Вони негативно ставляться до нововведень у професійну діяльність, для них такі зміни стають додатковими ускладненнями в освоєнні професійної діяльності.

Представники цього типу дрібних корупціонерів не мають прихильностей, які б утримали їх від сумнівних рішень чи ризикованих вчинків, вони не звикли турбуватися про близьких людей, тому для них незвично думати про інтереси свого військового колективу чи імідж свого підрозділу. Вони мало замислюються над тим, що своїми необдуманими діями можуть наразитися на зайву небезпеку, створити ситуацію загрози для інших. Ці працівники звикли ставити свої бажання та амбіції вище інтересів спільної професійної справи, вони не схильні поступатися особистим ставленням заради ефективності сумісної діяльності. Попри те, що працівники цього типу корупціонерів схильні до позитивного сприйняття довкілля та стосунків між людьми, їх достатньо легко втягнути у конфлікти і використовувати, легко використовувати їх схильність до ризику та відсутність особистих прихильностей для сумнівної чи неправомірної діяльності.

Одержано 28.02.2023

УДК 172.1

Микола Миколайович МАР'ЯН,

завідувач сектору почеркознавчих досліджень

Черкаського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру МВС України;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5978-1409>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Висвітлено взаємовідносини між навколишнім світом та людиною. Описано свідомість та правосвідомість, як саме право об'єднує людей.

Ключові слова: свідомість, правосвідомість, правова психологія, правова ідеологія, правова поведінка.

24 лютого 2022 р. після початку повномасштабного нападу російської федерації на нашу державу, життя України та Українців змінилось у всіх сферах [1]. Ми зрозуміли одне, нам необхідно сформувати демократичну правову державу навіть в такі складні для нас часи, де

пріоритетне значення матимуть постійна турбота про зміцнення правопорядку та законності, захист суспільства і кожної особи від злочинних посягань, організація та координація на загальнодержавному рівні та в окремих регіонах боротьби зі злочинністю. Розбудова української держави немислима без високої правової культури людей, що здійснюють цей процес, без глибоких знань прав і обов'язків, діючого законодавства. У світі довкола нас немає нічого дивовижнішого й загадковішого за людський розум, інтелект, свідомість. Довгі тисячоліття людство шукало відповідь на питання, в чому ж полягає суть феномена свідомості, яка її природа, як вона виникала і яке її призначення в світі.

Свідомість – це вища форма відображення об'єктивної дійсності, що властива тільки людині. Свідомість представляє собою єдність всіх форм пізнання людини, її переживання і відношення до того, що вона відображає. Відчуття, пам'ять, мислення, мрії, наполегливість, принциповість та всі інші психічні процеси, стани та властивості людини – це різноманітні прояви її свідомості [2, 36].

Свідомість можна розглядати і з точки зору системно-структурного підходу, тобто як внутрішній світ, світ суб'єктивної реальності. Поряд із свідомістю у “внутрішньому світі” людини існує рівень несвідомого. Вважають, що несвідоме – це сукупність психічних явищ, станів і дій, які лежать поза сферою розуму. Якщо звернутись до генезису людської психіки, то несвідоме виступає першим етапом її розвитку, а свідоме – другим. У зв'язку з цим можна припустити, що несвідоме і свідоме є двома відносно самостійними сторонами психіки людини, вони взаємодіють між собою, активно впливаючи одне на одного. До того ж несвідоме містить у собі багаті можливості, які стимулюють раціональні аспекти людської життєдіяльності та творчих дій суб'єкта [2,35-48].

Право завжди пов'язане з суспільним життям людини. Людина є носієм і основним споживачем його норм, а її інтереси і потреби – джерелом змісту правил поведінки людей в суспільстві. Норми права створюються людьми, в них люди вкладають свої знання, розум і свідомість, тобто уявлення про мету і завдання права, наслідки його регулятивної діяльності та про способи і методи регулювання правом відносин між людьми в суспільстві. Отже, свідомість у галузі права – правосвідомість – обов'язковий елемент його виникнення, розвитку, функціонування.

Правосвідомість – це сфера групової та індивідуальної свідомості, що пов'язана з відображенням правозначимих явищ: включає в себе правові орієнтації, відношення до правозначимих явищ, що охороняються правом соціальних цінностей, відношення до права, законності та правосуддя, уявлення людей про правомірність та неправомірність, правопорядок в даному суспільстві. В концентрованому вигляді правосвідомість виражається у правовій ідеології суспільства – в системі правових поглядів.

Соціальна психологічна сторона правосвідомості проявляється у звичках правозначимої поведінки, правозначимих соціальних стереотипах і емоційних оцінках, правовій культурі суспільства. Правосвідомість підкоряється загальним закономірностям розвитку та функціонування свідомості, виконує пізнавальну, оціночну і регулятивну функцію, є відображенням соціально-економічних відносин даного суспільства, взаємопов'язана з моральною та політичною свідомістю суспільства, залежить від функціонуючого права і сама впливає на правотворчість.

Правосвідомість працівників правоохоронних органів включає в себе структурні елементи, притаманні правосвідомості всіх громадян (правову психологію, правову ідеологію, правову поведінку), а також функціонує в єдності та взаємодії з політичною, естетичною та іншими формами суспільної свідомості.

Але правосвідомість правоохоронців має свою специфіку, що зумовлено специфікою тих завдань, прав та обов'язків, які вони виконують. Якість та ефективність виконання працівниками правоохоронних органів своєї роботи створюють імідж галузевої підсистеми державного управління і впливають на суспільну правосвідомість та правову культуру суспільства. У свою чергу, від рівня професійної правосвідомості та правової культури цих працівників залежить правомірна поведінка населення та забезпечення особистої безпеки кожної людини [3].

Правосвідомість правоохоронця відображає правову реальність крізь призму належного, з позицій принципів і норм права, які склалися в суспільстві. Тому його правосвідомість — оцінке

явище, причому оцінці підлягає не стільки саме право, скільки правові вчинки з позиції їх відповідності законотворчості та правомірності.

Особливості правосвідомості працівників правоохоронних органів формуються у процесі юридичного навчання і становлять загальну та спеціальну правову підготовку та інші знання і вміння.

Для правосвідомості правоохоронця важливе значення має ставлення до злочинності та засобів боротьби з нею. Отже, правосвідомість працівника правоохоронних органів поєднує позитивні та негативні тенденції, в яких превалюють перші [3].

В узагальненому вигляді належну правосвідомість працівника правоохоронних органів можна уявити таким чином: упевнений у необхідності забезпечення прав і свобод громадян; осуджує протиправну поведінку; усвідомлює об'єктивну потребу боротьби з правопорушеннями та дотримання правопорядку; упевнений у необхідності дотримання законності при виконанні службових обов'язків.

Усі ці якості правосвідомості дозволяють правоохоронцю правильно орієнтуватися у складній ситуації та оперативно обирати варіант поведінки.

Правосвідомість особистості в правовому суспільстві обумовлене пануючими в суспільстві ідеями прав особистості, розумінням сутності права як основного соціального блага, що забезпечує свободу і благополуччя людей. В центрі суспільної свідомості правового суспільства знаходяться не караюча функція права, не кримінально-правова галузь права, а основи громадянського правового регулювання, що нам необхідно вдосконалювати та втілювати в реальність.

Список бібліографічних посилань

1. Бунчук О.Б. Право на життя в умовах війни, 2002 р. URL: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/>. (дата звернення 17.02.2023)

2. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Харків. 2008. С. 240.

3. URL: https://pidru4niki.com/13331222/pravo/rol_pravosvidomosti_pravotvorchosti_realizatsiyi_prava (дата звернення 17.02.2023).

Одержано 20.02.2023

УДК 159.9

Олена Миколаївна МОХОРЕВА,

старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9420-2847>

ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В РОБОТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Розглянуто актуальні проблеми служби жінок в органах внутрішніх справ України, висвітлені існуючі гендерні переваги та труднощі під час проходження служби не тільки як складові дискримінаційних практик, але й як раціональні розбіжності, що підтримують функціонування патріархальної організації.

Ключові слова: *гендер, гендерна рівність, дискримінація, органи внутрішніх справ, стать, насильство.*

Процеси становлення гендерного паритету як складової державної політики викликали не тільки необхідність окремого вивчення стану дотримання прав жінок у правоохоронних органах, але й розробки відповідних заходів попередження порушення їх прав. Такі превентивні заходи потребують чіткого уявлення щодо проблем універсального характеру, притаманних для більшості поліцейських інституцій, в яких працюють жінки. Говорячи про гендерні питання у роботі правоохоронних органів можна виділити цілу низку зрушень, котрі відбулися протягом останнього десятиліття.

Безліч стратегій та засад гендерної політики, що були розроблені на рівні країн та інституцій, у яких спочатку акцент робився виключно на жінках, зазнали змін і тепер вони враховують, як концепція маскулінності (соціально набуті уявлення про мужність) зумовлює гендерну нерівність. Багато прихильників гендерної рівності розмірковують над взаємозв'язком між гендером та сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю та гендерним самовираженням.

За останні десятиліття дослідження гендеру та гендерної рівності значно розвинулись у площинах таких наук, як психології, педагогіці, соціології, історії, філософії, політології, правових науках, науках про державне управління.

У роботах вітчизняних соціологів, як І. А. Жеребкина, О. А. Здравомислова, Г. А. Темкина, С. М. Оксамитна, І. С. Кон, Т. Ю. Журженко, Є. М. Зуйкова, Н. К. Кесіора, І. С. Клецина, Н. В. Лавриненко описано механізм конструювання гендерних відносин, основні сфери прояву гендерної нерівності, чинники, котрі запобігають становленню гендерного паритету. Важливо зазначити, що наразі мало робіт, які б досліджували специфіку гендерних відносин у таких традиційно чоловічих організаціях, якими є армія та органи внутрішніх справ. Серед авторів, які торкалися цієї тематики, слід вказати Ж. В. Гербач, І. Ю. Суркову, Ю. О. Свеженцеву, В. Л. Лапшину, К. Б. Левченко, А. В. Мороз, О. А. Мартиненка, М. В. Щелкунову, П. М. Львову. Переажна більшість робіт присвячена дослідженню дискримінації жінок, які працюють у тих системах, що традиційно вважалися суто чоловічими [1, с. 377].

Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р. регламентовано основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків:

- утвердження гендерної рівності;
- недопущення дискримінації за ознакою статі;
- застосування позитивних дій;
- запобігання та протидія насильству за ознакою статі, зокрема всім проявам насильства стосовно жінок;
- забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень;
- гарантування рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків;
- підтримка сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства;
- виховання і пропаганда серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності в цій сфері;
- захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі. [2].

Розглядаючи проблему гендерною рівності більш детально, можна назвати причини, які заважають впровадженню принципу рівних прав та можливостей чоловіка та жінки в правоохоронній діяльності:

- стереотипність поглядів;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- відсутність випадків застосуванні гендерного підходу;
- низька гендерна культура;
- відсутність у суспільства бажання розвиватися та інше [3].

Питання гендерної рівності актуальне завжди, але особливого значення воно набуває у діяльності правоохоронних органів. Станом на сьогодні питання гендерної дискримінації у правоохоронних органах обговорюється вкрай рідко. Подальший аналіз розглянутої проблематики стане у нагоді під час реалізації державної політики у сфері забезпечення гендерної рівності, а також для формування відомчих програм попередження порушень прав жінок, які проходять службу в правоохоронних органах. Водночас необхідність отримання більш деталізованої інформації з проблемних питань діяльності жінок у правоохоронних органах є запорукою подальших прикладних досліджень у цій сфері, проведених комплексно у соціологічному, правовому та філософському вимірах.

Список бібліографічних посилань

1. Свеженцева Ю. О. Аналіз проблеми гендерної нерівності в органах внутрішніх справ крізь призму теорій визнаних і сторонніх, схизмогенезису та маргіальності. Наукові студії

Львівського соціологічного форуму «Багатовимірні простори сучасних соціальних змін» : зб. наук. праць. – Л. : ВЦ Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка. 2008. С. 375–379.

2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 19.02.2023)

3. Ганзицька Т.С. Правоохоронні органи в механізмі забезпечення гендерної рівності в Україні. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravoohoronni-organi-v-mehanizmi-zabezpecheniya-gendernoyi-rivnosti-v-ukrayini/viewer>. (дата звернення: 19.02.2023)

4. Твердохлебова Н.Є. Урахування гендерного аспекту як засобу підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Київ: Право і Безпека, №3 (66). 2017. С.149-153

4. Левченко К. Б., Мартиненко О. А. Жінки в органах внутрішніх справ України. Київ: ТОВ «Видавництво «Телесик». 2008. С. 56.

Одержано 28.02.2023

УДК 316

Віталій Михайлович МЯЛО,

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
гуманітарного факультету

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6964-2461>

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку та реформування Національної гвардії України, який відбувається в ході активного ведення бойових дій передбачає перехід на стандарти НАТО. Одним із ключових аспектів стає питання військово-соціальної роботи та механізм забезпечення соціальної захищеності військовослужбовців. Саме тому системна і планомірна діяльність усіх командирів, державних інституцій у забезпеченні правових та соціальних гарантій військовослужбовцям та членам їх сімей, планування соціальної роботи з цією категорією громадян, відповідно до реалій України - питання надскладне та актуальне.

Ключові слова: військово-соціальна робота, особистість, військовослужбовці, негативні соціальні впливи

Відношення суспільства до військових, суспільна дійсність та особливості військово-професійної діяльності на теперішній час здійснюють різноманітний негативний соціальний вплив на всі категорії військовослужбовців та членів їх сімей, основні з яких:

- Стигматизація, тобто негативне відношення суспільства до військових через їх приналежність до військової служби або участі у бойових діях. Певне соціальне розшарування українського суспільства, неоднозначне ставлення до військовослужбовців, яке спровоковане тривалим впливом наративів російської пропаганди, та як наслідок формування негативного образу українського воїна. Заниження значимості деяких військових професій та посад суспільством, також може призвести до соціальної віддаленості та ізоляції військовослужбовців.

- Недостатня підтримка суспільства, а саме позбавлення належної медичної, психологічної та іншої підтримки через недостатні ресурси або обмеження в доступі до послуг.

- Втрата сімейного благополуччя, коли військовослужбовці на тривалий час відокремлені від своїх родин через службові відрядження чи ротації в ході виконання службових та бойових завдань, що може призвести до багатьох сімейних проблем, і навіть до розлучення.

- Проблеми з поверненням до цивільного життя: після закінчення військової служби колишні військові стикаються з питанням працевлаштування, слабким станом здоров'я, сприйняттям

їх у суспільстві. Багато хто не може самостійно справлятися з новими реаліями, та як наслідок колишні військовослужбовці стають соціально ізольованими, вдаються до різних проявів девіантної поведінки.

- Можлива дискримінація на основі расової, етнічної, гендерної чи інших ознак.
- Високий ризик для життя: військові мають більшу імовірність померти внаслідок бойових дій, травм та хвороб, отриманих в ході виконання обов'язків служби.
- Особливості професійної діяльності військовослужбовців в наслідок яких є великий ризик отримання психологічні проблеми серед яких депресія, тривожність, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та інші.

Ці негативні соціальні впливи мають серйозні наслідки для військовослужбовців, їх родин та суспільство в цілому.

Військово-соціальна робота в Національній гвардії України спрямована на проведення соціально-правових, інформаційних і організаційних заходів щодо забезпечення реалізації встановлених законодавством України прав і пільг військовослужбовцям та членам їх сімей, а також особам, звільненим у запас або відставку, забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Вона є важливою та невід'ємною складовою військової діяльності та має в своєму арсеналі значний виховний вплив на формування особистості військовослужбовців та їх соціального середовища, таким чином опосередковано має вплив на усе суспільство.

Військово-соціальна робота сприяє розвитку лідерських якостей, зокрема, управлінських, комунікативних та організаційних навичок, що є важливим для формування особистості та успішного виконання професійних завдань у військовій службі:

По-перше, військово-соціальна робота може допомогти формувати дисципліну, самоконтроль та відповідальність, які є важливими якостями військової служби та можуть сприяти у зміцненні психічного здоров'я, вольових якостей та відчуття власної спроможності.

По-друге, військово-соціальна робота може виховувати особистісні якості, такі як взаємо-виручка, довіра, відданість та патріотизм. Завдяки формуванню у людини таких особистих якостей як толерантність виховується повага до інших людей, соціальних груп та націй.

По-третє, військово-соціальна робота може сприяти формуванню професійних та практичних навичок, які можуть бути корисними в подальшому житті поза військовою службою.

Отже, військово-соціальна робота має значний вплив на формування особистості військовослужбовців. Вона допомагає розвивати різні аспекти особистості, психічне здоров'я, лідерські якості, відповідальність та дисциплінованість, а також сприяє розвитку особистості в цілому.

Одержано 20.02.2023

УДК 159.92

Андрій Олександрович ПАЩЕНКО,

старший викладач кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0303-6661>

ОСОБИСТІСНІ ПРЕДИКТОРИ ВЖИВАННЯ СПИРТНИХ НАПОЇВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НГУ

Наведено структурні особливості особистості військовослужбовців Національної гвардії України, які являються предикторами вживання спиртних напоїв. Запропоновано результати дослідження особистісних особливостей військовослужбовців Національної гвардії України, які були притягнуті до адміністративної відповідальності за вживання спиртних напоїв на службі.

Ключові слова: *Національна гвардія України; делінквентна поведінка; спиртні напої.*

Відносно проаналізованих порушень може розглядатись гіпотеза щодо наявності певних особистісних предикторів. Для підтвердження цього припущення проведений канонічний

дискримінантний аналіз показників, з метою виявлення тих, що впливають на прогноз потрапляння досліджуваних у певну групу з різним типом відхильної поведінки [1].

Таблиця 1

Канонічна дискримінантна функція (група тих, хто вживав спиртні напої на службі)

	Функція
	1
Коефіцієнт	5,21
Афективність	-2,978
Неспроможність	1,284
Соц. песимізм	1,859
Максималізм	1,802
G	-3,185
M	-1,197
Q2	0,827
Особистісний розвиток і професійне удосконалення	-5,164
Романтична привабливість професії	4,382

При проведенні дискримінантного аналізу у групі військовослужбовців НГУ, які допустили вживання алкоголю на службі отримано канонічну дискримінантну функцію, яка на 58% пояснює дисперсію показників використаних психодіагностичних методик (таблиця 1).

Чинниками потрапляння досліджуваних в групу тих, хто допустив вживання алкоголю на службі є екзальтований характер, переживання соціальної неспроможності і песимізму, максималізм, естравертованість, жорсткість, конформність, низький самоконтроль, самостійності вибору та романтизовані очікування від професії. Основний внесок у рівнянні має показник романтичної мотивації професійної діяльності. Це свідчить про те, що потенційний порушник має такі особистісні характеристики:

- відсутність щирості у взаємовідносинах зі співслужбовцями;
- неадекватність реакції на власну фізичну, інтелектуальну, моральну неспроможність та непотрібність;
- наявність інтернальної каузальної атрибуції та тенденції негативної концепції прийняття навколишнього світу;
- притаманність інфантильного максималізму ціннісних установок;
- імпульсивність власних дій, безвідповідальність до виконання покладених завдань та безконтрольність емоційних виблисків;
- жорстокість, практичність, незалежність та відсутність довіри власним почуттям, скептичність ставлення до суб'єктивних та культурних аспектів життя;
- сугестивність з боку військовослужбовців;
- зазвичай залишають розпочату справу незакінченою;
- романтичність мотиву вибору військової служби підкріплене образами з фільмів і книг та жагою до ризику і гострих відчуттів.

В якості висновків зауважено наступне. Протекторами алкогольних інцидентів виявились: доступ до власної емоційної сфери, моральний контроль, практична орієнтація, мотивація професійного розвитку і самоудосконалення.

Це свідчить на користь того, що якостями, які необхідно формувати в ході професійно-психологічної підготовки особового складу НГУ є лабільність емоцій, психічна стійкість та психологічна готовність.

Список бібліографічних посилань

1. Пашенко А.О., Ларіонов С.О. Особистісні предиктори відхильної поведінки військовослужбовців НГУ. VII Міжнародну науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців»: матеріали наук.-практ. конф., 17 лист. 2021 року, м. Кам'янець-Подільський, Нац. ун. Ім. І. Огієнка. С. 96-99.

Одержано 20.02.2023

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Розглянуто психологічну структуру професійної діяльності слідчих. Виокремлено і схарактеризовано пошуково-пізнавальну, реконструктивну, комунікативну, організаторську, засвідчувальну та соціальну складові професійної діяльності слідчого.

Ключові слова: *психологічні особливості, професійна діяльність, слідчі, поліцейські.*

Професійна діяльність слідчого спрямована на правову охорону основних соціальних цінностей суспільства, встановлення істини при розслідуванні злочинів та притягнення до суду винних.

Ефективне здійснення цієї діяльності вимагає як знань кваліфікації злочинів, тактики і методики їх розкриття, організації роботи з розкриття окремих видів злочинів; тактичних прийомів проведення слідчих-розшукових дій, встановлення психологічного контакту з людьми; застосування технічних і криміналістичних засобів.

Розглядаючи психологічну структуру слідчої діяльності О. Цільмак [3] виокремлює гносеологічну, комунікативну, профілактичну, пошукову, організаційну, засвідчувальну та психологічну складові. В. Андросюк при виокремленні елементів цілісної слідчої діяльності визначає такі: пізнавальна, конструктивна, засвідчувальна та комунікативна. Фахівці у галузі слідства (В. Кікінчук, К. Бугайчук, В. Малярова, Т. Матюшкова) в структурі діяльності слідчого з розслідування злочинів також визначають пошуково-пізнавальну, реконструктивну, комунікативну, посвідчувальну, організаційну та соціальну різновиди діяльності.

Розглянемо їх більш детально з психологічної точки зору. Пошуково-пізнавальна сторона діяльності реалізує прагнення до викриття злочину та полягає у збиранні початкової інформації. Особисте значення ця сторона діяльності слідчого має на першому етапі розслідування, при вичлененні з навколишнього середовища криміналістично значущої інформації (слідів злочинця, потерпілого, зброї, засобів злочину та ін.). Її головним завданням є достовірне відтворення слідчим події злочину, знаходження злочинців та викриття злочину.

Як зазначає О. Цільмак [3], пошуковий компонент слідчої діяльності забезпечується комплексом стратегічно-тактичних, прогностичних, дослідно-конструкторських здібностей; професійно важливих умінь та якостей слідчого. Пізнавальна діяльність вимагає високого рівня розвиненості всіх психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення, уваги, уяви) та розвитку професійної спостережливості як інтегративного психічного процесу.

Реконструктивна діяльність базується на відбиранні та компонуванні отриманого матеріалу на основі аналітико-синтетичної розумової діяльності особистості. До змісту реконструктивної діяльності відносять відновлення певних подій за матеріальними та ідеальними слідами, планування послідовності дій, побудова версій. У реконструктивній діяльності реалізуються якості, що характеризують творче начало слідчого: слідча уява, самостійність мислення, гнучкість мислення, об'єктивність мислення (дивитися на себе очима сторонньої, критично настроєної людини); інтелектуальний рівень (кількість і якість матеріалу, з якого створюються моделі версій, загальна ерудиція), гарна пам'ять, розум (система знань), інтуїція.

Головним завданням комунікативної сторони діяльності слідчого є отримання під час розслідування достовірної інформації про злочин шляхом спілкування з людьми.

Комунікативний аспект у діяльності слідчого є домінуючим, оскільки спілкування з різними категоріями громадян є одним з основних шляхів отримання інформації. Комунікативна

діяльність – це вміння розуміти людину, відчувати її, управляти її емоційним станом. Важливою особливістю спілкування слідчого є те, що воно нерідко протікає в особливому процесуальному режимі з дотриманням певних, чітко окреслених форм взаємодії: прийом заяв у громадян, допит у ході попереднього слідства; допит в суді при розгляді кримінальних справ, допит і отримання відповідних пояснень в осіб, що беруть участь в цивільному судочинстві; проведення очної ставки тощо [1].

О. Цільмак [3] підкреслює, що комунікативний компонент слідчої діяльності детермінований сукупністю розвинених професійно важливих комунікативних якостей (товариськість, контактність, доступність, дипломатичність, тактовність і доброзичливість, упевненість і невимушеність у спілкуванні, відсутність скованості, толерантність, емпатійність, мовна спритність і привабливість тощо) та умінь (встановлювати психологічний контакт; корегувати й управляти процесом взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування; налагоджувати зворотній зв'язок; правомірно отримувати інформацію, що необхідна для слідчої діяльності; встановлювати контакти з різними учасниками слідчих дій; налаштовуватися на різні форми спілкування залежно від індивідуально-психологічних особливостей об'єктів слідчої діяльності тощо) слідчого.

Серед комунікативних якостей слідчого також можна виокремити: вміння встановлювати і підтримувати психологічний контакт, наявність комунікативної компетентності (вміння слухати, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування, самоконтроль), здатність розуміти співрозмовника, його мотиви, спонукання, психологічний стан, уміння застосовувати різноманітні моделі та стилі поведінки при спілкуванні, спроможність бути упевненим і переконливим, здатність впливати на співрозмовника, у разі необхідності проявляти наполегливість або гнучкість, вміння попереджувати і врегульовувати конфліктні ситуації, надавати правильну оцінку діям і вчинкам інших.

Уся інформація, одержана в результаті пошукової та комунікативної діяльності слідчого у процесі посвідчувальної діяльності, перетворюється в спеціальні, що передбачені законом, форми: протоколи, ухвали тощо. Для цього слідчий повинен добре володіти письмовою мовою, мати навички швидкого перекладу усної мови у письмову. Письмове засвідчення покликане максимально обмежувати можливість прийняття помилкового рішення під впливом негативних емоцій та полегшує процес перевірки та оцінки зібраних фактів.

Сутність організаторської діяльності слідчого полягає у здатності точно орієнтуватися, зокрема, в початковій ситуації, якостях людей та їхніх можливостях та в організації слідчим соціально-професійної взаємодії. Слідчий повинен розвинути у собі вміння управляти всіма учасниками процесу розслідування злочину, координувати їхні дії, оцінювати початкову обстановку, ухвалювати рішення. Організаційний компонент слідчої діяльності забезпечується професійно важливими уміньми й якостями слідчого, провідними з яких є організаторські (самоорганізованість, енергійність, наполегливість, витримка, самокритичність, вміння планувати та розподіляти обов'язки, дисциплінованість) та лідерські (здатність керувати людьми; приймати рішення; поводити за собою; притягувати до себе людей, брати на себе відповідальність) уміння та якості [1].

Головним завданням соціальної сторони діяльності слідчого є організація боротьби та профілактики злочинності. Сутність профілактичної діяльності полягає в правовому вихованні громадян для попередження порушень закону та впливу на правопорушників з метою недопущення рецидиву з їх боку.

Здійснюючи профілактичну діяльність, слідчий повинен сам бути взірцем правової культури, тому профілактична діяльність повинна базуватися на моральних (дисциплінованість, відповідальність, добросовісність, пунктуальність, чесність, надійність, професійна етика, правосвідомість) та соціально спрямованих (гуманізм, патріотизм, суспільна та громадська активність; громадянська морально-етична зрілість, принциповість і справедливість у вирішенні людських проблем) якостях слідчого.

Окрім того, професія слідчого як працівника поліції належить до професій підвищеного ризику і характеризується одним з найбільш високих рівнів екстремальності й професійного стресу, що обумовлено необхідністю протидіяти злочинності в різних її формах, тривалим

впливом стресогенних факторів, наявністю постійної загрози для життя та здоров'я, високою ймовірністю загибелі та травмування під час виконання ним службових обов'язків (проведення затримання підозрюваного, організація обшуку, допит, огляд місця події та ін.). Ситуація ускладнюється суттєвим зростанням у сучасних умовах фізичних, моральних і психологічних навантажень на особовий склад МВС України, що вимагає високого рівня сформованості у офіцерів Національної поліції України психологічної стійкості та працездатності.

Список бібліографічних посилань

1. Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.
2. Мілорадова Н.Е. Психологічні основи професіогенезу слідчих : монографія. Харків : ФОП Бровін, 2018. 496 с.
3. Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (1). С. 330-337.

Одержано 27.02.2023

УДК 351.74(477):305

Ольга Олександрівна КОЛЕСНИК,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4565-3857>

ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ У ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНАХ

Проаналізовано проблеми, пов'язані з гендером, які існують в правоохоронних органах. Показана актуальність проблеми для всіх співробітників сектору безпеки. Узагальнено, що позитивні зміни у поліції, та інших органах правопорядку залежать від змін у суспільстві. Дана тема висвітлює проблематику, яка потребує більш детального розгляду. Запропоновано проведення систематичної аналітичної діяльності, вимірювання кількісних та якісних статистичних показників, в тому числі з врахуванням латентної гендерної дискримінації.

Ключові слова: правоохоронні органи, рівні права, гендерна рівність, сектор безпеки, маскулінність.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок» гендерна рівність трактується як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [2]. Оцінка ефективності реалізації механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності потребує відповідного інформаційного забезпечення. Розширення переліку індикаторів, дезагрегованих за ознакою статі, відповідно до міжнародних стандартів, є одним з інструментів для моніторингу забезпечення гендерної рівності [4].

Наша держава ратифікувала ряд міжнародних документів, одним із яких було розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року. Резолюція ООН 1325 присвячена саме тим державам, де тривають збройні конфлікти, тому даний документ актуальний для України [2].

Гендерна політика в правоохоронній сфері має спрямуватися на забезпечення збалансованої участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень, що сприятиме формуванню нового світогляду щодо ролі жінки в поліції, а відтак, утвердженню гендерної рівності. Важливою складовою формування та реалізації гендерної політики в Україні є гендерна статистика, яка дає можливість виявити гендерні диспропорції в різних сферах діяльності суспільства та надати рекомендації щодо їх збалансування. Гендерна статистика має бути оперативною й адекватно відбивати проблеми жінок в усіх сферах їх життєдіяльності [4].

Приділення уваги гендерним питанням допоможе правоохоронним органам (сектору безпеки) покращити їхню чутливість до проблем громад, які вони обслуговують, підвищити оперативну ефективність, урізноманітнити й отримати найкраще від свого персоналу та відповідати найвищим стандартам професійної звітності. Це також допоможе виконати свої зобов'язання щодо міжнародного законодавства, включно з Резолюцією Ради Безпеки ООН 1325 та Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Тож структури сектору безпеки, як і інші структури суспільства, є чутливими до гендерних питань. Така чутливість пояснюється тим, що структури сектору безпеки мають одночасно враховувати «особливі і різноманітні потреби щодо безпеки та правосуддя з боку чоловіків, жінок, хлопців і дівчат» та підтримувати «повну та рівноправну участь чоловіків і жінок у своїй роботі». Ця чутливість і її важливість мають бути усвідомленими як керівництвом сектору безпеки, так і його працівниками [1, с.68].

У період військового конфлікту посилюється мілітаризована маскулінність. З усіх середовищ, де маскулінність формується, відтворюється та проявляється, в середовищі, пов'язаному з конфліктом, вона є найбільш прямою, домінуючою та насильницькою [1, с.83]. Культ сильної влади, дисципліни, державності, вождя і нації практично завжди поєднується з культом агресивної маскулінності, спрямованої проти «жіночної» і «слабкої» демократії. Особливо це є характерним для держав, які виступають агресорами, і намагаються підтримувати і посилювати такі культи як у себе в державі, так і на окупованих, анексованих чи в інший спосіб завойованих територіях. Культ маскулінності посилюється також під виглядом захисту традиційних духовних цінностей в суспільстві. Розуміння, фіксування та реагування на зазначені процеси з метою зменшення їх впливу є важливою складовою діяльності, спрямованої на забезпечення гендерної рівності та підвищення гендерної чутливості в правоохоронних органах [3].

Якщо в секторі безпеки представлені паритетно жінки і чоловіки, він має більшу довіру населення, діє ефективніше через доступ до ширшого кола навичок і досвіду. Жінки часто привносять в роботу сектору кращі комунікаційні навички, здатність ефективніше знижувати рівень напруження у насильницьких ситуаціях та мінімізувати застосування сили. Водночас, жінки частіше кидають службу в секторі безпеки, тому що стикаються з перешкодами різного типу – невідповідна уніформа, обладнання, брак зручностей на роботі, сексуальні домагання, кадрова політика, що не враховує потреб жінок, виключення з процесу підвищення кваліфікації через відпустку по догляду за дитиною тощо [5]. Задля виправлення ситуації та забезпечення гендерно збалансованого підходу в роботі використовують різні заходи: програми наставництва та підтримки; навчання із запобігання утиску та/або сексуальним домаганням; гендерний огляд логістики; спеціальні політики щодо вагітності і материнства; асоціації жінок, які служать та працюють в секторі безпеки [6].

Отже, гендерні проблеми в правоохоронних органах (організаціях сектору безпеки) потребують постійного глобального вивчення, та знаходження нових рішень відповідно до умов та тенденцій розвитку суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Управління сектором безпеки, реформа сектору безпеки та гендерні питання», Збірник інформаційно-методичних матеріалів «Гендерні питання у секторі безпеки». Женева: DCAF, ОБСЄ/БДПД, ООН Жінки. 2019 URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Tool%20%20UA.pdf> (дата звернення: 19.02.2023)
2. Міжнародні нормативно-правові акти із забезпечення гендерної рівності URL: <https://www.if.gov.ua/genderna-rivnist/normativno-pravovi-akti-z-pitan-gendernoyi-rivnosti> (дата звернення: 19.02.2023)
3. Інформаційно-навчальний посібник для фахівців сектору безпеки URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/386426> (дата звернення: 19.02.2023)
4. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 19.02.2023)
5. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917– 2017 рр.) : зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017 – 340 с
6. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.11> (дата звернення: 19.02.2023)

Одержано 27.02.2023

МЕТОДИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Розглядаються методи, що використовуються в оперативно-розшуковій психології. Розглядаються основні напрямки досліджень в цій області, а також детально аналізується метод профілювання злочинців, метод криміналістичної психології, метод оперативно-психологічної експертизи, метод профілювання інформації та метод міжкультурної комунікації. Окреслено проблеми та перспективи подальших досліджень в цій області.

Ключові слова: оперативно-розшукова психологія, метод профілювання злочинців, криміналістична психологія, оперативно-психологічна експертиза, профілювання інформації, міжкультурна комунікація.

Оперативно-розшукова психологія – це наука про взаємодію особистості з іншими людьми у кримінальному процесі, що забезпечується спеціалістами психологічної служби правоохоронних органів. Одним із завдань оперативної розшукової психології є забезпечення безпеки громадян та національної безпеки держави. Дослідження в цій області пов'язані з розробленням інноваційних методик та технологій, що дозволяють оперативно-розшуковим психологам більш ефективно виконувати свою роботу [4]. Оперативно-розшукова психологія є досить складною та різноманітною галуззю психології, яка має на меті допомогти правоохоронним органам в розкритті злочинів та запобіганні їх вчиненню. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні методи та техніки, які базуються на психологічних знаннях.

Один з найважливіших методів психологічної роботи в оперативно-розшуковій діяльності є психологічне профілювання. Цей метод полягає у вивченні психологічних характеристик злочинців, які можуть допомогти в їх ідентифікації та встановленні зв'язків між різними злочинами. Для цього використовуються різноманітні методики психологічної діагностики, які дозволяють отримати інформацію про особистісні риси злочинців, їхні мотивації та інші психологічні характеристики. Також використовуються методи профілювання поведінки, які дозволяють здійснювати аналіз поведінки злочинців на основі залишених ними слідів.

Ще одним важливим методом в оперативно-розшуковій психології є експертиза психічного стану осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. Цей метод дозволяє оцінити психічний стан підозрюваного та визначити, чи може він бути відповідальним за свої дії. Для цього використовуються різноманітні методики діагностики психічного стану, такі як тестування, спостереження та інтерв'ю. Цей метод є дуже важливим для забезпечення справедливості у кримінальних справах та визначення рівня небезпеки, яку можуть становити такі особи.

Крім того, в оперативно-розшуковій психології використовуються методи взаємодії з громадськістю, які мають на меті залучення громадськості до розкриття злочинів та забезпечення безпеки [2, с.54]. Ці методи включають в себе проведення прес-конференцій, оголошення нагород та інші заходи, які сприяють мобілізації громадськості та взаємодії з нею.

Методи оперативно-розшукової психології базуються на методологічних засадах психології, зокрема, на використанні дослідницьких методів, які включають у себе стандартні тестування, спостереження та інтерв'ю з підозрюваними та свідками. Особливу увагу в оперативно-розшуковій психології приділяють вивченню психологічного профілю злочинця, що дає можливість розпізнати його і вжити необхідних заходів для запобігання подальшим злочинам.

Кримінально-психологічний аналіз злочину є одним з найбільш ефективних методів в оперативно-розшуковій психології. Він включає в себе вивчення мотивів, побудови злочину, психологічного стану злочинця під час його вчинення та інших психологічних аспектів злочину [5, с.120]. Завдяки кримінально-психологічному аналізу злочину можна встановити психологічний портрет злочинця, що значно спрощує його розшук

Метод аналізу текстів використовується для виявлення психологічних характеристик злочинця на основі аналізу його письмових проявів, таких як листи, дописи, повідомлення в соціальних мережах тощо. Завдяки цьому методу можна встановити типові характеристики злочинця, такі як його рівень інтелекту, підвищена агресивність, наявність психічних відхилень та інші, що значно полегшує розшук та розкриття злочинів.

Загалом, оперативно-розшукова психологія використовує багато різних методів, які базуються на психологічних знаннях та досвіді. Важливо пам'ятати, що використання цих методів повинно відбуватися з дотриманням етичних принципів та прав людини, тому що неправильне застосування психологічних методів може завдати шкоди як підозрюваним та засудженим особам, так і роботі правоохоронних органів в цілому.

Оперативно-розшукова психологія використовує різноманітні методи та техніки для збору, аналізу та використання інформації у справі про правопорушення. Методи психологічного дослідження дозволяють отримувати інформацію про особистість підозрюваного, його психічний стан, мотивації, переживання та інші фактори, що можуть мати значення для проведення розслідування та з'ясування правдивості його зізнань. Одним з важливих методів є психологічний профіль, який дозволяє зіставляти статистичні дані з інформацією про підозрюваних та підозрюваного. Важливою частиною оперативно-розшукової психології є також діагностика та профілактика професійного вигорання поліцейських та інших співробітників правоохоронних органів.

Список бібліографічних посилань

1. Гарбузова Т.В., Голубева Т.О. Психологічна експертиза особи підозрюваного: методологія, методика, практика. Київ : Юрінком Інтер. 2012. 320 с.
2. Козаченко Ю.В. Психологічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів: монографія. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2016. 300 с.
3. Корнієнко В.О. Оперативно-розшукова психологія: навчальний посібник. Київ : КНЕУ. 2008. 400 с.
4. Кудряшов В.Н. Оперативно-розшукова психологія: навчальний посібник. Харків : Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна
5. Ткаченко О.В. Психологічні аспекти професійної діяльності правоохоронних органів. Київ : Центр учбової літератури. 2017. 400 с.
6. Шостак О.В. Оперативно-розшукова психологія: навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово». 2019. 372 с.

Одержано 27.02.2023

УДК 159.9

Михайло Олегович ОЛЕКСИН,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7759-0362>

РЕСУРСИ ТА РЕСУРСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Психологічну ресурсність особистості представлено у роботі як здатність людини актуалізувати власні психологічні ресурси з метою саморозвитку, саморозкриття у взаєминах та надання підтримки іншим. Психологічна ресурсність працівника поліції знаходить своє вираження у здатності до саморозвитку, умінні бути компетентним у життєвих та професійних питаннях, у прийнятті рішень, самодостатнім у подоланні складних життєвих ситуацій, умінні підтримувати та надихати інших, умінні ефективно виконувати службові обов'язки навіть в екстремальних умовах.

Ключові слова: ресурсність, поліцейські, професійна діяльність, саморозвиток, внутрішні сили.

Термін «ресурси» у самому загальному розумінні означає «запас, джерело», або «засоби, що дозволяють за допомогою певних перетворень отримати бажаний результат». За визначенням

К. Муздибаєва, «ресурси – це засоби до існування, можливості людей та суспільства. Це – життєві цінності. Вони можуть сприйматися дотиком або бути символічними, матеріальними та моральними. Часто вони стають об'єктами обміну між людьми: гроші, товари, послуги, інформація, майно, статус, любов тощо. Ресурси – це все те, що людина використовує для задоволення вимог середовища» [1]. Єдиного визначення ресурсів в психології на даний час не існує. Різноманіття визначень терміна «ресурси особистості» детерміновано з одного боку багатогранністю самого феномену та особливою властивістю ресурсів – здатністю компенсуватися (в окремих роботах – взаємозамінюватися), з іншого боку – конкретними завданнями досліджень, в рамках яких авторами вивчалися ресурси.

Однією з найбільш розповсюджених класифікацій ресурсів є класифікація С. Хобфолла. Відповідно до неї, ресурси включають:

- 1) матеріальні об'єкти (дохід, житло, одяг, матеріальні фетиші) та нематеріальні (бажання, цілі);
- 2) зовнішні (соціальна підтримка, родина, друзі, робота, соціальний статус) та внутрішні, інтраперсональні змінні (самоповага, професійні вміння, навички, здібності, інтереси, самоконтроль, оптимізм, життєві цінності, система вірувань);
- 3) психічні та фізичні стани;
- 4) вольові, емоційні та енергетичні характеристики, які необхідні для подолання складних життєвих ситуацій та досягнення особистісно значущих цілей.

Особистісні психологічні ресурси зазвичай поєднують у п'ять груп:

- 1) світогляд та вірування людини, сила духу;
- 2) інтелект, креативність, інтерес до світу;
- 3) системи навичок, умінь, знань;
- 4) енергетичний ресурс;
- 5) властивості особистості, спрямовані на протистояння руйнівним діям (життєстійкість, цілеспрямованість, оптимізм, локус контролю тощо).

Говорячи про ресурсність у професії, а саме у діяльності поліцейського, необхідно зазначити, що можливість набуття працівником поліції специфічного досвіду значною мірою пов'язують з актуалізацією психологічних ресурсів саморозвитку [2]. При чому саморозвиток особистості розуміється як актуалізований, усвідомлений та керований процес особистісних змін [3].

Ресурси інтерпретують як ініціативність, відповідальність, прагнення до сенсу, тобто внутрішні сили, які необхідні для конструктивного долавання кризи життя [1]. С. Хобфол називає ресурсами те, що є цінним для людини та допомагає їй адаптуватися до стресових ситуацій. Ф. Майленова визначає ресурс людини як стан, у якому в неї найбільше свободи та максимальна кількість виборів. Це можуть бути як внутрішні стани (радість, впевненість, цінності), так і умови середовища (книги, спілкування з близькими, мандрівки). На думку науковців, ресурсом є усе, що може надавати людині відчуття щастя, сили, впевненості, необхідних для розв'язання проблем, а також ресурс – це стратегії досвіду, за допомогою яких можна перейти від актуального стану до бажаного результату [2]. На погляд Н. Рубштейн, ресурсом є те, завдяки чому людина черпає енергію, а також, те, за допомогою чого вона досягає мети, і те, що завжди у нагоді, коли людина починає нову справу, і тому стає впевненою. Авторкою охарактеризовано такі види ресурсів особистості – життєвий досвід, перешкоди та труднощі, які насправді є неусвідомлюваними нереалізованими потребами, підтримка близьких людей, внутрішня мудрість як знання про самого себе, рішення рухатися вперед і не оглядатися назад [2].

Ще однією важливою характеристикою ресурсів особистості є здатність формуватися в процесі діяльності. Так, в процесі навчальної і трудової діяльності народжуються і закріплюються навички, вміння, знання. Переконавання і диспозиції – ті ресурси, яких спочатку у людини немає – народжуються в процесі подолання важких ситуацій. Психологічні механізми цього явища ще недостатньо досліджені, однак важливий сам факт того, що мотиваційно-сміслова сфера особистості може в екстремальних умовах не тільки бути ресурсом, а й сама здатна формуватися в процесі діяльності людини.

Отже, аналіз літературних джерел дав змогу припустити, що особливості саморозвитку особистості, зокрема – правоохоронця, полягають у трансформуванні власного життєвого досвіду у професійний. Причому конструктивність особистісного самопроекування курсантів зумовлена їх власними резервами, тобто здатністю покладатися на себе. Таку спроможність А. Антоновські назвав когерентністю [3]. На наш погляд, змогу людини довіряти собі навіть під час самозміни визначає саме її психологічна ресурсність.

Список бібліографічних посилань

1. Лочехина Л. И., Падун М.А. Интеллект как ресурс совладания с посттравматическим стрессом. *Экспериментальная психология*. 2012. Т. 5. №4. С. 32–43.
2. Штепа О. С. Емпіричне вивчення психологічних ресурсів особистості / *Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2011. Т. 11. Вип. 4. Ч. – 2. С. 335–361.
3. Штепа О. С. Особливості психологічної ресурсності осіб зрілого віку. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2012. Вип. 15. С.310–317.

Одержано 27.02.2023

УДК 159.9

Катерина Олександрівна РЕЗНІК,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5232-1912>

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНА «ПСИХОЛОГІЧНА РОЗУМНІСТЬ»

Психологічну розумність розглянуто як ступінь доступності людині її внутрішнього досвіду, зміст переживань, наскільки людина знаходиться в контакті із власним психічним змістом, наскільки він є для неї цікавим, емоційно включеним у побудову образу Я. Визначено взаємозв'язки психологічної розумності та емоційного інтелекту у жінок та чоловіків середнього віку.

Ключові слова: психологічна розумність, емоційний інтелект, чоловіки, жінки.

Концепція психологічної розумності виникла в психоаналітичній літературі. Спочатку психологічну розумність визначали як здатність до самоаналізу, і вивчення цього феномена було пов'язано з успішністю психотерапії. Термін «психологічна розумність» не має точного визначення досі, і іноді вважається синонімом таких термінів як самоаналіз або самосвідомість.

К. Owens, Т.А. Prout досліджували взаємозв'язки психологічної розумності з тривогою і стилем прихильності у жінок і чоловіків. Високий рівень тривожності і стиль прихильності корелює з низьким рівнем психологічної розумності. Психологічна розумність негативно корелювала із соціальною тривожністю [4]. Дослідження М.А. Shill показали, що жінки виявляють більш високий рівень психологічної розумності і оцінюють себе вище, ніж чоловіки, за шкалою як зацікавленості в значенні і мотивації своєї поведінки і інших, але нижче за шкалою користі від обговорення власних проблем з іншими [3].

У дослідженні М.О. Новікової, Т.В. Корнилової за загальним показником психологічної розумності значущих відмінностей між чоловіками і жінками виявлено не було, але вони виявилися для двох шкал: зацікавленість в сфері суб'єктивних переживань вище у жінок, а бажання і готовність обговорювати свої проблеми з оточуючими вище у чоловіків [2]. У дослідженні І.М. Андрєєвої отримані результати вказують на обумовлену більш високим рівнем емоційного інтелекту ефективність жінок в якості емоційних лідерів і самоефективності чоловіків в якості інструментальних лідерів, опосередковану їх високою самооцінкою розуміння власних емоцій і управління ними [1]. Результати дослідження взаємозв'язків психологічної розумності та емоційного інтелекту у жінок подано - у таблиці 1, у чоловіків - у таблиці 2.

Показники взаємозв'язку психологічної розумності та емоційного інтелекту у жінок середнього віку (r)

Шкали	ЗСП	ДП	КОП	БГОП	ВНД
Міжособистісний емоційний інтелект	0,420*	-0,321*	0,300	0,168	0,439**
Внутрішньоособистісний емоційний інтелект	0,098	-0,369*	-0,203	0,236	0,191
Розуміння емоцій	0,328*	-0,284	0,144	0,284	0,288
Управління емоціями	0,242	-0,230	-0,208	-0,064	0,318*

Примітка 1: * - рівень значущості $p \leq 0,05$; ** - рівень значущості $p \leq 0,01$

Примітка 2: ЗСП - зацікавленість у сфері переживань; ДП - доступність переживань; КОП - користь від обговорення переживань; БГОП - бажання і готовність обговорювати переживання; ВНД - відкритість новому досвіду

У групі жінок визначено прямий значущий взаємозв'язок між шкалою «зацікавленість в сфері переживань» та шкалами «міжособистісний емоційний інтелект» і «розуміння емоцій». Це свідчить про те, що суб'єктивна зацікавленість у сфері переживань у досліджуваних цієї групи актуалізується із посиленням міжособистісної складової емоційного інтелекту та зростанням здатності до розуміння своїх і чужих емоцій.

Шкала «доступність переживань» у цій групі зворотно корелює на рівні значущості $p \leq 0,05$ зі шкалами «міжособистісний емоційний інтелект», та «внутрішньоособистісний емоційний інтелект». Отже, чим більш відкритою для аналізу у жінок стає сфера переживань, тим менш значним стає у цих досліджуваних як міжособистісний, так і внутрішньоособистісний емоційний інтелект. У групі жінок шкала «відкритість новому досвіду» помірно позитивно корелює зі шкалами «міжособистісний емоційний інтелект» та «управління емоціями». Виходячи із змісту отриманого взаємозв'язку, слід вважати, що відкритість новому досвіду та готовність до змін у досліджуваних цієї групи збільшується із посиленням міжособистісного компоненту емоційного інтелекту та збільшенням здатності до управління своїми і чужими емоціями.

Слід підкреслити, що у цій групі не було визначено жодного значущого кореляційного зв'язку між таким компонентами психологічної розумності як «користь від обговорення переживань» і «бажання і готовність обговорювати переживання» та всіма складовими емоційного інтелекту, що свідчить про розмежування тенденції визнавати користь від обговорення переживань та готовність їх обговорювати як від внутрішньоособистісних, так і міжособистісних складових емоційного інтелекту.

У групі чоловіків визначено прямий значущий взаємозв'язок між шкалою «бажання і готовність обговорювати переживання» та шкалою «міжособистісний емоційний інтелект». Це свідчить про те, що бажання і готовність обговорювати свої переживання у досліджуваних цієї групи актуалізується із посиленням міжособистісної складової емоційного інтелекту. Слід підкреслити, що у цій групі не було визначено жодного значущого кореляційного зв'язку між таким компонентами психологічної розумності як «зацікавленість у сфері переживань», «доступність переживань», «користь від обговорення переживань», «відкритість новому досвіду» та всіма складовими емоційного інтелекту.

Таблиця 2

**Показники взаємозв'язку психологічної розумності та емоційного інтелекту
у чоловіків середнього віку (r)**

Шкали	ЗСП	ДП	КОП	БГОП	ВНД
Міжособистісний емоційний інтелект	0,156	0,201	0,254	0,339*	-0,071
Внутрішньоособистісний емоційний інтелект	-0,041	-0,191	-0,096	0,091	0,203
Розуміння емоцій	0,042	0,226	0,146	0,105	-0,184
Управління емоціями	0,050	-0,171	0,023	0,297	0,192

Примітка 1: * - рівень значущості $p \leq 0,05$; ** - рівень значущості $p \leq 0,01$

Примітка 2: ЗСП - зацікавленість у сфері переживань; ДП - доступність переживань; КОП - користь від обговорення переживань; БГОП - бажання і готовність обговорювати переживання; ВНД - відкритість новому досвіду.

Це свідчить про певне розмежування зацікавленості, відкритості до аналізу сфери переживань, визнання користі від їх обговорення, відкритості до нового досвіду як від внутрішньоособистісних, так і міжособистісних складових емоційного інтелекту.

Список бібліографічних посилань

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как предпосылка способностей к управлению. *Управление в социальных и экономических системах*. 2015. №. 24. С. 210-212.
2. Новикова М. А. Корнилова Т. В. «Психологическая разумность» в структуре интеллектуально-личностного потенциала (адаптация опросника). *Психологический журнал*. 2013. № 6. С. 63-78.
3. Shill M. A. Lumley M. A. The Psychological Mindedness Scale: Factor structure, convergent validity and gender in a non-psychiatric sample. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*. 2002. №. 2. С. 131-150.
4. Owens K. Prout T. A. Predicting psychological mindedness: anxiety and attachment styles. *Modern Psychological Studies*. 2012. №. 1. С. 79-88.

Одержано 27.02.2023

СЕКЦІЯ 4

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 159.942:351.74

Юлія Юріївна БОЙКО-БУЗИЛЬ,

заступник завідувача науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1715-4327>

ТРИВОГА У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, СПРИЧИНЕНА СЛУЖБОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Звернено увагу на необхідність вивчення негативних емоційних станів у поліцейських, які здійснюють службову діяльність в умовах воєнного стану. Наголошено, що тривога у період війни є нормальною реакцією на проживання не нормальних подій. Схарактеризовано сутність тривоги у поліцейських та запропоновано поради щодо її подолання.

Ключові слова: тривога, поліцейський, службова діяльність, воєнний стан.

З початком повномасштабного вторгнення рф проти України на території нашої держави введено воєнний стан як особливий правовий режим, який передбачає надання центральним органам виконавчої влади повноважень для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, а відтак весь особовий склад поліції переведений на посилений режим несення служби. Збільшилась кількість патрулів, які забезпечують публічну безпеку та порядок на вулицях, розгорнуті додаткові ситуаційні центри для цілодобового моніторингу оперативної обстановки, взяття під охорону об'єкти критичної інфраструктури, органи державної влади та місцевого самоврядування тощо. Розширення функціональних обов'язків поліцейських, навантаження на під час виконання поставлених завдань, складність оперативної обстановки, а головне наявність реальної загрози власному життю та безпеці рідних, спричинили появу у працівників поліції негативних емоційних станів, серед яких особливе місце посідає тривога.

Термін «тривога» використовується для опису неприємного емоційного стану, який характеризується суб'єктивними відчуттями напруги, очікуванням несприятливого розвитку подій. Це природне відчуття неспокою, збентеження, переживання невизначеності, що призводить до суперечливих інтерпретацій. Німецький лікар-психіатр, більше відомий як засновник гештальт-терапії Ф. Перлз писав, що «тривога – це пролом між зараз і потім». Тривога зумовлена відчуттям дифузної небезпеки та пов'язана з очікуванням невдач, вона є результатом активності уяви, фантазії майбутнього. Тривога є одним з явищ повсякденного життя, однак в реаліях війни набуває особливого сенсу.

При нормі тривога триває стільки, скільки триває сама ситуація. У такому випадку тривога тимчасово впливає на поведінку, при цьому не порушує нормальне функціонування, а лише несе за собою неприємні відчуття для емоційної сфери. Якщо тривога продовжується тривалий час, вона викликає високий рівень стресу, дезорганізує, погіршує функціонування. Тривога ж у поліцейських, яка спричинена службовою діяльністю в умовах воєнного стану, є не лише довготривалою, але і деструктивною, оскільки подразник (зокрема війна, як явище, з усіма її наслідками), який викликає тривогу, досі не зникнув, а навпаки продовжує набувати руйнівних та катастрофічних форм.

Виокремлюють шість рівнів переживання тривоги, які об'єднують під назвою «явище тривожного ряду» (за Ф. Березіним). Тривога найменшої інтенсивності знаходить свій вияв у відчутті внутрішнього напруження, а саме переживанні настороженості, душевного дискомфорту.

Другий рівень тривоги охоплює внутрішнє напруження, яке доповнюється гіперстезичними реакціями, тобто підвищенням чутливості органів чуття. Найбільш поширеним типом гіперестезії є шкірна форма, рідше виникає чутливість до болю та втоми (м'язова гіперестезія), дотику (тактильна), світла (оптична), звуку (акустична), смаку (смакова) та запаху (нюхова). Третій рівень тривоги – власне тривога, яка проявляється як переживання невизначеної загрози, відчуття неусвідомлюваної небезпеки. Коли тривога продовжує наростати, вона переходить у четвертий рівень – рівень страху. На цьому етапі з'являється чітке усвідомлення раніше невизначеної небезпеки. П'ятий рівень тривоги охоплює відчуття неминучості катастрофи. Крайній рівень тривоги – це тривожно-боязливе збудження. Викликана тривогою дезорганізація поведінки досягає максимуму, і можливість цілеспрямованої діяльності зникає. Тож поліцейський, якому характерно тривожно-боязливе збудження стає не здатним ефективно виконувати службову діяльність та потребує термінової психологічної допомоги та підтримки.

Зупинимось на проявах, які допоможуть ідентифікувати стан тривоги. Виокремлюють психічні, поведінкові та соматичні прояви тривоги. Психічні прояви: перепади настрою, роздратування, нетерплячість, очікування чогось поганого, розчарованість у навколишній дійсності, відчуття порожнечі, переживання безглуздя, напруженості, скутості, занепокоєння через дрібниці, втрата ідентичності, почуття безпорадності, погіршення пам'яті, страх. Поведінкові прояви: нервові виснаження, нездатність розслабитися, дратівливість, неможливість сконцентруватися, швидка втомлюваність, тиха мова, дискомфорт при зоровому контакті. Соматичні прояви: серцево-судинні (прискорене серцебиття, неприємні відчуття або біль у грудях, коливання артеріального тиску, припливи жару або холоду, пітливість, холодні і вологі долоні), дихальні (відчуття «клубка» в горлі, нестачі повітря, задишка, нерівномірність дихання), неврологічні (запаморочення, головні болі, перед непритомний стан, тремор, м'язові сіпання, здригання, «мурахи по шкірі», напруга і біль у м'язах, порушення сну), шлунково-кишкові (нудота, сухість у роті, діарея або закрепи, болі в животі, метеоризм, порушення апетиту), сечостатеві (прискорене сечовипускання, зниження лібідо, імпотенція), терморегуляторні (незначне підвищення температури, озноб). Тому важливо не лише знати прояви тривоги, але і зможти їх виокремити у себе або колег, рідних, щоб вчасно відреагувати, отримати або надати допомогу.

Варто наголосити, що тривога як комплексний феномен характеризується реакціями на рівні цілісної особистості та виступає своєрідним емоційним відгуком у разі порушення психічної адаптації. Тривога за своїм змістом орієнтована на пошук джерела небезпеки, оцінку засобів для її подолання та найчастіше комбінується з такими емоціями як гнів, провина, сором, інтерес. Тому універсальних порад, як працівникам поліції позбутися тривоги не існує, оскільки кожна емоція має певний робочий протокол та має бути «прожита». Запропоновані нами поради носять рекомендаційний характер:

- не намагайтеся усамітнюватися, віддалятися від колег та рідних, шукайте сили для комфортного спілкування, бо отримання задоволення від спілкування позначається на психологічному благополуччі, а комунікативна компетентність є важливою інтегральною особистісною характеристикою, що відображає рівень професіоналізму поліцейського;

- знаходьте час та можливість підтримувати власний фізичний стан, що важливо не лише для фізичної підготовки, але і особистої фізичної підготовленості, оскільки сучасний працівник поліції повинен володіти розвиненими фізичними якостями;

- опануйте техніки самопомоги, які допомагають швидко повернутися до дійсності у стані тривоги, наприклад: торкніться будь-якої поверхні та опишіть її; назвіть 6 предметів різного кольору, які ви бачите прямо зараз; знайдіть поглядом 5 найменших та 5 найбільших предметів; порахуйте від 20 до 0 та в зворотньому напрямку; притисніть руки або спину до стіни; поспівайте або помугикайте; зробіть масаж очних яблук подушечками долонь; навчіться дихати діафрагмою тощо;

- а головне не соромтеся звернутися до фахівця за допомогою.

Отже, тривога є нормальною реакцією на проживання не нормальних подій та є виправданою реакцією на небезпеку, але лише у випадку, якщо вона не обумовлює розвиток дезорієнтації та дезадаптації на ґрунті очікування несприятливих, катастрофічних життєвих обставин.

Працівники поліції, які несуть службу в умовах воєнного стану постійно перебувають під впливом психологічних навантажень, здійснюють ризиковані дії під час виконання професійних функцій, піддаються високому рівню емоційно-фізіологічної напруги, що сприяє виникненню у них тривоги. Тому актуальним напрямом психологічної практики вбачаємо психоедукацію поліцейських з питань подолання тривоги та збереження психічного здоров'я під час війни загалом.

Одержано 26.02.2023

УДК 159.96

Зоряна Романівна КІСІЛЬ,

заступник директора Інституту управління, психології та безпеки

Львівського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1405-4547>

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ПІДГРУНТЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ

Підкреслено, що професійна діяльність поліцейських відбувається під постійною дією стресових детермінант підвищеної інтенсивності. Показано, що домінантною умовою психологічної стійкості особистості правоохоронця є власна пошукова активність.

Ключові слова: *психологічна стійкість, професійна діяльність, поліцейський, ризик, екстремальні ситуації.*

Професійна діяльність правоохоронців майже постійно супроводжується психоемоційною напруженістю, професійним ризиком та психічною травматизацією. Стабільність стресогенних умов породжує особливі вимоги до особистості працівника-правоохоронця, які діагностуються на рівні професійного психологічного відбору. Однак доволі часто напруженість виявляється позамежовою, що може призводити до виникнення деформаційних процесів як безпосередньо, так і шляхом опосередкованого пошуку безпечних альтернатив професійної поведінки через неналежне виконання службових обов'язків [1, с.321].

І.В. Ващенко у монографічному дослідженні «Конфлікти: сучасний стан, проблеми на напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ» зазначає, що «дефіцит часу, невизначеність ситуації, різноманітність завдань, які необхідно розв'язувати, висока відповідальність за наслідки здійснюваних дій та рішень, що приймаються, висока ймовірність підпадання під інтенсивний негативний психологічний (часто й фізичний) тиск – усе це чинники екстремальності, які висувають певні вимоги до особистості кожного працівника правоохоронних органів. Окрім того, саме їх дія викликає накопичування нервово-психічного напруження, що може стати основою для різноманітних функціональних порушень. Останнє стає неминучим у разі відсутності в представників правоохоронних органів адекватно сформованої психологічної загартованості до труднощів, що виникають при розв'язанні оперативно-службових завдань, умінь і навичок самоконтролю та регуляції власного психічного стану, своєї поведінки» [2, с. 150]..

Результат діяльності правоохоронців в умовах постійної дії стресових детермінант підвищеної інтенсивності вкрай часто проявляються у трагічних формах. Так, відповідно до матеріалів соціологічних досліджень, 70% поліцейських, які застосовували зброю на враження, зазнавши пережиту психічну травму протягом п'яти років звільняються зі служби. Так, на думку більшості учених-поліцейстів, підрозділ поліції, який виконував службові обов'язки під час масових безладів з великою кількістю постраждалих, може втратити до двадцяти відсотків особового складу через порушення психічної адаптації. Проведені психологічні обстеження даної категорії

осіб, дають підстави стверджувати про значну поширеність у них по стресових розладів (понад 60% обстежених відзначили значний вплив інцидентів на їхній психічний стан і наступне життя, і лише 35% не відчули якихось негативних психологічних наслідків) [3, с. 50].

Загальновідомим є той факт, що діяльність правоохоронців повсякчас пов'язана з ризиком та екстремальними ситуаціями і вони постійно перебувають у стані протистояння з конфліктуючими сторонами, що в свою не може не позначитися психологічній, організаційно-тактичній і технічній готовності до дій в умовах конфлікту. Так, кожен третій правоохоронець (36%) під час виконання посадових функцій відчуває на собі значне психічне та фізичне навантаження. Кожен другий правоохоронець (49,7%) зазначив про певні функціональні порушення, які зазвичай проявляються у втомі, дратівливості, головному болі тощо.

Як свідчать реалії сьогодення, екстремальні ситуації, які повсякчас мають місце у професійній діяльності правоохоронців чинять значний вплив на їх психіку та їх професійну діяльність. Нині домінує тенденція підвищення рівня екстремальності в діяльності поліцейських під час виконання покладених на них функцій, які вимагають від них граничного напруження сил і можливостей. Екстремальні та ризиконебезпечні умови праці, тривала дія стресогенних факторів, наявність постійної загрози життю, постійна комунікація з кримінальними і асоціальними елементами, ненормований робочий день, повна самовіддача психічних та фізичних сил під час припинення протиправних дій, висока ймовірність травмування, поранення або загибелі призводять до емоційного та психічного виснаження, зниження функціональних резервів організму. Всі перелічені детермінанти професійної діяльності поліцейських зумовлюють високі вимоги до формування у них стресостійкості та психологічної готовності до дій у ризиконебезпечних та екстремальних умовах.

Незважаючи на давність перманентних спроб дослідити феномен «стійкості» серед учених не має єдиного підходу, існують різночитання самого поняття. Багатогранність поняття терміну «стійкість» зумовлена тим, що він застосовується відносно процесів, становлення, розвитку особистості, для характеристики різноманітних аспектів її поведінки та професійної діяльності. На думку автора, це поняття не доцільно пов'язувати лише мотиваційною, когнітивною, поведінковою, афективною сферами особистості або з поведінкою чи діяльністю, позаяк це поняття має інтегральний характер. Психічна стійкість правоохоронців є своєрідним фундаментом професійної готовності до виконання покладених на них завдань і забезпечує їх стійкість до фруструючих і стресогенних впливів на їх психіку у ризиконебезпечних та екстремальних умовах. Тому психологічна підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання повинна бути направлена на формування стійкості до:

- негативних детермінант професійної діяльності (напруженості, підвищеної відповідальності, екстремальності, дефіциту часу, невизначеності тощо);
- детермінант, котрі сильно впливають на психічний стан правоохоронця (тілесні пошкодження, вид крові або трупу);
- ситуацій конфронтації (необхідні навички провадити психологічну боротьбу з особами, які перешкоджають превенції, розкриттю та розслідуванню злочинів; умінню протистояти маніпулятивному впливу з боку об'єктів професійної діяльності; умінню не піддаватися на різноманітні провокації тощо);
- конфліктних ситуацій у професійній діяльності (умінні аналізувати умови виникнення, протікання зовнішніх і внутрішніх конфліктів; володіти основними стратегіями вирішення конфліктних ситуацій; вироблення навичок володіння собою у складних, напружених психологічних ситуаціях).

Значна кількість ризиконебезпечних та екстремальних ситуацій у професійній діяльності правоохоронців вимагають від них наявності уміння володіти своїм психоемоційним станом, миттєвої реакції в оцінці складних ситуацій та приймати найбільш раціональні та адекватні рішення, що, в свою чергу, сприяє ефективному виконання поставлених завдань та зменшенню кількості надзвичайних подій в діяльності персоналу правоохоронців. Відсутність навиків регулювання свого психоемоційного стану часто призводить до негативних, а подеколи і важких наслідків як для правоохоронця так і для оточуючих. Екстремальний та ризиконебезпечний

характер діяльності правоохоронців призводить до виникнення в них різноманітних негативних психоемоційних станів та проблем у професійно-службовій діяльності. Тому, оволодіння правоохоронцями прийомами та методами психологічної саморегуляції є вкрай актуальною проблемою сьогодення. Найкращі показники у професійній діяльності досягають ті правоохоронці, які вміють розпоряджатися не лише своїми розумовими і фізичними ресурсами, а й зберігати на належному рівні свою нервово-психічну активність у своїй повсякденній службовій діяльності, а також у складних ситуаціях проявляти психологічну стійкість.

Аналізуючи науковий доробок учених можна дійти до висновку, що домінантною умовою психологічної стійкості особистості правоохоронця є власна пошукова активність. Так, пошукова активність працівників поліції в частині пошуку нових можливостей запобігання негативним детермінантам, готовність до засвоєння сучасних психологічних технік, спрямованих на регуляцію психоемоційних станів, сприятиме подоланню деструктивного впливу екстремальних та ризиконебезпечних обставин професійної діяльності та формуванню психологічної стійкості особистості.

Враховуючи вище викладене, під час проведення занять з професійно-психологічної підготовки з метою формування психологічно важливих якостей працівника поліції слід застосовувати:

- психодіагностику (тестування, спостереження, бесіда);
- тренінги: емпатійної поведінки; релаксаційні та медитативні техніки для подолання емоційного вигорання; формування стресостійкості; формування комунікативних навичок спілкування; подолання комунікативних бар'єрів у взаємодії з оточуючими; фасилітації діалогу (коло відновлення); саморегуляції як профілактики посттравматичних станів;
- психофізіологічні тренінги подолання смуги перешкод;
- оволодіння навичками аутогенного тренування тощо.

Необхідність проведення психологічних тренінгів та практичних занять зумовлюється існуванням певної психологічної закономірності, а саме: особистість, котра неодноразово потрапляла у складні екстремальні і ризиконебезпечні ситуації і впоралася з ними, апріорі, має більше шансів впоратися і з іншими, а ніж та, котра ніколи в них не потрапляла. Проведений контент-аналіз новинок наукової літератури та соціологічних досліджень щодо умов роботи з виконання службових завдань правоохоронцями дає нам підставу стверджувати про те, що нині вкрай актуальним є питання щодо вдосконалення методик формування психологічної стійкості до фруструючого та стресогенного впливу ризиконебезпечних та екстремальних ситуацій в професійній діяльності правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Кісіль З. Р. Правові та психологічні засади запобігання професійній деформації працівників органів внутрішніх справ України: дис. ... доктора юрид. наук.: 12.00.06 / Зоряна Романівна Кісіль. К., 2011. 404 с.
2. Ващенко І.В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ / Ірина Володимирівна Ващенко. Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2002. 256 с.
3. Лефтеров В.О. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ. Донецьк: ДІВС МВС України, 20015. 324 с.

Одержано 20.02.2023

Олександр Сергійович КОЛЕСНІЧЕНКО,

*начальник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
доктор психологічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6406-1935>;*

Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА,

*провідний науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії морально-психологічного супроводження
службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6103-1466>;*

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ СТРУКТУРОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю З ПРАВООХОРОНЦЯМИ – УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ З ОЗНАКАМИ МОРАЛЬНОЇ ТРАВМИ

Обґрунтовано необхідність інтерв'ю з правоохоронцями учасниками бойових з ознаками моральної травми. Наведено алгоритм проведення структурованого інтерв'ю з правоохоронцями учасниками бойових.

Ключові слова: моральна травма, військовослужбовець, інтерв'ю, питання для обговорення.

Від військовослужбовців НГУ на війні вимагається прийняття найбільш важливих, інтенсивних і складних моральних рішень у своєму житті. Проте не кожен військовослужбовець НГУ спроможний виконувати ці рішення. У результаті багато комбатантів страждають від тривалого сорому, гніву, відчуження, втрати релігійних переконань та інших наслідків, які зараз називають моральною травмою. Моральна травма є проблемою добробуту військовослужбовців учасників бойових дій, яка вимагає уваги військових психологів [1-3], з метою спрямувати їх психологічну роботу на актуалізацію мотивації самосцілення у військовослужбовців з ознаками моральної травми.

Алгоритм проведення структурованого інтерв'ю

1. Позначення події.

Питання для обговорення.

Варіант 1. Наслідки якої події вас найбільше турбують зараз. Як часто Ви про неї думаєте? Опишіть її.

Варіант 2. Що з того, що вам довелося пережити, видалось вам найбільш загрозливим, змінило ваші уявлення про себе, про цей світ? Спробуйте пригадати конкретну подію. Якщо їх було декілька, то який досвід видався вам найбільш неприємним?

Про події, які продовжують турбувати тривалий час, потрібно з кимось поговорити, щоб вони відпустили Вас. Щоб це не було, це краще розповісти, а не тримати в собі. Щоб було легше почати, я можу задавати вам прості питання.

2. Реконструкція події, опис досвіду.

Питання для обговорення. Ви можете описати цей досвід? Як все сталося? Пам'ятаєте, якою була послідовність ваших дій.

3. Опис переживань.

Питання для обговорення. Пригадайте, що ви відчували в той момент? Як ви думає, чому у вас виникли такі відчуття. Якою була ваша реакція у той час. Чи є почуття з приводу цієї події, з якими Вам складно зараз впоратися?

4. Опис думок.

Питання для обговорення.

Варіант 1. Коли Ви думаєте про цю подію, які думки у вас виникають?

Варіант 2. Чи є думки з приводу цієї події, з якими Вам зараз складно впоратися.

5. Визначення віддалених наслідків події і перспектив розвитку змін у собі, які військовослужбовець сам бачить.

Питання для обговорення.

Варіант 1. Як змінила ця подія Ваше ставлення до себе, як до особистості? Як вона вплинула на ваше психічне здоров'я чи емоційний стан?

Варіант 2. Як Ви вважаєте, чому у військовослужбовців, які пережили подібний досвід виникають проблеми з емоційним станом чи психічним здоров'ям?)

Варіант 3. Чи виникли у Вас після цих подій якісь проблеми зі здоров'ям (зв'язок між пережитим і проблемою зі здоров'ям може бути суб'єктивним, але він описує, який шлях саморуйнації уявляє ця людина; а можуть бути об'єктивними – наприклад, безсоння виснажує, стає підґрунтям для загострення хронічних захворювань, тощо)?

Варіант 4. Після цієї події Вам доводилося звертатися до лікарів з приводу проблем зі здоров'ям? Яким було лікування?.

Варіант 5. Як вплинула ця подія на ваше уявлення про життя і його сенс? Як вплинула ця подія на ваше уявлення правильного чи неправильного? Як вплинула ця подія на ваші релігійні переконання?

Варіант 6. Чи вплинула ця подія на ваші плани на майбутнє? Ваші плани на майбутнє залишились тими самими, чи ви відчуваєте необхідність щось змінювати в собі, своєму житті?

Варіант 7. Як ця подія вплинула на ваші стосунки з іншими людьми? Чи змінилися після події ваші стосунки з близькими, побратимами, командиром тощо?

Варіант 8. Чи вплинула ця подія на вашу здатність довіряти іншим людям?

Варіант 9. Чи вплинула ця подія на вашу здатність довіряти собі?

Варіант 10. Чи вплинула ця подія на те, як ви турбуєтесь про себе? Ви перестали турбуватися про себе? Не замислюєтесь про правильність харчування, необхідність дотримання гігієни, профілактику хронічних захворювань, необхідність берегти себе від поранень і травм тощо).

Варіант 11. Які Ваші уявлення про себе не витримали перевірки цією подією?

6. Визначення ресурсів

Питання для обговорення.

Варіант 1. Обертаючись назад було щось, що допомагало вам впоратися з цим вашим досвідом? У вас є якийсь свій спосіб впоратися з негативними переживаннями чи думками, заснований на минулому вашому досвіді? В чому він допомагає зараз, а що не виходить при його застосуванні до цієї ситуації?

Варіант 2. Чи поділилися Ви з кимось своїми переживаннями і отримали підтримку від когось із близьких (родича, друга), побратима по службі?

Варіант 3. Чи може є якісь слова командира, які запам'яталися і допомагають зараз при думці про це. Чи можливо навпаки, якісь його дії посилили ваші негативні переживання?

Варіант 4. Чи зверталися Ви до психолога своєї частини чи цивільного фахівця (можливо, онлайн). Чи зверталися до капелана чи цивільного священика? Чи шукали самі психологічної допомоги? Якщо так, то було щось в їх парадах, що вам допомогло?

Варіант 5. Якісь слова чи дії інших людей допомагали Вам, заспокоювали чи, може було щось в діях тих, хто прагнув допомогти чи мав би вам допомагати, щось обурливе, щось, що викликало інші негативні переживання (почуття сорому, провини...)? Що з того, що вам радили інші вам допомогло, що ви вже пробували, що не пробували і чому?

Варіант 6. Що в подібних ситуаціях пробували ваші побратими? Що з їх досвіду вам здається може вам допомогти? Чому вам складно було пережити цей досвід, чого з наявної підготовки та минулого власного досвіду вам не вистачило?

7. Пошук підґрунтя для самосцілення.

Обговорення питань.

Варіант 1. Обертаючись назад, як Вам здається, які б слова чи дії вам допомогли б краще пережити цю подію. Хто мав сказати ці слова. Підтримка від кого вам була потрібна.

Варіант 2. Яка допомога вам потрібна зараз, щоб самостійно впоратися з наслідками цієї події, які симптоми Вам допомогли опанувати (безсоння, панічні атаки тощо?). Надати за запитом необхідні знання.

Варіант 3. Подумайте, який сенс може мати для вас пережите страждання. До чого позитивного врешті решт воно могло би вас привести?

Якщо із інтерв'ю слідує, що військовослужбовець НГУ перекладання відповідальності на Росію, на командира та інших не допомагає, веде до руйнації ціннісної сфери, то визнати наявність провини за людиною і можливості її спокути в релігійному чи світському розумінні.

Обговорення питань.

Варіант 1. Чи могли б Ви простити собі свою недосконалість? Що Вам потрібно, щоб ви могли простити свою недосконалість і жити далі не руйнуючи себе?

Варіант 2. Можливо, Вам потрібно вибрати спосіб спокути, який буде конструктивним – не буде руйнувати вас, а принесе в цей світ, щось позитивне, змінить його на краще. Щоб це могло бути?

Останній блок питання не застосовується при ПТСР, лише про моральній травми. У тих, хто переживав симптоматику ПТСР у зв'язку з пережитим страхом, як при дебрифінгу, сфокусувати увагу на тому, що в подібних подіях були і інші і ви чули, що вони також пережили жахіття, і із розмов з ними ви мабуть чули, як вони опановують себе, що з їх досвіду може допомогти вам?

Перевірка короткострокового ефекту психотерапевтичного інтерв'ю здійснюється за допомогою проведення анкетування, що спрямовано на зворотній зв'язок, подивитися бали, щодо задоволеності роботою психолога.

Таким чином, дане структуроване інтерв'ю по суті виступає покроковою інструкцією для психологів при проведенні заходів із відновлення та збереження психічного здоров'я військово-службовців учасників бойових дій.

Список бібліографічних посилань

1. Колесніченко О. С. Особливості відновлення психічного здоров'я правоохоронців, які приймали участь в операції об'єднаних сил. *Право і безпека*. 2018. № 4 (70). С. 97–103.
2. Ларіонов С.О., Слурденко Д.О., Колесніченко О.С. Психологічна робота з наслідками психічної травми персоналу сектору безпеки і оборони. *Честь і закон*. 2022. № 2 (81). С. 120-126.
3. Prykhodko I., Matsehora Ya., Kolesnichenko O., Stasiuk V., Bolshakova A., Bilyk O. Psychological First Aid for Military Personnel in Combat Operations: The Ukrainian Model, *Military Behavioral Health*, 9:3 (2021): 289-296.

Одержано 10.02.2023

УДК 159.96

Олена Миколаївна ЦІЛЬМАК,

завідувач кафедри психології

Національного університету «Одеська юридична академія»,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7348-4876>

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ЗАСТОСУВАННЯ ДИХАЛЬНИХ ВПРАВ І ТЕХНІК

Наголошено, що залежно від типу реакції на стрес дихальні слід використовувати різні за функціональним значенням дихальні техніки та вправи. Для цього треба знати основні правила застосування дихальних вправ та технік при різних реакціях на критичну стресову ситуацію.

Ключові слова: дихальні вправи, дихальні техніки, стрес, реакція на стрес, психолог, екстрена психологічна допомога.

На сучасному етапі надання екстреної психологічної допомоги постраждалим особам, велике значення мають дихальні саме вправи та техніки. Однак, деякі фахівці, що використовують

дихальні вправи, не зовсім знають основні правила їх застосування. Отже, як відомо, дихальні вправи та техніки сприяють насиченню киснем кожної клітинки організму.

Нейропсихологи стверджують, що усвідомлене правильне дихання ефективно впливає мозок людини та на інші органи та системи її організму. Дихальні вправи та техніки покращують загальний стан організму: уповільнюється частота серцебиття, заспокоюється нервова система, знижується рівень гормону стресу, кортизолу та тощо [3].

Як відомо, дихання людини поділяють за частотою, місцем та глибиною. Тобто, є дихання рідкісне і часте, поверхнєве та глибоке, тканинне та зовнішнє; грудне, діафрагмальне та змішане [3].

Відповідно до досліджень нейрофізіологів – при грудному диханні в легенях знижений об'єм повітря, при діафрагмальному – об'єм повітря трохи вище, тому кров набагато краще насичується киснем [3].

Залежно від типу реакції людини на ту чи іншу ситуацію, звичне дихання змінюється – воно або прискорюється, або уповільнюється.

Отже, якщо у людини реакція «*біжи або дерись*» – у неї виробляються гормони стресу, які заставляють серце битися швидше, це призводить до посилення перекачування крові в органи та кінцівки. Людина починає дихати швидше, в результаті чого кров'яний тиск зростає. Ці та інші фізіологічні зміни дозволяють людині бути готовою до реакції на стресову ситуацію.

При реакції «*завмири*» у людини уповільнюється дихання, серце починає битися повільніше. При цьому типі реакції рекомендуються короткі швидкі вдихи-видихи, які подразнюють нервові закінчення в носових ходах, очищають їх і дихальну систему, сприяють вентиляції легень, видаленню токсинів, тонізують нервову та судинну системи, підсилюють кровообіг, збільшують температуру тіла і потовиділення, підвищують здатність до концентрації, покращують кровопостачання бронхів.

При реакції «*здавайся*» уповільнене або прискорене дихання залежить від типу нервової системи людини й воно може бути як прискореним, так й уповільненим.

Тому, дихальні техніки треба підбирати залежно від темпу та глибини дихання. Зокрема, при реакції «*завмири*» можна використовувати або техніки для унормування фізіологічних процесів, або для їх активізації, за рахунок гіпервентиляції легень, тобто насичення киснем.

Отже, при виконанні дихальних вправ та технік слід пам'ятати, що:

По-перше:

Глибокий вдих пов'язаний із симпатичною нервовою системою, яка контролює реакцію «*бий (дерись) чи біжи*».

Видих пов'язаний із парасимпатичною нервовою системою, яка впливає на здатність тіла розслаблятися та заспокоюватися.

Якщо зробити занадто багато глибоких вдихів і дуже швидко, це може спричинити гіпервентиляцію, яка зменшує кількість насиченої киснем крові, яка надходить у мозок та призводить до небажаної гіпоксії мозку, яка впливає на здатність адекватно аналізувати та оцінювати ситуацію (обставини).

Коли людина відчуває тривогу або стрес – їй легше дихати занадто часто, що зрештою викликає гіпервентиляцію.

Тому, **правило перше** – розпочинати дихальну техніку або вправу треба саме з **видиху**, так як при **глибокому вдиху** рівень кисню в крові збільшується, збільшується кількість адреналіну й тривога та страх підсилюється.

Тому, перш ніж зробити **великий глибокий вдих**, треба зробити **довгий видих** – виштовхнути усе повітря з легень. Повний глибокий видих забезпечує найбільше розслаблення м'язів.

По-друге:

Під час виконання дихальних технік слід **вдихати повітря – носом, а видихати – ротом**. **Носове дихання** допомагає організму відфільтрувати пил чи алергени та збільшує рівень кисню у легенях. **Видих через рот** дозволяє виходити з тіла більше повітря та розслаблює щелепу та тіло [2].

Отже, **правило друге** – вдихати треба носом, а видихати – через стиснуті губи.

Третє:

Якщо парасимпатика, яка відповідає за розслаблення та відпочинок, працює надто слабо, це визначає, що людина відчуває сильний стрес й їй необхідно розслабитися, щоб нормально думати та приймати рішення [3].

Тоді рекомендується техніка довгого видиху. Ця техніка є однією із форм повільного контрольованого дихання, де видих триваліше вдиху і немає затримки дихання (паузи) між ними.

Повільне контрольоване дихання з довгим видихом переводить тіло зі стану «бий або біжи» у стан «відпочивай і перетравлюй».

Це відбувається завдяки дихальній стимуляції блукаючого нерву: на фазі вдиху активізується симпатична нервова система і прискорюється пульс, а на фазі видиху – блукаючий нерв активізує парасимпатику та уповільнює биття серця, виділяючи нейромедіатор ацетилхолін (ACh) [3].

Техніка довгого видиху дозволяє підвищити варіабельність серцевого ритму. Використання цієї практики покращує швидкість прийняття рішень та їх якість.

Тому, правило третє – якщо треба заспокоїтися слід сконцентрувати увагу саме на видиху – він повинен бути більш повільним та тривалим.

Четверте:

Діафрагмальне дихання – це **дихання «животом»** під впливом скорочення та розслаблення діафрагми. Цей вид дихання примітний тим, що вважається найбільш природним та продуктивним [3].

З точки зору енергоефективності черевне дихання також показує вищі результати, ніж грудне та верхнє грудне. Це означає, що дихання вимагає менших зусиль, забезпечуючи найкраще постачання організму повітрям [3].

Освоїти черевне дихання буде корисно всім, але особливу увагу на нього слід звернути людям, діяльність яких пов'язана з мовними навантаженнями: викладачам, ораторам, переговорникам, артистам, управлінцям та ін.

Користь діафрагмального дихання полягає в тому, що воно сприяє розслабленню м'язів живота. Завдяки цьому в сонячному сплетінні циркуляція крові знижується, що призводить до стабілізації дихальних процесів. Вдихи і видихи стають більш рівними, глибокими і стабільними.

Отже, **правило четверте** – слід намагатися дихати животом, так як це є дієвим способом для заспокоєння.

П'яте:

Затримка дихання на:

1) **вдиху** стимулює засвоєння кисню в легенях, сприяє видаленню вуглекислого газу, дозволяє проявити максимальне фізичне зусилля;

2) **видиху** підвищує концентрацію вуглекислого газу в крові, температуру тіла, обмін речовин та потовиділення, змінює циркуляцію крові, зменшує частоту серцевих скорочень, покращує розумову діяльність, інтуїцію, травлення, роботу залоз внутрішньої секреції та нервової системи.

Тому, **правило п'яте** – якщо треба мобілізуватися, проявити максимальне фізичне зусилля, то слід здійснювати затримку дихання після вдиху, а якщо треба угамувати негативний вплив емоцій та почуттів, то необхідно затримувати дихання після видиху – див. рис. 1.

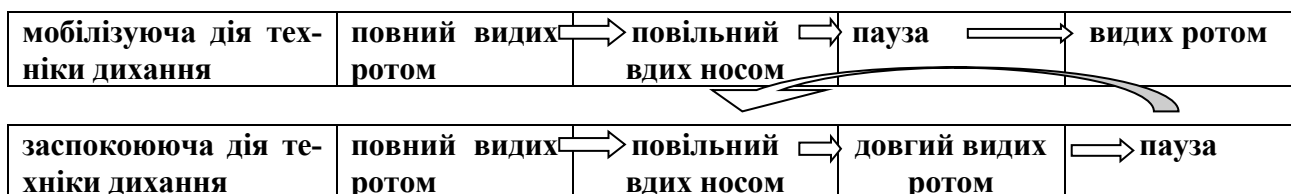

Рис.1.

Індійський мудрець X-XI ст. Горакша стверджував, що дихання – це вогонь, який спалює наслідки вчинків: вдих дає силу, контролює та очищає тіло, затримка дихання стабілізує думки та наділяє довголіттям, а видих має очисні функції.

Разом з дихальними вправами та техніками доволі ефективно показали себе й візуалізаційні сугестивні прийоми. Наприклад, при вдиху – слід візуалізувати, що вдихаємо спокій, здоров'я..., а на видиху ми видихаємо – тривогу, страх, агресію та ін.

Правило шосте – особі з конкретним мисленням не підходять дихальні техніки та вправи, які комбіновані з візуалізаційними. Тому не слід особі з конкретним типом мислення пропонувати дихальні вправи з образною візуалізацією.

Прекрасно доповнюють дихальні вправи та техніки – фізичні вправи. Саме комбінований вплив дихання та фізичного напруження й розслаблення м'язів ефективно допомагає досягти оптимального емоційного стану. Прикладом є такі вправи як: «Лимон», «Морозиво», «Сосулька», «Повітряна кулька», «Муха» та ін.

Як відомо, у кожної особи є власні провідні канали, через які вона долає різноманітні стресові та кризові ситуації. Так, зокрема, особам, з провідним каналом «віри» – доволі добре підходять біоенергетичні та духовні вправи та техніки; особам з когнітивним провідним каналом – когнітивні психотехнології; особам з соціальним провідним каналом – спілкування з близькими та рідними; особам з фізичним провідним каналом – різноманітні фізичні вправи та техніки та тощо. Тобто, кожна людина неповторна. Й тому, в арсеналі психолога повинен бути доволі різноманітний арсенал методів, прийомів, технік, у тому числі й для регуляції, корегування, унормування, або для оптимального конструктивного проживання клієнтом певних емоцій та почуттів.

Список бібліографічних посилань

1. Плаксієнко І.Л. Дихаємо правильно! URL: <https://www.pdau.edu.ua/content/dyhayemo-pravylno> (дата звернення: 31.01.2023)
2. Цільмак О.М. Особливості застосування дихальних вправ та технік під час екстремальних ситуацій: *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України* : тези доп. III Всеукр. наук.-практ. конф., 22 грудня 2022 р. Харків: НА НГУ. 2022. С. 32-35 с.
3. Шульговський В. В. Основы нейрофизиологии: Учебное пособие для студентов вузов. - М.: Аспект Пресс, 2000. с. 277

Одержано 20.02.2023

УДК 159.942.5:351.741

Ірина Анатоліївна БОТНАРЕНКО,

старший науковий співробітник наукової лабораторії

з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),

кандидат юридичних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4697-3767>

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Здійснено аналіз особливостей діяльності працівників Національної поліції України та їх вплив на появу симптомів синдрому «емоційного вигорання». Розкрито фактори (чинники), які впливають на емоційне вигорання працівника поліції. Визначено напрями діяльності психологічних підрозділів з попередження виникнення емоційного вигорання у працівників поліції.

Ключові слова: синдром «емоційного вигорання», виснаження, стрес, професійна діяльність, працівник поліції.

Професійна діяльність працівників Національної поліції характеризується перенасиченістю стресогенних чинників (підвищеною відповідальністю; наявністю жорстких вимог до

психофізіологічних особливостей як спеціаліста; наявністю ризиків для життя та здоров'я; складністю професійного спілкування, зокрема з асоціальними категоріями громадян; дефіцитом часу на відпочинок та ін.), що нерідко призводить до емоційного вигорання поліцейського. Його наслідками, справедливо зазначає М.Ю. Лукашенко, є розчарування в професії, втрата професійної мотивації, виникнення невротичних реакцій, психічних функціональних розладів та різних соматичних захворювань. Синдром емоційного (професійного – в нашому дослідженні ці поняття розглядаються як синоніми – прим. авт.) вигорання виникає внаслідок стресу, а також накопичення негативних емоцій і призводить до емоційного виснаження людини [1].

Вигорання як наслідок (результат) професійних стресів виникає у тих випадках, коли адаптаційні ресурси людини у подоланні стресової ситуації перевищені. Своєчасна діагностика синдрому емоційного вигорання у професійній діяльності поліцейських, впровадження профілактичних заходів з урахуванням специфіки професійної діяльності дозволить знизити рівень вигорання співробітників, запобігти формуванню у них синдрому «емоційного вигорання», протидіяти професійній деформації та підвищити ефективність професійної діяльності окремої особистості й службового колективу у цілому [2].

На сьогодні визначено декілька основних підходів до вивчення синдрому емоційного вигорання. Так, зазначений феномен визначають як стан фізичного, психічного та емоційного виснаження, викликаного довготривалим перебуванням в емоційно-перевантажених ситуаціях спілкування і тлумачиться як синдром хронічної втоми з безпричинною, сильно вираженою, вимотуючою організм загальною втомою, що заважає жити у звичайному ритмі і не проходить після відпочинку [3]; психічний стан, який характеризується виникненням відчуттів емоційної спустошеності та втоми, викликаних професійною діяльністю людини, і поєднує в собі емоційну спустошеність, деперсоналізацію і редукцію професійних досягнень; різновид та передумова професійної деформації особистості [4].

Синдром вигорання – це процес поступової втрати емоційної, розумової та фізичної енергії, що виявляється у симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичної втоми, особистісної відстороненості та зниження задоволення від роботи [5].

На підставі узагальнень наукових підходів до змісту поняття «емоційне вигорання», Х. Маслач, С. Джексон в свій час визначили його як синдром фізичного та емоційного виснаження, що виникає на фоні стресу, викликаного міжособистісним спілкуванням, а також характеризується втратою професіоналом позитивних почуттів, розуміння і співчуття по відношенню до суб'єктів діяльності та колег по роботі, розвитком низької самооцінки та негативного ставлення до своєї роботи. У зв'язку з цим синдром емоційного вигорання Х. Маслач запропонував в подальшому означувати через поняття «професійне вигорання» [6].

Фактори (чинники), які впливають на емоційне вигорання працівника поліції, можуть бути зведені до двох груп: 1) індивідуальні (внутрішні, особистісні) фактори – обумовлені індивідуальними, соціально-демографічними та особистісними характеристиками конкретної особи. До них можна віднести: вік; стаж роботи; гендерні характеристики; особистісні якості (підвищена відповідальність та почуття сумлінності) тощо; 2) організаційні (зовнішні) фактори – обумовлені особливостями професійної діяльності: умови та зміст роботи (покладення значної кількості обов'язків, екстремальний характер службової діяльності, підвищений контроль з боку керівництва за виконавською дисципліною тощо), соціально-психологічні показники (конфлікти, спілкування з неблагополучними та/або кримінальними верствами населення, низька оцінка громадськості показників діяльності працівників поліції та, підчас, невіра в професійну компетентність останніх) та ін.

Згідно з висновками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), існують три основні симптоми емоційного вигорання: 1) почуття виснаження або втоми: призводить до порушення сну, зниження імунітету, проблем із концентрацією уваги; 2) інтелектуальна й емоційна дистанція з роботою: відчуття негативу та цинізму відносно ситуацій, пов'язаних із роботою, відірваність від колективу, відсутність мотивації, негативне сприйняття реальності; 3) зниження професійної ефективності: відчуття неспроможності справитися зі своїми робочими обов'язками, внаслідок цього з'являються сумніви у власних здібностях і компетентності.

В групах ризику працівників поліції, що найбільш схильні до синдрому вигорання, можна відзначити: 1) інтровертів. Людям із притаманною скромністю або сором'язливістю, схильністю до замкненості і концентрації на професійній діяльності занадто швидко можна піддатися синдрому професійного вигорання, особливо якщо їх психологічні особливості не узгоджуються із професійними вимогами професії; 2) жінок, що переживають внутрішній конфлікт стосовно суперечностей між роботою та сім'єю, а також зважаючи на існуючі стереотипи в суспільстві щодо можливості реалізації себе начебто у «чоловічій» професії. Також вагомим фактором впливу є тиск у зв'язку з необхідністю постійно доводити свої професійні можливості в умовах жорстокої конкуренції; 3) працівників, що працюють в оперативних підрозділах, зокрема в підвищених умовах екстремальності та стикаються з постійним ризиком для життя та здоров'я.

Х. Маслач наголошує, що появі синдрому емоційного вигорання можуть сприяти і особистісні якості людини, і контекст. Відтак, дослідниця пропонує концепцію кореляції між особистістю і середовищем, на основі якої психолог може вибудовувати стратегії втручання [6]. Вивчення лише ситуації або тільки особливостей особистості, допомога особі буде посередньою.

З метою попередження виникнення емоційного вигорання у працівників поліції, діяльність психологічних підрозділів повинна бути здійснена у таких напрямках: а) діяльність із попередження емоційного вигорання; б) створення сприятливого психологічного клімату та дружньої обстановки в підрозділах; в) своєчасне проведення психодіагностики співробітників з метою виявлення можливих відхилень у психіці; г) регулярне проведення психологічного консультування та, з урахуванням результатів аналізу даних, своєчасне поінформування співробітника інформацією щодо стану здоров'я з наданням відповідних рекомендацій відповідно до його вікової категорії; д) регулярне проведення психологічної корекції; д) проведення психотерапевтичних заходів у рамках психологічної парадигми для позитивної зміни особистості.

На жаль, працівники поліції не завжди звертають увагу на появу перших ознак (симптомів) синдрому емоційного вигорання, а тому не усвідомлюють його «підступність». Організм виснаженої людини стає уразливим до психосоматичних та фізіологічних захворювань. Тому ефективними методами його попередження можуть стати методи емоційного розвантаження персоналу, унормування робочого часу працівників поліції, своєчасне надання відпусток, а також налагодження та підтримання дружньої і невимушеної атмосфери у колективі.

Список бібліографічних посилань

1. Лукашенко М. Ю. Аспекти синдрому професійного вигорання співробітників Національної поліції України. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/15549/1/%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%A0_p117-118.pdf. (дата звернення: 31.01.2023)
2. Діденко І. Дослідження емоційного вигорання у поліцейських підрозділу поліції особливого призначення «КОРД». *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2018. Випуск 3. С. 83–88. DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2018-3-9>. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/3_2018/11.pdf. (дата звернення: 31.01.2023)
3. Яремчук А. А. Синдром професійного «вигорання», як допомогти педагогу? URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/70.pdf (дата звернення: 31.01.2023)
4. Комарова П. Г. Прояви синдрому професійного вигорання у вчителів (в умовах роботи закладів нового типу). URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/23.pdf (дата звернення: 31.01.2023)
5. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / С. Д. Максименко, Л. М. Карамушка, Т. В. Зайчикова та ін. К.: Міленіум, 2004. 264 с.
6. Maslach C.M. Job burnout: new directions in research and in tervention. *Current Directions in Psychological Science*. 2003. Vol. 12. PP. 189–192.

Одержано 20.02.2023

Оксана Василівна ВОЛОШИНА,

*провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4166-2847>*

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО РЕСУРСУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проаналізовано феномен резильєнтності як основний психологічний ресурс особистості в екстремальних, травмуючих умовах воєнного стану. Представлено стислий огляд різних підходів до структури резильєнтності. Запропоновано розуміння того, що резильєнтність відіграє важливу роль у здатності та формуванні посттравматичного зростання особистості.

Ключові слова: *резильєнтність, стрес, воєнний стан, адаптивність, копінг-стратегії, оптимізм, посттравматичне зростання.*

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України змусило її громадян пройти тест на витримку, стійкість, вміння адаптуватися, здатність учитися, змінюватися та зростати в несприятливих обставинах. Як зазначають О. Чиханцова та К. Гуцол, такий ресурс психологічної стійкості, як резильєнтність, забезпечує швидке пристосування до змін, здатність упоратися зі стресом і негараздами життя та вміння повертатися після стресових ситуацій до нормальної життєдіяльності без шкоди для психічного й фізичного здоров'я. Тобто, резильєнтність є одним з основних ресурсів людини, що допомагає їй долати стрес, кризові ситуації, травматичні події [1, 4].

Загалом феномен резильєнтності у психології розуміється у трьох площинах – як риса чи здатність особистості, як процес та як адаптаційно-захисний механізм особистості.

Опрацювання наукової літератури з проблематики психологічної резильєнтності виявило наявність великої кількості її визначень і моделей. Проаналізуємо деякі з них.

У психологічному трактуванні резильєнтність означає збереження стабільного рівня психологічної та фізичної діяльності в несприятливих ситуаціях, адаптацію до несприятливих змін, здатність знову ставати сильним, здоровим або успішним після впливу негативних зовнішніх факторів (Masten, Best & Garmezy). Також резильєнтність часто розглядають у контексті подолання психологічних травм (Bonanno; Southwick et al.; Southwick, Bonanno, Masten, Panter-Brick & Yehuda).

У дослідженнях інших зарубіжних науковців встановлено пряму залежність життєвого досвіду і здатності людини до резильєнтності, тобто чим більше в людини досвіду, то більша ймовірність, що вона почуватиметься впевнено в нових складних ситуаціях (Clarke, & Nicholson, Sabine Stahl). В цій моделі резильєнтності сім складових компонентів резильєнтності. 1. Оптимізм. 2. Прийняття ситуації, яку більше не можна змінити й покінчити з минулим. 3. Орієнтація на вирішення ситуації. 4. Відмова від ролі жертви. Означає відмову від пасивності та прийняття активності у складній ситуації. 5. Прийняття відповідальності на себе. 6. Планування майбутнього. 7. Орієнтація на створення взаємозв'язків.

На думку Shahram Heshmat, резильєнтність визначається як психологічна здатність адаптуватися до стресових обставин і відновлюватися після несприятливих подій. Він визначає вісім складових компонентів структури резильєнтності. 1. Наявність значущої мети. 2. Самовпевненість (виклик припущенням). 3. Когнітивна гнучкість. 4. Особистісне зростання через страждання. 5. Мужність діяти. 6. Регулювання емоцій. 7. Воля. 8. Соціальна підтримка.

Нам імпонує структурна модель резильєнтності особистості, розроблена О. Чиханцовою та К. Гуцолом, в якій виокремлено наступні компоненти: 1. Оптимізм. 2. Соціальні контакти (оточення). 3. Самопроектування. Здатність діяти, виходячи з власного проекту відносно свого майбутнього та здійснення життєвих планів. 4. Самоставлення. 5. Цілі. 6. Сенси. [1, с.21]. На нашу

думку, перевагами цієї моделі резильєнтності є врахування такого компоненту як самопроєктування, завдяки якому формується здатність особистості до саморефлексії, інтерпретації і реінтерпретації навколишньої реальності шляхом опанування основних соціокультурних аспектів, осмислення і переосмислення власного життєвого досвіду залежно від зовнішніх обставин, задумів, планів та завдань людини.

Аналіз досліджень резильєнтності, проведених Дж. Річардсоном, А. Мастеном та Г. Лазос [2; 3; 4] дозволив виділити внутрішні та зовнішні фактори резильєнтності (рис.1).

Рис.

1. Фактори, психологічний зміст та вплив резильєнтності особистості

Отже, модель резильєнтності особистості являє собою систему стійких позитивних рис особистості, це ресурс особистості, який сприяє успішному поверненню людини до нормального психічного та фізичного стану після стресових і травматичних подій. Під впливом певних зовнішніх і внутрішніх факторів формується резильєнтність як особистісна якість, яка сприяє подоланню стресу; як здатність індивіда протистояти життєвим і професійним негараздам та як копінгово-захисний механізм. Результатом резильєнтності особистості є конструктивна адаптованість, стресостійкість, психологічне благополуччя та успішність у провідній діяльності.

За належних умов психологічного супроводження, коли фокус уваги у розумінні резильєнтності спрямовується на вибір ефективних стратегій поведінки, мислення та при підтримці професійного й соціального середовища, у особистості буде реалізовуватися феномен постравматичного зростання, коли після травмуючої події відбуваються позитивні зміни в структурі особистості; покращується якість життя та задоволеність працею.

Таким чином, в умовах воєнного стану, критичної невизначеності та напруги в сучасному суспільстві, актуалізується проблема змісту та результативності життєдіяльності особистості, сформованості та розвитку в неї адаптаційних моделей поведінки, які сприяють життєстійкості, резильєнтності, визначають її здатність до організації, упорядкування, осмислення, інтерпретації та реінтерпретації життєвого й особистісного досвіду.

Список бібліографічних посилань

1. Чиханцова О., Гуцол К Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19 : практичний посібник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2022. 128 с.
2. Richardson, G. E. The metatheory of resilience and resiliency. Journal of clinical psychology, 58(3), 2002. С.307-321.

3. Masten A. (2014). Ordinary magic: resilience in development. New York: The Guilford press.

4. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія*, 14. 2018. С. 26-64.

Одержано 27.02.2023

УДК 159.9

Євгенія Володимирівна КОЧЕРГА,

доцент кафедри психології та педагогіки

Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

кандидат педагогічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5593-6346>

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ

Розкрито поняття про арт-терапію та можливості її використання для корекції негативних психоемоційних станів в умовах стресу, викликаного воєнними діями. Наведено деякі вправи для практичного використання в роботі.

Ключові слова: арт-терапія, стрес, внутрішні ресурси, ізотерапія, творчість.

У сучасному суспільстві з кожним роком все більше з'являється інтерес до вивчення та використання арт-терапії. На сьогодні, в умовах війни, коли діти і дорослі потребують психологічної допомоги для подолання важких психологічних станів, які викликані постійним стресом, арт-терапія є дієвим засобом психологічної допомоги.

Арт-терапію використовують і за кордоном, і в нашій країні практикуючі психологи та педагоги задля терапевтичного впливу та при вирішенні діагностичних, корекційних та психопрофілактичних завдань.

Арт-терапія – творчий інноваційний метод. Адже людині не потрібно вміти гарно малювати, ліпити, співати чи танцювати. Мета арт-терапії – не створення мистецького шедевру, а вивільнення своїх внутрішніх емоцій, почуттів та розуміння потреб, які необхідно задовольнити.

На сьогоднішній день найбільше розповсюджені такі напрямки арт-терапії: малюнка, живопису, монотипії, мозаїк, колажів, гриму, боді-арту, масок, ліплення, ляльок, маріонеток, інсталяцій, фотографій тощо. Арт-терапія найбільш розроблений напрямок із величезною кількістю технік, прийомів, методик. Саме з малюнка почалася історія арт-терапії, як психотерапевтичного методу. Перевагами арт-терапії, крім відсутності протипоказань, є відносна простота в застосуванні, багатство матеріалів, можливість використання в поєднанні з будь-якими іншими психотерапевтичними методами та медичними засобами.

Музикотерапія більшістю спеціалістів включається в арттерапію. Як один із найдавніших архаїчних видів творчості. Напрямок надзвичайно багатий за силою впливу, широтою можливостей, існуючого емпіричного матеріалу. Танцювальну терапію часто виділяють у самостійний психотерапевтичний напрямок або ж відносять до тілесно-орієнтованного. Це теж давній спосіб зцілення, як і музика. Танцювально-рухова терапія є методом терапії, що використовує як інструмент виразний рух і танець. Танець допомагає процесу особистісної інтеграції та росту. Основним принципом танцювальної терапії є взаємовідношення між рухом та емоцією, тобто включенням тіла до процесу терапії.

Однією з важливих особливостей арт-терапії є повна відсутність побічних ефектів і протипоказань. Творчість ніяк не може зашкодити людині. Навпаки – воно вносить гармонію в його психологічний стан і дарує душевну рівновагу. Але при виборі методу арт-терапії слід враховувати тонкощі характеру і темпераменту людини. Так, сором'язливому і затиснутому пацієнту не підійде акторська майстерність або вокальні виступи на публіці, а рухомому та активному – монотонний процес малювання або шиття.

Арт-терапія дозволяє знаходити та підтримувати внутрішні ресурси особистості. Під ресурсами особистості розуміють життєві опори, які знаходяться в розпорядженні людини, і дозволяють їй задовольняти свої основні потреби: виживання, фізичний комфорт, безпеку, залученість в соціум, повагу з боку соціуму, самореалізацію в соціумі. Для їх розвитку можна використовувати різноманітні творчі вправи: «Мінерал – моя цінність», «Лимонний сік», «Бурулька», «Прорости зернятко», «Тут і зараз» та інші.

Вправа «Тут і зараз» використовується для зняття втоми, переключення уваги, покращення настрою. У парах необхідно один одному дати відповіді на запитання: «Назвіть 5 предметів, які ви зараз бачите навколо себе. Назвіть 5 звуків, які ви зараз чуєте. Назвіть 5 відчуттів у вашому тілі, які відчуваєте зараз».

Вправа «Мінерал – моя цінність» дозволяє тим, хто її виконує, краще пізнати себе, свої ресурси, свою цінність та підвищити самооцінку, при цьому звертаючись до властивостей і характеристик різноманітних мінералів. Суть вправи полягала в промальовуванні будь-яких візерунків кольоровими фарбами на кефірі – модифікована техніка ебру. Тут велике значення має сам процес малювання, під час якого відбувається розслаблення, відволікання, концентрація на внутрішніх відчуттях. Після створення візерунку його переносять на папір. Візерунок, що утворився на папері, суттєво відрізняється від того, що був на кефірі. Наступним етапом є пошук аналогу зображення серед мінералів. Для цього нами підготовлено картотеку мінералів. Далі необхідно прочитати інформацію про цей мінерал, його хімічний склад, властивості та використання й на цій основі побудувати асоціації із собою – описати себе, склавши історію «Якби я був (була) цим мінералом, то в чому полягає моя цінність?».

Для зняття фізичної та емоційної напруженості ми пропонуємо, наприклад, вправи для розслаблення м'язів обличчя. Завдання вправ: дати можливість усвідомити і запам'ятати відчуття розслаблених м'язів за контрастом з їх напруженням. Кожна вправа складається з двох фаз – початкової (напруження) і наступної (розслаблення). Напруження обраного м'яза чи групи м'язів повинне наростати плавно, «скидання» напруження здійснюється різко. Повільне напруження м'язів має супроводжувати повільний глибокий вдих. Розслаблення синхронне з вільним повним видихом. Вправу не слід виконувати безпосередньо перед сном, оскільки м'язове напруження має збуджуючу дію. Кожна вправа повторюється 2-3 рази. Виконуючи зазначені вправи, треба прагнути до того, щоб м'язи, які не задіюються в даний момент, були розслаблені.

Вправа «Лимонний сік» дуже добре допомагає знімати втому та емоційне напруження. Для її виконання необхідно уявити, що у руці знаходиться лимон і з нього необхідно вичавити сік. Після сильного напруження м'язів, необхідно їх розслабити. Таким чином, тіло отримує досвід того, що після сильного напруження може настати розслаблення, що позитивно впливає як на фізичний стан, так і на психічний. Вправа «Бурулька» має схожу дію на напруження і розслаблення, але для її виконання задіюється усе тіло. Учасникам говорять «Настала зима і бурульки замерзли», учасники напружують усе тіло, потім говорять «Настала весна і бурульки розтанули» – тіло розслабляється. Таким чином через фізичне розслаблення настає заспокоєння та покращення настрою.

Проведені нами дослідження [1; 2] показали, що використання елементів арт-терапії у роботі з дорослими сприяє покращенню їх психоемоційного стану: знімає втому та напруження, покращує настрій, підвищує рівень емоційної компетентності (розуміння своїх емоцій та емоцій інших, вміння керування власними емоціями). Отже, арт-терапія є дієвим та екологічним засобом корекції негативних психоемоційних станів.

Список бібліографічних посилань

1. Кочерга Є. В. Розвиток здоров'язбережувальної компетентності вчителів хімії в закладах післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2021. 321 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Kocherha_E_05-04-2021_disertac.pdf
2. Кочерга Є., Лук'янченко С., Шапошніков С., Кандибур Р., Хлистік А. Ритмічне коло єднання – унікальні практичні інструменти роботи в згуртуванні освітніх спільнот. *Вища освіта України*. 2020. № 2. С. 52–58.

Одержано 28.02.2023

Світлана Миколаївна ЛОЗОВА,

*доцент кафедри кримінального процесу,
криміналістики і експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
провідний фахівець з організації наукової роботи
відділу забезпечення діяльності центру
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3348-3331>;*

Ольга Федорівна САМОЙЛОВА,

*судовий експерт відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ФОРМУВАННЯ НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ В РОБОТІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Розглянуто специфіку професійної діяльності судового експерта, причини формування негативних психоемоційних станів. Проаналізовано вимоги і принципи роботи судового експерта, які дають підвищене навантаження на психоемоційний і соматичний стан. Визначено синдром професійного вигорання як наслідок хронічного стресу, що призводить до повного виснаження енергетичних, фізичних та емоційних ресурсів працівника Експертної служби. Запропоновано шляхи подолання негативних психоемоційних станів.

Ключові слова: *судовий експерт, негативні психоемоційні стани, синдром професійного вигорання.*

Специфіка професійної діяльності судового експерта може сприяти як розвитку людини, появі в неї прагнення до самореалізації, так і навпаки формувати стійкі негативні психоемоційні стани. На практиці зустрічається багато прикладів, коли внаслідок негативних психоемоційних станів відбувається деформація спеціаліста, його професійні якості змінюються в гірший бік, та в кінцевому результаті, професійні обов'язки виконуються малоефективно або взагалі неякісно.

Будь-яка професійна діяльність передбачає взаємодію працівника, яка може здійснюватися на різних рівнях – у зовнішньому середовищі діяльності та внутрішньо системному спілкуванні. У зовнішньому середовищі діяльності професійні деформації можуть проявлятися, наприклад, у процесі взаємодії судового експерта з суб'єктом, який призначив проведення експертного дослідження або експертизу. Ця деформація може виражатися зокрема, в свідомому затягуванні процесу дослідження, наданих на експертизу об'єктів, для завищення ступеню складності поставлених завдань та власної значущості. Внутрішньо системне спілкування являє собою контакти з колегами, керівництвом. В якості професійних деформацій, які з'являються в такому спілкуванні, можна назвати недооцінку судовим експертом необхідності використання нових методів або методик дослідження, ігнорування зауважень керівника відносно правильності висновків судового експерта за результатами конкретно проведеного експертного дослідження.

Причинами формування негативних психоемоційних станів може виступати специфіка найближчого оточення, з яким доводиться спілкуватися судовому експерту, а також особливості його трудової діяльності. Важливо зазначити, що судовий експерт у своїй повсякденній професійній діяльності має справи з матеріалами кримінальних проваджень, в якості додатків до яких виступають фототаблиці, матеріали відеозапису, а також об'єкти, які були вилучені під час огляду місця події. В залежності від виду кримінального провадження (вбивства, тілесні ушкодження, зґвалтування, підпали, дорожньо-транспортні пригоди і т.ін.) експерт бачить фото, відео трупів, частин трупів, різноманітні об'єкти зі слідами біологічного походження (сліди крові,

сперми тощо), які викликають в нього негативні психоемоційні стани. Спілкування з широким колом працівників (з суддями та слідчими, які є ініціаторами призначення судових експертиз, працівниками правоохоронних органів, з колегами, з керівниками підрозділу та судово-експертної установи, потерпілими особами та їх представниками і т. ін.), в кожного з яких є своя мета спілкування і, які намагаються впливати на судового експерта, також може бути чинником для формування негативних психоемоційних станів.

Підвищене навантаження на психоемоційний і соматичний стан судового експерта пов'язано з вимогами і принципами його роботи, серед яких виокремлюють: компетентність та професіоналізм судового експерта; кваліфіковане та своєчасне проведення ним у максимальному об'ємі дослідження, виходячи з наданих на дослідження об'єктів та при дотриманні вимог методик дослідження; проведення дослідження іноді у максимально короткі терміни; послідовність у роботі, яка передбачає дотримання єдиного підходу в організації дослідження об'єктів, наданих на експертизу; етапність – дотримання принципів роботи судового експерта відповідно до цілей і завдань; надійність – формування у судового експерта впевненості у правильності проведення дослідження з врахуванням ступені достовірності та інформаційності використаних методів та прийомів; індивідуальний підхід до виявлення ідентифікаційних ознак та їх фіксація; об'єктивність досліджень, проведених судовим експертом з дотриманням науково-обґрунтованих та апробованих методик, використання приладів та інструментів при вирішенні поставлених завдань; законність, яка вимагає, що б дії, які проводить судовий експерт, виконувалися з дотриманням та відповідністю нормам кримінального процесуального кодексу України.

Вище перелічені вимоги і принципи роботи експерта можуть створювати певні стресові стани, які є довготривалими і змінюють його внутрішній психо-емоціональний стан. Як наслідок, працівник експертного підрозділу знаходиться у довготривалому стресі, який є синдромом професійного вигорання. Професійне вигорання – це синдром, що є наслідком хронічного стресу, що призводить до повного виснаження енергетичних, фізичних та емоційних ресурсів працівника Експертної служби. Після тривалих професійних стресів середньої інтенсивності, як показує практика, виникає довгострокова стресова реакція або синдром. Характерною ознакою професійного вигорання є байдужість до власного психоемоційного стану, до потреб інших осіб. Йде суттєве зниження рівня послуг людям, що потребують від нього допомоги. Дискомфорт, збільшення втоми, дратівливість, виникає небажання працювати і незадоволення місцем роботи, часті роздуми про зміну місця праці та навіть виду професійної діяльності є результатом професійного вигорання судового експерта. З найбільш специфічних чинників професійного вигорання судових експертів виокремлюють великий об'єм дослідницької роботи, який експерт має здійснити під час виконання судової експертизи за певний встановлений законодавством час, а також відповідальність (кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та матеріальну) за порушення вимог законодавства.

На підставі вказаного вище, можемо резюмувати, що на формування негативних психоемоційних станів судового експерта найбільше впливають такі чинники: тривала психічна напруженість, пов'язана зі складними умовами праці судового експерта, суворою регламентацією часу роботи над виконанням судової експертизи, особливо, при визначенні нереальних термінів її виконання; монотонність роботи судового експерта; недостатність визнання заслуг працівника експертної служби з боку керівництва; конфлікти, напружений мікроклімат в колективі; вікові зміни (психологічне старіння – зниження рівня інтелекту, протиставлення теперішнього часу - минулому, несприйнятливості до нововведень т. п.); властива кожній людині межа розвитку професіоналізму; ослаблення інтересу до своєї праці; кризи професійного розвитку та інше.

Розуміння і врахування викладених чинників, що впливають на формування негативних психоемоційних станів судового експерта, допоможе як самому експерту зрозуміти, що з ним відбувається і скорегувати свою поведінку, так і керівництву допоможе мінімізувати їх вплив і більш раціонально організувати роботу експертів (мікроклімат, конфлікти тощо).

Одержано 27.02.2023

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ BRAINSPOTTING ПРИ РОБОТІ З ТРАВМОЮ

Brainspotting (BSP)- це новий психотерапевтичний підхід, заснований на припущенні, що поле зору можна використовувати для визначення такого положення очей, яке було б пов'язане з внутрішніми нервовими та емоційними переживаннями. Як інструменти BSP використовує сфокусовану активацію і цілеспрямовану свідомість. Цей психотерапевтичний підхід спрямований на повну, всебічну розрядку збудження, що відбувається в мозку та тілі людини. BSP - це модель, що включає системну активацію та ресурси, які застосовуються на основі діагностичних даних та міркувань, пов'язаних з розвитком. BSP розроблена як реляційна та технічна модель, з філософськими та фізіологічними основами.

Ключові слова: психотерапевтичний підхід, емоції, переживання, поведінка.

Вченими доведено, що між фізіологією та емоціями людини існує прямий зв'язок. Тіло людини – це складний механізм, фізичні або емоційні процеси обов'язково впливають на її мозкову діяльність. До таких процесів відноситься психологічна травма, негативний результат якої впливає на людину протягом усього життя. Складнощі в поведінці, сприйнятті того що відбувається навколо, неспроможність вирішення якихось завдань – все це пов'язано з негативним досвідом, який був отриманий, наприклад, рік-два тому, або і зовсім в дитячому віці.

Зір людини тісно пов'язаний з мозком. Одне очне яблуко містить сто двадцять п'ять мільйонів фоторецепторів, створюючи сигнали передають їх до головного мозку. Точка, на яку направлено погляд, напряму впливає як себе почуває людина. Це є головним в методі Brainspotting.

Саме тому положення ока визначає взаємозв'язок з нейронною мозковою активністю та накопиченням внутрішнього досвіду. Утримання погляду в певній позиції допомагає активізувати нейронну діяльність мозку, яка спрямована системою людини на обробку застарілого процесу, знижуючи нервову та чуттєву напругу.

Brainspotting (BSP) – це інноваційна система нейтралізації психологічних травм. Це результат тривалих практичних досліджень американського вченого Девіда Гранда. Науковцем було встановлено, що причиною багатьох заборон та обмежень в поведінковому напрямку криється у пошкодженні нейронів. Саме дисбаланс у роботі мозку є гальмуючою складовою, яка перешкоджає досягненню повноцінних результатів у всіх життєвих напрямках та сферах діяльності. Метод Девіда Гранда Brainspotting дозволяє позбутися «мозкових точок» та ефективно змінити сприйняття навколишнього середовища [5].

Психологічні травми, або емоційне потрясіння, на шляху до певної цілі, створюють певні бар'єри, які свідомо або не свідомо не дозволяють особистості приймати ефективні рішення.

Значна кількість людей має надію що все забудеться та мине, і дійсно з часом все минає. Але це тільки зовнішньо, в середині, на підсвідомому рівні все залишається незмінним та назавжди. Річ у тім, що певні відрізки пам'яті, в яких є залишки попередніх переживань, не можуть нормально функціонувати та продовжують перебувати у стані напруги.

Основа методу Brainspotting полягає у взаємозв'язку певного положення очей, придбаного при переживанні травмуючих подій в минулому, з вегетативним, мимоволі вираженими реакціями: почервоніння шкіри, чихання, підвищене потовиділення, непосидючість тощо.

Під час практичних досліджень Девід Гранд помітив, що при роботі з пацієнтами слід визначити координатне положення, під час якого сигнали будуть проявлятися інтенсивніше, та просив ненадовго фіксувати погляд на цих точках. Таким чином, до мозку поступає сигнал щодо необхідності «вилікувати» постраждалі нейрони.

Після такої терапевтичної праці, погляд стає плавним. Це може свідчити про те що психотравма, глибоко перероблена на емоційному та нейрофізіологічних рівнях, а «мозкова пляма» ліквідована разом з наслідками старих тривалих переживань, які більше не зможуть шкодити здоров'ю та повноцінному життю людини. В деяких випадках фахівцю достатньо декілька сеансів щоб допомогти пацієнтові, шляхом м'якого, глибокого та безпечного опрацювання травмуючих подій які колись відбулись.

На даний час існує шість різних варіацій BSP для визначення положення очей. Як тільки ці точки визначені, клієнта вчать уважно стежити за їх послідовними змінами та їх впливу на пам'ять, процеси пізнання та особливо відчуття тіла. Це самоспостереження називається «зосередженою увагою», оскільки воно паралельно медитативній практиці та виконується в стані сфокусованої активації. На різних етапах, які визначають клієнт або терапевт, слід провести нетривале обговорення процесу цього безперервного аналізу. Після чого терапевт переорієнтовує клієнта на спостереження за реакціями його тіла. Як тільки самостійне спостереження за собою поновлюється, терапевт звертає увагу на Brainspot. Процес продовжується до тих пір, доки клієнт не досягне стану рішучості, визначеного повернення джерела збудження без досягнення вихідних значень СЕН (суб'єктивні одиниці шкали порушень від 0 до 10 (від самого найменшого до найвищого)). Це підкріплюється тим, що клієнт «здавлює лимон», намагаючись внутрішньо реактивувати рівень СЕН. «Вичавлювання лимона» - це метод, який забезпечує обробку остаточного стресу. Коли травмована людина перебуває на нульовому рівні СЕН, терапевт радить їй «намогтися підняти рівень стресу настільки високо, наскільки це можливо». Таким чином, людина сканує свої відчуття, від яких все ще відчуває біль. Метод «Вичавлюваного лимона» повторюють доки стресові прояви остаточно не зникнуть. Збудження обробляється знову і знову до тих пір, поки СЕН більше не буде реактивований. Стан рішучості може бути досягнуто влюбий часовий проміж часу, від одного сеансу до багатьох місяців або навіть і років [4].

Даний метод дозволяє ефективно боротися з негативними спогадами та їх негативним впливом на якість життя особистості. Метод Девіда Гранда демонструє відмінні результати на протязі п'ятнадцяти років. Можливості цього методу, які реалізуються на даний час в Україні це не межа, він буде поступово розвиватися і надалі, координуючи з іншими інноваційними дослідженнями. Негативні спогади та їх наслідки можливо швидко усувати, насолоджуючись повнотою життя без хворобливих переживань.

Список бібліографічних посилань

1. Герман Дж. Психологічна травма та шляхи до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору. Львів: Видавництво Старого Лева. 2015. 416 с.
2. Діагностика, терапія та профілактика медико-психологічних наслідків бойових дій в сучасних умовах: Методичні рекомендації. Київ-Харків : ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології НАМН України», 2014.
3. Царенко Л. Г. Психологічна допомога військовослужбовцям в екстремальних ситуаціях. Перспективні питання психології: збірник наукових праць: за матеріалами Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєздійснення» (Слов'янськ, 21 січня 2016 р.) ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна. 2016. Вип. 1. С. 276–29.
4. Grand D. Brainspotting, a new brain-based psychotherapy approach. Trauma & Gewalt, issue 3: 2011.276-285
5. Grand D. Brainspotting: the revolutionary new therapy for rapid and effective change. Sounds True, Louisville, 2013.

Одержано 20.02.2023

Ольга Вікторівна МЕДВЕДЄВА,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4445-7355>

МІСЦЕ ДЕБРИФІНГУ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розкрито інноваційний потенціал використання методу дебрифінгу у підтримці психологічного здоров'я та постстресовому відновленні працівників поліції в контексті впливу стрес-факторів війни. Окреслено зміст, завдання й проблемні питання впровадження методу дебрифінгу у вітчизняну систему психологічного супроводу поліцейських.

Ключові слова: Національна поліція, дебрифінг, психологічне забезпечення, критичний інцидент, управління стресом.

Аналіз проблематики професійного стресу потребує його усвідомлення та подолання як на особистісному, так і на організаційному рівнях. Здатність поліцейського опиратися стресу, володіти ефективними технологіями самоконтролю та копінг-стратегіями аби стабілізувати та керувати психоемоційними станами є показником його стресостійкості, запорукою успішного виконання службових обов'язків та мінімізації психологічних втрат. Втім, забезпечення психологічної складової готовності покладається не лише на поліцейського, а й на психолога, який забезпечує безпеку, захист, підтримку та надає психологічну допомогу працівнику поліції у професійній діяльності. Неабияку вагу в умовах воєнних дій має ефективне функціонування системи психологічного супроводу діяльності працівників Національної поліції України на інституційному рівні, що реалізується відповідно до наказу МВС України № 88 від 06.02.2019 р. «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» [1]. У загальному розумінні соціально-психологічне забезпечення – це комплекс заходів і засобів впливу на психіку особи та створення сприятливих соціальних умов з метою формування, підтримки та відновлення оптимальної працездатності фахівця в повсякденних й екстремальних умовах [2, с. 11-12]. Система психологічного забезпечення працівників Національної поліції України – це комплекс організаційних, методичних, просвітницьких, психопрофілактичних, практичних, психологічних заходів, спрямованих на запобігання впливу ризиконебезпечних чинників професійної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я, підвищення психологічної стійкості, надійності та готовності (п. 2 Порядку). Кожен з напрямків психологічної роботи має свої завдання, принципи, етапи, методи управління, заходи й засоби.

Цінний досвід в контексті удосконалення вітчизняної системи психологічного забезпечення працівників поліції належить сучасним міжнародним підходам. Трьома постстресовими формами втручання, що системно використовуються в поліцейських структурах світу і представляють науковий інтерес для нашого дослідження, є дебрифінг під час критичного стресу (CISD; Mitchell, 1983), психологічний дебрифінг (PD; Dyregrov, 1989) і управління ризиком травми (TRiM; Jones та ін., 2003). Втім, ці терміни (особливо в Європі) стали практично взаємозамінними, оскільки мають майже ідентичну структуру і у кінцевому рахунку ґрунтуються на принципах дебрифінгу з травмофокусом. Тож надалі зосередимо свою увагу на аналізі методу дебрифінгу, проаналізуємо його інноваційний потенціал та роль у механізмі постстресового відновлення українських поліцейських, що особливо актуально в умовах війни.

Термін «критичний інцидент» був запропонований американським психологом Дж. Т. Мітчеллом (1983 р.) аби краще описати травматичний досвід людей «ризиконебезпечних професій» (поліція, медперсонал, пожежна служба, військовослужбовці, рятувальники) і отримав наступне

визначення – це будь-яка ситуація, з якою стикається персонал служби екстреної допомоги, що викликає у нього надсильні емоційні реакції, що потенційно впливають на здатність функціонувати на місці події або у наступному. Сьогодні в світі управління стресом при критичних інцидентах (CISM) відноситься до комплексного, систематичного та інтегрованого багатокомпонентного пакету кризового втручання, який дозволяє окремим особам і групам отримати оцінку потреб, практичну підтримку з подолання психологічних наслідків кризи, а також виробити навички, які потрібні при повторному зіткненні з аналогічною ситуацією. Загалом моделі втручання розроблені аби сфокусувати увагу на процесах соціальної підтримки (підтримка з боку колег – «підтримка рівних»), зменшити страждання через колективне відновлення та поновити згуртованість й ефективність підрозділу. З психологічної точки зору колективне відновлення підсилює соціальну підтримку у підрозділах, формує розуміння, що негативні реакції є нормальними та поділяються іншими, а обмін досвідом з колегами допомагає інтегрувати внутрішній досвід із зовнішнім світом та віднайти оптимальні стратегії й ресурси відновлення після кризової події.

Дебрифінг – це форма кризової інтервенції, спеціально організований і чітко структурований психолого-педагогічний груповий метод роботи з травмівним стресом як спільного досвіду співпереживання кризового інциденту. Його мета полягає у мінімізації небажаних психологічних наслідків й попередження розвитку психічних розладів у зв'язку із професійною діяльністю. Цей метод належить до заходів екстреної професійної психологічної допомоги.

Минулі два десятиліття були присвячені адаптації та інтеграції «моделі Міччела» багатьма місцевими та державними правоохоронними органами, а також іншими організаціями (наприклад, Червоний хрест, медичні служби, авіація тощо). Крім того, розквіт досліджень проблематики кризових втручань за методом дебрифінгу сприяв розгортанню дискусії у зарубіжних наукових студіях щодо надання ранньої психологічної підтримки персоналу поліції у формі процесів управління стресом при критичних інцидентах [3; 4]. Деякі дослідники висловлювали припущення, що психологічний дебрифінг неефективний у запобіганні ПТСР та впливає на процеси природного відновлення. Втім, по-перше, достеменно виміряти користь від профілактичних заходів неможливо й критичним питанням в оцінюванні залишається балансування об'єктивних і суб'єктивних вимірювань. По-друге, було встановлено, що «антидебрифінгові» дослідження мали ряд обмежень або низьку наукову якість, а висновки щодо погіршення симптомів і реакцій завше є наслідком неналежного застосування моделі (багато втручань відхилялися від встановленого протоколу) або відсутності навчання для тих, хто фасилітує дебрифінг, що і пояснює негативні результати. Також цілком можливо, що дебрифінг приносить користь, яка не охоплюється існуючими показниками. У кінцевому рахунку варто погодитись із висновком М. Туккей, що в основі дебатів лежить низка концептуальних плутанин і методологічних проблем, через які експертам важко дійти згоди щодо цінності дебрифінгу вказує [5].

У лавах поліції метод дебрифінгу має за мету: підтримку психологічного здоров'я працівників поліції; відновлення функціонального стану організму; прискорення процесу професійної та соціальної реадaptaції через нормалізацію емоційної, морально-етичної та мотиваційної сфер; підтримку оптимального рівня особистісної адаптації та професійно важливих якостей. Відповідно можемо окреслити наступні його завдання: «опрацювання» вражень і почуттів; когнітивна організація пережитого досвіду через розуміння структури і змісту подій та реакцій на них; зменшення індивідуальної/групової напруги; зменшення відчуття «ненормальності» власних реакцій, заохочення прояву реакції на травматичну подію; опрацювання висновків за підсумками аналізу поведінки і дій учасників; мобілізація ресурсів для взаємної підтримки, посилення групової солідарності й згуртованості; фокусування на адаптивних паттернах і процесах поведінки або на використаних способах подолання наслідків такої психотравмівної ситуації.

Проблемні питання, актуальні для українських поліцейських в контексті використання методу дебрифінгу, можуть бути обумовлені такими факторами впливу. На організаційному рівні це: відсутність інституціоналізованої практики й системного досвіду застосування процедури дебрифінгу у поліцейських підрозділах після кризового інцидента (як і відсутність статистичних даних щодо кількості таких подій під час виконання службових обов'язків у конкретного працівника); відсутність науково-методологічного забезпечення та програм підготовки модераторів щодо специфіки використання методу дебрифінгу згідно сучасних зарубіжних стандартів;

низька культура «професійної психологічної гігієни» серед персоналу Нацполіції, яка б заохочувала пошук допомоги та відкритий діалог щодо психологічних проблем і здоров'я. Особистісні фактори представлені наступним: небажання розголошувати інформацію про подію («кодекс мовчання поліцейського»); страх бути дискредитованим в очах колег по службі та керівництва, втратити довіру або кар'єрні можливості; занепокоєння щодо конфіденційності; страх перед примусовим звільненням через розголошення факту звернення за допомогою; страх публічно виказати свою емоційну вразливість (професійна маскуліність та субкультура «мачо»); страх стигми («ярлик психічно хворого») тощо. Окремим питанням стоїть обізнаність щодо доступних служб психологічної підтримки для поліцейських і переваг звернення за допомогою.

Отже, дебрифінгові програми інтегрується в національний контекст поліцейської діяльності конкретних держав. Дослідження світової практики дозволяє висновувати, що у питаннях психологічної підтримки після кризової події та «обов'язковості» певних процедур провідну роль відіграє «політика департаменту» поліцейського підрозділу, що варіює від заохочення до примусу. Сьогодні цей метод здобув своє належне місце у арсеналі кризових й військових психологів по всьому світі, і, на наш погляд, має інноваційну цінність аби стати частиною програм організаційної підтримки психологічного здоров'я персоналу Національної поліції України в сучасних умовах війни. Адже заходи, які застосовувались для боротьби з травмами у мирний час, потребують ревізії та свого оновлення зараз.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських : Наказ МВС України № 88 від 06.02.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19> (дата звернення: 23.12.2022).
2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2017. 505 с.
3. Bledsoe B. E. Critical incident stress management (CISM): benefit or risk for emergency services? *Prehosp Emerg Care*. 2003. 7 (2). P. 272-279. DOI: 10.1080/10903120390936941.
4. Addis N., Stephens C. An Evaluation of a Police Debriefing Programme: Outcomes for Police Officers Five Years after a Police Shooting. *International Journal of Police Science & Management*. 2007. Vol. 10, Issue 4. DOI: 10.1350/ijps.2008.10.4.092.
5. Tuckey M. Psychological debriefing in police organisations. *Australasian Centre for Policing Research*, Payneham, SA, 2004. 32 p.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.92:351.743

Дмитро Олександрович СЛУРДЕНКО,

старший викладач кафедри психології та педагогіки

гуманітарного факультету

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

доктор філософії з психології;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8080-7805>

РЕГУЛЯЦІЯ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Розкривається проблема регуляція поведінки особистості. Визначено поняття «регуляція» та «саморегуляція». Проаналізовано структуру регуляторних процесів особистості.

Ключові слова: регуляція, саморегуляція поведінки, регуляторні процеси.

Дефініція «регуляція» запозичена з німецької мови, відповідний термін «regulieren» в свою чергу походить від латинського «regulo» – «визначати, керувати, навчати», а також «rēgula» – «норма, правило». Слово «регулювати» означає приводити щось у відповідність до якихось

норм та правил. В свою чергу «регулювання» - це дія, здійснення процесу регуляції [1, с. 574]. В психології важливим є те, що джерела активності поведінки, а отже і її регуляції знаходяться всередині самої особистості, тому використовують дефініції з префіксом «само»: саморегуляція, самодетермінація, самоврядування тощо. Таким чином, увага дослідників зосереджується на ті значимі внутрішньопсихічні фактори і умови, які надають активності особистості вибіркового, цілісного, впорядковуючого, надситуаційного характеру.

Термін «саморегуляція» з'являється вперше у кібернетиці, де використовується для означення системи, яка підтримує параметри свого функціонування в заданих стабільних межах сталості або змін.

Натепер поняття саморегуляції є міждисциплінарним, воно широко використовується в медицині, соціальних та поведінкових, біологічних науках. Спостерігається певна єдність думок дослідників стосовно загального тлумачення поняття саморегуляції, але його обсяги і зміст відрізняються в залежності від галузей науки чи практики.

Наприклад, О.В. Тімченко, працюючи в сфері екстремальної та кризової психології, пише, що саморегуляція базується на самоконтролі, і передбачає можливість суб'єкта усвідомлювати і контролювати ситуацію [2].

Саморегуляцію можна представити як здатність особистості навмисно змінювати своє психічний стан, регулювати рівень емоційного напруження. Дослідник працював в руслі поліграфологічних досліджень, розглядав саморегуляцію в контексті протидії поліграфологічному дослідженню.

Для вивчення структури регуляторних процесів доцільно використовувати системно-функціональний підхід. Тобто процес саморегуляції має розглядатися «як цілісна, замкнута (кільцева) за структурою, інформаційно відкрита система, яка реалізується взаємодією функціональних ланок (блоків), виділених на підставі (за принципом необхідності та достатності) притаманних їм специфічних (приватні, компонентні) регуляторних функцій, системна «співпраця» яких реалізує цілісний процес регуляції, що забезпечує досягнення прийнятої суб'єктом цілі».

Використання системного підходу орієнтує дослідників на вивчення «психічної регуляторики як власне регуляторних процесів, що реалізують загальні для різних систем принципи; а з іншого боку, – як процесів, які здійснюються специфічними засобами людської психіки. Такий підхід дає можливість максимально уникнути як кібернетичного редукціонізму, що приводить до психологічної беззмістовності чи спрощення, так і до психологічної калейдоскопічності, яка виражається у позасистемному вивченні окремих психічних феноменів і факторів, що детермінують здійснення діяльності, і фактично реалізує лінійно-наслідкові (які не мають місця у реальності) схеми, знімаючи питання про системну будову процесів психічної регуляції».

Загальна модель системи саморегуляції має наступні функціональні ланки, що виділені на підставі специфічних функцій в загальному контурі регулювання, та є абстрагованими від психічних засобів реалізації саморегуляції:

- прийняття суб'єктом мети діяльності;
- суб'єктна модель її значимих умов;
- програма власне виконавчих дій;
- суб'єктна система критеріїв успішності діяльності;
- контроль та оцінка реальних наявних результатів;
- рішення про корекцію системи саморегуляції.

Підводячи підсумок ретроспективному аналізу досліджень саморегуляції поведінки людини зазначимо, що натепер спостерігається дві тенденції: міждисциплінарні вивчення саморегуляції як інтегративної психічної категорії (експериментальні дослідження, психофізіологічні дослідження), а також зосередження уваги на саморегуляції суб'єктів конкретних діяльностей у конкретних її умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Етимологічний словник української мови / Ред. кол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. уклад. : Б. В. Болдирєв та ін. Київ : Наукова думка, 2006. 704 с.
2. Екстремальна та кризова психологія: Термінологічний словник /За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Харків : ХНАДУ, НУЦЗУ, 2010. 291 с.

Одержано 20.02.2023

Юлія Ігорівна СТРАЖНИК,

викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної

служби України ім. Б. Хмельницького (м. Хмельницький);

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8628-8651>

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Розкрито сутність негативних психічних станів, які призводять до дисгармоній в особистісному в житті для співробітників правоохоронних органів. Визначено їх причини, види, наслідки та запропоновано низку рекомендацій під час корекції.

Ключові слова: *психічні стани, індивідуально-психологічні особливості, корекція психоемоційних станів.*

З урахуванням умов професійної діяльності представників правоохоронних органів слід зважати, що поряд з позитивними станами у них можуть виникати і негативні стани, які призводять до підвищеної емоційної напруженості.

Психічний стан тісно пов'язаний з індивідуально-психічними особливостями та проявами співробітників, оскільки характеризує психічну діяльність не загалом, а індивідуально кожного з них. Зокрема стан страху в однієї людини може виявлятися в заціпенінні, гальмуванні цілеспрямованої діяльності, а у іншої навпаки – у психічному збудженні. Обставини різні – від індивідуально – психічних до соціально-психологічних, від невідповідності до бойової майстерності [1, с. 147].

Перепади емоційних станів від надмірної активності до стану відчуття повного безсилля негативно впливають на особистість. Психоемоційний стан впливає на перебіг психічних процесів, які, набувши стійкості, можуть стати властивістю співробітника правоохоронних органів. Кожний із станів має свій континуум проявів і набір ознак.

Психологи виокремлюють кілька видів негативних психоемоційних станів у персоналу правоохоронних органів: стрес, нервово-психічна напруга, втома, депресія, тривога. Глибина психічного стану людини залежить від того, в зв'язку з якими подіями, пересічними чи життєво важливими, – він виник. В емоційних переживаннях відображається життєва значущість інформації.

Корекція психоемоційних станів співробітників правоохоронних органів передбачає низку рекомендацій, що стосуються планування розпорядку дня, обов'язкового вираження своїх емоцій, практикування дихальних і фізичних вправ, зосередження на тому, що приносить задоволення.

Отже, якщо емоційний стан людини негативний, це призводить до психічних і соматичних хвороб, тому необхідно їх виникнення попереджувати.

Список бібліографічних посилань

1. Ягупов В. В. Військова психологія: методологія, теорія та практика: підручник. Київ. Psycholobook, 2023. 517 с.

Одержано 28.02.2023

ОСОБИСТІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

В умовах екстремальних ситуацій особистість змушена продовжувати активну роботу з наслідками екстремальних подій. Важливу роль для особистості поліцейського має розвинена та сформована стресостійкість. Психологічна допомога громадянам, оточуючим та самодопомога, в роботі поліцейського в сучасних умовах виходить на новий рівень. Проаналізовані наукові матеріали щодо перебування особистості в екстремальних умовах та кризових ситуаціях життєдіяльності.

Ключові слова: особистість, екстремальні умови, життєдіяльність.

Питання особистості досліджується багато років. Це питання турбувало відомих грецьких філософів ще за багато століть до нашої ери. Питання перебування людини в екстремальних умовах та проблематики боротьби зі стресом як фактор успішної адаптації людини в сучасному світі, досліджували Л. Анциферова, Ф. Березін, В. Бодров, В. Казначеев, А. Кудашев, Ф. Мее-рсон, А. Реан, М. Яніцький та інші [4]. В сучасній Україні питання перебування особистості в екстремальних умовах набуває великої значущості. Стан війни збільшив кількість екстремальних умов та кризових життєвих ситуацій у геометричній прогресії.

Особистість - віддзеркалення соціальної природи людини, розгляду її як індивідуальності та суб'єкта соціокультурного життя, що розкривається в контекстах соціальних взаємин, спілкування і предметної діяльності; соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, котра визначається залученістю людини до певних суспільних, культурних, історичних відносин [4].

Під «особистістю» розуміють стійку систему соціально значущих рис, що характеризують особу як члена того чи іншого суспільства або спільноти. Поняття «особистість» визначає суспільну сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Деякі теорії особистості не враховують біологічні особливості людини, інші, приміром, фрейдизм, надають біологічним чинникам визначального значення. Більш виваженим, є тлумачення особистості як динамічної єдності біологічного та соціального [4].

Також, давайте визначимося із термінологією екстремальна ситуація. Ті чи інші умови та ситуації, в яких може опинитись людина, здатні містити складові, що виникають не очікувано та є небезпечними для життя і здоров'я. Саме ці складові перетворюють життєві ситуації на граничні, екстремальні. Нормальний стан життєдіяльності людини змінюється на напружений, незвичний, а змінена поведінка людини стає екстремальною. Д. Майєрс вважає, що твердження про силу впливу соціальної ситуації є незначною, якщо це твердження відбувається окремо від твердження про силу людини, що її доповнює. Він пропонує розглядати взаємозв'язок особистості та ситуації у трьох аспектах: по різному сприймаються одна й та сама ситуація та відбувається різна реакція; особистість здатна сама обирати вплив на ситуацію; особистість сама бере участь у створенні своєї соціальної ситуації. Поняття «особистість у ситуації» розглядається як триразовий образ: особистість – ситуація-взаємодія між ситуацією та особистістю [1,2].

Екстремальними в побутовому спілкуванні найчастіше називають ситуації, що загрожують здоров'ю і життю людини. Більш точно екстремальні ситуації можна визначати як несприятливий, складний стан умов людської життєдіяльності, що набув для окремої особи або групи осіб особливості значимості. Це об'єктивно складні умови діяльності, що сприймаються й оцінюються як напружені чи небезпечні. Ситуація стає для особи надзвичайно значимою, причому безвідносно до того, містить вона реальну небезпеку чи така небезпека лише уявна. Екстремальність є суб'єктивним переживанням реальної дійсності. Тому не виключено, що одна й та ж ситуація різними людьми буде усвідомлюватися як екстремальна і ординарна. Об'єктивно екстремальна ситуація сприйматиметься конкретною особою як штатна і, навпаки, об'єктивно безпечна – як екстремальна [4].

Екстремальні ситуації можуть бути регламентованими і нерегламентованими, плановими і ситуаційними, «штатними» і «позаштатними». У найбільш загальному вигляді вони поділяються на чотири групи:

1) спричинені надзвичайними умовами (стихійне лихо, природна чи техногенна катастрофа, війна, масові терористичні акції тощо);

2) життєві, повсякденні (пожежа, напад злочинця, гострий брак часу, необхідність одночасного вирішення декількох однаково важливих завдань), тобто такі, що виникають у житті кожної людини;

3) пов'язані з захопленням потенційно небезпечними видами хобі (альпінізм, підводне плавання, швидкісна їзда та ін.);

4) службові, професійні – зумовлені виконанням фахових обов'язків [4].

У зв'язку з цим формування готовності до роботи з особами, поведінка яких є екстремальною, а наслідки для психіки потребують залучення спеціалістів, є важливою складовою загальної фахової підготовки психолога, особливо, тих хто працює у сфері правоохоронної діяльності [2].

Отже, кожна особистість по-різному проявляє себе під час стресових умов. Хтось легко переживає одні ситуації, але впадає у відчуття тривоги в інших, а у когось – протилежна реакція. Для співробітників поліції важливо розуміти, що до кожної особистості потрібен власний підхід, бо можна отримати максимально різні реакції від людей на події, які з ними відбулися.

Працівник поліції тренують свою особистість, щодо власної стійкості в екстремальних умовах, на етапі фахової підготовки під час навчання у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. Отриманні знання потрібні задля того аби мати змогу виконувати поставлені завдання в екстремальних умовах та задля допомоги громадянам в кризових ситуаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Байєр О. О. Життєві кризи особистості: навч. посібник. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. 244 с

2. Макарова О.П. Психологічні аспекти вивчення екстремальних ситуацій та станів. Проблеми сучасної поліцейстики : тези доп. наук.- практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 320 с. С 258- 261

2. Сергієнко Н.П. Психологічні особливості саморегуляції особистості //Проблеми екстремальної та кризової психології. Зб. наук. праць. Харків: НУЦЗУ, 2017. Вип.21. С. 171-178.

3. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / За ред. М.-Л. А. Чепи. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». 2010.

Одержано 20.02.2023

УДК 159.9:355

Леся Андріївна КІЩУК,

ад'юнкт Національного університету

оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2353-6986>

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ОФІЦЕРІВ

Зазначена ключова роль успішної адаптації в процесі виконання професійних обов'язків, що в подальшому матиме значний вплив на зростання рівня готовності та стійкості в особливих умовах діяльності. Висвітлені можливості впровадження в процес професійної діяльності молодших офіцерів спеціальних програм, спрямованих на прискорення перебігу процесу адаптації.

Ключові слова: *професійна діяльність, професійна адаптація, психофізіологічні чинники, професійне становлення, молодші офіцери.*

Період адаптації молодого спеціаліста після закінчення вищого військового навчального закладу вважається надзвичайно важким, оскільки адаптація відбувається одночасно за різними

напрямами і характеризується швидким зростанням рівня стресу та погіршенням благополуччя. Потрапивши в принципово інші умови, молодший офіцер гостро реагує на фізіологічні та психологічні зміни. У процесі адаптації значною мірою зростає витрата енергетичних сил організму, можливі прояви фізіологічних порушень тощо. В умовах потужного впливу негативних стресорів функціональні системи повертаються до норми повільніше, подолання незначних ускладнень потребує значних витрат фізіологічних ресурсів, що негативно впливає на загальний стан організму, психічне життя, усталені прояви звичайного досвіду тощо [1].

Здатність визнавати потребу в адаптації пов'язана з самосвідомістю та ключовими компетенціями емоційного інтелекту. Варто наголосити на особистій якості – стійкості, здатності швидко відновлюватися після труднощів і тій ключовій ролі, яку вона відіграє у процесі професійної адаптації молодших офіцерів. На думку авторки, між цими показниками існує тісний взаємозв'язок. Саме здатність адаптуватися найбільше впливає на професійний успіх, а стійкість допомагає досягти цього [2].

У процесі професійної адаптації, зокрема, відбуваються зміни поведінки. Професійна підготовка, яка відбувається завдяки зміні мислення чи поведінки, дозволяє військовослужбовцю досягти особистого та професійного успіху. Відповідно, стає легше зосередитися на тому, що найбільше потрібно для особистісного та професійного зростання. Відновлення після подолання труднощів позитивно впливає на розвиток стійкості. У рамках розробки авторських програм професійної адаптації запропоновано формулювання концептуальної основи втручання, що містить два взаємопов'язані компоненти: теорію про ключові компоненти втручання в процес адаптації, які сприятимуть змінам у знаннях і практичних навичках молодших офіцерів, і теорію, що лежить в основі механізмів, які підтримують навчання молодших офіцерів з врахуванням психофізіологічних чинників [5].

Для молодших офіцерів такі програми – це можливість отримати уявлення про власні професійні обов'язки, що може стосуватися питань, які викликають найбільші труднощі, аналізу та оцінки успішності професійної діяльності, способів поведінки, особливих сфер інтересів у діяльності військових структур, знань про окремі елементи організації та правила функціонування, оцінки процесу професійної адаптації військовослужбовця – його сильних і слабких сторін, попередньої оцінки можливостей розвитку, ступеня інтеграції з колективом, структури внутрішніх комунікацій, подальших професійних та освітніх планів.

Внаслідок успішного перебігу процесу професійної адаптації молодші офіцери можуть повністю пристосуватися до нових умов діяльності. Це означає, що вони досягли повної ефективності у виконанні поставлених завдань, які є зрозумілими для них і відповідають їх компетенціям, більшій активності у виконанні покладених на них обов'язків, отримуючи при цьому почуття задоволення і професійної придатності від виконання поставлених завдань [4].

Одним із незмінних показників професійного та особистого успіху є те, наскільки молодші офіцери адаптивні та гнучкі, коли стикаються з новими обставинами: зміни, які вони вносять у свою поведінку, те, як вони розмірковують, з чим стикаються при виконанні професійних обов'язків, і як реагують, коли отримують нові завдання, – усе це відображає здатність до професійної адаптації.

Стійкі військовослужбовці добре співпрацюють з іншими, відповідним чином адаптуються, що сприяє індивідуальному та організаційному розвитку, пристосовуються до мінливих умов військової служби, здобувають і використовують особисті, професійні та соціальні ресурси. При цьому молодшим офіцерам, яким не вистачає підтримки, стійкості тощо, важко виконувати покладені на них обов'язки; є проблеми з вдосконаленням, можуть негативно реагувати на зміни [3].

Якісна професійна адаптація може мати позитивний вплив, якщо всі структурні компоненти підготовки до виконання професійних обов'язків матимуть зворотний зв'язок. Якщо зворотний зв'язок засвідчить, що у молодших офіцерів виникають проблеми на тому ж місці протягом використання певних засобів, методів, заходів, це означатиме необхідність внесення зміни в саму концепцію професійної адаптації.

Ця система потребує постійного удосконалення для ефективного досягнення кінцевої мети: комфортного входження у військово-професійну діяльність з урахуванням психофізіологічних

чинників, скорочення тривалості/мінімізації зазначеного періоду, зниження ризиків виникнення помилок, уміння контролювати себе та ситуацію.

Стійкість молодих офіцерів і супутня підтримуюча поведінка керівництва, безумовно, необхідні в процесі адаптації, але той самий контекст не завжди може заохочувати правильну поведінку. Зокрема, низька управлінська автономія, на думку авторки, обмежує обсяг підтримки, яку можна запропонувати.

Загалом, адаптивність допомагає молодшим офіцерам використовувати власний досвід, пов'язаний із змінами чи проблемами, для того, щоб зростати та розвиватися особисто та професійно. Це також означає, що військовослужбовці можуть успішно адаптуватися до мінливих вимог і стресових факторів, які виникають і розвиваються в умовах сучасності (зокрема, з початком широкомасштабного вторгнення рф до України).

Отже, успішна професійна адаптація молодшого офіцера з врахуванням психофізіологічних чинників вимагає впровадження системних заходів в процесі підготовки до виконання чітко окресленого кола завдань. Рівень розвитку стійкості молодшого офіцера в повній мірі відображає результативність проведеної роботи та формує перспективи для професійного зростання.

Список бібліографічних посилань

1. Кішук Л. Модель професійної адаптації молодших офіцерів збройних сил України до військово-професійної діяльності з урахуванням психофізіологічних чинників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2022. № 17 (62). С. 47–59.

2. Cooper M. Adaptation – A key ingredient to personal and professional success. URL: <https://www.wash-mcg.com/adaptation/> (дата звернення: 12.02.2023).

3. Franken E., Plimmer G., Malinen S. & Bryson J. Growing and Adapting During Continuous Change: Building Employee Resilience in the Public Sector // *Towards Resilient Organizations and Societies. A Cross-Sectoral and Multi-Disciplinary Perspective*, 2022. PP. 143–170.

4. Gajda J. Professional adaptation of new employees to the organization. *CzOTO* 2019, Vol. 1, Issue 1, PP. 929–938.

5. Patfield S., Gore J., & Harris J. Scaling up effective professional development: Toward successful adaptation through attention to underlying mechanisms. *Teaching and Teacher Education*, 2022. Vol. 116. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0742051X22001305> (дата звернення: 12.02.2023).

Одержано 20.02.2023

УДК 159.92

Валерій Євгенович КРІВУЛЯ,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ГРУПОВА ТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПРАВООХОРОНЦЯМ, ЯКІ МАЮТЬ БОЙОВИЙ ДОСВІД

Розглянуто ефективність використання групових методів психотерапії для психологічної допомоги, корекції та реабілітації правоохоронців, які брали участь в бойових діях. Наголошено, що для багатьох випадків роботи з наслідками психологічних травм найбільш успішною є групова робота, наведено конкретні переваги групової терапії.

Ключові слова: групові методи психотерапії, посттравматичний стресовий розлад, правоохоронець.

Необхідність розв'язання питання соціально-психологічної адаптації та реабілітації учасників бойових дій є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення. Особливої уваги зі сторони психологів потребують поліцейські, які брали участь у бойових діях. Повернення з фронту потребує відновлення психологічного балансу людини, порушеного внаслідок отриманих фізичних та психологічних травм. Тому, поліцейські потребують нормалізації і стабілізації психологічного стану, щоб мати сили і можливості повернутися до виконання своїх професійних обов'язків.

Сучасна психологічна наука має достатню кількість ефективних методів психологічної допомоги, корекції та реабілітації осіб, які брали участь в бойових діях. Серед методів психологічної допомоги при ПТСР виокремлюють методи доказової психотерапії – це психотерапевтичні методи й підходи, що ґрунтуються на підтверджених науковими дослідженнями знаннях, а саме:

1) групова психотерапія – цілеспрямоване використання групової динаміки. Психотравма досить часто негативно впливає на здібність людини підтримувати стосунки з іншими. Робота у групі допомагає людям з ПТСР відновити довіру та навчає підтримувати доброзичливі стосунки з іншими;

2) когнітивна психотерапія – заснована на теорії, відповідно до якої поведінка людини визначається її думками про себе і власну роль в суспільстві, спрямована на переосмислення способів реакції на ситуації, що викликають симптоми ПТСР;

3) психотерапія прийняття та зобов'язання (АСТ) – завдяки зануренню в корисну діяльність і прийняття певних зобов'язань, які допомагають розв'язувати проблеми та краще розуміти, що для людини дійсно важливо, розвиває психологічну гнучкість і розширює життєвий досвід;

4) травмофокусована когнітивно-поведінкова терапія – спрямована на переосмислення та зміну негативних особистісних значень надаваних травматичним подіям, послаблення симптомів повторного переживання, усунення дисфункційної поведінки та когнітивних стратегій;

5) десенсибілізація та опрацювання травми рухом очей (EMDR — Eye Movement Desensitization and Reprocessing) – спеціальна травматерапія, що об'єднує декілька терапевтичних підходів та комбінує їх з рухами очей або іншими формами двосторонньої стимуляції мозку;

6) сімейна посттравматична терапія – гармонізація сімейних стосунків, покращення взаєморозуміння між членами родини тощо.

Слід зазначити, що для багатьох випадків роботи з наслідками психологічних травм найбільш успішною є групова робота, оскільки група створює середовище для вираження травматичних переживань, допомагає зменшити відчуження, знижує почуття провини й відчуття власної ізоляції. У групі ті, хто пережили травму діляться стратегіями подолання, допомагаючи один одному переоцінити свій досвід. Так, К. Рудестам вказує на наступні переваги групової роботи [2]:

- група – це суспільство в мініатюрі й тому може бути «полігоном» для розвитку різних соціальних умінь;

- людина може освоювати в групі нові уміння, експериментувати з різними стилями стосунків серед рівних партнерів;

- група дозволяє отримати зворотний зв'язок і підтримку від людей зі схожими проблемами, учасники можуть ідентифікувати себе з іншими;

- група задовольняє потребу в емоційному теплі і контакт з іншими особами, що допомагає встановленню стосунків і розв'язанню міжособистісних проблем;

- група полегшує процеси саморозкриття, самодослідження і самопізнання учасників;

- групова психологічна робота дозволяє запрошувати відразу багато клієнтів і тому доступніша для учасників, ніж індивідуальна

Американська психологиня Ребека Рей опублікувала результати дослідження впливу групової міжособистісної психотерапії, яка була проведена дев'ятьом чоловікам-ветеранам В'єтнаму з посттравматичним стресовим розладом, на зменшення міжособистісних труднощів. Якісні відгуки учасників терапії показали зниження рівня гніву та стресу, а також покращення стосунків. Однак, не всі покращення зберігалися протягом тривалого часу, тому авторка наголошує на необхідності у майбутніх дослідженнях вивчити стратегії запобігання рецидивам [3].

Ще одне вивчення групового методу психотерапії провели американські психологи та психіатри Райт Вільямс, Девід Пі Грем, Кетрін МакКаррі, Ейпріл Сандерс, Джессіка Айземан, Перл Чіу, Брукс Кінг-Касас [4]. Вони дослідили двадцять одного ветерана бойових дій у В'єтнамі з посттравматичним стресовим розладом (6 у групі тривалої групової терапії [LTP], 10 у групі короткострокової групової терапії [CPT] і 5 у групі контролю за звичайною індивідуальною терапією). Ветерани були оцінені до та після групової психотерапії за допомогою контрольного тесту посттравматичних стресових розладів у військовій версії (PCL-M) та вимірювання

міжособистісної довіри «In vivo». За результатами групи короткострокової когнітивної групової терапії СРТ були кращим, ніж терапії тривалого процесу, для покращення симптомів ПТСР. Також треба зазначити, що терапія групи тривалого процесу може бути кращою, ніж терапія короткострокової, для покращення міжособистісної довіри ветеранів [4].

Вітчизняні автори С.М. Хоружий, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська, наголошують саме на використанні групового методу психологічної допомоги у роботі з посттравматичними стресовими розладами у військовослужбовців ЗСУ. Автори представляють технології групової роботи з учасниками і постраждалими внаслідок воєнних дій; вказують на цінність міжособистісної довіри для успішного відновлення при груповій психотерапії [4].

Таким чином, психологічна допомога працівникам поліції після участі у бойових діях вкрай необхідна, а методи групової допомоги є найбільш ефективними, екологічними, доступними і дієвими.

Список бібліографічних посилань

1. Хоружий С.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Психологічна робота з посттравматичними стресовими розладами у військовослужбовців Збройних Сил України. Частина 2: Групові форми психологічної допомоги військовослужбовцям у подоланні наслідків психологічної травматизації. Методичний посібник. К. : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 84 с
2. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 412с.
3. Rebecca D. Group Interpersonal Psychotherapy for Veterans with Posttraumatic Stress Disorder: A Pilot Study // Ray International Journal of Group Psychotherapy Volume 60, Pages 131-140 URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1521/ijgp.2010.60.1.131> (дата звернення 04.02.2023)
4. Williams W, Graham DP, McCurry K, Sanders A, Eiseman J, Chiu PH, King-Casas B. Group psychotherapy's impact on trust in veterans with PTSD: a pilot study. Bull Menninger Clin. 2014 Fall; 78(4):335-48. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25495436/> (дата звернення 04.02.2023)

Одержано 19.02.2023

УДК 159.9:305

Єлизавета Сергіївна ЛЯН,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7273-2040>

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРЯННЯ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Визначено значення емоційного вигорання, зокрема в роботі поліцейських. Розглянуто особливості гендерних проявів емоційного вигорання у поліцейських.

Ключові слова: емоційне вигорання, жінки-поліцейські, гендерний підхід, тривожність.

Стрімкий розвиток та зміна соціально-економічних умов, інновації та ускладнення інформаційних процесів у всьому світі підштовхує нас до вивчення проблеми емоційного вигорання у професіях соціального характеру, зокрема, професій типу «людина-людина». Особливої актуальності набувають гендерні аспекти прояву емоційного вигорання у працівників поліції.

У науковій літературі визначено, що емоційне вигорання – це синдром постійної втоми, емоційного виснаження, який посилюється з часом. Як синдром формується внаслідок достатньо тривалого впливу механізмів психологічного захисту особистості та поступового його закріплення в стандартах реагування на зовнішні стимули, в поведінкових стандартах особи з повного або часткового вилучення емоцій як відповіді на впливи, що мали б включати в нормі емпатію [2].

Виникнення емоційного вигорання пов'язують із особливостями професійної діяльності. До особливостей професійної діяльності працівників поліції відносять: необхідність швидко

приймати рішення, брати відповідальність за їх реалізацію, виконувати завдання в умовах дефіциту часу, що призводить до психоемоційних та фізичних перевантажень. Оперативність і швидкість є основними принципами при розкритті та розслідуванні злочинів працівниками поліції [2, с. 36]. На психоемоційний стан поліцейських також впливає ненормований робочий день, високий рівень ймовірності виникнення конфліктів із суб'єктами професійної діяльності, наявність негативного емоційного забарвлення у процесі виконання професійних обов'язків, вплив різних стресових чинників (неочікуваність, небезпека, загроза життю або здоров'ю та ін.), які можуть виникнути у професійній діяльності [3, с. 13].

Внаслідок вказаної напруженості професійної діяльності у працівників поліції може виникнути професійне вигорання.

Професійне вигорання розглядають як порушення професійного розвитку, що виявляється в негативних емоційних переживаннях, дисфункціональних установках, професійній дезадаптації, втрати інтересу до роботи, почуття внутрішньої спустошеності, порушення міжособистісних взаємодій та інших негативні зміни особистості. Професійне вигорання працівників правоохоронних органів пов'язують з особливими умовами несення служби та специфікою професійної діяльності в цілому [4].

Деякі вчені відзначають гендерні відмінності у виникненні емоційного вигорання аналізованої нами категорії фахівців, проте результатів таких досліджень незначна кількість, що обумовлює необхідність більш глибокого вивчення даного питання. Актуальність таких досліджень підтверджується ще й тим, що врахування гендерних відмінностей необхідне для удосконалення системи профілактики та подолання професійних криз у працівників поліції.

Дослідження, проведені Т. Конець [1] емоційного вигорання у жінок-поліцейських, свідчать, що важливим чинником, який впливає на його виникнення є психологічні стани, які виникають у них під час здійснення професійної діяльності. Наприклад, було встановлено, що при виконанні навчальних вправ під час вивчення дисципліни «Вогнева підготовка» більшість жінок-працівників правоохоронних органів відчувають невпевненість у собі та виявляють її при виконанні навчальних вправ, що проявляється у тремтінні рук, підвищенні тривожності, збільшенні серцебиття та ін. У той час як у чоловіків такі прояви фіксувалися рідко. Також було встановлено, що необхідність обмеження проявів емоцій та експресивності у професійній діяльності, підвищений рівень емоційної напруги підвищує вірогідність виникнення синдрому емоційного вигорання у жінок-поліцейських. Серед чинників, які впливають на емоційне вигорання було визначено: значні витрати часу на службову діяльність, що зменшує можливості позаслужбової альтернативної життєвої активності, переважаання авторитарного стилю управління у поліцейських підрозділах та необхідність суворого дотримання службової субординації у спілкуванні. Вказані чинники у сукупності підвищують рівень психоемоційної напруги, що в результаті підвищує виникнення емоційного вигорання. [4, с. 7].

При збільшенні кількості жінок-поліцейських стає важливим пошук шляхів вирішення вказаних проблем для забезпечення їхньої ефективної службової діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Конець Т. В. Вплив гендерної рівності у системі правоохоронних органів: проблеми та перспективи. *Сучасні підходи боротьби зі злочинністю: погляди молодих вчених*: зб. мат-лів Всеукр. наук. конф. здобувачів вищої освіти (Кривий Ріг, 26 листопада 2021 р.). Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. 305 с.
2. Середа В.В., Кісіль З.Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 847 с.
3. Максименко С.Д., Медведєв В.С. Юридична психологія: особистісно-діяльнісний підхід. Київ : Слово, 2017. 405 с.
4. Александров Д.О. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 9. Психологічна допомога працівникам ОВС, які виконують службові обов'язки в екстремальних умовах діяльності: навч.-метод. посібн. Київ : НАВС, 2019. 120 с.

Одержано 28.02.2023

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Розглянуто ефекти та способи саморегуляції, які можуть застосовувати працівники поліції при зіткнення з психотравмуючими ситуаціями.

Ключові слова: саморегуляція, психічні стани, працівники поліції, екстремальні ситуації.

Діяльність працівників силових структур характеризується високими рівнем нервово-психічного та фізичного навантаження. Це обумовлює наявність підвищених вимог до їх рівня професіоналізму та психологічних якостей, що є основою ефективної саморегуляції при зіткненні з психотравмуючими ситуаціями.

Психологічна саморегуляція в широкому сенсі – один із рівнів регуляції активності живих істот, для яких характерне використання психічних засобів відображення та моделювання реальності. Таке визначення психологічної саморегуляції характеризує будь-які аспекти життєдіяльності, охоплюючи цілеспрямовану діяльність і поведінку людини [3].

Людина відчуває потребу в саморегуляції психічних станів в декількох випадках:

- при частій дратівливості;
- в разі дисбалансу;
- якщо є відчуття емоційного перенапруження, поганий настрій;
- депресія, апатія, відсутність радості і задоволення від життя;
- при зниженні працездатності і витривалості [1].

У процесі свідомої психічної саморегуляції здійснюється формування стійких і різноманітних комбінацій умовно-рефлекторних зв'язків, які забезпечують досягнення мети психічного самопливу. Це стає можливим за рахунок виникнення взаємозв'язків між різними структурами кори головного мозку, які забезпечують формування установок на фоні виключення дестабілізуючих факторів, що супроводжують людину в активному повсякденному житті [2].

В результаті саморегуляції досягається три основних ефекти:

- ефект заспокоєння (усунення емоційної напруженості);
- ефект відновлення (ослаблення проявів втоми);
- ефект активізації (підвищення психофізіологічної реактивності).

Своєчасна саморегуляція запобігає накопиченню залишкових явищ перенапруження, сприяє повноті відновлення сил, нормалізує емоційний фон діяльності і підсилює мобілізацію ресурсів організму.

Одним з методів підвищення ефективності діяльності працівників Національної поліції є – розвиток саморегуляції у екстремальних (стресових) ситуаціях. Здатність до оптимальної організації своєї поведінки не можлива без навичок саморегуляції свого психічного стану. Специфіка поліцейської діяльності визначає підвищені вимоги до здатності поліцейських довільно регулювати свій стан і поведінку. Суттєве значення для дослідження психологічних детермінант поведінки працівників правоохоронних органів і військовослужбовців в екстремальних умовах мали наукові праці Н. Афанасьєвої, Л.Балабанової, С. Бочарової, О. Землянської, В. Лефтерова, С. Лебедєвої, М. Логачова, О. Матеюка, В. Медведєва, Н. Мілорадової, В. Осьодло, Є. Потапчука, О.Тімченко, О. Цільмак та інших.

Науковці описують різні способи саморегуляції, які можуть застосовувати працівники поліції при зіткнення з психотравмуючими ситуаціями. Природні прийоми регуляції організму є одними з найбільш доступних способів саморегуляції. Серед них виокремлюють: тривалий сон, їжа, спілкування з природою і тваринами, масаж, рух, танці, музика та багато іншого. Але подібні засоби не завжди можна використовувати, наприклад, на роботі, безпосередньо в той

момент, коли виникла напружена ситуація або накопичилося стомлення. Зараз широко застосовуються різні методи психічної саморегуляції: релаксаційно-дихальна гімнастика, прогресивна м'язова релаксація, йога, а психофізична гімнастика (наприклад, гімнастика А.Л. Гройсмана) аутогенне тренування, медитація та ін.

Регулярні перевантаження на службі та відповідальність за свої рішення особливо зараз, під час військової агресії, призводить до наявності у працівників високого рівня нервово-психічної напруги. У роботі з профілактики нервово-психічної напруженості головна роль повинна відводитися розвитку і зміцненню життєрадісності, вірі в людей і незмінній впевненості в успіх справи. Тому оволодіння ними ефективними методами саморегуляції психічних станів є необхідною умовою збереження здоров'я та підвищення рівня виконання оперативно-службових завдань.

Список бібліографічних посилань

1. Навіщо потрібна саморегуляція? URL: <https://securitypolice.com.ua/index.php/novyny2/navishcho-potribna-samoregulyatsiya> (дата звернення: 19.02.2023)
2. Прудка Л.М. Емоційно-вольова саморегуляція негативних психічних станів URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lek-2_2017-PPPPNP.pdf (дата звернення: 19.02.2023)
3. Цілінко І. О. Теоретичний аналіз емоційної саморегуляції особистості. URL: ekhsuir.kspu.edu/bitstream/./1/Цілінко_стаття%20емоційна%20саморегуляція.pdf (дата звернення: 19.02.2023)

Одержано 28.02.2023

УДК 159.923-057.36

Олександра Анатоліївна ПОНОМАРЕНКО,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9531-7106>

НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Розглянуті психоемоційні стани, які виникають внаслідок стрес, зокрема, нервово-психічної напруги. Визначено можливості подолання цього стану.

Ключові слова: негативні психоемоційні стани, корекція негативних психоемоційних станів, персонал, правоохоронні органи.

Діяльність поліцейських часто супроводжується високим рівнем психоемоційного навантаження, особливо при безпосередній взаємодії з особами, які підозрюються у вчиненні злочинів, що негативно позначається на морально-психологічному кліматі сім'ї, зокрема, коли людина не має можливості приділити достатню увагу членам родини через ненормований робочий графік. Довге перебування під впливом негативного емоційного фону (тривога, очікування, незадоволеність, жорстокість, агресивність, злість та ін.), невміння самостійно зменшити ступінь переживання несприятливих впливів небезпечно тим, що негативно впливає не тільки на психічне самопочуття, а й на соматичний стан організму в цілому.

До станів, які негативно впливають на життєдіяльність людини, відносять стрес, нервово-психічну напругу, стомлення.

Стрес – це стан, що виникає в результаті невідповідності «внутрішніх» можливостей людини вимогам, які ставлять до неї наявні умови її життєдіяльності, і який може призвести до зниження ефективності діяльності людини та негативних наслідків для її психічного і фізичного здоров'я [1].

Термін «стрес» у наукову термінологію був введений Г. Сельє, який зробив висновок про існування загального адаптаційного синдрому, що забезпечує пристосування організму до умов середовища, які змінюються. При цьому «стрес» розумівся автором як неспецифічна відповідь організму на будь-яку нову вимогу, що до нього ставиться [2].

Загальний адаптаційний синдром характеризується трьома стадіями: на першій стадії (стадія тривоги) відбувається мобілізація захисних реакцій організму; на другій (стадія резистентності) – виникає збільшення стійкості організму до дії стресорів; третя стадія (виснаження) характеризується [виснаженням адаптаційних резервів].

Нервово-психічна напруга розглядається як загальна реакція організму при зміні стереотипу діяльності і найбільш різко виявляється при реальній або уявній загрозі життю або здоров'ю [2].

До основних причин, що зумовлюють розвиток нервово-психічної напруги, відносять: психологічну невідповідність до роботи (відсутність вольової установки, слабку тренуваність, невпевненість у своїх силах); фізичну чи психічну втому різного походження; несприятливі умови життя.

Стан нервово-психічної напруги може виявлятися у двох формах порушень: за типом підвищення збудження або за типом розвитку гальмівних реакцій. небезпека такого стану для особистості й колективу полягає в тому, що він призводить до дезорганізації поведінки, гальмування раніше напрацьованих навичок, негативних реакцій на зовнішні подразнення, труднощів у розподілі уваги, зведення обсягу уваги та пам'яті, імпульсивних дій (що, негативно позначається на виконанні діяльності).

Виникнення нервово-психічної напруги може бути зумовлене такими чинниками: виконанням складних завдань, пов'язаних з високою відповідальністю; дією перешкод; появою сильних раптових подразників на фоні впливу шкідливих факторів життєдіяльності; роботою в умовах дефіциту часу та інформації, необхідних для прийняття рішення та організації дій; оволодіння новими видами діяльності, нестачею або надмірною інформацією [2].

Від стану нервово-психічної напруги слід відрізнити стан психоемоційної напруги, який характеризується адекватним вираженням емоційних реакцій, спрямованих на мобілізацію функцій для успішного виконання професійної діяльності.

Стомлення являє собою тимчасове зниження працездатності під впливом тривалого чи інтенсивного навантаження.

Стомлення за своєю біологічною суттю є нормальним фізіологічним процесом, який супроводжується певними змінами функціонального стану і виконує захисну роль в організмі, оберігаючи його окремі фізіологічні системи й органи від надмірного перенапруження і можливого, у зв'язку з цим, ураження і виснаження.

Стан стомлення може виявлятися через такі зміни: зниження інтенсивності виконуваної роботи при збереженні початкового ступеня напруження фізіологічних функцій; збільшення ступеня напруження фізіологічних функцій при незмінних показниках кількості і якості роботи; деяке зниження кількості і якості роботи з одночасним збільшенням ступеня напруження фізіологічних функцій [2].

Для опанування стресових ситуацій людина протягом свого життя виробляє так звану копінг-поведінку або копінг-стратегію – тобто систему цілеспрямованої поведінки по свідомому оволодінню ситуацією для зменшення шкідливого впливу стресу, тобто психозахисну поведінку. основоположники дослідження даного питання – психологи С. Фолкман і Р. Лазарус – називали копінг-стратегії «стратегіями опанування труднощів і врегулювання взаємовідносин з навколишнім середовищем». Ці автори ввели в словник такі поняття, як «життєстійкість» і «стресостійкість». Також цю проблему розглядали М. Ендлер і Д. Паркер.

Копінг-поведінка – форма поведінки, що відображає готовність індивіда вирішувати життєві проблеми. Ця поведінка, направлена на пристосування до обставин і використання певних засобів для подолання емоційного стресу [3]. Думки, відчуття і дії утворюють копінг-стратегії, які використовуються по-різному в певних обставинах.

Теорія опанування особистістю важких життєвих ситуацій (копінга) виникла в психології в другій половині ХХ ст. Для того, щоб упоратися зі стресовими ситуаціями, людина впродовж свого життя виробляє так звану копінг-поведінку (або копінг-стратегію) – тобто систему цілеспрямованої поведінки по свідомому оволодінню ситуацією для зменшення шкідливості впливу стресу.

Профілактика та корекція негативних психоемоційних станів поліцейських базується на чотирьох принципах валеології. А саме: 1) підвищення стійкості до стресу. Потрібно готувати

людей до різних ситуацій, вчити управляти своїми емоціями; 2) позбавлення від психічної напруги, оптимальна реакція на негативні емоції; 3) психокорекція, при гострих короточасних стресах вона викликає: а) комплекс рухів, особливо ритмічних і досить важких, за яких катехоламіни використовуються, руйнуються; б) релаксація; в) самонавіяння; г) використання зовнішніх розслаблюючих факторів (музика, запахи, природні фактори); 4) фармакологічна корекція, тобто застосування заспокійливих засобів.

При хронічних стресах, що є результатом умов життя, людині потрібно позбавитись стрес-продукуючих моментів і стереотипів, змінити образ життя, поведінку, образ думок і почуттів на більш позитивні.

Список бібліографічних посилань

1. Блажівський М. І. Адаптація молодих офіцерів до професійної діяльності в практичних підрозділах органів внутрішніх справ. Психологія управлінської діяльності. 2014. Вип. 3. С. 102–106.
2. Негативні стани. URL: https://pidru4niki.com/12120124/psihologiya/negativni_stani (дата звертання 21.02.2023).
3. Індикатор копінг-стратегій (Д. Амірхан). URL: <http://psih.pp.ua/> (дата звертання 21.02.2023).
4. Профілактика психічного стресу та його наслідків. URL: https://pidru4niki.com/19570411/meditsina/profilaktika_psihichnogo_stresu_korektsiya_yogo_naslidkiv (дата звертання 21.02.2023).

Одержано 28.02.2023

УДК 159.95

Лілія Леонтіївна ТЮТЮННИК,

ад'юнкт Національного університету оборони
України імені Івана Черняховського (м. Київ);
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8480-0475>

ЗАСОБИ ПСИХІЧНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СЛУЖБОВО-БОЙОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто роль, суть та основні методи довільної психічної саморегуляції особистості у службово-бойовій діяльності. Основну увагу звернено на психічну саморегуляцію завдяки дихальним вправам, ідеомоторному тренуванню, візуалізації та методу психофізіологічної саморегуляції «Ключ».

Ключові слова: психічна саморегуляція; військовослужбовець; психічне здоров'я.

*Могутній дух рятує розслаблене тіло.
Гіппократ*

Перспективним напрямом військових наукових досліджень є активний пошук дієвих засобів самовпливу на свідомість та підсвідомість, превентивна підготовка до функціонування в екстремальних умовах сучасної війни і розроблення ефективних моделей психічної саморегуляції особистості, що відображено в нормативних документах різного рівня: наказах Головнокомандувача Збройних Сил України від 23.10.20. № 173 «Про затвердження Інструкції з організації психологічної підготовки у Збройних Силах України» та від 18.10.21. № 305 «Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних Сил України», Стандарті СТІ 000А.22А. «Психологічна підготовка (система індивідуальної підготовки)» тощо.

Саморегуляція пронизує всі психічні явища властиві людині: від саморегуляції власного стану й окремих психічних процесів (мислення, сприйняття, відчуття та ін.) до саморегуляції поведінково-діяльнсної активності в соціумі [1, с. 7; 2], причому діяльність забезпечується усвідомленою (довільною) регуляцією, оскільки має цілеспрямований характер.

Механізми саморегуляції проявляються вже на клітинному рівні, оскільки в основі цілісності людського організму, як біологічної системи лежить два взаємопов'язаних види саморегуляції:

гуморальна (координація фізіологічних функцій організму людини через рідинні середовища: кров, лімфу, тканинну рідину) та нервова [1, с. 9]. Завдяки їхній взаємодії відбувається саморегуляція фізіологічних функцій за принципом гомеостазу.

Навички психічної саморегуляції можуть розвиватися спонтанно, в процесі набуття життєвого досвіду, а також завдяки застосуванню спеціальних методів, практик та вправ. Оволодіння навичками психічної саморегуляції дає можливість військовослужбовцю в екстремальних (бойових) умовах керувати не лише психічними, а й фізіологічними процесами, тому увагу в практичній роботі ми фокусуємо на дієвому, доступному та простому в опануванні інструментарії.

Ефективним психодіагностичним та психокорекційним засобом, який готовий надати допомогу в будь-який час є дихання. В процесі вдиху повітря мобілізується симпатична нервова система, активізується дихальний центр, через нервову систему передається збудження по всьому тілу, підвищується тонус головного мозку й тканин організму, активізується виділення «гормонів стресу» (адреналін, кортизол, норадреналін тощо), що, зі свого боку, підвищує показники пам'яті, уваги тощо. Під час затримки дихання на вдиху стимулюється засвоєння кисню в легенях й виділення вуглекислого газу, що дає змогу проявляти максимальне фізичне зусилля та допомагає приборкувати нав'язливі думки [3].

Коли людина видихає повітря, в роботу включається парасимпатична нервова система, тонус головного мозку і тканин дещо спадає, зменшується рівень гормонів стресу, передається сигнал про розслаблення і стан нормалізується. Під час затримки дихання на видиху зменшується частота серцевих скорочень, підвищується концентрація вуглекислого газу в крові і змінюється її циркуляція, підвищується температура тіла, обмін речовин та потовиділення, покращуються розумова діяльність, інтуїтивне мислення, робота нервової системи, функція залоз внутрішньої секреції і травлення. Тобто, завдяки диханню військовослужбовець здатен свідомо активізувати або заспокоювати функціонування організму та досягати необхідного стану свідомості [3].

Добре зарекомендував себе в практичному застосуванні ідеорефлекторний метод психофізіологічної саморегуляції Хасая Алієва «Ключ». Вправи методу дають змогу швидко та ефективно знімати психо-емоційне напруження, розсіювати стресові блоки й затиски у тілі, позбавляють від хаотичних та настирливих думок й метушливості, дають можливість думати про проблему на рівні «спокійного розуміння» й конструктивно мислити та ефективно діяти в складній ситуації, підвищують психічну стійкість. Метод довів свою дієвість навіть при ідеомоторному виконанні.

Основу ідеомоторного тренування складає мисленнєве відтворення рухів, що вчить використовувати силу думки для покращення фізичних спроможностей та удосконалення професійних навичок, розвиває здатність викликати й аналізувати м'язові відчуття рухів і керувати цими відчуттями, формує навички відчуття власного тіла та розвиває усвідомлений зв'язок між тілом і свідомістю. Візуалізація, на якій базується ідеомоторний метод, тренує уміння чітко уявляти необхідні образи й керувати ними, що в подальшому зумовлює спроможність військовослужбовця силою думки керувати фізіологічними процесами та станами організму.

Для балансування психо-емоційного стану та оптимізації внутрішніх резервів організму в роботі з військовослужбовцями ми застосовуємо різні методи, серед яких варто виділити ауто-тренінг, психофізичні вправи на супротив, самомасаж, ароматерапію тощо.

Аутогенне тренування дає можливість набути навичок м'язової релаксації та самонавіювання, розвиває концентрацію уваги та уяви й уміння контролювати довільну розумову активність задля отримання необхідного стану [1, с. 58]. Ефективність цього методу обумовлюється як впливом релаксації (відчуття тепла, холоду, важкості, легкості та ін., що свідчить про керування вегетативними функціями), так і цілеспрямованим самонавіюванням, ефективність якого посилюється завдяки входженню у легкий трансовий стан.

В екстремальних (бойових) умовах, коли потрібно підтримувати організм в тонусі та ресурсі, доцільно застосовувати психофізичні вправи на супротив, які дозволяють не тільки почувати себе здоровим, а й розвивають фізичні та психофізичні властивості, активізують роботу всіх внутрішніх органів та систем, стимулюють роботу енергетичних меридіанів [4]. Терапевтичний і балансуєчий ефект цих вправ значно посилює самомасаж біологічно активних точок, які є проекціями відповідних органів та систем.

В практичній роботі ми застосовуємо різні аромати, оскільки вони чинять суттєвий вплив на людину. Нюховий аналізатор, який міститься у головному мозку людини, безпосередньо пов'язаний зі структурами лімбічної системи. Лімбічна система, зі свого боку, бере участь: у регуляції вегетативних функцій організму (від яких залежить обмін речовин, дихання, кровообіг, травлення, виділення та ін.); в організації психічної активності (емоційний та мотиваційний компоненти); в забезпеченні процесів саморегуляції поведінки (в тому числі інстинктивної); у процесах збереження пам'яті; в регуляції станів сну та бадьорості; у регуляції рівня стресу. Застосовуючи певні аромати, військовослужбовець може впливати на всі процеси та фізіологічні реакції, що контролюються лімбічною системою.

Отже, володіння засобами психічної саморегуляції дає змогу військовослужбовцю обрати для себе найбільш дієві методи, які дозволять йому ефективно регулювати власну психічну і поведінково-діяльну активність, контролювати і коректувати її результати шляхом впливу на вегетативні функції та системи організму, розкрити свій внутрішній потенціал, ставити цілі й досягати їх, керувати психічними процесами і станами, що, зі свого боку, забезпечить збереження психічного здоров'я та позитивно вплине на успішність виконання службово-бойових завдань. Внутрішні ресурси військовослужбовця та його вміння керувати собою в складних, мінливих і непередбачуваних ситуаціях є вирішальним чинником оптимізації психічного стану тому, навички психічної саморегуляції необхідно цілеспрямовано формувати й регулярно застосовувати у військово-професійній діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Прохоров А. О. Технологии психической саморегуляции. Харків : изд-во «Гуманитарный центр», 2021. 360 с.
2. Осьодло В. І. Особливості саморегуляції поведінки суб'єкта у військово-професійній діяльності. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2010. № 3. С. 84 – 90.
3. Тютюнник Л.Л. Дихальні практики у підвищенні стресостійкості особистості. «Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я»: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (18 лист. 2021 р.). Київ : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 131 – 133.
4. Притула О.Л. Спортзал в кишені. Система психофізичних вправ на самосупротив «Характер» : посібник. Запоріжжя, 2020. 100 с.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.944.4

Василь Мирославович УКРАЇНЕЦЬ,

ад'юнкт Національного університету оборони

України імені Івана Черняховського (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7324-5717>

СУТНІСТЬ БОЙОВОГО СТРЕСУ У ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ

Проведено аналіз ключових підходів до розуміння феномену бойового стресу, причини і механізми виникнення стресу. Проаналізовано наукові джерела сучасних українських авторів, окреслено об'єктивні і суб'єктивні причини виникнення стресу в бойових умовах.

Ключові слова: бойовий стрес; бойова психічна травма; травматичний невроз; неврастеничний психоз; воєнний невроз; істерія; емоційний невроз.

З початком XXI століття підвищення чисельності війн та локальних військових конфліктів у світі знов привертає увагу дослідників до проблеми бойового стресу у військовослужбовців. Однак, російсько-українська війна, яка триває уже 9 років є наймасштабнішою з часів Другої світової війни, де застосовується весь спектр озброєння. Як показує практика, за таких обставин психіка військовослужбовців постійно зазнає негативного впливу стрес-чинників, що може

привести до емоційних ускладнень, які загрожують життю і здоров'ю військовослужбовців. Тому проблема бойового стресу не втратила своєї актуальності, а сьогодні привернула неабияку увагу багатьох сучасних українських науковців.

Формування та розвиток поняття бойового стресу у психологічній науці є циклічним, адже як показує історія, в період війн та локальних військових конфліктів вивчались окремі психічні стани військовослужбовців такі як: травматичний невроз, неврастенічний психоз, нервово-психічна нестійкість до явищ війн, воєнний невроз, істерія, емоційний невроз тощо. Проте, релігійно-міфологічний та натуралістичний типи світогляду стародавнього сходу не надавали інтелектуальних засобів для розпізнавання психічної травми, пояснюючи їх магічними або ж виключно фізичними (фізіологічними) причинами. І лише перетворення психології на самостійну експериментальну наукову дисципліну стали умовами концептуалізації бойової психічної травми у новітні часи [2].

З досвіду проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, а також у дослідженнях К. Кравченко, О. Тімченка та Ю. Широкобокова бойовий стрес трактується як «переживання», які виникають у військовослужбовця під час опосередкованого чи безпосереднього впливу на нього стрес-чинників бойової діяльності та проявляються у вигляді емоційних, інтелектуальних, фізичних і поведінкових реакцій [1].

У свою чергу, І. Приходько та Л. Тютюнник під поняттям «бойовий стрес» розуміють процес впливу факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовця, що супроводжується зниженням рівня психологічної безпеки особистості та появою неспецифічних доклінічних психологічних проявів, які у сукупності уявляються поняттям «бойова психологічна травма особистості» або сягають специфічних нозологічних ознак психічних розладів об'єднаних у категорію «бойова психічна травма» [4, 5].

На думку О. Охременко, С. Мамченка, В. Стасюка, О. Хміляра стрес у бойових умовах є вимушеною реакцією пристосування до певних ситуацій, умов існування, яка допомагає впоратися з ними. При цьому якісні параметри стрес-чинників, які спровокували цей розвиток, не мають значення, важлива лише інтенсивність потреби в адаптації, усвідомлювана людиною як інтенсивність переживання [5].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує, що стрес у бойових умовах нормальною реакцією організму, який змушує нас реагувати на загрози. Бойовий стрес розглядається у межах трьох основних напрямків: (1) процес впливу факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовця; (2) як «переживання», які виникають у військовослужбовця під час опосередкованого чи безпосереднього впливу на нього стрес-чинників бойової діяльності; (3) вимушеною реакцією пристосування до ситуацій в бойових умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Кравченко К. О., Тімченко О. В. & Широкобоков Ю. М. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 256 с.
2. Осьодло В. І. & Будагьянц Л. М. Розпізнати бойову психічну травму: вступ до філософії військової психології. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 4 (68). С. 113–122.
3. Охременко, О., Мамченко, С., Стасюк, В., Хміляр, О. Психологія суб'єкта бойових зіткнень: монографія. Київ : Хімджест, 2018. 222 с.
4. Приходько І. І. Система профілактики та контролю бойового стресу. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2018. № 1.
5. Тютюнник Л. Л. Бойовий стрес та шляхи подолання його психотравмуючих факторів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 2 (55). С. 106–115.

Одержано 28.02.2023

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

УДК 159.9

Вадим Іванович БАРКО,

*головний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>;*

Вадим Вадимович БАРКО,

*старший науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат педагогічних наук;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3836-2627>*

ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглядаються характерологічні особливості працівників Національної поліції України як компоненту психологічної придатності особистості до діяльності. Обстеження репрезентативної вибірки поліцейських з використанням низки суб'єктивних опитувальників, дозволило встановити структуру особистісних характеристик поліцейських різних підрозділів. Більшість поліцейських за результатами тестування продемонстрували низку спільних ознак, обумовлених специфікою правоохоронної діяльності, так і деякою їх варіативністю залежно від конкретного виду службової діяльності. Отримані результати допоможуть психологам підрозділів НПУ уточнити показники професійної придатності при призначенні осіб на посади і тим самим підвищити ефективність прогнозу успішності професійної діяльності.

Ключові слова: Національна поліція, характерологічні особливості, психологічна придатність, критерії придатності.

Національна поліція України (НПУ) перебуває в стані подальшого реформування діяльності і в складних умовах воєнного стану потребує суттєвого покращання роботи в напрямі оптимізації системи психологічного вивчення працівників. На кожному етапі становлення професіонала професія пред'являє певні вимоги до психічних функцій особистості. Психологічна придатність особи відображує саме відповідність індивідуально-особистісних особливостей людини вимогам службової діяльності (об'єктивний компонент придатності), а також узгодженість змісту діяльності з інтересами, потребами і схильностями особи (суб'єктивний компонент придатності) [1].

В якості критеріїв психологічної придатності поліцейських до діяльності в особливих умовах нами виокремлено три головних: *особистісних характеристик* (особливості темпераменту, характеру, міжособистісної взаємодії); *спрямованості* (мотиви професійного вибору, рівень самоактуалізації); *загальних здібностей* (конкретизується в показниках тестометричного й емоційного інтелекту, креативності) [2-5]. Зупинимось на розгляді першого з них.

Професіографічне дослідження проводилось упродовж 2019-2022 років з охопленням більше тисячі поліцейських за основними видами діяльності (патрульної, кримінальної поліції, дільничних офіцерів поліції (ДОП), поліції охорони тощо), віком від 22 до 46 років із 15 областей України; 78% респондентів становили чоловіки. Спеціальні звання працівників поліції становили від капрала до полковника поліції. За результатами експертного оцінювання 80% обстежених охарактеризовані як успішні працівники. Враховуючи обсяг обстежених поліцейських і

генеральної сукупності кількісний показник вибірки є репрезентативним (при довірчому рівні ймовірності 0,99 із теоретичною статистичною похибкою 0,01).

Психодіагностичне вивчення працівників здійснювалось з використанням адаптованих українською мовою опитувальників: Великої П'ятірки (ОВП, Джон, Науман, Сото, характерологічні особливості); індивідуально-типологічний (ІТО, Собчик, провідні тенденції); акцентуацій характеру й темпераменту (опитувальник Леонгарда-Шмішека); опитувальник діагностики міжособистісних відносин (ДМВ, Лірі).

Дослідження особистісних характеристик із використанням Опитувальника Великої П'ятірки дозволило висновувати про те, що поліцейським властиві такі риси, як сумлінність (середнє значення - 35,6 балів); відкритість новому досвіду (32,9 балів); помірна поступливість (31,3 бали) та екстравертованість (30,0 балів), низький рівень нейротизму (14, 5 балів).

Показники тестування поліцейських різних підрозділів є близькими між собою, відмінності статистично незначущі ($p=0,001$). Це означає, що поліцейським за усіма видами діяльності властиві контрольованість поведінки і діяльності, самовладання, наполегливість, старанність, точність у роботі, ретельність, відповідальність, організованість, дисциплінованість і відсутність тривожності. Вони також характеризуються неупередженістю, зацікавленістю, сприйнятливостю нової інформації та знань, наявністю широких інтересів, розвиненої фантазії, гнучкого розуму, незалежності та нестандартності мислення, орієнтованістю на пошук нових підходів, шляхів вирішення проблем, схильністю до самоаналізу і рефлексії, оригінальністю сприйняття. Поліцейським властива спрямованість на зовнішній світ, товариськість, комунікабельність, прагнення лідерства, енергійність, активність, імпульсивність, оптимістичність. Помірна *поступливість* свідчить про сензитивність, доброзичливість, довірливість, конформність, схильність підпорядковувати особисті інтереси потребам групи, орієнтованість на співробітництво. Простежуються також тенденції до раціоналізму, стресостійкості, витриманості, спокійного реагування і ставлення до подій і оточення.

Аналіз усереднених профілів особистості поліцейських, отриманих на основі використання Індивідуально-типологічного опитувальника (ІТО) дозволяє охарактеризувати їх як лінійний, розташований у діапазоні 3–7 балів, що свідчить про гармонійність особистості поліцейських, врівноваженість особистісних якостей. Варіабельність профілів незначна (0,10–0,26), що свідчить про збалансованість різноспрямованих тенденцій. Усереднений профіль містить чотири підйоми за шкалами: 1 (екстраверсія), 8 (лабільність, емотивність), 2 (спонтанність), 4 (ригідність). Найнижчі індекси зафіксовано за шкалами 5 (інтровертованість) і 7 (тривожність). Як і у випадку результатів, отриманих на основі ОВП, показники тестування дуже подібні, відмінності між даними статистично незначущі ($p=0,001$). Поліцейські є екстравертами з помірними показниками спонтанності, агресивності і ригідності. Сензитивність і емотивність представлені індексами в межах норми. Інтровертованість і тривожність є мало вираженими.

Найвищі показники стеничних шкал – спонтанності й агресивності властиві оперуповноваженим карного розшуку (5,84 і 4,91 відповідно), що є свідченням сильного «Я», наступальних тенденцій, напористості, пошукової активності, здатності протистояти середовищним впливам тощо. Доволі високі показники цих шкал, а також ригідності (5,78) відмічені також у працівників органів досудового слідства, що свідчить про такі риси, як наполегливість, певну педантичність і схильність ретельно перевіряти отриману інформацію. Найвищі індекси шкали гіпостеничного типу 6 (сензитивність) виявлено у працівників патрульної поліції (4,35), що є свідченням певної емоційної теплоти поліцейських, чутливості, емпатії і тенденції до компромісів у міжособистісних стосунках.

Отже, усіх поліцейських можна характеризувати як людей зі стеничним типом реагування, високою активністю і високим рівнем домагань, високою лабільністю (емотивністю), проте контрольованістю емоційних реакцій. Їм притаманні лідируючий стиль поведінки, здатність до швидкого формування нових навичок, стійкість до стресу, тенденція до самореалізації, самостійності та протидії впливу середовища. Особистості поліцейського поліції властиві стійкі характерологічні особливості, як екстраверсія, спонтанність, емотивність, оптимізм, практичність. У міжособистісних стосунках фахівці прагнуть лідерської позиції, є активними і переконливими.

Результати, отримані за допомогою опитувальника Леонгарда-Шмішека, свідчать про відсутність акцентуацій характеру і темпераменту у поліцейських. В усередненому профілі поліцейських зафіксовані деякі підвищення за шкалами 5 (гіпертимність); 1 (демонстративність); 3 (педантичність). Показники тривожності, збудливості, дистимічності є незначними (у межах 4,80 – 9,0 балів). Найвищі показники гіпертимності (5 шкала) властиві оперуповноваженим і слідчим (15,69 і 15,28), найнижчі – дільничним і поліцейським поліції охорони (14,76 і 14,66); найвищі індекси демонстративності (1 шкала) – дільничним офіцерам і слідчим (14,58 і 14,29), найнижчі – працівникам поліції охорони (12,73). Це означає, що усім поліцейським властиві такі індивідуальні риси, як: енергійність, активність, емоційна стійкість, урівноваженість і самовладання в конфліктних та стресових ситуаціях, рішучість, здатність брати на себе відповідальність, адекватно оцінювати свої сили і можливості, наполегливість, а також емоційність, вміння розпоряджатись, певний артистизм. Високі показники за шкалою 2 (застрагання) демонструють слідчі і оперуповноважені (12,61 і 12,46), найнижчі – працівники патрульної поліції (9,60). Отже, поліцейським (особливо слідчим і оперуповноваженим) притаманні такі риси, як принциповість, твердість переконань, стриманість, почуття обов'язку, обов'язковість. За шкалою 3 (педантичність) найвищі показники зафіксовано у поліцейських патрульної поліції (12,36), а також поліції охорони (10,73), у поліцейських інших підрозділів індекси в межах коридору норми. Це свідчить про те, що працівники поліції (особливо патрульні) характеризуються пунктуальністю, надійністю, стабільністю настрою і відносин, акуратністю і сумлінністю. У поліцейських помірно виражені шкали емотивного (9) і циклотимного (10) типу (найбільше – у патрульних (10,87 і 11,43 відповідно) і слідчих (10,78 і 9,68)). Отже, поліцейським, особливо патрульним і слідчим, властиві риси змішаного типу реагування - доброзичливості, емоційності, виконавчої дисципліни і відповідальності, а також індивідуалістичності, серйозності.

Аналіз психологічних профілів, отриманих за методом ДМВ дозволяє висновувати про те, що більшість поліцейських є особами, у яких склалися гармонійні відносини з оточенням (більшість шкал не перевищують 8 балів). Октанти стеничного типу реагування (1-3), які відображують такі риси міжособистісної взаємодії, як лідерство, упевненість (1), незалежність, суперництво (2), прямолінійність, імпульсивність (3) найбільш виражені у поліцейських патрульної поліції (8,33-6,09), слідчих (7,93-5,41) і поліцейських охорони (7,90- 5,50); в меншій мірі – у оперуповноважених карного розшуку (6,50-4,69). Октанти гіпостеничного типу (5 і 6), які свідчать про тенденції до поступливості, скромності, уникнення конфронтації, залежності від інших, нерішучості в міжособистісних стосунках в цілому мало виражені і найбільше виявляються у патрульних (4,18 і 5,60), а також поліцейських поліції охорони (4,15 і 5,40); найменше вони виражені у оперуповноважених (2,59 і 3,83 відповідно).

Висновки. Поліцейська діяльність має низку спільних (інваріантних) ознак, які обумовлені специфікою цієї правоохоронної діяльності, так і значною їх варіативністю залежно від конкретного виду службової діяльності (поліцейської спеціальності). Дослідження показало, щопевні відмінності зафіксовано за критерієм особистісних характеристик. Встановлено, що найвищі показники стеничних шкал – спонтанності й агресивності властиві оперуповноваженим карного розшуку, що є свідченням сильного «Я», наступальних тенденцій, напористості, пошукової активності, здатності протистояти впливам тощо. Найвищі індекси шкали гіпостеничного типу 6 (сензитивність) виявлено у працівників патрульної поліції (4,35). Найвищі показники гіпертимності (5 шкала) властиві оперуповноваженим і слідчим, найнижчі – дільничним і поліцейським поліції охорони; найвищі індекси демонстративності (1 шкала) – дільничним офіцерам і слідчим, найнижчі – працівникам поліції охорони. Високі показники за шкалою 2 (застрагання) демонструють слідчі і оперуповноважені, найнижчі – працівники патрульної поліції. За шкалою 3 (педантичність) найвищі показники зафіксовано у поліцейських патрульної поліції, а також поліції охорони. Найвищі показники за шкалами ергічності і темпу виявили працівники карного розшуку і слідчі, далі йдуть ДОП і працівники патрульної поліції. Найстійкішими емоційно є оперуповноважені карного розшуку і працівники поліції охорони. Октанти стеничного типу реагування (1-3) (за опитувальником ДМВ), які відображують такі риси міжособистісної взаємодії, як лідерство, упевненість, незалежність, суперництво, прямолінійність, імпульсивність найбільш

виражені у поліцейських патрульної поліції, слідчих і поліцейських охорони; в меншій мірі – у оперуповноважених карного розшуку. Октанти гіпостенічного типу (5 і 6), які свідчать про тенденції до поступливості, скромності, уникнення конфронтації мало виражені і найбільше виявляються у патрульних, а також поліцейських поліції охорони; найменше вони виражені у оперуповноважених. Отримані результати допоможуть психологам НПУ уточнити показники професійної придатності при призначенні осіб на посади підрозділів НПУ і тим самим підвищити ефективність прогнозу успішності професійної діяльності поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). СТ.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звертання 21.01.2019).
2. Барко В.І., Криволапчук В.О., Остапович В.П. Психолого-правові засади вдосконалення професійного відбору персоналу Національної поліції України. *Психологічний часопис. Наук журнал*. №1. Вип.21. 2019. С.22-40.
3. Методики психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей працівників Національної поліції України: методичні рекомендації / Криволапчук В.О, Сизоненко А.С., Остапович В.П., Барко В.І.; Київ : ДНДІ МВС України, 2020. с.
4. Професійно-психологічна готовність поліцейського до службової діяльності : науково-практичний посібник / В.П. Остапович, В.І. Барко, В.Г. Бабенко, Л.А. Кирієнко, І.І. Пампура, Н.Ю. Ярема ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.О. Криволапчука. – Київ : ДНДІ МВС України, 2017. – 180 с.
5. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ.посіб. / В.П. Остапович, І.О. Дубова, В.І. Барко та інші; за заг. ред. проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.
6. Bouchard C. Physical activity and health / C. Bouchard, S. N. Blair, W. L. Haskell. – Champaign : Human Kinetics, 2007. 410 p
7. Cochaine R. E., Tett R., L. Vandecreek. Psychological Testing and the Selection of Police OfficersA National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5):511-537 · October 2003. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (дата звертання 21.01.2019).

Одержано 20.02.2023

УДК 159.9:351.74(477)

Сергій Миколайович ГУСАРОВ,

професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
академік Інженерної академії України, заслужений юрист України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8136-0694>

РОЛЬ КУРАТОРА НАВЧАЛЬНОЇ ГРУПИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуто основні напрями виховної діяльності куратора та проаналізовано її особливості на етапі фахової підготовки. Наголошено на значенні національно-патріотичного виховання.

Ключові слова: куратор, виховання, особистість поліцейського, напрями виховної діяльності куратора, національно-патріотичне виховання, фахова підготовка.

Виклики сьогодення потребують збільшення уваги до якості та змісту підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Майбутнє українського цивілізованого суспільства, особливості розбудови та відновлення нашої держави після війни значною мірою залежать від соціальної активності молоді, її освіти та вихованості. Активна патріотична позиція молодих фахівців є однією

зі складових, що сприяє розвитку України на шляху її європейського становлення як суверенної, соціальної та правової держави.

Одну з провідних ролей у формуванні молоді в закладах вищої освіти відіграють куратори навчальних груп, особливо у виховній роботі у ЗВО зі специфічними умовами навчання. Саме від особистісних якостей і організаторських умінь куратора залежить вектор професійного та особистісного становлення майбутніх фахівців, успіх у формуванні особистості майбутнього професіонала, громадянина, патріота, небайдужого до долі української держави, економіки, освіти, культури тощо.

Як зазначають фахівці [1–6], виховна робота у ЗВО МВС України є невід’ємною частиною навчально-виховного процесу і включає в себе систему організаційних, соціально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких та соціальних заходів, спрямованих на формування і розвиток у курсантів (слухачів) професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу готовність випускників ЗВО до практичної правоохоронної діяльності [2, с. 61].

Термін «куратор» походить від латинського «*curator*» – наставник, піклувальник. Згідно з визначенням А. Ільченко, куратор – це викладач, до обов’язків якого входить академічне керівництво студентською групою і позанавчальним життям студентів, забезпечення дотримання студентською групою внутрішньовузівської дисципліни [3]. Інститут кураторства з’явився за часів виникнення навчальних закладів і фактично існує весь час у системі вищої освіти, але зміст його діяльності та характер взаємовідносин зі студентами зараз набувають нових рис.

Підґрунтям для визначення ролі куратора академічної групи є напрацювання багатьох науковців у межах таких напрямів: загальні питання теорії і практики виховної роботи (А. Алексюк, І. Бех, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.), виховання духовної культури студентів (С. Вітвицька, С. Карпенчук, М. Роганова та ін.), аналіз виховної діяльності педагога (В. Безпалько, О. Дубасенюк, Г. Троцько та ін.), методологічні основи виховання (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало та ін.), питання технології роботи куратора академічної групи (І. Авдєєва, Н. Гарань, С. Гура, В. Базилевич, Н. Косарева, І. Мельникова, В. Рябченко, В. Сергєєва, О. Сипченко та ін.), педагогічні умови організації позааудиторної виховної роботи у закладах вищої освіти (О. Винославська, Т. Куриленко, І. Смирнов, Т. Степура та ін.).

Зміст діяльності куратора регламентується такими документами: Конституцією України, указами Президента України, законами України «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про Національну поліцію», нормативно-правовими актами МВС України та МОН України, які регулюють освітню, виховну та службову діяльність, статутом закладу вищої освіти, наказами та дорученнями керівника ЗВО, положеннями та рекомендаціями, розробленими на рівні закладу освіти.

У більшості праць, присвячених вивченню особливостей діяльності кураторів у ЗВО, визначено такі їх функції: діагностичну, прогностичну, посередницьку, превентивну, евристичну, організаторську, аналітичну, комунікативну, контролю та корекції. Це окреслює зміст основних напрямів виховної діяльності куратора:

1) допомога курсантам: у процесі їх адаптації до нових умов освітньо-професійного середовища; у формуванні навичок самостійної роботи; у формуванні позитивного морально-психологічного клімату в навчальній групі; під час вирішення проблем на індивідуальному та колективному рівнях;

2) контроль за систематичною навчальною діяльністю та успішністю, дотриманням відповідної дисципліни, статутних вимог та правил внутрішнього розпорядку у ЗВО;

3) організація дозвілля та роботи з виховання культурних навичок, засвоєння загальнолюдських, національних, громадянських, родинних, особистісних цінностей; залучення курсантів до участі в наукових, культурних, спортивних та громадських заходах ЗВО;

4) профілактика негативних соціальних явищ та порушень правил внутрішнього розпорядку у ЗВО та чинного законодавства України і пропагування здорового способу життя та мовленнєвої культури;

5) відвідування курсантів за місцем мешкання та у гуртожитках з метою вивчення умов їх проживання і побуту тощо.

Аналізуючи діяльність куратора в межах ЗВО зі специфічними умовами навчання, необхідно звернути увагу на її особливості та зміщення акцентів залежно від курсу навчання поліцейських.

Так, робота куратора з курсантами першого курсу спрямована на прискорення їх адаптації до умов нового освітньо-професійного середовища, формування позитивних звичок та необхідних настанов, створення оптимальних умов для зниження адаптаційного навантаження.

Робота куратора з курсантами другого та третього курсів базується на отриманні майбутніми поліцейськими певних знань із багатьох навчальних дисциплін, закінченні адаптаційного періоду та наявності певного досвіду навчання та несення служби. Діяльність спрямована на створення оптимальних умов для ефективного засвоєння та накопичення професійних знань й формування відповідних навичок, попередження можливості виникнення криз професійного розвитку та зниження особистісних професіогенетичних показників; зміцнення моральних поглядів та розширення їх світогляду, підтримка позитивних тенденцій з формування необхідних службово-професійних якостей та міцного, продуктивного колективу.

Випускні курси потребують зміщення акцентів діяльності на зміцнення професійних та особистісних цінностей, допомозі в освоєнні нової соціальної та професійної ролі поліцейського та конкретизації кар'єрних цілей. Засвоєння великого обсягу знань з різних профільних та спеціальних предметів, отримання практичного досвіду несення служби під час проходження практик та стажування на посаді потребують з боку кураторів та курсової ланки допомоги у підтримці самостійності та готовності здійснити крок у відповідальне професійне життя.

Ознакою діяльності куратора у сучасних умовах війни є підвищення рівня національно-патріотичного виховання, спрямованого на формування у майбутніх поліцейських усвідомленого почуття любові до Батьківщини, відданості їй, загальнонаціональної гордості за належність до громадянства України, готовності стати на її захист.

Таким чином, інститут кураторства відіграє важливу роль в системі позааудиторної виховної роботи в ЗВО зі специфічними умовами навчання. Результатом діяльності куратора є набуття соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і розвиток індивідуальних якостей особистості поліцейського.

Список бібліографічних посилань

1. Бобро Н. Роль куратора в організації виховної роботи в закладі вищої освіти // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 берез. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 63–66.
2. Вайда Т. С., Черкашин А. І., Доценко В. В. Основи виховання працівників ОВС : практ. посіб. Харків : ХНУВС, 2014. 318 с.
3. Ільченко А. А. Діяльність куратора на етапі адаптації студентів у вищому навчальному закладі. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 75 (2). С. 39–43.
4. Макарова О. П., Мілорадова Н. Е. Роль інституту кураторів в процесі розвитку професійної ідентичності на етапі фахової підготовки працівників поліції // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 берез. 2017 р.). Одеса : ОДУВС, 2017. С. 82–83.
5. Швець Д. В. Формування особистості поліцейського в умовах вищої професійної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 49, т. 2. С. 90–93.
6. Яворська Г. Х. Підготовка курсових офіцерів до виховної роботи в курсантському середовищі. *Наука і освіта*. 2013. № 1–2. С. 236–238.

Одержано 20.02.2023

Олексій Володимирович ШЕВЯКОВ,

професор кафедри психології та педагогіки

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8348-1935>;

Ігор Сергійович ОСТАПЕНКО,

начальник кафедри військової підготовки спеціалістів Держспецтрансслужби

Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро),

кандидат технічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2232-7138>;

Олександр Ананійович ГЕРАСИМЧУК,

заступник начальника кафедри військової

підготовки спеціалістів Держспецтрансслужби

Українського державного університету науки і технологій (м. Дніпро);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1412-5288>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розкрито проблеми безпеки особистості, що стосуються здобувачів вищої освіти в умовах війни і ставлять низку актуальних філософських, правових, політологічних, соціологічних, психологічних та інших спеціальних питань.

Ключові слова: *формування особистості, безпека, війна, здобувачі, вища освіта.*

Аналіз сучасної літератури з різних аспектів вивчення проблем безпеки особистості дозволяє стверджувати, що це складна, міждисциплінарна область знань, і роль практичної психології полягає не лише в формуванні визначення, а й у виробленні уявлень і системи знань про цей феномен на філософському та теоретико-методологічному рівнях. Необхідність аналізу соціокультурних основ психологічної безпеки зумовлена тим, що його проведення дозволяє сформулювати не лише загальні наукові положення про таке складне соціальне явище, яким є безпека, та, зокрема, психологічна безпека особистості здобувача, але й розкрити її загальні властивості, закономірності становлення, розвитку та функціонування.

Поняття «безпека» довгий час застосовували переважно в рамках політичної філософії, причому пріоритет, як правило, віддавався державній безпеці, а не особистій чи громадській. Сьогодні ж ця проблематика актуальна і для інших розділів філософського знання, а також й інших галузей наукового осмислення. Важливим є з'ясування того, чи існує принципова відмінність між індивідуальною безпекою кожної окремої людини та безпекою колективною (безпекою всього суспільства, громади, держави тощо).

Більшість робіт присвячено визначенню найбільш ефективних методів та засобів вирішення практичних завдань, тобто фахівці, розмірковуючи про безпеку, говорять про конкретні прикладні розуміння цього терміну: національна [1, с.182-183], організаційна та інші види безпеки. Зокрема, доведено, що психологічно безпечне організаційне середовище здобувача у вищій школі детермінує задоволеність змістом навчання та майбутньою кар'єрою, переживання почуття успіху. Показано, що ресурси соціальної підтримки людини від організації та спільноти, які визначаються потребою особистості у приналежності, опосередковані психологічною безпекою цього середовища [2, с.74-75].

У науковій літературі поняття безпеки, як правило, тлумачиться по-різному:

1) безпека як відсутність небезпеки (на основі принципу дихотомії). Поняття «безпека» і «небезпека» є діалектично взаємопов'язаними характеристиками умов об'єктивної реальності, що відображають її суперечливі сторони, і можуть розглядатися як соціально-філософські категорії. Але при такому підході не враховуються протиріччя об'єктно-суб'єктної сфери людської

діяльності, які є джерелом будь-якого розвитку та змінювання. Тому, мабуть, постулат, що відсутність небезпеки це і є безпека, не є бездоганим і потребує певного уточнення. Такого стану, при якому державі, суспільству або особистості не загрожує небезпека, просто не існує;

2) безпека як певна діяльність із забезпечення або попередження загроз, небезпек (діяльнісний підхід, що пов'язаний з рівнем суспільного виробництва, завдяки якому і створюються захисні дії). Ця філософія орієнтована на ціннісні переваги соціальної практики (дійсності) та передбачає не тільки певний рівень усвідомлення сутнісних протиріч буття, але й конкретне розуміння онтологічних основ соціальної реальності;

3) безпека як усвідомлена потреба, цінність, інтерес, що пов'язані з цілепокладанням, як ключова цінність мотиваційної сфери, що представлена в індивідуальній та суспільній свідомості.

Всі ці визначення можна віднести до антропологічного інструменталізму, в межах якого безпека пов'язується з певною історичною практикою забезпечення життєдіяльності людини та її існування. Проте, безпека як соціально-філософська категорія не може розглядатися тільки в аспекті стану захищеності, оскільки це ще й властивість певної системи, і процес соціальної діяльності.

Зауважимо, що пізнання безпеки тісно пов'язане з соціально-історичними умовами буття, з рівнем розвитку матеріальної і духовної культури, з пануючими в суспільстві інтересами і цінностями, що зумовлює не тільки розмаїття точок зору, які пояснюють явище безпеки, але й визначає її онтологічну, гносеологічну і аксіологічну особливості. Онтологічний аспект безпеки полягає в тому, що безпека, існуючи в загальній структурі буття, перебуває в різних формах, які є оптимальними умовами дійсності як такої (буття природи, людини, соціального і духовного), при яких мінімізовані небезпеки. Гносеологічний аспект безпеки пов'язаний безпосередньо з особливостями її пізнання. Дуже важливим з погляду предмету нашого дослідження, є огляд соціально-філософської спадщини в царині історичної рефлексії проблеми безпеки суспільства та особистості. У процесі історичного розвитку безпека розумілася через чуттєвий досвід і завдяки раціональному пізнанню. Накопичені знання трансформувалися в практичний досвід і достовірні знання. Людина і суспільство завжди прагнуть пізнати бажані умови повної відсутності небезпеки – абсолютну безпеку, що практично неможливо, оскільки процес розвитку небезпек у результаті людської діяльності і об'єктивних змін в світі є нескінченним. Аксіологічний аспект безпеки підкреслює, що безпека перебуває у ряді загальнолюдських цінностей (таких як добро, істина, краса), оскільки має значущість для багатьох поколінь людей, не зважаючи на те, що у різні епохи її зміст і значення розумілися по-різному. Безпека створює оптимальні умови для підтримки гармонійного стану буття та сталого розвитку суспільства. Отже, названі аспекти безпеки тісно пов'язані між собою. Гносеологічний і аксіологічний аспекти утворюють цілісну структуру теоретичного концепту безпеки, фундамент якого становить її онтологічний аспект.

Реалії сучасного часу висувують на перший план не узагальнені цінності, а безпеку і збереження життя спільнот, груп, конкретних людей незалежно від їх політичних, економічних і національних відмінностей. Дедалі більшої значущості набувають питання вивчення безпеки, яка характеризує внутрішній стан людини, її благополуччя, спокій, стабільність, мова йде про психологічну безпеку, що є проявом суб'єктивної безпеки.

Суб'єктивна безпека, представлена в філософських і соціокультурних аспектах, може бути розкладена на низку взаємопов'язаних проблем, як-от: сприйняття людиною стану безпеки або загрози, психологічні механізми утворення страху в соціальних групах, руйнування або маніпуляція ідентичністю, громадянська самосвідомість і здатність самоорганізації спільноти щодо зовнішніх і внутрішніх загроз. Сучасні соціально-гуманітарні теорії розширили розуміння суб'єктивного виміру безпеки, включивши в аналітичне поле проблеми соціокультурні, психологічні та феноменологічні фактори, що впливають на сприйняття індивідом і соціальними групами власної захищеності.

Таким чином, застосування поняття «психологічна безпека» як окремої наукової категорії ще не має тривалої історії, хоча й отримало значне розповсюдження у наукових роботах. Інтерес до проблем психологічної безпеки зумовлений зростаючою потребою системного опису явищ соціальної реальності, яка стрімко змінюється, та необхідністю вирішення практичних завдань

сьогодення. Крім того, суттєво змінюються традиції наукового опису явищ реальності та самої людини – від класичної до постнекласичної парадигми наукового знання.

Список бібліографічних посилань

1. Більовський О.А. Національна безпека як предмет соціально-філософського аналізу *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип. 7. С.182–186.

2. Blynova O.Y., Holovkova L.S., Sheviakov O.V. Philosophical and sociocultural dimensions of personality psychological security. *Antropological Measurements of Philosophical Research*. 2018. №14. P.73–84.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.9

Олег Анатолійович ЗАРІЧАНСЬКИЙ,

старший науковий співробітник відділу проблем

інформаційно-психологічного протидіяння науково-дослідного центру

Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

кандидат педагогічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6934-9521>

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ВИХОВАННЯ

У науці існують різні формати виявлення та визначення антикорупційних якостей людини. Серед них виділено два види, один з яких позначає та описує окремі властивості, інший – їх сукупність. Кожен елемент із комплексу особистісних якостей окремо означає різні можливості розкриття сутності антикорупційної особистості, але не дає можливості всебічно охарактеризувати цілісний образ. Антикорупційну позицію розглянуто як поліфункціональне особистісне утворення, як найбільш оптимальну систему особистісних відносин до існуючої реальності, що поєднує світоглядний та поведінковий аспекти існування у життєвих обставинах з корупційним контекстом.

Ключові слова: антикорупційне виховання; цілі виховання; особистісні якості; корупціогенна особистість; антикорупційна спрямованість; антикорупційна стійкість; інституційний підхід

Протидія корупції є одним із пріоритетних напрямів державної політики в Україні. Особлива значимість і багатоаспектність антикорупційної сфери обумовлюють багаторічний науковий інтерес до неї, роблять її предметом вивчення низки наук, зокрема психології, педагогіки, філософії, соціології, юриспруденції та ін.

Педагогічний аспект антикорупційної проблематики полягає у визначенні чітких цілей виховання, що відображають ясне уявлення про те, які особисті якості відповідають образу антикорупційної особистості. Античні філософи дали чітку категоризацію корупційно-значимих характеристик, виділивши позитивні властивості етичного та раціоналістичного рівнів. До перших віднесені справедливість, безкорисливість, доброчесність, об'єктивність, зневага до розкоші, поміркованість, жертвовність та ін. Як інтелектуальні параметри розглядалися загальна освіченість і правова освіченість. Платоном і Аристотелем була обґрунтована ідея про нерозривність громадянської чесноти та законослухняності. Платон підняв обговорення правової проблематики на висоту дискурсивних тлумачень та понять, заклавши тим самим початок власне теоретичного дослідження в антикорупційній сфері відносин. Він зазначав: «Адже з усіх наук найбільше вдосконалює людину, яка ними займається, наука про закони» [2]. Тому він наполегливо рекомендував вивчати праці з правової тематики. Своєрідним критерієм ідеальної людини Платон вважав наявність правової грамотності, надаючи провідної ролі під час її досягнення освіти. Згідно з його уявленнями законослухняність може формуватися за допомогою беззастережних тверджень, які не потребують особливого логічного осмислення і механічно виступають як

настановлення у повсякденному житті, наприклад: «справедливість вимагає, щоб ніхто не захоплював чужого і не втрачав свого») [2].

А. Хайденхаймер виділив типи корупції за ознакою її прийнятності у суспільному менталітеті та, ґрунтуючись на таблиці кольорів, образно поділив корупцію на білу, сіру та чорну. Біла корупція передбачає дозвіл певних зловживань, вона фактично інтегрована в культуру; чорна відображає ситуації, коли «переважає згода еліти та громадської думки в засудженні та бажанні покарати її на основі закону»; до сірої корупції віднесено події, щодо яких у суспільній свідомості немає єдиної думки [4].

Істотний внесок у розвиток досліджуваної проблеми робить психологічна наука. М. Решетніков у своїй книзі «Психологія корупції: утопія та антиутопія» стверджує, що проблема викорінювання корупції може бути вирішена переважно через потенціал психологічної науки, оскільки природа цього явища має суто психологічний та загальнолюдський характер [3]. У психології корупційно значущі якості розглядаються через призму цілісної особистості, що співвідноситься з певною типологією. О. Ванновська для визначення соціального типу особистості корупціонера запропонувала поняття корупціогенної особистості, розуміючи під цим певний соціальний тип, який має високу схильність до корупції [1]. У психологічному портреті корупційної особистості нею виділено такі структурні елементи: життєві цілі, прагнення, смисли, ціннісні орієнтації; моральна самосвідомість, моральна поведінка, правосвідомість, відповідальність та обов'язок; задоволеність життям, професією, особистим статусом, самовідносинами; екстернальний локус контролю, механізми ухвалення рішення; імпульсний тип реагування.

У психології та педагогіці антикорупційні властивості розглядаються через призму цілісної особистості. Як цілі антикорупційного впливу досліджуються «антикорупційна спрямованість», «антикорупційна стійкість», «антикорупційна позиція» та ін. На нашу думку, найбільш поліфункціональним особистісним утворенням виступає антикорупційна позиція як найбільш оптимальна система особистісних відносин до існуючої реальності, що поєднує світоглядний та поведінковий аспекти існування у життєвих обставинах із корупційним контекстом.

Антикорупційну позицію особистості ми розглядаємо як інтеграцію ціннісних відносин, засновану на таких якостях, як дисциплінованість, ввічливість, доброзичливість, чесність, сумлінність, самовідданість та гуманність. Уточнення даного визначення з позицій екзистенційної психології дозволяє розглядати антикорупційну позицію як особистісне утворення, що інтегрує домінуючі опосередковані відносини людини у вигляді психологічного зв'язку з різними сторонами корупції, що виражається в її антикорупційних діях, реакціях та переживаннях.

У практиці професійної підготовки цілі антикорупційного виховання реалізуються засобами предметного, інтегративного та інституційного підходів в освітньому процесі. Особлива актуальність інституційного підходу пояснюється його орієнтованістю на створення умов для оволодіння достатнім соціально-правовим досвідом.

Список бібліографічних посилань

1. Ванновська О. В. Особистісні детермінанти корупційної поведінки. Київ : Медіум, 2021. 182 с.
2. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
3. Решетніков М. Психологія корупції: утопія та антиутопія. Київ : Ставр, 2018. 128 с.
4. Heidenheimer A. Campaign Finance and Political Corruption: Tracing Long-Term Comparative Dynamics // Paper presented at the XVIII World Congress of the IPSA (August 1-5). Quebec, 2000.

Одержано 28.02.2023

Андрій Юрійович МАРТИШКО,

доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6203-356X>

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На основі емпіричного аналізу та узагальненні знань, щодо формування особистості працівника поліції, визначено основні чинники професійного становлення особистості працівникам поліції в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *формування особистості; працівник поліції; професійне становлення; воєнний стан.*

Після введення в Україні воєнного стану робота підрозділів Національної поліції України дещо змінилась. Військові формування залучаються разом із правоохоронними органами до вирішення завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів обумовлених правовим режимом воєнного стану, згідно з їх призначенням та специфікою діяльності [5]. Працівники правоохоронних органів працюють в посиленому режимі – забезпечують діяльність блокпостів, перевіряють документи та транспортні засоби, проводять евакуацію населення. Успішне вирішення вище зазначених завдань обумовлене відповідним рівнем професійних якостей особистості працівника поліції.

Набуває ще більшої актуальності питання вивчення та дослідження формування особистості фахівця, визначення факторів, які впливають на формування особистості фахівця, зокрема в умовах воєнного стану [1].

Одним з пріоритетних завдань МВС України є професійне становлення особистості працівника поліції, змістом якого є формування та удосконалення загальних та спеціальних професійно-психологічних знань, умінь, навиків, розвиток професійно важливих якостей особистості, які необхідні для успішного виконання завдань пов'язаних з професійною діяльністю працівника поліції.

Формування особистості та забезпечення професійної самореалізації особистості, підвищенню соціальної значущості працівника поліції розпочинається ще з навчання у вищих навчальних закладах МВС України і формується протягом всієї професійної діяльності працівника поліції. Під час навчання працівники поліції отримують знання, професію, компетентність, розвивають вміння швидко та самостійно приймати правомірні рішення в обмежених часових рамках, щоб в подальшому визначати особистісну позитивну позицію працівника поліції.

На особистість курсанта окрім специфіки навчання, які є у закладах зі специфічними умовами навчання, впливає низка особливостей, притаманних узагалі студентському віку. Студентський вік як і період «складної структуризації інтелекту» є сенситивним до навчальних впливів проблемного характеру, що зумовлює виникнення психічних новоутворень інтелекту [7, с. 40].

Психічні явища людини насправді не існують окремо і розрізнено. У своїй сукупності вони складають унікальний і неповторний візерунок – психологічну цілісність (міжфункціональну психологічну систему). Лише знання структурнодинамічних закономірностей такої цілісності може забезпечити як розуміння окремих її складових (психологічних функцій), так і усвідомлення сенсу існування людини і шляхів оптимізації цього існування. Ця цілісність і нерозривна єдність психіки людини і є те, що утворює особистість. Особистість – це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції, та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ [4].

Слушною є позиція Д. В. Швеця, що формування особистості це безперервний процес, становлення та розвитку через освоєння людиною матеріальної та духовної культури, соціальних та особистісних відносин характерних для конкретних умов його життя і діяльності [7, с. 40; 2, с. 219].

Соціальна обумовленість психічного розвитку дитини умовами суспільства знаходить відображення у понятті «формування». У формуванні можна виділити стихійний компонент (вплив некерованих, випадкових факторів, наприклад, неформальних підліткових об'єднань, характер і наслідки дії яких непередбачувані) і цілеспрямований процес змін особистості або ж її окремих якостей внаслідок спеціально організованих впливів. Поняття «становлення» підкреслює процес набуття нових ознак та форм психіки у процесі розвитку [3].

Національно-патріотичне виховання має бути спрямоване на формування і розвиток особистості громадянина-патріота держави, що характеризується самостійністю мислення, моральними якостями, почуттям громадянського обов'язку, проявом почуття любові до Батьківщини, рідного краю, мови, звичаїв і традицій свого народу, толерантним ставленням до інших народів та культур, шанування національних святинь і символів, повагою до Конституції, правовим основам держави [6; 3, с. 29].

Під професійним становленням працівника поліції слід розуміти незворотно спрямовану закономірну зміну основних компонентів структури (формування професійно важливих якостей) особистості працівника Національної поліції, яка відбувається у процесі набуття професійної освіти та опанування ним професійною діяльністю, розвитку професіонала, реалізації професіоналізму, професійної самореалізації та самоактуалізації в цій діяльності. Правове регулювання професійного зростання особистості встановлюються низкою відомчих нормативних актів, зокрема: наказом МВС України від 26.05.2020 № 412 «Про затвердження Порядку підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту»; наказом МВС України від 26.01.2016 № 50 «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» тощо.

Аналіз сучасних психологічних досліджень щодо критеріїв та чинників особистісного розвитку майбутніх фахівців, зокрема поліцейських, дає змогу констатувати, що у процесі формування особистості працівника поліції до професійного самовдосконалення ми виділяємо три етапи:

Перший етап забезпечує загальне ознайомлення працівників поліції із специфікою та профілем службової діяльності; формування рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського; правове регулювання професійного зростання особистості.

Другий – сприяє закріпленню стійких мотивів особистісно-професійного зростання та стимулюванню самоактивності курсантів із метою збагачення їх знань та умінь.

Третій – полягає в удосконаленні знань, умінь і навичок, рухових якостей які необхідні у повсякденній діяльності працівника поліції. Цей етап дозволяє застосувати теоретичні знання, уміння та навички для вирішення ситуативних завдань, які виникають під час виконання службових завдань.

Отже професійне становлення особистості працівника поліції реалізується також через відповідну навчання, організацію професійної підготовки, а також самоосвіту курсантів на всіх етапах освітнього процесу. Вона можлива лише за умов цілеспрямованої, систематичної і організованої виховної роботи, що сприяє розвитку фізичних і психічних якостей, професійних умінь і навичок.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко В. В., Худякова Н.Ю., Шумко Я.В. Національно-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України під час навчальних занять зі спеціальної фізичної підготовки. *Актуальні питання правового і патріотичного виховання здобувачів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'яті С. М. Леґуші* (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ: НАВС, 2022. С. 27–32.
2. Бондаренко В.В., Решко С. М., Шумко Я. В. Особливості викладання спеціальної фізичної підготовки в ЗВО МВС України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми фізичної підготовки працівників Національної поліції в умовах воєнного стану: матеріали регіональної наук.-практ. конф. молодих вчених* (Кропивницький, 16 верес. 2022 р.). Кропивницький : ДонДУВС 2022 . С. 219–222.
3. Бондаренко В.В., Решко С.М., Островерхов Д.Ю. Професійне самовдосконалення поліцейських у системі відомчої освіти. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 25 листопада 2021 р.). Київ : НАОУ, 2021. С. 277–280.

4. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 430 с.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389 від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
6. Федоренко О. І. Напрями національно-патріотичного виховання поліцейських під час навчання у ЗВО МВС України. *Проблеми сучасної поліцейстики* : тези доп. наук.- практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 320 с.
7. Швець Д. В. Формування особистості працівника поліції в умовах трансформаційного суспільства. *Шлях успіху і перспективи розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С. 40–42.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.9

Михайло Володимирович БУТЕНКО,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1800-2410>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Розглянуто фактори впливу на формування особистості працівника поліції. Зазначено необхідність постійного усестороннього розвитку, самовдосконалення, підвищення інтелектуального та культурного рівня поліцейського. Визначено позитивний вплив соціального та емоційного інтелекту як на особистісний розвиток поліцейського, так і на підвищення його професійної успішності.

Ключові слова: особистість, особистість поліцейського, розвиток особистості, професійна успішність.

Особистість людини формується упродовж всього життя під впливом різноманітних факторів. В психології відсутнє загально прийняте визначення поняття «особистість». Аналіз визначень поняття «особистість» дозволяє виділити дві загальні риси. Перша, це соціальні властивості індивіда, тобто сукупність соціально значущих рис, які утворилися в процесі взаємодії особи з іншими людьми, результатом чого особистість стає суб'єктом праці, пізнання і спілкування. Друга риса базується на тому, що особистість інтегрує в собі всі психічні стани і властивості. Так, М.М. Фіцула вважає, що під поняттям «особистість» слід розуміти людину, соціального індивіда, який поєднує у собі риси загальнолюдського, суспільного значущого та індивідуального-неповторного [1].

В процесі розвитку особистості беруть участь макросоціосередовище, мікросоціосередовище, виробнича діяльність та інші соціальні взаємодії. Формування особистості відбувається постійно. У той же час є певні особливості, що стосуються першочергово формування відповідних складових особистості людини, які в подальшому є важливими факторами у її становленні і, зокрема, обранні професії поліцейського.

На нашу думку, у формуванні особистості поліцейського важливу роль відіграє прагнення оволодіти професією поліцейського та отримання відповідних вмінь, знань та навичок необхідних для подальшої їх реалізації у професійній діяльності, а також прагнення справедливості, підтримки правопорядку, побудови правової держави та дотримання правової поведінки щодо себе та інших.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію України «Служба в поліції є державною службою особливого характеру, яка є професійною діяльністю поліцейських з виконання покладених на поліцію повноважень» [2]. У той же час, стаття 18 зазначеного Закону визначає обов'язки поліцейського, основними з яких є неухильне дотримання законів, актів та нормативно правових документів, професійне виконання своїх службових обов'язків, необхідність поважати та не порушувати права і свободи людини [2].

Професійна діяльність поліцейського пов'язана із постійною взаємодією з іншими громадянами. Ця взаємодія відбувається з різними категоріями людей, найчастіше з тими, котрі порушують правопорядок. Поліцейські зіштовхуються із постійним напруженням як фізичного, так і емоційного плану, різноманітними стресовими ситуаціями, які відповідно певним чином впливають на особистість працівника поліції. Досить часто такий вплив має суперечливий характер і негативно позначається на подальшому розвитку особистості поліцейського в його професійній діяльності, результатом чого є зниження ефективності, якості та успішності роботи поліцейського.

Необхідно відмітити також досить великі вимоги суспільства до особистості поліцейського. Поліцейський сьогодні повинен не лише мати високий рівень знань з юриспруденції, вміння їх використовувати на практиці, ефективно розв'язувати різноманітні конфліктні ситуації, але й мати певні особистісні якості, адже щодня він спілкується та надає професійну допомогу багатьом громадянам.

Професія поліцейського відноситься до категорії «людина – людина», тому успішність професійної діяльності поліцейського потребує усестороннього розвитку, самовдосконалення, підвищення інтелектуального та культурного рівня. Особливо це стосується емоційно-вольової та соціально-комунікаційної сфер, що передбачає, на нашу думку, необхідність приділити увагу таким здібностям особистості, як емоційний та соціальний інтелект.

Як зазначають більшість дослідників, особистість, яка має гарно розвинуті здібності соціального та емоційного інтелекту, здатна досягати більшого успіху у своїй професійній діяльності, кар'єрному зростанні та інших сферах свого життя. Ці дві здібності особистості є досить важливими складовими професійної успішності поліцейського, оскільки вміння керувати власними емоціями та поведінкою, протистояти маніпуляціям зі сторони інших у поєднанні зі знаннями та навичками дозволять поліцейському успішно та професійно діяти у ситуаціях соціальної взаємодії. Розвиток цих здібностей дозволяє не лише ефективно та успішно взаємодіяти із іншими, а й ефективно протидіяти негативним факторам, які впливають на формування особистості. Особливо це стосується негативних емоційних станів, які виникають під час перебування поліцейського в екстремальних ситуаціях.

Відповідно, розвиток емоційного та соціального інтелекту є важливими для поліпшення успішності професійної діяльності працівника поліції та забезпечують гармонійний розвиток його особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів вищої освіти. 3-тє вид. перероб. І доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 232с.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 20.08.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40-41, ст.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.02.2023)

Одержано 18.02.2023

УДК 378.091.3:159.9

Юрій Юрійович МУРЗА,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-8165-6891>

ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглянуто особливості формування правової культури особистості правоохоронця. Описана структура правової культури особистості правоохоронця.

Ключові слова: *правоохоронець, професійна компетентність, правова культура правоохоронця.*

Сучасні вимоги, що пред'являються до професійної підготовки правоохоронців, передбачають досягнення кінцевого результату, в якості якого розглядається сформованість у людини

ключових компетенцій, як єдності узагальнених знань і умінь, універсальних здібностей і готовності до вирішення великих груп завдань - від особистісних до соціальних і професійних, а також спеціальних професійних компетенцій, що визначають володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, готовність до інновацій у професійній галузі, бути стресостійким, патріотом своєї країни та мати бажання розвиватися і ставати кращим.

Правоохоронець – це людина, яка ставить інтереси суспільства вище за свої. Необхідною умовою у формуванні у правоохоронця правової культури є правова та професійна підготовка.

С.С. Алексєєв довів необхідність етики правника через право, законність тобто інститути соціального життя, тісно пов'язані з суспільною мораллю, вони втілюють її ідеали та принципи. Специфіка юридичної роботи містить потенційну небезпеку професійної деградації особи, що виявляється в актах бюрократизму, формалізму, втрати самоконтролю, відповідального ставлення до справи, у прояві грубості, не людяності тощо. Робота правоохоронця безпосередньо впливає на життя людей, їх взаємовідносини. Таким чином, діяльність правоохоронця за своєю специфікою глибоко поширюється у сферу моралі, і тому вона повинна співвідноситися з моральними вимогами, враховувати особливості юридичної діяльності [1, с.8].

Правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу та які відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності.

Правова культура тісно пов'язана з правосвідомістю, спирається на неї, але при цьому є відносно самостійною категорією, оскільки включає у себе не тільки соціально-психологічні процеси, що відбуваються у суспільстві, а й юридично значиму поведінку членів суспільства, правову діяльність у вигляді правотворчості та її результатів, традиції правотворчості, практику функціонування правових інститутів в цілому.

Правова культура існує на двох рівнях, це правова культура суспільства та правова культура особи.

Структурними елементами правової культури суспільства виступають компоненти юридичної дійсності в їх особливому ракурсі еталонів поведінки: право, правосвідомість, правові відносини і законність, правопорядок і правомірна діяльність суб'єктів. Призначенням правової культури є прогресивний розвиток особи і суспільстві, тому повною мірою вона може бути зрозуміла лише в загальному контексті соціально-правового прогресу, показником якого стають:

- правові знання;
- добровільність виконання вимог правових норм;
- престиж та авторитет юридичної науки;
- участь громадян в управлінні державою;
- реальність прав і свобод громадян.

Важливим аспектом у формуванні особистості правоохоронця є його навчання у ЗВО зі специфічними умовами навчання. Адже науково-педагогічні працівники, які спеціалізуються на професійно-психологічній підготовці майбутніх працівників правоохоронних органів, знають якими професійно-важливими якостями мають вони володіти, та як ці якості розвинути в особі.

Правоохоронці повинні поважати кожну людину, незважаючи на її дії та вчинки, а також бути справедливими та неупередженими. Від професійного рівня правоохоронця в певній мірі залежить стан правової культури суспільства.

Правова культура правоохоронця повинна включати:

- професійно-правову майстерність;
- всебічне і глибоке знання правових норм та специфіки їх практичної реалізації;
- висока нормативна культура;
- якісний рівень правового мислення - навички і вміння необхідні для правоохоронної діяльності;
- оптимальна професійна підготовка і ефективне використання спеціальних засобів;
- ціннісно-правові орієнтації в сфері права;
- належний рівень загальної правової культури;
- ступінь готовності послідовно і цілеспрямовано проводити в життя принципи права;

- мотиви вибору власної професії;
- високі моральні якості правоохоронця;
- професійна бездоганність;
- службова дисциплінованість;
- добросовісність та чесність;
- соціально-політична і громадянська відповідальність за забезпечення прав і свобод громадян, які виступають не тільки як особисті цінності, але й як загальний суспільний інтерес;
- ґрунтовні знання у різних галузях суспільного життя;
- належний ступінь глибини політичного і економічного мислення, кругозір в сфері специфічних проблем [1, с.51].

Одним з ключових завдань, що стоять перед сучасним правоохоронцем, є формування стресостійкості, як якості особистості та професійно-значущого уміння. Це визначається тим, що професійна діяльність працівника поліції відноситься до категорії професій, яка відбувається в середовищі «людина – людина». Її специфіка полягає в тому, що вона зазвичай проходить за умов розв'язування якогось конфлікту або конфліктної ситуації [2, с.174].

Отже, для успішного виконання професійної діяльності особистість правоохоронця повинна мати високі моральні якості, бажання розвиватися і ставати кращим, службову дисциплінованість та чесність, професійно-правову майстерність, патріотизм та людяність.

Список бібліографічних посилань

1. Савіщенко В.М. Конспект лекцій з дисципліни «Деонтологічні основи правоохоронної діяльності» Дніпро – 2019.

2. Тюріна В.О. Механізм впливу екстремальних умов праці на особистість та якість роботи працівника ОВС як основа визначення напрямків удосконалення його підготовки. Педагогічні та соціально-педагогічні умови формування професійної готовності майбутніх працівників ОВС до роботи в екстремальних умовах / Монографія / Т.Л. Білоус, В.О. Тюріна та інші. Суми, ФОП Наталуха А.С. 2015. – 174 с.

Одержано 28.02.2023

СЕКЦІЯ 6

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

УДК 159.9

Вікторія Володимирівна КОРНІЄНКО,

завідувач кафедри психології та педагогіки

Навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро),

доктор психологічних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-91876734>

ДИТЯЧА ТРИВОЖНІСТЬ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ

Проведено теоретичний аналіз наукових джерел присвячених вивченню дитячої тривожності, чинників, що її викликають та доведено роль дитячо-батьківських стосунків у її формуванні.

Ключові слова: *дитячо-батьківські стосунки, тривожність, виховання, емоційно-вольова, поведінкова та когнітивна сфера.*

На думку дослідників, які вивчали батьківсько-дитячі стосунки, підвищена тривожність дитини впливає на всі сфери її психічної активності: афективно-емоційну, комунікативну, морально-вольову та когнітивну, що є актуальним та важливим для формування психологічно здорового покоління.

Так, дослідження Л. Товкун, В. Сифорова, М. Боришевського та ін. дозволяють зробити висновок, що діти з підвищеною тривожністю належать до так званих груп ризику за типами невротичних реакцій, поведінковими та емоційними розладами особистості [1, 3, 4, 8, 9, 11].

Дослідження І. Беха, Є. Гейко, Н. Завацької та ін. показують, що тривожна дитина має недостатній рівень самооцінки: занижену, завищену, часто суперечливу, конфліктну, також комунікативну, безініціативну, з ознаками дезадаптації, зниженим інтересом до навчання та низькою самореалізацією [1, 5, 9, 10, 14].

Одним із факторів, що впливають на появу тривожності у дітей, поряд із соціальною, є шкільна тривожність, на що вказують дослідження Н. Білоусової, Л. Варави, Л. Товкун, В. Сифорова, причину яких вони вбачають в батьківсько-дитячих стосунках. Так, тривожна мати мимоволі намагається захистити психіку дитини від подій, так чи інакше пов'язаних з її страхами [1, 2, 5, 6, 9].

Зарубіжні дослідники Ford B. Q., Lam Ph., John O. P., Mauss I. B., Nakamura J., Csikszentmihalyi M., Valente R. M., Renshaw P. вважають, що жорстоке виховання, гіперпротекція або радикальне нехтування призводить до характерологічного розвитку гальмівного типу з боязкістю, сором'язливістю, неврастенією, з почуттям залежності та соціальної дезадаптації [12, 13, 14, 15].

Ми погоджуємося з думкою М. Марусинець, О. Мішкулинець, Л. Варави, С. Файебер про те, що виховання в суворих умовах та суперечливих вимогах і заборонах призводить до виникнення чинника, який призводить до неврозу нав'язливих станів і психастенії; виховання за типом надмірної уваги та задоволення всіх потреб і бажань дитини - до розвитку істеричних рис характеру з егоцентризмом, підвищеною емоційністю та відсутністю самоконтролю; перенавантаження дітей, як у фізичному так і в інтелектуальному плані - до невротичного розвитку особистості [4, 6, 9].

Дослідники Білоусова Н. М., Томчук С. М., Помиткіна Л. В. зробили висновок про те, що суперечливе та принизливе виховання дітей призводить до агресивно-захисного типу поведінки з підвищеною збудливістю та нестійкістю; деспотичне виховання - до пасивно-захисної поведінки із гальмуванням, сором'язливістю, невпевненістю і залежністю. А гіперопікуюче виховання формує у дитини інфантильний тип поведінки з яскравими афективними реакціями. Часто батьки будують свої стосунки з дитиною відповідно до тих сімейних стереотипів поведінки, які були засвоєні ними в їх батьківських родинах [2, 7, 10].

Результати досліджень Є. Гейко, Н. Завацької, М. Марусинець, та О. Мішкулинець свідчать про те, що причиною формування негативного ставлення батьків до дитини є незнання психологічних особливостей віку, завдання, змісту, форм і методів виховання дитини [5, 6, 10].

Аналізуючи вищевикладене, можна сказати, що ми визначилися з поняттям тривоги, її впливом на особистісний розвиток дитини та факторами, що впливають на її виникнення. А чинники, які формують негармонійні батьківсько-дитячі стосунки полягають в особливості ставлення батьків до дитини, що проявляються у суворому, деспотичному, суперечливому та принизливому стилі виховання, відсутності емоційного контакту з дитиною та обмеженні спілкування з нею.

Список бібліографічних посилань

1. Бех І. Д. Молодший школяр у вікових особливостях. *Початкова школа*. 2015. № 1. С. 10–13.
2. Білоусова Н. М. Феномен «переживання»: теоретичні та прикладні аспекти проблеми. *Вісник Черніговського національного педагогічного університету*. Серія: Психологічні науки. 2015. Вип. 126. С. 11–16.
3. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія. Суми: вид. «Еллада», 2012. 608 с.
4. Варава Л. А. Аналіз проблеми категорії «переживання» і компоненти дослідження. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7. Вип. 39. С. 48–56.
5. Гейко Є. В., Завацька Н. Є. Соціальна адаптованість дитини у структурі цілісності її особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 3 (2). С. 234–242.
6. Марусинець М. М., Мішкулинець О. О. Вікова і педагогічна психологія з основами психодіагностики: навчальний посібник. Київ: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 439 с.
7. Помиткіна Л. В. Психологічні механізми переживання особистості у процесі прийняття стратегічних життєвих рішень. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 31. С. 341–353.
8. Рибалка В. В. Методологічні проблеми наукової психології: посібник. Київ: Талком, 2017. 245 с.
9. Товкун Л., Сіфорова В. Фактори тривожності в навчальному процесі як негативні чинники порушення психічного здоров'я школярів. *Молодий вчений*. № 9.1 (49.1). 2017. С. 163–165.
10. Томчук С. М., Томчук М. І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: монографія. Вінниця: КВНЗ «ВАНО», 2018. 200 с.
11. Халько М. С. Емпіричне дослідження переживання тривожності у дітей молодшого шкільного віку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 1. Т. 2. С. 139–143.
12. Ford B. Q., Lam Ph., John O. P., Mauss I. B. The Psychological Health Benefits of Accepting Negative Emotions and Thoughts: Laboratory, Diary, and Longitudinal Evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*. American Psychological Association 2018, Vol. 115, № 6, P. 1075–1092.
13. Marusynets M. M., Hud H. O. Negative emotional experiences in primary-school-aged children: an empirical research aspect. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Hamilton, Ontario, L8N 3x3 Canada, 2020. № 1. Vol. 37. P. 87–90.
13. Nakamura J., Csikszentmihalyi M. The construction of meaning through vital engagement. *Flourishing Positive psychology and the life well-lived* / In C. L. M. Keyes, J. Haidt (Eds). Washington D C: American Psychological Association, 2003. P. 83–104.
15. Valente R. M., Renshaw P. The contours of Perezhivanie: Visualising children's emotional experiences in place. *Kul'turnoistoricheskaya psikhologiya Cultural-historical psychology*, 2016. Vol. 13, № 1, P. 105–128. DOI: 10.17759/chp.2017130110.

Одержано 28.02.2023

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,

ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

«РЕДАН» ЯК НОВИЙ АГРЕСИВНИЙ НАПРЯМ МОЛОДІЖНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Розкрито специфіку нового молодіжного субкультурного руху «Редан», який набув поширення з лютого 2023 року, окреслено передумови його виникнення, типові ознаки й негативні наслідки для української молоді. Визначено проблемні питання в контексті протидії новим формам молодіжної злочинності Національною поліцією України.

Ключові слова: Національна поліція, «Редан», субкультура, молодіжна злочинність, агресія.

Одна з основних проблем молоді – проблема спілкування з однолітками, оскільки референтна соціальна група, в якій перебуває людина, багато в чому визначає поведінку, діяльність, а в подальшому впливає на розвиток особистісних якостей і соціальних настанов індивіда. Для сучасної молоді вкрай важливо зайняти значуще місце серед однолітків і бути визнаною у групі.

Загалом у простір субкультур заглиблюється близько третини підлітків, що свідчить про високий ступінь привабливості для них життєдіяльності у субкультуральних спільнотах, які неоднорідні за своїм змістом й варіативні за напрямками активності. Психологічна складова такого залучення може свідчити про бажання віднайти схвалення однолітків та лише частково пов'язана зі станом стосунків у родині. В. Павленків зауважує, що участь підлітків у молодіжних спільнотах негативного спрямування є предиктором формування їхньої психологічної готовності до агресивно-деструктивної поведінки, зростання кількості ірраціональних самовиявів, послаблення критичності в оцінюванні реальних вчинків та намірів, руйнування соціально-ціннісних установок та морального становлення. Деструктивно-агресивне поле субкультури впливає на особистість через два канали зв'язку: дію сил групи як цілісної системи та сукупність особистісних процесів, зорієнтованих на приєднання індивіда до спільноти. Конвергенція цих систем об'єднує значну кількість психологічних механізмів, що забезпечують процес інтеграції підлітка у молодіжну спільноту [1].

ПВК «Редан» – це агресивна субкультура, що набула свого поширення у лютому 2023 року в рф і стрімко здобуває своїх прихильників серед української молоді. Тому доки на карті бойових дій розгортаються запеклі бої, в тилу триває боротьба з проявами російського впливу та насадженням агресивних форм субкультури засобами інформаційно-психологічних спецоперацій з метою використання дітей для дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні.

Абревіатура ПВК, очевидно, відсилає до приватних військових компаній, найвідоміша з яких «Вагнер» (постійно фігурує в новинах з війни в Україні). Але так звана ПВК «Редан» або «Рьодан» не має жодного стосунку до воєнізованих формувань – це підліткова субкультура, що виникла в соцмережах та натхненна японським аніме-серіалом «Hunter x Hunter», у якому є бандитське угруповання під назвою «Геней Редан». Для ідентифікації, як і в серіалі, члени такого руху використовують символіку павука, цифру «4», чорний одяг стилю оверсайз, довге волосся, специфічний сленг.

Б. Мороз аналізує ідейний зміст «реданівців», підтверджуючи, що першоджерело – японські аніме, але російський рух, запозичивши цю естетику, «створив власну революційну ідеологію». В її основі лежить парадоксальна ідея про засудження насильства з боку інших субкультур та індивідуальний стиль, про те, що неформали, які страждають від «гопників» та «ультрас», можуть зібратися гуртом та захистити себе. Тому вони беруть участь у бійках із футбольними фанатами, мігрантами та представниками інших субкультур, у тому числі з так званими офніками (субкультура, що асоціюється з агресивною поведінкою, знущаннями і пошуком приводів для

бійки). На його думку, успіх цієї ідеї в українських підлітків закономірний: «Українська аніме-спільнота поки що не створила власної ідеології, яка б передбачала щось круте в очах підлітків. Українська аніме-спільнота вже рік концентрується лише на війні. І тут з'являється російська група «Редан» і пропонує ідею, яка допомагає зануритися у романтичне довоєнне життя з розбірками офників та нефорів в естетиці аніме. Вибір 14-річної людини з Франківська чи Полтави тут зрозумілий» [2].

Перший випадок масових зіткнень зафіксовано у московському ТЦ «Авіапарк» 22 лютого. Згодом поліція рф запобігла сутичкам у Санкт-Петербурзі, Казані, Новосибірську та інших містах. В останні дні стало зрозуміло, що «Редан» сягнув України. Про рух все частіше пишуть у соцмережах, з'являються відповідні групи в телеграмі. Штучне поширення субкультури ПВК «Редан» є спробою російських пропагандистів провести чергову інформаційно-психологічну операцію, аби втягнути дітей у протиправну діяльність. При цьому російські пропагандисти заявляють, що жодної ПВК «Редан» не існує, нібито це «провокація українських спецслужб». За останні два дні лютого у низці обласних центрів України групи підлітків збиралися біля торгових центрів та на міських площах у рамках флешмобу групи ПВК «Редан», зокрема такі акції було організовано у Києві, Львові, Івано-Франківську, Луцьку, Вінниці, Житомирі, Черкасах, Дніпрі, Полтаві, Запоріжжі, Харкові. Так, 27 лютого запобігли бійці у Печерському районі столиці. Біля ТРЦ «Гулівер» дві групи підлітків намагалися влаштувати бійку «стінка на стінку» з кастетами та газовими балончиками. У Харкові того ж дня до поліцейських дільниць було доставлено 245 осіб, які планували бійку біля ТРЦ «Nikolsky». Серед неповнолітніх було 149 хлопців та 66 дівчат й лише 30 із них виявилися повнолітніми. У підлітків вилучено 17 ножів, кастетів та газових балончиків. У багатьох містах правоохоронцям вдалося запобігти сутичкам, проте негативна тенденція поширення агресивної субкультурної течії є вкрай небезпечним явищем. Крім того, кіберполіція заблокувала 18 каналів і груп, які були створені для «розкручування» молодіжного руху.

За словами начальника управління ювенальної превенції Національної поліції України В. Богдана, до управлінь та відділів поліції запросили понад 700 осіб. Тому ювенальні поліцейські проводять профілактичні заходи з підлітками та їхніми батьками, роз'яснюють, що за такі дії передбачено як адміністративну (для батьків неповнолітніх), так і кримінальну відповідальність, яка настає з 14 років. Це далеко не перша і не єдина субкультура, яка апелює до насильницьких методів, подібні рухи завжди були і завжди будуть серед підлітків. Утім, саме штучне поширення такої субкультури – це спроба російських пропагандистів провести чергову інформаційно-психологічну операцію та втягнути підлітків у протиправну діяльність. Тому тепер оперативні служби разом із працівниками підрозділів кіберполіції встановлюють джерела фінансування, адміністраторів цих інформаційних каналів та організаторів масових заходів [3]. Необхідність проведення подальшого оперативно-розшукового моніторингу молоді зумовлена сучасною оперативною обстановкою в Україні, що визначається виникненням нових проблем поширення субкультури «Редан» в контексті молодіжної злочинності.

Неповнолітні внаслідок вікових та психологічних чинників у першу чергу підпадають під вплив агресора, підтримуючи такі флешмоби, як ПВК «Редан». На особливу вагу у цьому випадку заслуговує системна, скоординована й комплексна робота профілактичного змісту всіх причетних суб'єктів соціальної системи, які впливають на становлення особистості дитини (від родини, навчальних закладів, мас-медіа до центрів соціальних служб для молоді, державних структур і правоохоронних органів). Кожен із напрямів такої протидії вимагає фундаментального підходу і мобілізації максимуму сил і засобів. Національна поліція у межах своїх повноважень виконує функції з протидії злочинності у дитячому та молодіжному середовищах, виявлення причин і умов, що сприяють учиненню ними адміністративних та кримінальних правопорушень, а також вживає заходів щодо їх нейтралізації та припинення. Це можливо лише за умов подолання проблем міжвідомчої роз'єднаності, розробки єдиних методичних і системних підходів в організації профілактичної роботи, а також завдяки формуванню у працівників поліції належних професійних знань щодо педагогічних форм правомірного впливу, закономірностей перебігу вікових та психологічних процесів у дітей та підлітків, динаміки групової взаємодії та специфіки молодіжних угруповань тощо.

Отже, в умовах складних трансформацій, які відбуваються в українському суспільстві, зокрема в умовах війни, актуальності набуває вивчення механізмів запуску агресивних форм поведінки молоді та розробка науково обґрунтованих технологій протидії молодіжному радикалізму у соціальному явищу, зокрема для запитів Національної поліції України.

Список бібліографічних посилань

1. Павелків В. Р. Психогенеза агресивної та деструктивної поведінки в підліткових субкультурах : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 475 с. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/disertaciya_pavelkiv_v.r._1571557800.pdf.
2. В Україні затримують підлітків, які наслідують російське «ПВК Редан». Що це і чи небезпечне воно // BBC News Україна : сайт. 28.02.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64795428>.
3. Заблоковано 18 каналів та груп, створених для дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні через новий молодіжний рух – Нацполіція // Національна поліція України : офіц. сайт. 28.02.2023. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/zablokovano-18-kanaliv-ta-hrup-stvorenykh-dlia-destabilizatsii-vnutrishnoi-sytuatsii-v-ukraini-cherez-novyi-molodizhnyi-rukhnatspolitsiia>.

Одержано 28.02.2023

УДК 316.723

Олександр Анатолійович МОРГУНОВ,

*перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений тренер України;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2259-3620>*

МОЛОДІЖНА СУБКУЛЬТУРА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Окреслено ознаки і характеристики молодіжних субкультурних угруповань. Проаналізовано мотивацію вступу підлітків у субкультурні об'єднання: соціально-педагогічну занедбаність; складні життєві обставини в сім'ї; брак батьківської уваги і підтримки; надмірне і безконтрольне перебування в мережі Інтернет; невміння розпоряджатися своїм вільним часом; незадоволена потреба в самоствердженні та самореалізації.

Ключові слова: молодіжна субкультура, девіантна поведінка, підліток.

Підлітковий вік є одним із найбільш важких з усіх періодів розвитку людини. Він характеризується виникненням потреб у сепарації та відокремленні від батьків, у запереченні їх авторитету, в опозиційності, бунтарстві і спробі самоствердитися будь-яким способом. Задоволення зазначених потреб та психологічні особливості роблять можливим входження підлітка до різноманітних субкультур і молодіжних об'єднань. Адже саме серед однолітків підліток вчиться самовиражатися, спілкуватися, «приміряти» на себе ролі дорослих людей і дорослої поведінки, отримує підтримку і схвалення. Проте вплив на підлітків низки субкультур несе в собі соціальні небезпеки, тому що одні субкультури транслиують ідеї екстремізму чи дискримінації, інші проповідують кримінальний спосіб життя, треті пропагують вживання психоактивних речовин тощо. Ці субкультури створюють ризик для соціалізації молоді. Представники таких субкультур досить часто виходять за межі встановлених правил, здійснюють ексцентричні вчинки. В умовах дестабілізації суспільства зростає актуальність дослідження і профілактики девіантної поведінки серед молодіжних субкультур.

Дані психологічних і соціологічних досліджень свідчать, що значна частина учнів старших класів ідентифікує себе з тією чи іншою субкультурою і відчуває на собі її вплив. Молодіжні субкультури стали одним з істотних факторів соціалізації сучасних підлітків. Незважаючи на актуальність теми, на сьогодні існує досить мало досліджень молодіжної субкультури, оскільки це відносно новий напрям у вітчизняних гуманітарних науках.

Феномен молодіжної субкультури можна інтерпретувати як:

- певну відмінну від панівної культури систему цінностей та соціальних установок, способів групової поведінки та життєвих стилів, якій притаманні відповідні атрибути і ритуали;
- спосіб вираження таких альтернативних цінностей, що виявляється в мові, поведінці, одязі, зачісках, моді в цілому, ставленні до домінуючих соціокультурних систем та представників інших субкультур;
- частину культури, представники якої у процесі діяльності «відштовхуються» від загальнокультурних норм поведінки;
- власний світ, відмінний від інших соціальних просторів (певні наукові, медичні, спортивні, релігійні, кримінальні субкультури) [1].

До основних характеристик молодіжних субкультур можна віднести: особливу моду, яка виражається в зачісках, одязі, аксесуарах; мову та особливий символічний світ (атрибутику); музику; особливості поведінки; агресивне та/або негативне ставлення до представників інших молодіжних субкультур; організацію оточуючого соціального простору (специфічні місця зібрань, захист власної території); високий рівень групової солідарності; ігнорування загальноприйнятих норм і цінностей, відчуженість від економічного життя [2].

Можемо стверджувати, що молодіжна субкультура – це самостійне цілісне об'єднання з певною системою цінностей, моделей поведінки, що відрізняється від домінуючої культури. Характерними особливостями молодіжної субкультури є її відстороненість, демонстративність, епатажність, інколи ризикованість, що відрізняється від культурних цінностей старших поколінь, національних традицій, норм поведінки.

Молодіжні субкультури класифікуються за інтересами (музикальні, спортивні, філософські, містичні, технічні, екологічні тощо), за способами світосприйняття (романтичні, гедоністичні, розважальні, ескапістські, кримінальні, радикальні тощо), за способом проведення часу (гра, комп'ютерна гра, слухання музики, спорт, творчість тощо).

Дослідження особистісного розвитку підлітків із територіальних субкультур свідчить, що вони краще орієнтовані на недиференційовану групу, а не на конкретних людей, а сильний вплив групи призводить до втрати почуття відповідальності за власні вчинки. Деяких учасників підліткових субкультур поєднують із такою соціально-психологічною властивістю, як віктимність, тобто набуття фізичних, психічних, соціальних ознак, які передбачають перетворення її в жертву. Мотивація жертви має в основі задоволення потреби в безпеці, повазі, забезпечені спокою. Віктимний підліток тривожний і має відчуття внутрішньої напруженості, зосереджений на значущих об'єктах, психотравмуючих обставинах, невдачах і образах, має труднощі в саморегуляції власних емоцій і поведінки, схильний до конфліктів, може мати суїцидальні тенденції.

Серед основних причин вступу підлітка до субкультури з делінквентною (злочинною) поведінкою вчені виокремлюють: проходження вікової кризи; соціально-педагогічну занедбаність; складні життєві обставини в сім'ї; брак батьківської уваги і підтримки; надмірне і безконтрольне перебування в мережі Інтернет; невміння розпоряджатися своїм вільним часом; незадоволену потреба в самоствердженні та самореалізації і через це – вступ до субкультури як спосіб здобути позитивну самооцінку й високий статус, визнання в середовищі однолітків [1; 2].

Молодіжна субкультура може нести загрозу для психосоціального становлення підлітка. Серед найбільш критичних наслідків належності до субкультурних угруповань вирізняють злочинні вчинки, агресивність, вандалізм, сексуальну розбещеність, алкогольну і наркотичну залежність, бездіяльність (розважальні субкультури), соціальну ізоляцію, набуття суїцидної поведінки.

Нещодавні події щодо масових зібрань прихильників молодіжних субкультур та поширення їх серед підлітків у великих містах України свідчать, що деякі батьки можуть навіть не підозрювати свою дитину у належності до певної субкультури, яка толерує і заохочує девіантну поведінку. Тому перед працівниками поліції підрозділів ювенальної превенції постає нове завдання – убезпечити підлітків від участі в молодіжних рухах з проявами девіантних форм поведінки шляхом посилення профілактичних бесід з учнями, вчителями і батьками.

Список бібліографічних посилань

1. Гришук Ю. В. Підліткова субкультура: психологічні та соціально-групові особливості. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 3 (7). С. 38–46.

2. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей. Частина 1 : навч.-метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова, К. А. Бороздіна, Т. І. Бугаєць та ін. ; за заг. ред. Т. В. Журавель, Л. В. Зуб, О. В. Ковальнової, Ю. В. Пилипас. Київ : ФОП Буря О. Д., 2019. 515 с.

Одержано 28.02.2023

УДК [159.9:343.54](477)

Валентина Олександрівна ТЮРІНА,

*професор кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2308-1977>;*

Анастасія Денисівна ШМАРАЄВА,

*здобувач вищої освіти факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ТА ЙОГО ПРОФІЛАКТИКА

Проблема насильства в сім'ї має різні аспекти, тому потребує для її вирішення підготовки фахівців різних спеціальностей; профілактика насильства в сім'ї, має бути пріоритетним напрямом соціально-педагогічної роботи з населенням.

Ключові слова: насильство в сім'ї, профілактика,

Проблема насильства в сім'ї є однією із найактуальніших для українського суспільства. Про це свідчать дані і правоохоронних органів, і неурядових організацій. Так, за даними правоохоронних органів України на обліку за вчинення насильства в сім'ї знаходяться близько 90 000 осіб. За статистикою найбільша кількість тяжких правопорушень проти особистості відбувається в сфері сімейно-побутових відносин. Отже, однією з актуальних проблем, що потребує вивчення і вирішення, є проблема насильства в сім'ї.

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в дослідженнях Х.Арангурена, Г.Блумера, М.Вебера, Е.Дюркгейма, Г.Зіммеля, П.Сорокіна, О.Шпенглера, та ін. Проблему насильства в сім'ї розглядають у своїх роботах вітчизняні та зарубіжні спеціалісти: психологи (І.Д.Бех, О.І.Захаров, О.О.Кочемирівська), педагоги (Л.С.Нечепоренко, В.В.Радул.), соціологи (А.А.Бесєдін, О.В.Бойко,), юристи (Е.І.Скакунов, В.А.Туляков) та інші дослідники. Але недостатньо розробленими залишилися питання, пов'язані з профілактикою насильства в сім'ї.

Сім'я є невід'ємною частиною соціальної структури будь-якого суспільства і виконує численні соціальні функції. Загальновідомо, що в сім'ї закладаються основи буття людини, її духовні, моральні, світоглядні якості, а від психологічного здоров'я родини багато в чому залежить моральний стан суспільства. Поширення проявів насильства в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в родині, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві. Насильницькі дії з боку членів власної родини завдають серйознішу психологічну та фізичну шкоду, ніж аналогічні діяння з боку сторонніх осіб. Вони порушують основний принцип життєдіяльності родини – безпечне та комфортне існування будь-якого її члена. Діти, які виростають в таких сім'ях, у майбутньому можуть переносити цей негативний досвід у власне життя [4].

Насильство в сім'ї – надто розповсюджена форма порушення прав людини. Протиправні дії проти когось із членів родини нерідко супроводжуються агресією, приниженням та жорстокою поведінкою. Подібні дії з боку особи, яка чинить насильство в сім'ї, призводять до погіршення фізичного, психічного та соціального стану здоров'я постраждалої особи чи кількох осіб, членів цієї родини. Як правило, найчастіше від сімейного насильства страждають жінки, діти та люди похилого віку, хоча про останню категорію йдеться дуже мало. На суспільному рівні протягом тривалого часу в Україні проблема насильства в сім'ї не обговорювалася. Правозахисні жіночі

громадські організації стали не тільки ініціаторами захисту жертв насильства, а й підштовхували органи державної влади до формування необхідної законодавчої бази, яка б сприяла розширенню загальнодержавної системи захисту потерпілих від насильства. Реальні масштаби проявів насильства в сім'ї сьогодні важко визначити. Кількість справ за фактами насильства не відображає його реального рівня та масштабів поширення, оскільки насильство в сім'ї часто буває прихованим.

Щоб знизити кількість випадків насильства в сім'ї, правоохоронцям разом з соціальними педагогами доцільно проводити з населенням первинну профілактику, що має бути спрямована саме на попередження, тобто завчасне відвернення виникнення криміногенно небезпечних явищ, що можуть детермінувати виникнення насильства в сім'ї [3].

Загальносоціальні заходи попередження насильства в сім'ї трактуються у вітчизняному законодавстві досить широко. Вони становлять систему заходів держави, органів місцевого самоврядування, суспільства, суб'єктів надання соціальних послуг, що спрямовані на певні напрями. А саме: зміцнення сім'ї як соціального інституту та як союзу певних осіб; завчасне виявлення сімей, у яких існує загроза виявлення насильства, а також відвернення або обмеження причин та умов, які сприяють створенню такого насильства; забезпечення будь-якої дитини сімейним вихованням та можливостями для фізичного й духовного розвитку; забезпечення достатнього захисту від насильницьких проявів для будь-кого з членів сім'ї [2, с. 71].

У подоланні насильства в сім'ї, як глобальної проблеми людства, потрібно вдосконалювати систему внутрішньодержавних і міжнародних норм щодо попередження та протидії насильству в сім'ї. В Україні розв'язанням проблеми насильства в сім'ї соціальні педагоги почали займатися після введення в дію Закону України „Про попередження насильства в сім'ї” від 15 листопада 2001 року [1], на сьогодні запропоновано до розгляду Верховної Ради законопроект «Про запобігання та протидію домашньому насильству», що робить країну ближчою до успіху в подоланні цієї проблеми. Також особливої уваги заслуговує створення центрів матері та дитини; просвітницьких та навчальних програм для батьків, що матимуть на меті попередження насильства і жорстокого поводження з дітьми; методики діагностування і проведення опитування серед дітей, що стали жертвами насильства або були його свідками; методики оцінки потреб кожної дитини тощо.

Проблема насильства в сім'ї має різні аспекти, тому потребує для її вирішення підготовки фахівців різних спеціальностей – психологів, педагогів, юристів, медиків, психотерапевтів, працівників поліції тощо, які повинні працювати не тільки з жертвами насильства і з тими, хто скоює насильство, а й з пересічними законослухняними громадянами з метою запобігання скоєнню насильства. Профілактика насильства в сім'ї, має бути пріоритетним напрямом соціально-педагогічної роботи з населенням нашої країни.

Список бібліографічних посилань

1. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р., № 2789 (із змінами, внесеними згідно із Законом № 609-V від 07.02.2007) // ВВРУ. 2007. № 15. Ст. 194.
2. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / В. М. Бондаровська, О. О. Кочемировська, Г. М. Лактіоновата ін.; за ред. О. Кочемировської. Київ: Вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2010. – 372 с.
3. Тюріна В.О. Профілактика насильства в сім'ї як напрям соціально-педагогічної роботи з молоддю. *Молодіжна політика: проблеми і перспективи: Зб. Матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Дрогобич: ДДПУ, 2009. С. 310 – 312.
4. Христова Г.О. Насильство в сім'ї та шляхи його попередження: законодавчий аспект. URL: www.khpg.org/ru/index.php?id=1215440842. (дата звертання: 21.02.2023).

Одержано 28.02.2023

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,

завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У РОБОТІ З ДІТЬМИ

У тезах проаналізовано закордонний досвід підготовки поліцейських до профілактичної роботи з дітьми та практика її здійснення. Розглянуто програми профілактичної роботи з дітьми у США, Канаді, Швеції, Японії.

Ключові слова: ювенальна юстиція, профілактична робота, поліцейські, діти, підлітки.

Вивчення закордонної практики роботи поліцейських з дітьми та особливості їх професійної підготовки до такої роботи представляє науковий інтерес, оскільки досвід, форми і методи їхньої роботи можуть бути використані, як в професійній діяльності, так і в сучасній вітчизняній практиці підготовки поліцейських до роботи з дітьми.

В основу боротьби з дитячою (підлітковою) злочинністю в багатьох країнах покладено модель ювенальної юстиції. Як відомо, юстиція (від лат. *justitia*, походить від *jus* – право і означає «справедливість, законність») – термін, який використовують для позначення судового відомства (Міністерства юстиції), сукупності судових закладів. Поняття «ювенальна юстиція» в усьому світі пов'язують з її головною ланкою – судами у справах неповнолітніх.

Систему судів для неповнолітніх вперше було введено у США в штаті Іллінойс у 1891 році, що було сприйнято як радикальне нововведення. Мета цих судів полягала не стільки в тому, щоб засудити злочинців на певний термін, скільки в тому, щоб знаходити таке рішення, яке найбільш відповідало інтересам дитини та суспільства. Суд у справах неповнолітніх (дітей) міг вживати профілактичні заходи до «потенційних правопорушників» (дітей, які схильні до скоєння правопорушень) й встановлювати термін ув'язнення, щоб кожна дитина могла «перевиховуватись» стільки часу, скільки необхідно. Така практика до 1924 року розповсюдилась по всій країні та за її межами.

Інтерес представляє Шведська ювенальна судова система. У кожному суді (будь-якого рівня) є суддя, який спеціалізується у справах неповнолітніх, або кілька таких суддів у залежності від кількості ювенальних правопорушень. У Шведській системі профілактики підліткової злочинності діють 32 ювенальних центри і національна рада, яка керує цими центрами. Вони мають відкриті і закриті програми, що займаються дітьми та підлітками після того, як прийняте рішення ювенального суду. У Швеції немає притулків для дітей. Слід окремо зазначити, що судді ювенальних судів проходять спеціальне навчання (або стажування) у відповідних навчальних закладах міністерства юстиції та внутрішніх справ [1].

У Японії діють сімейні суди і пункти управління дітьми – адміністративні органи, що знаходяться у веденні Міністерства народного добробуту, завдання яких брати активну участь у ранній профілактиці злочинності серед дітей.

Специфіка навчання поліцейських у Японії обумовлюється є складною, розгалуженою і деталізованою за напрямками діяльності структурою поліції. Тут діють: провідний заклад з підготовки майбутніх поліцейських найвищої кваліфікації – Національна поліцейська академія, школа імператорської охорони, курси криміналістів, вищі курси для керівників слідчих органів, школа поліцейського зв'язку [3].

При підготовці працівників поліції в Японії велику, як ніде, увагу приділено питанням боротьби з підлітковою та молодіжною злочинністю. Тут готують фахівців для спеціальних підрозділів: відділу роботи з підлітками та молоддю, відділу попередження злочинності, що входять до складу управління кримінальних розслідувань, підрозділу для роботи з дитячими і юнацькими

установами у відділі охорони тощо. Відповідно до цього програми навчання зазначених фахівців включають великий перелік дисциплін, що вивчають вікові психологічні особливості підлітків та молоді, профілактичні заходи роботи з ними, види соціальної роботи та допомоги та ін. [3].

Вивчення досвіду ювенальних судів Франції, США, Англії, Німеччини, Австралії й інших країн свідчить, що вони є центрами, які ініціюють і розробляють державні і регіональні програми, спрямовані на зниження злочинності серед дітей, надання їм різних видів допомоги і захисту.

Науковий інтерес представляє підготовка поліцейських США до роботи з підлітками, а також та виховна і профілактична робота, яку вони безпосередньо здійснюють у професійній діяльності. Підготовка майбутніх поліцейських до профілактичної діяльності з неповнолітніми здійснюється відповідно до діючих спеціальних програм. Зусилля в цьому напрямку чітко координуються державними органами і поліцією. У США діють три типи програм по роботі з підлітками.

Перший тип програм – базові програми поліції. Вони найчастіше реалізується спільно з іншими організаціями і спрямовані на роботу з підлітками, які мають найтипівіші відхилення в поведінці (не відвідують навчальні заклади, конфліктні, агресивні, втікають з дому, вживають наркотики і т.ін.). Тут перевага надається профілактичній та виховній роботі, залученню підлітків до спорту, організації їх дозвілля (наприклад, спеціальних атлетичних клубів, інші цікавих занять) з метою відвернення молоді від шкідливих і небезпечних для суспільства діянь.

Другий тип програм – базові програми для ювенальних судів, які концентрують увагу на тих дітях і підлітках, які притягалися до відповідальності за вчинені ними правопорушення. Це комплексні програми, які передбачають співпрацю поліції з відповідними соціальними службами (соціальним наглядом, соціальними педагогами, психологами, лікарями та ін.). У рамках цих програм підліток, за згодою батьків, може бути тимчасово (від 3 до 6 тижнів) поміщений у спеціальний заклад, де з ним будуть здійснювати певну роботу щодо корекції поведінки. Ці заклади розрізняються за характером утримання підлітків (з жорстким наглядом, помірним, без нагляду), за спрямованістю (спортивного типу, трудового, загального та ін.).

Третій тип програм – це базові програми для шкіл. Вони охоплюють профілактичну роботу з дітьми та підлітками, які навчаються у різних типах шкіл (загальноосвітніх, приватних, спеціальних та ін.) і які не вчиняли правопорушень. Базова програма для шкіл включає різні програми з урахуванням специфіки тієї школи, де здійснюється профілактична та виховна робота і спрямовані на правове виховання та просвіту, превентивне виховання, формування позитивного ставлення до поліції, ранню профілактику.

Поліцією Лос-Анджелеса (США) був проведений експеримент – на практиці випробувана ефективність програми профілактики злочинності підлітків з використанням відвідування ними виправних установ. Мета цієї програми полягала в психологічному впливі на підлітків, які ще не вчинили злочинів, але перебували на обліку в поліції за схильність до правопорушень, вживання наркотиків або антигромадську поведінку. Для участі в експерименті поліції було рекомендовано 17 підлітків.

Важливим фактором реалізації програми був добір її безпосередніх виконавців – співробітників поліції, що проходив на добровільних засадах з урахуванням вимог до їх особистісних якостей, знання психології підлітків, які схильні до вчинення правопорушень, наявності умінь встановлювати контакт з неповнолітніми. Ще один момент полягав у точності добору підлітків для участі в даному експерименті: це були діти, які не притягались до кримінальної відповідальності, але мали епізодичні прояви протиправної поведінки.

У першому пункті програми передбачалося відвідування поліцейської дільниці, де підліток безпосередньо спостерігав за представниками злочинного середовища та своїми однолітками, арештованими за різні злочини, наприклад, за вживання та збут наркотиків, знайомився з методами лікування наркозалежних, а також суворим режимом утримання хворих.

Наступним кроком програми є екскурсія у виправний центр для підлітків, де містяться злочинці у віці від 14 до 20 років, що очікують суду. Підлітка проводили через прийомне відділення, камери попереднього утримання, тюремний двір, знайомили з умовами життя і правилами поведінки осіб, яких там утримують. У супроводі поліцейського підліток також відвідував в'язницю для неповнолітніх злочинців.

Таке комплексне знайомство підлітків з виправними і лікувальними установами мало на них позитивний вплив. Поведінка всіх підлітків, що брали участь у програмі, в родині й школі покращилась, у 13 чоловік (76%) відбулися помітні зрушення - вони не потрапляли більше в поліцію.

У Великобританії розгорнута широка кампанія за зміцнення співробітництва між школою і поліцією шляхом впровадження двох програм. Головна мета першої програми – просвітницька. Основні форми роботи – заздалегідь заплановані відвідування поліцією шкіл для організації і проведення бесід, уроків, дискусій, відповідей на питання, необхідних для розуміння дітьми завдань і ролі поліції, її повноважень, принципів і методів роботи. Головне завдання – створити атмосферу доброзичливості та довіри між працівниками поліції та учнями.

Друга програма – це програма дактилоскопірування дітей і підлітків, заснована на добровільній згоді дітей і батьків. Наявність у батьків докладного опису дитини та її дактилокарти суттєво полегшують роботу поліції у випадку зникнення дитини або необхідності встановити особу дитини, яка не може зробити це сама (не розмовляє, розгублена, знаходиться в несвідомому стані). На думку поліції, ця програма має ще більше підсилити взаємозв'язок між поліцією і громадськістю [1].

Так, наприклад, у Канаді організацією центрів відпочинку і спортивних клубів для молоді займається поліція. Поліцейські залучають молодь до таких видів спорту, як гонки на яхтах і плавання. Це сприяє поліпшенню відносин між молодими людьми і поліцією. Заслугує на увагу і практика організації розважальних заходів під керівництвом поліції (наприклад, дискотек).

Отже, у цілому ряді країн співробітники поліції виконують широкий спектр обов'язків, пов'язаних з вихованням дітей та підлітків, правовою просвітою, профілактикою вчинення ними правопорушень, більш властивих органам освіти, соціальної захисту й ін. У зв'язку з цим, обґрунтованою є відповідна підготовка майбутніх офіцерів поліції до роботи з дітьми, необхідно формувати в них педагогічні, психологічні, соціологічні та ін. знання та вміння, які сприятимуть ефективному здійсненню профілактичної та виховної роботи з дітьми, що відповідно, позитивно позначиться на зниженні ризиків виникнення правопорушень, скоєних дітьми та підлітками.

Список бібліографічних посилань

1. Соціальна робота. Кн. 2 : навч. посіб. / за ред. Андрущенко В. П. [та ін.]. Київ : УДЦССМ, 2010. 440 с.
2. Lorton R. A-Z of Policing Law. London, 1998. 213 p.
3. Police of Japan National Agency. Tokyo, 2001. 168 p.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.9.019.4:364.63-027.553](477)«364»

Григорій Володимирович ДЖАГУПОВ,

заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4443-9114>

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ – СКЛADOVA УСПІШНОЇ БОРОТЬБИ З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ ТА ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В УКРАЇНІ

Розглянуті питання історії та ратифікації Стамбульської конвенції Україною. Визначено напрями змін в суспільстві щодо випадків домашнього насильства під час війни.

Ключові слова: *Стамбульська конвенція, домашнє насильство; війна; гендерні питання; постраждали від домашнього насильства.*

Війна змінила нас всіх, такий вислів часто тепер звучить у нашому суспільстві. Більшість людей одночасно опинилися в ситуації розгубленості та постійної небезпеки. Крім моральних змін, війна несе й більш вагомі фізичні страждання. Питання домашнього насильства під час

військової агресії тільки загострюються. Так, зіткнувшись з такою кількістю насилля, важко подумати, що «Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», що відома за короткою неофіційною назвою, як «Стамбульська конвенція», яка покликана запобігати насильству проти жінок, тривалий час була не ратифікована в Україні.

Стамбульська конвенція була відкрита для підписання з 11 травня 2011 року, набрала чинності 1 серпня 2014. На сьогодні її підписали 46 країн та Європейський союз, ратифікована 39 країнами. Першою країною, що ратифікувала Конвенцію, 14 березня 2012 стала Туреччина, проте вона також стала і першою країною, яка оголосила про вихід із Конвенції. Влада Туреччини пояснює прийняте рішення заміною суті Конвенції [1].

Україна серед тих держав, яким не вдалось одразу дійти до ратифікації. Це питання досить часто поставало у нашому суспільстві, однак цікавилися нею здебільшого саме жінки з міркувань захисту власних прав. Але нарешті, 18 червня 2022 року президент України Володимир Зеленський вніс відповідний законопроект до парламенту, а 20 червня Верховна Рада підтримала його, що є доказом того, що країна готова до реформ щодо надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС [2].

Стамбульська конвенція визнає насильство порушенням прав людини та водночас видом дискримінації і передбачає захист постраждалих від насилля та покарання тих, хто вчинив його, шляхом криміналізації певних правопорушень.

Документ криміналізує такі правопорушення:

- психологічне насильство;
- переслідування (сталкінг);
- фізичне насильство;
- сексуальне насильство (включаючи зґвалтування);
- примусовий шлюб;
- жіноче обрізання;
- примусовий аборт;
- примусова стерилізація;

Крім того, Стамбульська конвенція передбачає надання важливої ролі національним парламентам, які мають контролювати реалізацію усіх положень.

Конвенція містить 81 статтю, які поділені на 12 розділів і ґрунтується на чотирьох принципах: попередження, захист та підтримка жертв, судове переслідування правопорушників та комплексна політика. Слід зазначити, що кожен принцип передбачає низку конкретних заходів. У преамбулі згадуються Європейська конвенція з прав людини, Європейська соціальна хартія та Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми, а також міжнародні договори з прав людини, ухвалені Організацією Об'єднаних Націй, та Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Стамбульська Конвенція є першим юридично зобов'язуючим документом, який «створює всеосяжну правову базу та підхід до боротьби з насильством щодо жінок» та спрямований на запобігання побутовому насильству, захист жертв та судове переслідування винних. Вона характеризує насильство щодо жінок як порушення прав людини та форму дискримінації. Конвенція також містить визначення гендера, як «соціально сконструйовані ролі, моделі поведінки, дії та атрибути, які це суспільство вважає придатними для жінок і чоловіків» [3].

Саме гендерними питаннями була занепокоєна частина населення, що виступала проти конвенції навіть на шкоду європейській інтеграції України. У цьому сенсі примітними є приклади Молдови та Грузії. Ці дві держави, які незрівнянно консервативніші за Україну, де церква має значно більший вплив на політику, мали рівно такі ж дискусії та заперечення з боку церков. Та щойно вони завершили ратифікацію – як тема зникла з порядку денного.

Грузія ратифікувала конвенцію ще навесні 2017 року, і попри певні невдоволення церковних кіл, парламент швидко провів процедуру. Однак Стамбульська конвенція після затвердження взагалі не була приводом для протестів. Ще показовіша історія – у Молдові, що підписала її у 2017 році, а ратифікувала конвенцію тільки у жовтні 2021 року. Протягом кількох років тематика Стамбульської конвенції була приводом для справжніх баталій і серед політиків, і на

вулицях. Були нечисленні не партійні мітинги «за» та масштабні протести «проти», але вже за кілька місяців про це перестали згадувати навіть представники церкви [4].

Треба підкреслити, що Стамбульська конвенція зобов'язує Україну здійснювати цілий комплекс заходів щодо зміни законодавства та практик щодо запобігання домашньому насильству та захисту прав постраждалих. Конвенція повинна змусити державний механізм перебудовуватися шодля ефективної протидії домашньому насильству, тому що домашнє насильство перестає бути просто домашньою справою.

Тепер Україна відповідно до Стамбульської конвенції має криміналізувати психологічне насильство, переслідування, фізичне та сексуальне насильство, примусовий шлюб, примусові аборт та стерилізацію. Крім того, кримінальним злочином буде визнаватись і харасмент (сексуальне домагання вдома, на роботі, у транспорті, на вулиці або де-небудь). При цьому йдеться не лише про права жінок, а й про дітей та чоловіків. «Стамбульська конвенція» – це про всіх і для всіх.

Крім того, конвенція передбачає міжнародний механізм контролю та взаємодопомоги українським громадянам, які перебувають за кордоном, що дуже важливо зараз, коли через війну велика кількість наших співвітчизників виїхала в інші країни світу.

Таким чином ратифікація Україною Стамбульської конвенції дозволить привести національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів, підтвердить обраний Україною шлях євроінтеграції та підійме її авторитет в очах міжнародної спільноти.

Список бібліографічних посилань

1. Стамбульська конвенція. uk.wikipedia.org/wiki/Стамбульська_конвенція (дата звертання: 21.02.2023).
2. Рада підтримала ратифікацію Стамбульської конвенції. URL: www.eurointegration.com.ua/news/2022/06/20. (дата звертання: 21.02.2023).
3. Офіційний переклад КОНВЕНЦІЯ Ради Європи про ...rm.coe.int/1680462546.
4. Гендер з обмеженнями: що змінить провал або успіх ратифікації Стамбульської конвенції. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/20>. (дата звертання: 21.02.2023).

Одержано 28.02.2023

УДК 159.9:343.85-053.81

Дмитро Миколайович БОНДЗИК,

старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6462-6585>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ, ЯКІ ВЖИВАЮТЬ ПРАЦІВНИКИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ З МЕТОЮ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Розглянуто суб'єкти профілактики правопорушень. Показано психологічний інструментарій профілактичної діяльності працівників ювенальної превенції. Конкретизовано методи проведення профілактичних заходів.

Ключові слова: неповнолітні, психолого-педагогічні методи, працівники ювенальної превенції.

Боротьба зі злочинністю у широкому загальносоціальному плані пов'язана з ідеєю профілактики правопорушень із використанням економічних, соціальнокультурних, виховних та правових заходів. Успішна боротьба зі злочинністю можлива лише при комплексному впливі, причому не тільки в рамках її вивчення, а й розробки профілактичних заходів.

Необхідність якнайшвидшого вирішення цієї проблеми обумовлена наявністю складною криміногенною ситуацією і тенденції кількості скоєних правопорушень неповнолітніми.

Саме тому останнє десятиліття профілактика правопорушень серед неповнолітніх є однією із складових соціальної політики держави у сфері дитинства.

В цілому, термін «профілактика» є міждисциплінарним терміном, та розглядається у кількох контекстах: «профілактика» як система заходів, спрямованих на попередження злочинів та злочинності; «профілактика» як соціальна практика, що забезпечує перетворення суспільних відносин; «профілактика» як психолого-педагогічна система заходів перевиховання та формування особистості [4, 73].

В цілому, профілактика правопорушень є комплексом соціально-організаційних заходів, спрямованих на усунення, перетворення, нівелювання факторів, причин та умов вчинення правопорушень. Процес профілактики правопорушень включають цілі, завдання, а також психолого-педагогічний інструментарій, що містить змістовний ресурс (методи та прийоми), технологічне забезпечення та організаційні форми, які дають можливість сформувати у неповнолітніх вміння протистояти криміногенним впливам соціуму.

З позиції психолого-педагогічної науки, суб'єкти профілактики правопорушень неповнолітніх діляться на суб'єкти загальної та спеціалізованої профілактики. До суб'єктів загальної профілактики відносяться органи та установи системи освіти, охорони здоров'я, соціального обслуговування, опіки, культури, сфери дозвілля та ін. До суб'єктів спеціалізованої профілактики, відносяться комісії у справах неповнолітніх, підрозділи щодо запобігання правопорушень у середовищі неповнолітніх, спеціальні навчально-виховні установи закритого типу та ін. [1, 37].

Одним із суб'єктів профілактичної діяльності є співробітники ювенальної превенції, діяльність яких регламентується Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, а також Законом України Про Національну поліцію. На підставі зазначених документів, співробітники ювенальної превенції зобов'язані здійснювати профілактику правопорушень щодо неповнолітніх.

Неповнолітні є особливим «об'єктом» профілактичного дії, що детерміновано: специфікою становлення особистості дітей та підлітків на початковому етапі їхнього життєвого шляху; сприйнятливостю до різних видів впливу як позитивного так і негативного плану; початком процесу формування світогляду та ін.

Виділяючи неповнолітніх в особливий об'єкт, детермінує розгляд проблеми забезпечення профілактичної діяльності, співробітниками ювенальної превенції з використанням психолого-педагогічного інструментарію. Таким чином, зараз розглянемо засоби та методи профілактики правопорушень, які можуть використовувати працівники ювенальної превенції. [2, 42].

Профілактичні заходи доцільно здійснювати у форматі традиційних уроків (занять), з використанням навчальних посібників, плакатів або лекцій з демонстрацією мультимедійних матеріалів та обговоренням у класі, індивідуальним навчанням чи навчанням у малих групах. При організації профілактичних заходів необхідно враховувати психолого-вікові та особистісні особливості неповнолітніх (інтереси, потреби, ціннісні орієнтації тощо). Виходячи із статеві-вікових особливостей, повинні диференціюватися також цілі профілактичних занять. Профілактику правопорушень доцільно проводити в індивідуально-груповій організаційній формі. Спосіб досягнення мети реалізується за допомогою профілактичних методів. Методи психолого-педагогічної профілактики делінквентної поведінки диференціюються на групи:

- словесні методи - джерелом профілактичного впливу є усне чи друковане слово (лекція, оповідання, пояснення, бесіда, дискусія, робота з книгою);
- наочні методи — джерелом профілактичного впливу є явища, що спостерігаються, предмети, наочні посібники;
- практичні – джерелом профілактичного впливу є практичні дії, що виконуються об'єктами профілактичної роботи (рольові та ділові ігри, групова дискусія, вправи, тестування та анкетування, тренінги вирішення соціально-педагогічних завдань на профілактичну тему та ін.) [3, с.167].

Одним з основних методів, що використовуються при психолого-педагогічній профілактики правопорушень, є методи переконання та вправи. Переконання, як метод ґрунтується на роз'ясненні та доказі правильності чи необхідності певної правомірної поведінки. У процесі переконання суб'єкт профілактики впливає на свідомість, почуття та волю неповнолітнього. [3, с. 106].

Загалом, використання психолого-педагогічного інструментарію дозволить співробітникам ювенальної превенції більш ефективно здійснювати профілактичні заходи з неповнолітніми, що зрештою створить умови для зниження злочинності загалом.

Список бібліографічних посилань

1. Апетик Н. М. та ін. Психокорекційні техніки як засіб формування адекватного образу Я і саморегуляції неповнолітніх з поведінковими девіаціями. Чернівці : Рута, 2000. 41 с.
2. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. Київ : МАУП, 2006. 88 с.
3. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам. Київ : Либідь, 2002. 520 с.
4. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник Київ : Либідь, 2011. 520 с

Одержано 28.02.2023

УДК [159.9:343.54](477)

Лариса Олександрівна СОЛОХІНА,

старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8728-3178>;

Дмитро Олександрович СУХОВ,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

БУЛІНГ ЯК ВИД ФІЗИЧНОГО І ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Розглянуто булінг як соціальне явище. Визначено особливості булінгу. Схарактеризовано ролі учасників булінгу.

Ключові слова: *булінг, булер, жертва, психологічне насильство, фізичне насильство, цькування.*

Булінг – достатньо поширена проблема по всьому світу. За дослідженням ЮНІСЕФ з нею стикаються 67% дітей віком від 11 до 17 років в Україні, з них 48% нікому не розповіли про такі випадки, а 44% свідків нікому не розповідали про це, через страх бути наступною жертвою [1].

Булінг, або ж цькування, є одним з різновидів як психологічного, так і фізичного насильства над людиною зі сторони конкретної особи або групи осіб, які виконують свої дії з певною метою, як, наприклад самоствердження, підвищення авторитету та тому подібне. Цькування є адміністративним порушенням та передбачає покарання як у вигляді штрафу, так й у вигляді громадських робіт [2].

Насьогодні булінг є достатньо поширеною проблемою як у дорослих, так і у дітей різного віку. Таку поведінку заведено пояснювати тим, що цькування дає можливість самоствердитися, тим самим отримати собі авторитет у власному соціальному колі, а також і приховати власні проблеми та неспроможність вирішити їх. Причинами булінгу може бути таке: нерівність між людьми, батьківство (домашнє насильство, відсутність спілкування «батьки-дитина», авторитарні стилі виховання, надмірна настороженість дітей), соціальну нетерпимість (включаючи соціальні стереотипи), внутрішньогрупове формування ієрархії. Наприклад, у дитини аб'юзивні та токсичні сосунки із родиною, але вона нічого не може зробити через різні фактори, тому ця дитина всі негативні емоції переносить на більш слабку дитину, яка не може нічого заподіяти у відповідь, несвідомо повторюючи ту ж саму ситуацію, що й у неї в сім'ї.

Зазвичай жертвами булінгу стають люди, які психологічно або фізично слабші за нападників. Через це вплив цькування вельми швидко поширюється як на жертв та нападників, так і на свідків.

Конфліктолог і політолог Б. Петренко вважає, що булінг є зменшеною копією акту тероризму, що можна простежити через такі характерні ознаки:

- Присутність прямих та непрямих жертв;
- Певний об'єкт цькування;
- Метою постає не лише вплинути на жертву булінгу, а ще й на модель поведінки свідків або ближнє оточення жертви [4].

У дітей цькування, зазвичай, відбувається на психологічному рівні. Основною ознакою булінгу є системність, прояв агресії булера та бездіяльність свідків, що призводить до психологічних травм дитини в ранньому віці.

Психологічне цькування – це насильство, спрямоване на психіку, і здійснюється через образи, погрози, залякування та stalking. Більш детально психологічний булінг описала О. Ожйова, яка однією з перших почала досліджувати шкільний булінг та виділила такі форми цькування:

- Образливі дії та жести, що не несуть прямої фізичної дії. Наприклад висміювання недоліків або плювки, кидання папірців тощо.
- Залякування та примусові дії. Наприклад, змусити жертву робити, щось, чого вона не хоче, залякуючи побити або розповісти якийсь секрет.
- Ігнорування жертви колективом.
- Вимагання. Ця форма дуже схожа з другою, бо в ній теж примушують дитини до неприйнятних дій, але з метою щось отримати.
- Пошкодження речей. Наприклад, заховати телефон, не віддавати особисті речі.
- Кібербулінг. В цій формі є безліч прикладів цькування, таких як: поширення особистих фотографій та листів, створення наклепів та агресивна взаємодія з соціальними сторінками жертви [2].

У літературі наводять різні типи дитячої агресії:

1. Емппульсивно-демонстративний тип – головна мета продемонструвати себе та привернути увагу, самоствердитися шляхом насильницьких дій.
2. Нормативно-інструментальний тип – використання агресії як нормальної поведінки та задля досягнення певних цілей. Присутня цілеспрямованість та бажання бути лідером, але така поведінка не вирізняється особливою жорстокістю.
3. Цілеспрямований-ворожий тип – метою постає не завдання шкоди, а отримання задоволення від переживання болю та страждань іншими людьми. Ці дії призводять до ейфорії та потреби отримати її знову. У такого типу імовірно присутні різні психічні розлади або низький інтелект [3].

Характерні риси притаманні не лише нападникам, а й жертвам. Жертвою булінгу може стати будь-яка дитина. О. Ліщинська виділяє такі головні ознаки типових жертв цькування: вразливість, низька самооцінка, сором'язливість, тривожність, схильність до депресії та самогубства [5].

Наслідки булінгу є різними. Для жертв цькування притаманні наслідки у вигляді психологічних травм. Канадська дитяча психологиня Колораза Барбара зазначає, що жертва відчуває себе виснаженою та приниженою. Наслідки можуть проявлятися впродовж багатьох років після завершення булінгу у вигляді депресії, спроб самогубства. Чим довше жертва зазнавала булінгу, тим гіршими будуть наслідки [6].

В майбутньому жертви булінгу можуть бути антисоціальними та проявляти девіантну поведінку, й суїцидальні нахили. В шкільній програмі США у 1996 році ввели поняття «bullycide» - скоєння самогубства жертвами булінгу після довгого часу завершення знущань в дитинстві у дорослому віці.

Отже, жертви булінгу, крім короточасних наслідків, мають серйозні довгострокові наслідки, які відчуваються як жертвою, так і кривдником, навіть у зрілому віці. Також це може негативно вплинути на спостерігачів і загальний освітній клімат у класах і школах.

Список бібліографічних посилань

1. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu> (дата звертання: 21.01.2023).
2. Ожйова О. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. *Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.»*. Харків: Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». 2020. С. 158–163.
3. Гончаров В. Жорстока поведінка в підлітковому середовищі. 2009. С. 59–61.
4. Комарова О. Булінг, або шкільне цькування: налякати поліцією не вдасться, що ж робити?. Радіо Свобода. 2017.
5. Ліщинська О. Профілактика психологічного насилля у сім'ї та в освітньому середовищі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія": збірник наукових праць*. 2010. Випуск 1(1). С. 34–35.

6. Coloroso Barbara. The bully, the bullied, and the bystander: from pre-school to high school: how parents and teachers can help break the cycle of violence. 2002.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.9

Даниїл Анатолійович ЗІНЧЕНКО,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8089-0511>

ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ СІМЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИ ЗОНУ АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

Війна може мати менші масштаби та забрати меншу кількість життів, але вона була спровокована не зсувом мас земних порід, не швидкою зміною тиску у повітряних масах, а розпочинається людиною проти таких самих людей. І страждають від неї абсолютно усі, бо війна залишає свої автографи на тілах та в пам'яті всього людства. Якщо на фізичні травми ми звертаємо багато уваги, то про ментальне здоров'я часто забуваємо, що призводить в майбутньому до великої кількості проблем військового часу після закінчення війни.

Ключові слова: діти, стресові розлади, бойові дії, внутрішньо переміщені особи.

Після початку Антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил та повномасштабного вторгнення Російської федерації велика кількість цивільних осіб були вимушені покинути власні домівки, на території яких ведуться активні бойові дії. Для людей переселення є вимушеними обставинами для зменшення ризику бути травмованими чи загинути. У зв'язку з цим демографічна ситуація в Україні почала активно змінюватися через переміщення населення всередині країни та за її межі. Станом на листопад – грудень 2022 року серед вимушено переміщених осіб було 1 450 000 дітей віком від 1 до 17 років, що складає 24,5% від загальної чисельності внутрішньо переміщених осіб [4].

Зі східної частини України впродовж листопада – грудня 2022 року було переміщено 4 006 000 осіб серед яких діти, значна кількість яких впродовж періоду повномасштабного вторгнення Росії в Україну, потерпає від щоденних ворожих обстрілів, відключень світла, води та газу. Діти, так само як і дорослі, є вразливими до стресових та посттравматичних стресових розладів, діти є більш вразливими до психосоматичних розладів, таких як заїкання, бронхіальна астма тощо [4].

До основних чинників формування стресових розладів, у дорослих та дітей під час активних бойових дій, відносять: фізичні чинники, які впливають на стан здоров'я та ефективність функціонування внутрішніх органів (поранення, контузії, каліцтва, фізичне та сексуальне насильство, тортури тощо); психологічні чинники прямої дії на індивіда, такі як психологічне насильство, дистанціювання від рідних і близьких шляхом викрадення, незаконного утримання та вивезення за межі України, участь у збройних чи військових формуваннях у складі однієї з конфліктуючих сторін, втрата родичів чи близьких людей, факти коли особа стає свідком поранень, контузій, каліцтв, фізичного та сексуального насильства, вбивств, звірств та тортур. Постійна чи епізодична тривога на фоні подразника, буде супутнім до вищезазначених подій [3].

Діти, які перебували на території активних бойових дій та після вимушеного переміщення до більш безпечної території, потребують особливої уваги. Переїхавши на повністю підконтрольну територію України дитина потрапляє у нові умови, в яких їй може бути не дуже комфортно. В такій ситуації є ризик появи проблем з адаптацією, що призведе до ще більшого погіршення психічного стану дитини. На даний момент на всій підконтрольній Україні території працюють практичні дитячі психологи та психотерапевти, до компетенції яких входить здійснення аналізу (скрінінг) стану дитини.

Про стресові розлади можуть сигналізувати такі симптоми як нав'язливі травматичні спогади, високий рівень тривоги, зменшення активності, порушення сну, когнітивних та комунікативних здібностей, поява депресивних станів, підвищення чутливості до певних подразників, що мають контекст першого подразника, дисоціативні розлади (флешбеки) тощо[1]. Діти можуть специфічно реагувати на стрес, що ускладнює виявлення патологічних психічних станів, навіть для найближчого оточення (батьків чи осіб, що їх замінюють), через це батьки чи опікуни не можуть вчасно зреагувати проблему, скидають її на капризність дитини або на пубертатний період. Реакція дитини на стрес може містити такі симптоми: замкнутість дитини, порушення харчової поведінки (дитина може перестати приймати їжу, чи навпаки приймати її у збільшеній кількості), що може відображатися на її вазі та активності. Діти можуть використовувати гру як спосіб компенсації травматичного досвіду, в котрій вона буде використовувати військовий контекст, що може призвести до погіршення самопочуття дитини, зробити її менш контактною, більш відстороненою, і це може бути ознакою того, що дитина має розлади адаптації або ПТСР[3].

Переешкодами для процесу реадaptaції дитини до умов мирного життя також можуть бути: факти залишення родичів та/або близьких на території активних бойових дій; повна зміна оточення, незнайоме місто зі своїм шумовим фоном, що може викликати дезорієнтацію індивіда; люди, велика кількість котрих може сильно контрастувати з кількістю, звичною до умов активних бойових дій, що може викликати занепокоєння та тривогу [2]. Потрапляння дитини, зі статусом ВПО, до нової соціальної групи потребує від батьків, вчителів та фахівців з психології та педагогіки особливої уваги таким дітям, як в Україні так і поза її межами, щоб зробити процес адаптації більш легким та приємним для неї.

Вплив стресу на кожну людину індивідуальний і залежить від багатьох факторів, таких як резильєнтність особистості, інтенсивність та тривалість реальної чи надуманої загрози, наявність травматичних подій тощо. У середовищі однієї сім'ї стресові розлади можуть розвиватися у кожного члена родини окремо і незалежно один від одного. Тому вчасне реагування на проблему батьками, вихователями, вчителями та грамотна психолого-педагогічна допомога дитині є важливим кроком до одужання. За даними опитувань проекту "Коло турботи" менше 1% батьків звертаються за допомогою спеціаліста, і роблять це коли стан дитини наближається до критичного[4]. У випадках, коли стресові розлади капсулюються, особа може не підозрювати про них впродовж значного відрізка часу, від кількох місяців до кількох років, але у випадку прояву дитячої травми у більш дорослому віці лікування може зайняти набагато більший проміжок часу. Тому питання важливості інклюзивного підходу до проблем психотравм в дитячому віці стає особливо актуальним на час війни в країні та впродовж років після її закінчення.

Список бібліографічних посилань

- 1.Макарова О.П. Психологічна допомога постраждалим від військового конфлікту Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 жовтня 2022 р.). Київ : «Вид-во Людмила», 2022. 217 с. С.189- 192.
- 2.Макарова О.П. Психологічна допомога постраждалим від сексуального насильства під час військової агресії Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії: матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, м. Кропивницький, 16 листопада 2022 року. Кропивницький : ДонДУВС, 2022.162с, С. 79-82.
- 3.Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін. ; за ред. Волинець Л.С. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита». 2015. 72 с.
- 4.URL:https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R11_IDP_UKR.pdf (дата звертання: 21.01.2023).

Одержано 20.02.2023

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Розглянуто зміст та особливості основних підходів до профілактики деструктивної поведінки неповнолітніх

Ключові слова: *злочинність, злочинність неповнолітніх; профілактика, підходи до профілактики деструктивної поведінки*

Злочинність серед неповнолітніх традиційно є актуальною проблемою, яка перебуває у центрі уваги як науковців, так і практичних працівників. Делінквентна поведінка підлітків характеризується певними особливостями, що проявляються в її причинах, мотивах здійснення вчинків, динаміці та певних умовах. Аналізуючи ці особливості, науковці зазначають що на поведінку дитини впливає сукупність різноманітних чинників психологічного, біологічного та соціально-економічного характеру. Попередження злочинності неповнолітніх є однією з найважливіших та найактуальніших проблем українського суспільства не тільки в мирний час а й в період військової агресії також.

Як зазначає більшість науковців, на злочинність неповнолітніх передусім впливають загальні криміногенні фактори (на макрорівні), які є наслідком глибинних соціально-економічних, політичних, морально-психологічних суперечностей. Стратифікація суспільства, соціально-економічна нерівність, відсутність реальних можливостей задоволення матеріальних і нематеріальних потреб, бідність, вимушена трудова міграція, смерть батьків, розпад сімей – ось деякі із таких факторів [1].

Неповнолітні, які вчинили кримінально протиправні діяння, особливо насильницького характеру, потребують підвищеної уваги з боку держави, оскільки мова йде про чутливу категорію населення, яка вимагає особливого підходу та ставлення. Запобігання злочинності серед неповнолітніх є одним із пріоритетних напрямків державної політики, що закріплено у законодавстві України.

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх являє собою розгалужену систему, що враховує усі можливі причини формування делінквентної поведінки.

Дослідники та практики пропонують застосовувати такі підходи до здійснення профілактики деструктивної поведінки підлітків відповідно до трьох головних цілей:

- усунення факторів ризику;
- виявлення та розвиток особистісних ресурсів (сильних сторін) підлітку;
- створення безпечного підтримуючого середовища [2].

У межах першого підходу перед спеціалістами постає завдання раннього виявлення та усунення несприятливих факторів, які впливають на підвищення імовірності деструктивної поведінки підлітку, наприклад, підвищена тривожність, обумовлена домашнім насильством або складними відносинами між членами родини, низький статус у групі однолітків або ж взагалі виключення/неприйняття до неї тощо. Важливою складовою реалізації профілактичних заходів в межах цього підходу є вивчення впливу на неповнолітнього сім'ї, школи, Інтернет-середовища та інших інституцій для визначення причинно-наслідкових зв'язків у проявах деструктивної поведінки.

Другий підхід – виявлення та розвиток особистісних ресурсів (сильних сторін) підлітку, наприклад, стресостійкості, адекватної самооцінки, вольових якостей, соціальних компетентностей (вміння робити безпечний вибір у власних діях, приймати правильні рішення, брати відповідальність за власну поведінку/вчинок, ефективно спілкуватися та вирішувати конфлікти, висловлювати критику без принижень та образ, ін.). При цьому важливе значення має опанування

підлітками ефективних способів реагування в стресових та/або конфліктних ситуаціях та регулювання емоційними станами.

Третій підхід – створення безпечного підтримуючого середовища, яке сприятиме розвитку підлітку, наприклад, підтримка сім'ї чи групи ровесників, до якої він належить, колективу класу або іншої референтної групи тощо. Такий підхід є одним із важливіших і найбільш перспективних у профілактиці деструктивної поведінки. Окрім безпосередньої роботи з неповнолітніми, цей підхід також акцентує увагу на просвітницько-профілактичній роботі з батьками, бо саме безпечний та розуміючий дорослий є джерелом підтримуючого середовища для дитини.

Отже, попередження злочинності серед неповнолітніх має бути спрямоване на виховання таких моральних цінностей та якостей особистості, що складають основу законослухняної поведінки. Тільки за умови комплексного підходу та взаємодії між різними державними інститутами можливо досягти успіху у боротьбі зі злочинністю серед неповнолітніх.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінологія : підручник / А.М. Бабенко, О.Ю. Бусол, О.М. Костенко та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
2. Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель, Ю. Удовенко). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022 144 с.

Одержано 27.02.2023

УДК [159.9:343.54](477)

Аліна Романівна ПОПОВА,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Світлана Сергіївна СТОРЧАК,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї

В Україні найбільша кількість тяжких правопорушень проти особистості відбувається в сфері сімейно-побутових відносин. Отже, однією з актуальних проблем, що потребує вивчення і вирішення, є проблема насильства в сім'ї.

Ключові слова: *насильство в сім'ї, психологічне насильство, ознаки психологічного насильства, наслідки психологічного насильства.*

Сьогодні проблема домашнього насильства вважається однією з найрозповсюдженіших в усьому світі. В Україні, за даними досліджень, близько 70% жінок зазнають різноманітних форм сімейного насильства та до 35% неповнолітніх систематично застосовуються жорстокі форми покарання. Також, майже половина всіх випадків зґвалтувань, більше третини навмисних убивств і злочинів скоюються в сім'ї [4, с. 73].

Існує декілька видів домашнього насильства – це фізичне, психологічне, економічне та сексуальне. Якщо наслідки фізичного насильства можна побачити одразу, проте, вихід з даної ситуації може виявитися набагато більш швидким, ніж при психологічному насильстві. Якщо щодня людина буде випробовувати на собі принизливі висловлення з боку оточуючих, ізоляцію, ігнорування (що дуже часто буває у стосунках «діти – батьки»), то наслідки цього, як правило, бувають набагато масштабнішими й такими, що важко піддаються корекції. Такі феномени як неадекватні батьківські установки, «удосконалити» дитину, бажання «переломити», психологічне маніпулювання, емоційна депривація, приниження та загрози, заставляють дитину (і навіть дорослу дитину) жертвувати своїми нагальними потребами та почуттями в угоду очікуванням, страхам чи вихованим принципам батьків.

Результати досліджень свідчать, що діти, які відчували на собі насильство та жорстокість, підсвідомо прагнуть відтворити свій життєвий досвід у дорослому житті, оскільки не знають іншої моделі поведінки. Віддаленими наслідками насильства є схильність до залежностей: алкоголізм, а також асоціальна, аддиктивна, девіантна та делінквентна поведінка [2].

Соціологічний підхід до пояснення природи психологічного насильства в родині розглядає загальні норми й уявлення в соціальних групах. У відповідності з цим, насильство в сім'ї можна вивчати як явище, яке існує тому, що відсутні соціальні заборони на його здійснення, або тому, що є функціональні причини його існування в конкретних умовах. Корінь проблеми насильства криється в соціальному середовищі, яке оточує кривдника, наприклад, в поведінці значущих близьких осіб. Спостерігаючи за результатами поведінки інших людей, індивід дізнається, які види поведінки, в тому числі й соціально неадекватні, допомогли досягти бажаних результатів і при цьому не привели до небажаних санкцій. Психологічне насильство, а також психічне, емоційне чи ментальне зловживання – це форма насильства, яка характеризується тим, що людина піддається сама або піддає іншу особу поведінці, яка може призвести до психологічної травми, включаючи тривогу, хронічну депресію або посттравматичний стресовий розлад. Ігнорування є ще однією формою заперечення, включає в себе відмову слухати, відмову у спілкуванні та емоційна відмова як покарання. Отже, психологічне насильство – це будь-яке зловживання, яке є емоційним, а не фізичним. У науці виділяють три загальні закономірності зловживань – агресія, заперечення та мінімізація [1, с. 37].

Зазвичай непросто відрізнити насильство від конфліктної ситуації або суперечки, які виникають у будь-якій родині та є підґрунтям для подальшого розвитку здорових сімейних стосунків. Ознаками психологічного насильства є таке: постійна образлива критика, контроль над життям жертви, маніпулювання; засудження, звинувачення, словесні образи; приниження, обзивання нецензурними словами; ігнорування як спосіб «покарання» (як серед дорослих, так і відносно дітей); покарання та погрози покаранням, загрози здоров'ю і життю, заборона вільно пересуватися поза домом та спілкуватися з близькими, висловлювати свою думку; зняття людиною із себе відповідальності за негативний вплив на психологічний стан жертви; ізолювання жертви від спілкування з друзями чи родиною, контроль за спілкуванням через читання особистої пошти і повідомлень у соцмережах; знецінення людини, цілковитий контроль над усіма сферами її життя [4, с. 83]. Донедавна фрази на кшталт «ти мені винна, бо ми тебе виховали» або «я знаю, як тобі краще!» сприймалися як частина виховання. Проте ці словесні маніпуляції належать до психологічного насилля.

До психологічних наслідків насильства, можна віднести такі: почуття провини, почуття сорому, низька самооцінка, замкненість, страх спілкування, зневіра у собі, депресія, відчай, небажання жити. Жертвами насильства в сім'ї стають люди будь-якого віку, статі, соціального статусу та рівня освіти, але найбільш вразливими до насильства в сім'ї є діти та жінки. Так, за оцінками Світового банку у різних країнах від 20% до 50% жінок були жертвами насильства в сім'ї, від 4% до 6% людей літнього віку, 30%-50% дітей [4, с. 104]. За 2019 р. в Україні зафіксовано 130 514 звернень з приводу домашнього насильства, що на 15 % більше, у порівнянні з аналогічним періодом 2018 року (110 687 звернень), з них: від дітей надійшло 1 055 звернень; від жінок – 114 811 звернень, що становить 88 % від загальної кількості; від чоловіків – 14 648 звернень, що складає 10,5% від загальної кількості звернень [3]. Через пандемію та самоізоляцію ситуація стала гіршою. Протягом кількох місяців 2020 р. за даними МВС на лінію "102" надійшло 101 000 викликів з приводу домашнього насильства.

Насьогодні проблема психологічного насильства стала усвідомлюватися суспільством. Як реакція на це явище, почали створюватися різні програми з профілактики, консультативні центри, які надають соціальну і психологічну підтримку жертвам. Вдосконалюється законодавство України. Так, Кабінет Міністрів затвердив державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на 2021–2025 рр., в межах якої планується створення єдиного підходу для розвитку і розбудови притулків та відповідної інфраструктури для осіб, постраждалих від домашнього насильства. Найефективнішим, на думку експертів, є арешт агресора-кривдника, бажано зі збільшенням його максимальної тривалості з 15 до

20-30 діб, оскільки штрафи, не будучи ефективним засобом покарання, лягають додатковим тягарем на плечі жертви та обтяжують спільний сімейний бюджет. Очевидно, що боротьба з цим явищем в сім'ї, окрім правоохоронних органів, залежить також від зусиль соціальних служб, суспільних рухів та засобів масової інформації.

Проблема насильства в сім'ї, що здійснюється по відношенню до дітей, жінок, літніх людей, має різні аспекти, а, отже, потребує для її вирішення підготовки фахівців різних професій та спеціальностей – юристів, медиків, психологів, педагогів, психотерапевтів, працівників органів внутрішніх справ тощо, які мають працювати не тільки з жертвами насильства і з тими, хто скоює насильство, а й з пересічними законослухняними громадянами з метою запобігання скоєнню насильства. Профілактика насильства в суспільстві, зокрема профілактика насильства в сім'ї, має бути пріоритетним напрямом соціально-педагогічної роботи з молоддю.

Список бібліографічних посилань

1. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Казаріна. Серія: Соціальне дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2015. №1148. С. 35–40.
2. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблем насильства. Київ: Либідь, 2003. 337 с.
3. Соціальний звіт за 2019 р. UR: <https://www.msp.gov.ua/news/18746.html> (дата звернення: 22.03.2021).
4. Соціологія девіантної поведінки: навчальний посібник / уклад. І. С. Веред та Ю. В. Кушнір. Донецьк : КІЦ, 2013. 192 с.

Одержано 20.02.2023

УДК [159.9:343.54](477)

Святослав Сергійович ПРОКОДЯНЧИК,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

БУЛІНГ ЯК ВИД ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В ДИТЯЧОМУ І ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩАХ

Розглянуто булінг як соціальне явище, визначено особливості булінгу, схарактеризовано ролі учасників булінгу.

Ключові слова: булінг, булер, жертва, психологічне насильство, фізичне насильство, цькування.

Проблема булінгу не є новою для сучасного суспільства. Велику увагу приділяють цьому явищу такі міжнародні організації як ВООЗ та ЮНІСЕФ. Вони здійснюють постійний моніторинг та контроль над поширенням цієї проблеми. Основними методами роботи цих організацій, як правило, є анонімні опитування та анкетування серед школярів та студентської молоді. Розглянемо статистичні дані останніх років, надані ЮНІСЕФ щодо поширення булінгу в Україні: 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою боулінгу, ще 24% дітей стали жертвами боулінгу і 48% дітей нікому не розповідали про випадки булінгу, також 44% школярів були спостерігачами булінгу, але ігнорували його, бо їм було страшно за себе [1]. Як бачимо, цифри досить невтішні, що свідчить про те, що з кожним роком число молодих українців, які страждають від цього явища, непинно росте.

У 90-і роки ХХ століття такими вченими як Д. Лейна, Е. Мунте, Д. Олвеус, А. Пікасо, Е. Роланд та інші було систематизовано знання про булінг. Багато вчених (Н. Лалак, І. Майборода, І. Сидорук, К. Седих, Н. Мишко, Д. Сорочан, В. Тюріна та інші) піднімали означене питання на широке наукове обговорення. Але на сьогодні проблема булінгу залишається гострою.

Досліджуючи походження терміну «булінг» варто звернути увагу на те, що він походить від англійського слова «bully», яке дослівно перекладається як «хуліган». Як свідчить практика,

середовищем поширення цього явища є учнівські та студентські колективи. Найчастіше до булінгу відносять цькування, залякування, та способи фізичного впливу булера щодо жертви. На національному рівні Міністерство освіти і науки України (МОН) дає своє визначення поняттю «булінг» і розглядає його як дії учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному чи сексуальному насильстві [2].

Причинами булінгу серед школярів є: боротьба за лідерство; зіткнення різних поглядів, субкультур, цінностей, наявність у дитини психічних і фізичних вад і невміння толерантно ставитися до них; заздрість; агресивність; відсутність предметного дозволу тощо. Фізичне насильство є найбільш помітним, однак складає менше третини випадків булінгу (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, ляпаси, пошкодження та знищення одягу та особистих речей жертви, а також погляди, жести, образливі рухи тіла та міміки обличчя).

У психолого-педагогічній літературі визначено такі категорії булінгу:

Економічний булінг – вимагання грошей, крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей жертви тощо.

Психологічний булінг – поширення образливих чуток, принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміки обличчя, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж тощо.

Сексуальний булінг – прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, принизливі погляди, жести, сексуальні погрози, жарти тощо.

Кібербулінг – приниження за допомогою інтернету, мобільних телефонів, електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі) [5].

Учасників цього негативного процесу можна умовно розділити на:

1) булери – це особи, котрі мають соціальну вагу або наділені більшою фізичною силою, з високим потенціалом агресивності, спрямованої на інших індивідів;

2) жертви – це особи, які є об'єктами знущань. Ця категорія додатково поділяється на покірних і агресивних жертв. Покірні жертви є більш тривожними та невпевненими, ніж звичайні особи (учні, студенти тощо), і виявляють тенденцію бути більш обережними, сенситивними, схильними замикатися в собі. Їхня типова реакція на булінг полягає не в тому, щоб чинити опір, а в тому, щоб спробувати уникнути мучителів. Агресивну жертву описують як дуже агресивну й емоційно нестабільну. У ситуації булінгу вона характеризується комбінацією з тривожних й агресивних реакцій, легко дратується і впадає у стан гніву, піддається на провокації.

3) спостерігачі (свідки) – це особи, які спостерігають за булінгом [4, с.17].

Характерними ознаками булінгу вважають такі: емоційне приниження, що включає вербальні і невербальні способи вираження; продовження емоційно-образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду; непривітна і недовірлива поведінка; – погіршення психологічного і фізичного стану людини, на яку спрямована агресія; намір завдати шкоду іншій людині, що дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючі події; агресор займає вищу позицію, ніж його жертва, і відповідно дозволяє собі дії, що принижують гідність та завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [3, с. 34]. Не можна пропускати повз негативні психологічні наслідки булінгу, адже наслідки цькувань та принижень можуть негативно впливати на навчальну діяльність. А саме: погіршуються когнітивні процеси, знижується рівень запам'ятовування. В особи жертви зникає бажання йти до школи чи ЗВО через відчуття страху. У дитини з'являється відчуття незахищеності, вона стає більш вразливою. Якщо жертва перебуває у підлітковому віці, то найчастіше вона шукає розраду у алкоголі, палінні або навіть вживанні наркотиків, що є проявом девіацій у підлітка. Наслідки існують також і для самого булера. У дуже рідкісних випадках булери усвідомлюють протиправність своєї поведінки. Спогади про умовні «здобутки» викликають у них почуття сорому. Інколи деякі кривдники намагаються навіть якось загладити свою провину. Але жертви рідко йдуть на контакт зі своїми недругами. Безумовно, агресор менше страждає від наслідків, але все-таки безслідно це не проходить і для нього. У нього руйнуються механізми формування близькості з іншими людьми, і він ніколи не зможе створити довірливих теплих відносин з партнерами, навіть з власними дітьми завжди буде на відстані.

Тому вчителі, психологи, юристи, правоохоронці закликають всіх не підтримувати булінг як явище, ніколи не мовчати та не ставати «мовчазними свідками», коли когось кривдять, бо наше суспільство має розвиватися на дружніх засадах поваги до честі та гідності особи, готовності допомогти та підтримати у важкий період. З січня 2019 року почав діяти Закон щодо протидії булінгу. Згідно з ним, будь-яке психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, зокрема із застосуванням електронних комунікацій, карається штрафами.

Таким чином, треба відзначити, що останнім часом ставлення до жорстокості в школі, в освітніх установах, товариствах розвинених країн стало значно серйознішим. Широко застосовуються профілактичні програми булінгу. Одним із завдань школи та ЗВО є виявлення та запобігання злущанню та його своєчасна профілактика у координації з вчителями, шкільним психологом, батьками та правоохоронними органами.

Список бібліографічних посилань

1. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-02/bullying3.pdf> (дата звернення: 19.02.2022).
2. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu> (дата звернення: 19.02.2022).
3. Лалак Н. В. Булінг в освітньому середовищі сучасного закладу загальної середньої освіти: теоретичний аспект. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія "Педагогіка та психологія"* : збірник наукових праць. Мукачево: МДУ, 2019. Випуск 1(9). - С. 34-35.
4. Сорочан, Д. А. Булінг: поняття, історія існування, характеристика. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 6. - С. 12-19.
5. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/bulling-vidi-vidpovidalnist-protidiya.html> (дата звернення: 19.02.2022).

Одержано 20.02.2023

УДК 159.9.07

Поліна Олександрівна РОГ,

здобувач вищої освіти факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ: ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА

Описані форми девіантної поведінки. Зазначений перелік причин девіантної поведінки.

Ключові слова: *девіантна поведінка, негативні девіації, причини девіантної поведінки, діти.*

Соціальні норми поведінки необхідно дотримуватися всім членам сучасного суспільства. Іноді деяким людям властиво виходити за встановлені межі, демонструючи поведінку, яка відхиляється від норм або девіантну поведінку, що суперечить прийнятим правилам і нормам. Поведінка, що не вкладається в рамки розуміння більшості людей, називається девіантною. До такої поведінки не відносяться звичайні дії середньостатистичного громадянина, адже вони не викликають нерозуміння, шок, подив, страх, ворожість з боку звичайних громадян. Девіантна поведінка поділяється на два типи, так, розрізняють позитивну і негативну девіантну поведінку [1].

Нестандартна поведінка, що виходить за рамки правил, характеризує юнацький максималізм. Дітям складно приборкати гормональний вибух, що відбувається в організмі в період зростання. Часто вибір деяких підлітків стає цілковитою суперечністю встановлених дорослими людьми правилами. Часто це приносить проблеми як фізичного, так і психічного характеру [2]. У складний підлітковий період типовими проявами девіантної поведінки є дії, які викликають осуд дорослих, наносять шкоду підлітку і оточуючим його людям, стають причиною частих конфліктів з друзями і близькими, сприяють зниженню успішності в школі, можуть розвивати фобії і різноманітні страхи, знижують самооцінку і породжують комплекси.

Негативні девіації поведінки пов'язані з тим, що особистість не засвоює позитивного соціального досвіду, не може адаптуватися до моральних цінностей і норм поведінки, які відповідають вимогам суспільства, хоча й може досить добре знати ці норми.

Девіантна поведінка може проявлятися в різних формах: агресія; аутоагресія, суїцидальна поведінка; зловживання речовинами, які викликають порушення психічної діяльності (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія).

На жаль, вчені не можуть точно визначити коло причин, які провокують девіантну поведінку. Їх приблизний перелік виглядає наступним чином:

- неузгодженість поставлених цілей з доступними засобами, які можуть бути використані для їх досягнення;
- пристрасть до алкоголю і наркотиків, погіршення генетичного фонду та інші соціальні патології;
- психічні захворювання різного характеру;
- відсутність чіткої мотивації, яка дозволяла б точно визначити адекватні дії для конкретної ситуації;
- збройні конфлікти, техногенні катастрофи і природні катаклізми, які порушують людську психіку.

Отже, молодь найбільш схильна до різних проявів негативної девіантної поведінки, оскільки саме в цей віковий період відбувається становлення власного Я, яке не співпадає з тим соціальним статусом, на якому знаходиться молода людина, що призводить до опору чи то активного (злочинність), чи то навпаки пасивного (алкоголізм, наркоманія).

Найбільш поширеним та дієвим засобом боротьби з девіантною поведінкою є соціальна профілактика, яка виступає як засіб попередження негативних проявів девіантної поведінки, та орієнтуватися не на заборону тих чи інших небезпечних дій, а на їх переорієнтацію у суспільно-позитивні форми взаємодії у суспільстві, на формування здорового, як духовно, так і фізично майбутнього покоління.

Список бібліографічних посилань

1. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у двох частинах. Київ : 2016.
2. Пиголенко І.В., Билименко Ю.В. Профілактика девіантної поведінки серед молоді як превентивна міра люмпенізації суспільства. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3.11.2011

Одержано 20.02.2023

УДК [159.9:343.54](477)

Валерія Ігорівна ШКАРУПА,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

Анастасія Олександрівна ВОРОБЙОВА,

здобувач вищої освіти факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

КІБЕРБУЛІНГ ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Показано, що однією з форм психологічного насильства в інформаційному просторі є кібербулінг. Кінцевою метою кібербулінгу є встановлення влади одного з членів соціуму над іншим, який є слабшим; визначено прийоми здійснення кібербулінгу.

Ключові слова: *насильство, психологічне насильство, булінг, кібербулінг.*

Останніми роками відбувається стрімкий розвиток та поширення використання сайтів соціальних мереж (SNS), які, з одного боку, надають платформу для спілкування людей у всьому світі, надають можливість об'єднатися за інтересами, створити співтовариства, з іншого боку, соціальні мережі надають можливість для розповсюдження кібербулінгу на своїх платформах.

Кібербулінг (або онлайн-булінг) є окремою формою цькування серед підлітків. В Україні 29 відсотків опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16 відсотків були змушені пропускати через це шкільні життя.

Фундаментальні основи сучасних теорій насильства були закладені в роботах зарубіжних та вітчизняних дослідників: Х.Арангурена, Г.Блумера, М.Вебера, Л.Гумпловича, Е.Дюркгейма, Г.Зіммеля, Р.Мертон, У.Самнера, П.Сорокіна, О.Шпенглера, та ін.

Кібербулінг – це булінг із застосуванням цифрових технологій. Він може відбуватися в соціальних мережах, платформах обміну повідомленнями (месенджерах), ігрових платформах та мобільних телефонах. Це неодноразова поведінка, спрямована на залякування, провокування гніву чи приниження тих, проти кого він спрямований.

Поняття «кібербулінг» вперше було визначено Біллом Белсі (Bill Belsey), який характеризував його як використання інформаційних та комунікаційних технологій, наприклад електронної пошти, мобільного телефону, особистих інтернет-сайтів, для навмисної, неодноразової та ворожої поведінки особи або групи, спрямованої на образу інших людей. Кібербулінг визначається як агресивна, навмисна дія, здійснена групою або окремою людиною, з використанням електронних форм контакту, неодноразово та протягом тривалого часу, проти жертви, яка не може захистити себе.

Кібербулінг проявляється як:

- поширення брехні про когось або розміщення фотографій, які компрометують когось, у соціальних мережах;
- надсилання повідомлень або погроз, які ображають когось або можуть завдати комусь шкоди, через платформи обміну повідомленнями;
- видавання себе за когось іншого/іншу і надсилання повідомлень іншим людям від його/її імені.

Кібербулінг включає чотири основні компоненти:

- 1) навмисна агресивна поведінка;
- 2) повторна поява;
- 3) нерівність сил кібербулера та жертви;
- 4) використання та вільне володіння технологіями.

У жертв кібербулінгу спостерігають такі наслідки: фізичні, психологічні, емоційні, психосоціальні.

Кібербулінг або кіберзалякування становить значну загрозу фізичному та психічному здоров'ю жертви кібербулінгу та привертає значну увагу фахівців різних спеціальностей: педагогів, психологів, соціологів, юристів тощо. У всьому світі повідомлялося про дратівливий досвід кібербулінгу серед молодих людей, що привертає увагу до його негативного впливу. Дослідження міжнародної організації боротьби з кібербулінгом показали, що більшість підлітків стикаються з кібер-залякуванням під час своєї діяльності в Інтернеті, включаючи використання мобільного телефону, а також під час участі в онлайн-іграх або спілкування у соціальних мережах. Деякі дослідники визначають кібербулінг як соціальну проблему, що включає переслідування, залякування, знущання та невинуватну агресивність, що здійснюються через використання цифрових пристроїв особою або групою щодо іншої особи (жертви).

За даними дослідження UNICEF, в Україні близько 50% підлітків визнали, що були жертвами кібербулінгу, а кожна третя дитина прогулювала школу через кібербулінг. За результатами анонімного опитування 75% підлітків підтвердили те, що Instagram, TikTok та Snapchat є основними соціальними платформами для цькування. Також було визначено, що під час пандемії «COVID-19» підлітки стали ще більше часу проводити онлайн і стали ще більш уразливими до негативного впливу кібербулінгу.

Вплив кібербулінгу погіршується тим фактом, що діти, на жаль, неохоче діляться своїми переживаннями щодо кібербулінгу з дорослими через страх втратити можливість користуватися девайсами, обмеження або заборону доступу до Інтернету, що, в свою чергу, можна розглядати як одну із форм інтернет-адикції. Також треба визначити, що кібервіктимізація не на всіх жертв впливає однаково. Це залежить від таких факторів, як стать, вік, кількість та якість соціальної

підтримки, тип стосунків жертви з батьками, час, який молоді люди проводять у мережі за допомогою електронних засобів комунікації. Відомо, що особи жіночої статі, які зазнали кібербулінгу, відчують більше негативних наслідків, ніж особи чоловічої статі, котрі частіше виступають у ролі кібербулера, і що чим більше часу підлітки проводять в Інтернеті та його різних формах (стілникові телефони, електронна пошта, текстові повідомлення, чати тощо), тим більш ймовірно, що вони потрапляють у ситуації кібербулінгу.

Методи боротьби з кібербулінгом :

Залишайтеся спокійними. Перше, що ви повинні зробити, це глибокий вдих. Можливо, краще буде вийти із соціальної мережі, де ви зазнали кібербулінгу, або вимкнути девайс. Зробіть перерву. Пам'ятайте, що люди, які ображають вас, як правило, мають купу проблем, і просто намагаються відчувати себе краще, нападаючи на вас. Те, що вони кажуть, це брехня.

Не відповідайте. Дуже важливо не розпочинати розмови з кібербулером. Вони шукають способи роздратувати вас, вивести з себе, і що найголовніше, вони чекають, щоб ви відповіли. Тому ніколи не давайте їм те, чого вони бажають! Ігноруйте їх повідомлення та коментарі.

Робіть скріншоти. Не видаляйте нічого з тих образ, які вам надсилають онлайн. Якщо вам доведеться пізніше розповісти про це дорослим, керівництву у школі чи правоохоронним органам, вам знадобляться докази.

Поділіться своїми переживаннями з дорослим, якому довіряєте. Поговоріть про напади на вас із дорослими, з якими ви почуваетесь комфортно. Вони допоможуть вам впоратися із ситуацією, що склалася. Пам'ятайте, ви не повинні проходити через все це на самоті. Довіртеся, нехай вам нададуть необхідну підтримку.

Зabloкуйте кібербулера. Переконайтеся, що ви внесли кривдника до «чорного списку» і заблокували його, щоб він не зміг більше зв'язатися. Навіть якщо він спілкувався з вами лише в одній соціальній мережі, заблокуйте його в інших, щоб він не зміг дістати вас і там.

Подайте скаргу. Після того, як ви заблокуєте кібербулера, напишіть адміністраторам соціальної мережі, щоб вони вжили відповідних заходів щодо запобігання новим випадкам атак.

Протистійте кібербулеру. Якщо ви знайомі з цією людиною в житті, скажіть їй, щоб припинила свою діяльність. Не думайте, що вони замислюються над тим, що ранять почуття інших людей.

Не бійтеся вживати рішучих заходів. Якщо ви дотримувалися всіх вище перерахованих порад, але атаки на вас не припиняються, і ви боїтеся за свою безпеку, доведеться зробити рішучі кроки. Зверніться до адміністрації школи чи іншого навчального закладу, або до правоохоронних органів.

Змініть налаштування приватності. Те, що ви зазнали кібербулінгу, говорить про слабкі налаштування приватності. Переконайтеся, що ваш профіль видно лише вашим друзям.

Перегляньте список друзів. Після того, як ви зміните налаштування конфіденційності, зверніть увагу на ваш френд-лист і видаліть тих, кого не знаєте, з ким не зустрічалися або тих, хто вам не подобається. Це захистить вас від інших потенційних випадків кібербулінгу. І надалі не додавайте в друзі тих людей, яких ви не знаєте і з якими не спілкувалися особисто.

Одержано 25.02.2023

СЕКЦІЯ 7

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИСТОЯННЯ ЗБРОЙНИЙ АГРЕСІЇ РФ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР УКРАЇНИ

УДК 159.9:364.3-027.553-058.6

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА,

професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор психологічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ПІД ЧАС ВІЙНИ: ФАКТОРИ ЗБІЛЬШЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРНЕННЯ ПОСТРАЖДАЛИХ

Розглянуто основні фактори, що сприяють збільшенню домашнього насильства під час війни та проаналізовано причини зниження рівня звернень постраждалих та зафіксованих випадків домашнього насильства під час війни у порівнянні з попередніми роками.

Ключові слова: домашнє насильство; фактори, що сприяють збільшенню домашнього насильства; війна; постраждалі від домашнього насильства.

Життя українців в мить 24 лютого 2022 року розділилася на до та після... Повномасштабна війна розпочата РФ на території України впливає на всі сфери життя як окремої особистості так і українського народу в цілому. Багато людей одночасно зіткнулися з безпорадністю та розгубленістю, втратою контролю й відчуттям постійної небезпеки. Крім того, війна, як і будь-яка екстремальна ситуація, лише загострює проблеми людей та не зупиняє вчинення правопорушень, які були поширеними в державі раніше. Домашнє насильство є одним із таких явищ, що в період військової агресії лише загострюється і при цьому може залишатися невидимим або мати недостатній рівень реагування з боку суспільства в наслідок багатьох причин.

Домашнє насильство під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Людям, які зазнали такого насильства зараз, складніше знайти вихід – бо вони часто обмежені у пересуванні, можливості звернутися по допомогу до близьких та друзів й відповідних структур. Це призводить до потрапляння постраждалих від домашнього насильства у ситуацію ще більшої фізичної, матеріальної та моральної залежності від кривдників.

Обставини війни не є єдиною причиною виникнення домашнього насильства, але участь та травматизація в наслідок війни може стати так званим «пусковим механізмом» для насильницьких дій або сприяти збільшенню його сили та кількості епізодів.

Серед факторів, що сприяють збільшенню домашнього насильства під час війни, є страх, невпевненість, відчуття безпорадності та розгубленості; соціально-економічна нестабільність та втрата роботи; вимушене переселення та втрата безпечного оточення й усталеного міжособистісного простору; порушення сімейної динаміки та стосунків; підвищене вживання алкоголю та наркотиків; легкий доступ до різних видів зброї; виникнення посттравматичного стресового синдрому та ін.

Як зазначають сучасні науковці [1], війна та конфлікти по-різному впливають на жінок, чоловіків, хлопців і дівчат. Вони можуть відрізнятися за причиною та масштабом, але наслідки для жінок у всьому світі схожі. Нинішня війна в Україні показала, що жінки та дівчата більше страждають від насильства у порівнянні з іншими групами населення, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Жінки та дівчата страждають не лише від безпосередніх наслідків війни та конфліктів, але й від їх побічних наслідків.

Як підкреслено у Звіті «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (І півріччя 2022 року)» підготовленому Аналітичним центром ЮрФем за фінансової підтримки Ради

Європи [2], постраждалими від домашнього насильства найчастіше є жінки, незалежно від того, яку соціальну роль вона виконує, а кривдниками – чоловіки. При цьому сімейні/родинні відносини між кривдником та постраждалою є різними. Вони можуть бути у статусі подружжя, колишнього подружжя, батьків, дітей, онуків тощо.

Водночас, відповідно до аналізу даних вчинення домашнього насильства з початку повномасштабної війни в Україні, зафіксованих випадків домашнього насильства стало менше порівняно з попередніми роками. Так, у першому півріччі 2022 року у порівнянні з першим півріччям 2021 року зафіксовано на 27.5% менше звернень до Національної поліції України. Хоча цифри зростали кожного року. Так згідно досліджень «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни» [2], яке презентували у вересні 2022 року у період з 01.01.2022 року по 30.06.2022 року Офіс Генерального прокурора зафіксував на 56% менше кримінальних проваджень в контексті домашнього насильства у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року.

Здається, що нібито у зв'язку з війною домашнє насильство вчиняється рідше, а кількість постраждалих стає в рази меншою. Але це зовсім не так, люди не звертаються по юридичну допомогу через бар'єри, зумовлені війною.

Серед таких перепон розглянуто наступні:

- самостійне нівелювання постраждалою цієї проблеми тобто зараз «не на часі»;
- необхідність вирішення інших нагальних проблем: безпека, житло, робота, діти, нове місце проживання, нове оточення тощо;
- знаходження постраждалої у тимчасовій окупації або в зоні ведення бойових дій (не має доступу до базових послуг, які надають на підконтрольній Україні території);
- виїзд за межі держави в іншомовне середовище. Відсутність знань мови та особливостей реагування в країні на випадки домашнього насильства;
- зниження швидкості реагування працівників поліції на випадки домашнього насильства у зв'язку із задіяністю працівників в охороні громадського порядку особливо в районах наближених до зони бойових дій та ін.

Згідно з аналітичним висновком ЮРФЕМ [2], ситуації збройного конфлікту, період постконфліктного врегулювання та випадки вимушеного переселення можуть посилювати масштаби та інтенсивність вже наявних форм насильства, а також призводити до появи його нових форм.

Одним з каталізаторів збільшення випадків домашнього насильства є переміщення людей у більш безпечні регіони, або за кордон, що призводить до обмеження простору спілкування, потрапляння в іншомовне середовище, втрати професійних та особистісних зв'язків.

В умовах військової агресії безпекова ситуація в Україні залежить від області та віддаленості від зони активних бойових дій. Як свідчать фахівці, чим ближче відповідна область до зони бойових дій, тим менше зафіксовано в судах справ, пов'язаних із домашнім насильством.

Зазначені чинники впливають на кількість звернень постраждалих від домашнього насильства до правоохоронних органів. Але не зважаючи на війну необхідно докласти максимально зусиль щоб факти домашнього насильства було зафіксовано, а постраждалим надавалася відповідна допомога та захист.

Список бібліографічних посилань

1. Запобігання та реагування на гендерно-зумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах. Досвід та рекомендації жіночих громадських організацій. Адільханян І., Агабекян Т., Чумало М., Федькович Г., Гамахарія К., Івіч Г. Відень, Австрія, 2022, 54 с.
2. Звіт «Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (І півріччя 2022 року)» підготовлений Аналітичним центром ЮрФем за фінансової підтримки Ради Європи (проект Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні»). URL: <https://jurfem.com.ua/domashne-nasylstvo-reahuvannya-v-umovakh-viyny/> (дата звертання 21.01.2023).

Одержано 24.02.2023

Вікторія Миколаївна САВІЩЕНКО,

директор Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, професор;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3253-9225>

СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Обґрунтовані доповнення до трактування поняття «студентоцентрованість в умовах війни» з урахуванням негативних факторів впливу війни на організацію освітнього процесу. Представлені емпіричні результати дослідження змін студентського контингенту на прикладі Дніпропетровської області. Визначені нові типи особистості студента в умовах війни.

Ключові слова: студентоцентризм, навчання в умовах війни, патріотичне виховання.

Стратегічного значення в умовах війни набуває функціонування закладів вищої освіти як центрів боротьби за ідеали демократії, гуманізму, свободи, збереження і примноження наукових, освітніх, культурних здобутків, формування патріотичного світогляду молоді та дорослих.

Студентоцентрованість в освіті є результатом розвитку педагогічної думки і практики впродовж століть, показником цивілізованого розвитку суспільства, цінності якого ґрунтуються на філософських та політико-правових засадах гуманізму, людиноцентризму, європоцентризму, україноцентризму. Правова, демократична, соціальна держава може будуватися тільки освіченою нацією, вихованою на прикладах героїчної боротьби за свободу, волю і справедливість, що передбачає відновлення історичної правди у висвітленні боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, виховання патріотизму, готовності молоді до захисту територіальної цілісності і незалежності України. Підтвердження пріоритетності порушеної проблеми знаходимо в новій Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженій наказом МОН України від 06.06.2022 № 527 [1], де наголошується на необхідності формування «нового українця, що діє на основі національних і європейських цінностей».

Попри виклики воєнного часу ми не можемо втратити освіченість молоді, допустити зниження якості освіти. Такі загрози можуть спричинити проблему забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях, загальмувати технологічний, інноваційний розвиток країни. Цим пояснюється нагальність пропонованої розвідки для збереження української освіти, людського капіталу в умовах війни.

Теоретичні основи студентоцентрованого навчання, патріотичного виховання заклали у своїх працях вчені: В. Андрущенко, М. Бойко, В.Віттерн, В. Кремень, А. Мельниченко, Дж. Равен, Ю. Рашкевич, Ю. Сорока, Н. Сосницька, Р.Флюеллінг, О. Шаров та ін. Питання людиноцентризму, ролі особистості в розбудові правової людиноцентрованої держави розглядалися педагогами та юристами: Л. Губерським, В. Ільїним, Н. Кузнєцовою, Л. Наливайко, О. Петришиним, В. Савельєвим, А. Селівановим, Є. Сулімою, Ю. Шемшученком, М. Шепелєвим та ін.

В освітньому законодавстві поняття «студентоцентроване навчання» було визначено до повномасштабного вторгнення російської федерації і за своєю суттю орієнтовано на умови мирного часу. Його обсяг і зміст охоплює три складові: 1) заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; 2) створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії; 3) побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу [2]. В умовах війни поняття «студентоцентрованості» набирає інших ознак, виникнення яких обумовлено низкою проблем, пов'язаних із постійною небезпекою, відсутністю плановості життя навіть на найкоротший час, горем, втратами, руйнуванням, вимушеним переселенням, порушенням основоположних прав і свобод – усім тим, що приніс рашизм в Україну. Виходячи з цього зміст поняття «студентоцентрованості в умовах війни» потребує уточнення і доповнення такими складовими:

- 4) створення безпечних умов педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу;
- 5) згуртування студентських колективів навколо ідеї захисту суверенності й територіальної цілісності держави, її подальшої відбудови;
- 6) формування компетентностей, орієнтованих на самоактуалізацію професійного зростання особистості в післявоєнний час.

Студентоцентризм як похідне поняття від людиноцентризму і гуманізму, в широкому розумінні, на перший план ставить цінність життя і здоров'я здобувачів вищої освіти. В умовах війни студентоцентрований освітній процес – це навчання налаштоване, перш за все, на збереження життя і здоров'я його учасників. Такий процес вже не буде мати традиційний часовий вимір, оскільки навчальні заняття перериваються через ворожі атаки, пошкодження інфраструктури, знеструмлення електропостачання, зникнення інтернету. Пріоритетною функцією викладача стає забезпечення виконання студентами вимог безпеки, інструкцій при сигналах «повітряна тривога», «хімічна небезпека», «радіаційна загроза» та ін. Необхідно враховувати, що географія місць перебування учасників освітнього процесу може охоплювати всю територію держави, а також закордонні країни. Студентоцентризм у широкому розумінні зобов'язує викладача бути менеджером з питань безпеки, слідкувати за сигналами оповіщення і тривоги по всій мапі, управляти процесом виконання безпекових правил, терміново зупиняти заняття за наявності загрози життю і здоров'ю. Стикаючись із непередбачуваними факторами війни під час освітнього процесу, викладач має не втрачати самовладання, правильно діяти в стресових ситуаціях, віддаючи пріоритет збереженню життя і здоров'я студентів. Ця нова функція у педагогічній діяльності потребує компетентності у галузі цивільної безпеки та кризової психології.

Наступне доповнення трактування поняття «студентоцентрованості в умовах війни» обумовлено міграційними процесами студентського колективу і перенесення актуалізації з процесу професіоналізації особистості на перетворення мотиваційної сфери, усієї системи ціннісних орієнтацій основою якого є прагнення перемоги, відновлення справедливості, захист своєї родини, села, міста, Батьківщини.

За емпіричними даними нашого дослідження станом на лютий 2023 року із закладів вищої освіти Дніпропетровської області війна змусила виїхати за кордон близько 23 % студентів, із загальної кількості немісцевих студентів 75 % повернулись до дому (з них 3% на окуповані території), близько 15 % набули статус «внутрішньо переміщеної особи». Однак, незважаючи на таку розгалуженість фактичного місця перебування студентів, спостерігається тенденція згуртованості студентських колективів навколо ідеї допомоги фронту, піднесення патріотичних почуттів, повне опанування ролей соціально дорослої особистості. Важливу роль в об'єднанні молоді відіграли студентські лідери, органи студентського самоврядування, молодіжні громадські організації м. Дніпра. Результатом єднання молоді, її прискореного дорослішання стали формування потужних волонтерських рухів, зростання потреби навчатися на військовій кафедрі, служити в територіальній обороні, ЗСУ, боротися в інформаційному просторі, поєднувати навчання з працею та ін. Отже, за результатами нашого педагогічного спостереження, в умовах війни з'явилися нові типи студентів – «волонтер», «рятувальник», «герой», «воїн», «партизан». Характерною ознакою нового типу особистості студента є мотиваційна орієнтація не стільки на навчання, як на боротьбу з ворогом і допомогу постраждалим. Професіоналізація для них стає завданням майбутнього, післявоєнного часу. Головним у діяльності студентів нового типу стала активність, спрямована на життєво значущі для збереження власної родини і України в цілому національні цілі. У зв'язку з цим виникає необхідність диференціації навчання, врахування типології особистості студента, індивідуальних особливостей, що дозволяє віднайти реальні можливості здобуття вищої освіти в умовах воєнного часу.

Третє доповнення трактування поняття «студентоцентрованості в умовах війни» зумовлено трансформацією освітнього процесу, яка відбувається під впливом факторів війни. Заклади освіти з метою збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу вимушені замінити очну (денну) форму навчання на дистанційну. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» дистанційна форма навчання не тотожна очній (денній), проте така заміна фактично відбулася без юридичного регулювання питань трудових, соціальних, договірних освітніх відносин. Дистанційна форма навчання реалізується на основі використання комп'ютерних і інформаційно-комунікаційних технологій. В умовах війни процес навчання вийшов за межі встановленого

розкладу і набув діалогового спілкування студента і викладача засобами інтернет-зв'язку. Порівняння кількісних показників результатів навчання здобувачів вищої освіти довоєнного часу і під час війни в цілому мають незначну тенденцію зниження. Однак якісні показники навчання викликають занепокоєння, оскільки вплив фактору війни на психіку людини, її пізнавальні процеси, формування міцності знань з погляду психології має негативне значення. У цьому контексті варто звернути увагу на нову функцію педагогічної діяльності – психотерапевтичну, коли викладач стає не тільки фасилітатором, а й підтримує належний психологічний стан студентів, їхню спроможність сприймати, розуміти, запам'ятовувати, вести діалог. Значну роль у збереженні і відновленні якості освіти, подоланні проблеми поверховості освіти мають технології фасилітаційного навчання, орієнтовані на самоактуалізацію професійного зростання особистості в післявоєнний час.

Отже, реалізація студентоцентрованого підходу в умовах війни справа не з легких. Вона досить трудомістка як для викладачів, так і для здобувачів вищої освіти. Її методологічною основою є складові: створення безпечних умов педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу; згуртування студентських колективів навколо ідеї захисту суверенності і територіальної цілісності держави, її подальшої відбудови; формування компетентностей, орієнтованих на самоактуалізацію професійного зростання особистості в післявоєнний час. В обґрунтуванні та розробленні моделі управління студентоцентрованим навчанням в умовах війни полягають перспективи подальшого розроблення порушеної проблеми.

Список бібліографічних посилань

1. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: Наказ МОН № 527 від 06.06.2022. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotichnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/> (дата звернення: 25.02.2023).
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37 38. Ст. 2004.
3. Nalyvaiko, L., & Martseniuk, L. (2021). Determination of the expedience of the use of business games in the education of students of higher education institutions, including – future police staff. *Visegrad journal on human rights*. № 1, pp. 118-126.

Одержано 28.02.2023

УДК 037.011.33(477)

Сергій Петрович ГІРЕНКО,

*заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4871-5481>;*

Микола Олександрович КОТЕЛЮХ,

*доцент кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3640-6793>*

ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглянуто деякі професійно-педагогічні аспекти національного та військово-патріотичного виховання курсантів - поліцейських на етапі професійного навчання в закладах вищої освіти МВС.

Визначені окремі питання організації освітньо - виховної діяльності закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ з урахуванням викликів сьогодення

Окреслені особливості та методи виховання та освіти поліцейських під час дії спеціального режиму воєнного стану.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, здобувач освіти, освіта, поліція.

В умовах розпочатої рік тому відкритої збройної агресії по відношенню до нашої держави особливої актуальності набуло питання пошуку та реалізації нових ефективних психолого-педагогічних прийомів та методів військово-патріотичного виховання української молоді, формування у неї міцних основ національної свідомості, почуття поваги до власної країни та її громадян, готовності відстоювати їх права та інтереси, не рахуючись з численними загрозами, які створила армія супротивника.

З метою покращення якості вищої професійної освіти її добувачів в умовах реалізації безпечної складової, а саме - тимчасової передислокації Харківського національного університету внутрішніх справ в інші регіони держави, дотримання високих освітньо-виховних стандартів, протягом останнього року керівництвом та науково-педагогічним складом закладу було вжито низку організаційних заходів, спрямованих на формування професійної компетентності курсантів, виховання в них найкращих соціальних та етичних стандартів особистості правоохоронців.

З перших днів від початку вторгнення ворога на територію нашої країни курсанти та працівники Харківського національного університету внутрішніх справ на практиці активно долучилися до реалізації соціальної місії підтримки збройних сил України, інших правоохоронних підрозділів, а також найбільш вразливих соціальних категорій українців, приймаючи активну участь в десятках соціальних, гуманітарних волонтерських проєктів воєнного часу. Серед них – плетіння маскувальних сіток для захисників, відвідування, вітання та підтримка поранених бійців, що проходять реабілітацію у лікувальних закладах, численні заходи по здачі крові для поранених в регіональних центрах переливання крові, доставка необхідної соціальної допомоги громадянам, які конче її потребують та багато іншого.

Окремо слід відзначити численні заходи, які проводяться курсантами та працівниками університету разом з підшефними навчальними та навчально-реабілітаційними закладами (наприклад, ГО «ВінницяДаунСиндром», НРЦ «Гніздечко» та ін.). Відвідуючи в них дітей, майбутні правоохоронці не тільки дарують вихованцям увагу, тепло та яскраві враження від спілкування, виступів, концертних програм, благодійної допомоги, а й створюють в наповненому «військовим стресом» суспільстві в цілому атмосферу добра, людяності, підтримки та небайдужості. А це й є, на наш погляд, одним з пріоритетних соціальних завдань професії правоохоронця, вимогою щодо його етики та надважливою складовою моральних цінностей курсанта, офіцера, громадянина.

Відповіднодо змісту «Положення про організацію освітнього процесу в Харківському національному університеті внутрішніх справ» системно організована виховна діяльність за активної участі здобувачів освіти в університеті «є невід’ємною частиною освітнього процесу і включає в себе організаційні, морально-психологічні, педагогічні, інформаційні, правові, культурно-просвітницькі та соціальні заходи, які проводяться з метою формування у курсантів (слухачів, студентів) морально-психологічних якостей, необхідних для служби, готовності виконувати завдання за будь-яких умов на фоні високої емоційної напруженості» [1, с. 4].

Курівництвом ЗВО налагоджено тісну культурно-просвітницьку взаємодію та підписано меморандуми про співпрацю з закладами культури та мистецтва в місцях тимчасової дислокації; результатом цього стало розширення можливостей залучення курсантів до мистецьких проєктів шляхом благодійного відвідування здобувачами вищої освіти разом з кураторами музеїв, театрів, виставок з метою збагачення їх духовного світу, знайомства з культурним надбанням українського народу.

Нажаль, реалії сьогодення об’єктивно можуть бути оцінені як такі, що максимально насичені складними стресовими чинниками, включаючи загрози життю поліцейських та громадян. Але досвід першого року відкритої війни та результати навчання, організованого з врахуванням воєнного часу свідчать, що курсанти разом з діючими працівниками підрозділів Національної поліції сьогодні чесно та гідно несуть службу та викарбовують професійно-важливі в обраній

професії вміння та навички з слідчої та превентивної діяльності, оперативно-розшукових заходів, охорони публічної безпеки та порядку в різних областях України (патрулювання території, чергування на пунктах незламності тощо), включаючи регіони, наближені до зони проведення бойових дій. Навчальна практика та стажування на посадах цього року відбуваються в умовах додаткового професійного, психологічного, емоційного навантаження, яке створюють військові дії держави-агресора, ракетні та артилерійські обстріли та їх загрози, тобто - необхідність виконувати завдання в небезпечних умовах.

Виховна діяльність в закладі освіти нерозривно пов'язана із навчальною. Саме тому надзвичайно важливим є той факт, що в умовах сучасних динамічних змін професійної вимогливості щодо служби поліцейських, зміст освітньо-професійних програм курсантів в ХНУВС в останньому семестрі був доповнений цілим комплексом навчальних курсів (дисциплін та тем), мета яких – розширення переліку компетенцій правоохоронців з врахуванням характеру актуальних професійних завдань, формування готовності виконувати обов'язки в умовах війни, військово-патріотичне виховання молоді, усвідомлення нею руйнуючих наслідків для нашої держави від збройного вторгнення, що триває вже рік.

На виконання доручення ХНУВС № 52 «Про розробку спецкурсів та внесення змін у навчально-методичні матеріали», рішення ректорату «Про стан впровадження в навчальний процес дисциплін та спеціальних курсів, які спрямовані на здобуття курсантами знань, умінь та навичок щодо діяльності поліції в умовах воєнного стану», освітній простір здобувачів освіти доповнений рядом спецкурсів щодо особливостей діяльності органів досудового розслідування та кримінальної поліції в умовах воєнного стану, несення служби поліцейськими та особливості забезпечення охорони публічної безпеки та порядку на деокупованих територіях, основи першої психологічної допомоги та самопомоги в умовах воєнних дій, безпеки поводження з вогнепальними та вибуховими пристроями тощо.

З метою відпрацювання навичок слідчо-криміналістичних дій широко впроваджено в навчальний процес теми, які відпрацьовуються курсантами на спеціально облаштованих навчальних полігонах локаціях (наприклад, «Місце залишків боєприпасів та вибухових предметів» «Місце влучання снаряду ракетної артилерії (РСЗВ «УРАГАН», «Колона або скупчення розстріляних авто» «Приміщення катівні», «Місце масового розстрілу цивільних громадян», «Місце масового поховання цивільних осіб», «Місце руйнування об'єкту цивільної інфраструктури»).

В спеціалізованих аудиторіях із тактичної медицини, тактико-спеціальної підготовки, кримінального аналізу, в мультимедійному тирі та під час проведення практичних занять з використанням маркерної зброї, майбутні поліцейські оволодівають життєво необхідними професійними навичками, формують психологічну впевненість у здатності протистояти важким викликам «воєнного» сьогодення.

Резюмуючи викладене, вважаємо за необхідне підкреслити необхідність продовження пошуку та впровадження в освітній простір спектру динамічних та результативно ефективних ресурсів й механізмів національного, військово-патріотичного виховання сучасної молоді, яка обирає в наш нелегкий час вкрай відповідальну громадянську позицію, залишаючись в країні, вступаючи на навчання в заклади вищої освіти МВС зі специфічними умовами навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Положення про організацію освітнього процесу в Харківському національному університеті внутрішніх справ. URL: https://univd.edu.ua/files/generaldocs/principle_education_KhNUVS_.pdf?ver=2021 (дата звернення: 25.02.2023).

Одержано 28.02.2023

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7757-2793>

СКЛАДОВІ ПІДТРИМКИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розкрито відмінності стресових реакцій в умовах війни і в мирний час. Наголошено на необхідності збереження психічного здоров'я і соціально-психологічної підтримки поліцейських в умовах війни за допомогою низки ефективних психотехнологій.

Ключові слова: війна, поліцейський, психічне здоров'я.

У мирний, певною мірою стабільний час, професійна діяльність поліцейських належала до переліку складних, небезпечних, екстремальних професій, яка супроводжується значними психологічними і фізичними навантаженнями. В умовах війни перед працівниками поліції постали нові виклики і додаткові повноваження: евакуація населення; служба на блокпостах; розшук диверсантів; протидія мародерству; участь в ексгумації тіл загиблих під час бойових дій і тимчасової окупації; фіксування злочинів військових російської федерації, які вчиняються на території України та багато інших. Посилюється відповідальність поліції за захист здоров'я, честі, гідності та власності громадян, що вимагає від них посиленої витрати ресурсів (ціннісних, емоційних, когнітивних, поведінкових) і наявності вміння опановувати себе в умовах військової агресії. Тому, одним з важливіших завдань постає збереження психічного здоров'я поліцейських, формування у них здатності успішно протидіяти стресовим чинникам й іншим професійним ризикам в умовах війни.

Українські дослідники, в 2018 році визначили психологічно здорову особистість як цілісну, здатну до самореалізації та саморегуляції, якій властиві креативність, збалансованість та адаптивність; схильність до пошуку нових сенсів, осмислення досвіду, співробітництва; здатність отримувати задоволення від життя, співпереживати та відчувати відповідальність перед соціумом [3].

Умови тривалої травматизації під час війни призводять до руйнування психічного здоров'я у багатьох людей і особливо негативно впливають на учасників бойових дій. Необхідно підкреслити, що переживання стресу в умовах війни і в мирний час має багато відмінностей. Так, О.С. Чабан визначає низку факторів, що перетворюють дистресові переживання в умовах війни на більш шкідливі для здоров'я людини, ніж у мирний час, а саме [4]:

- неочікуваність і неможливість прийняти факт війни;
- відчуття обману й зради, зумовлене багаторічною асоціацією російського народу з «дружнім» і «родинно пов'язаним», з образом «захисника» й «борця з нацизмом», «рятівника світу»;
- суттєві й різкі зміни життя у величезній кількості людей одночасно;
- втрата близьких і знайомих;
- катастрофічно порушений розпорядок життя (від планів на день до планів на декілька років вперед);
- відсутність досвіду проживання колективного стресу; перебування на етапі «думай сам, вирішуй сам, роби сам – і те, що ти зробиш, залишиться твоєю відповідальністю та стане твоїм майбутнім»;
- постійні «гойдалки» між страхом, панікою та тривогою з короткочасним заспокоєнням і душевним підйомом;
- гротескні та жахливі сцени побаченого, прочитаного й почутого (особливо коли йдеться про вбитих і скалічених жінок і дітей);
- новий вид «входження» травми – наближення жахливої реальності з входом в індивідуальну свідомість через детальні розповіді очевидців, записи перехоплених телефонних розмов, відеозаписи допитів й інших подій війни;

- паранояльні відчуття небезпеки у відносно спокійних місцях (в осіб, які переїхали у Європу, західні області України);
- поєднання психічних травм із впливом страждань, голоду, холоду, хвороб;
- масові (колективні) психотравми всього населення України одночасно.

Стрес в умовах війни має хронічний, колективний характер; формується під впливом травматичних факторів (руйнування житла, обстріли, вибухи, вимушені переміщення, розлука з близькими тощо); порушує фізіологічні (у сні, їжі, воді, відпочинку) і базові потреби людини (потреби у безпеці, стабільності, комфорті, передбачуваності) і безперервність життя.

Проте, автори виокремлюють не лише негативні, а й позитивні зміни особистості у воєнні часи і зазначають, що пережиті випробування [3]:

- загартовують людей, підвищують їхню життєстійкість, стають стимулом для особистісного зростання, розширення адаптивних можливостей, актуалізації внутрішнього потенціалу (посттравматичне зростання);
- перевіряють на зрілість, мужність, відповідальність, витривалість;
- дають можливість для перегляду основних життєвих орієнтирів, вироблення стратегій прийняття себе й інших, поглибленого саморозуміння;
- задовольняють більш складні особистісні потреби в спільності, співпричетності, повазі, відданості, самопоходанні.

Основним завданням з психологічної підтримки поліцейських в умовах війни є досягнення оптимального стану їх психічного здоров'я, розвиток психологічної стійкості до впливу стресових чинників і психологічної готовності працівника поліції до подолання труднощів і виконання службових обов'язків. Пропонуємо спрямувати підтримку психічного здоров'я поліцейських в умовах воєнного часу за наступними складовими:

- відновлення відчуття безперервності життя (когнітивної, функціональної, соціальної, емоційної, психофізіологічної) для інтеграції досвіду подолання травми до історії життя потерпілої людини. Як зазначає О. Гершанов, травматична подія, що потребувала сильної мобілізації ресурсів для її подолання, сприяє появі у потерпілої людини відчуття розірваності життя на «до травматичної події» та «після травматичної події» [2];

- протидія негативному інформаційно-психологічному впливу та інформаційна гігієна – формування у працівників поліції критичного мислення і вміння аналізувати інформацію; знань про дезінформацію і фейки, маніпулювання свідомістю і розповсюдження чуток; відпрацювання навичок протидії маніпулятивному впливу [1];

- надання кризової психологічної допомоги працівникам поліції, які перебували в екстремальних, ризиконебезпечних, психотравмуючих ситуаціях;

- мотиваційне консультування щодо власного психічного здоров'я. можливе використання технік активізації бажання самозмін, позитивних спогадів, пошуку нових мотиваторів, активізації ресурсів подолання перешкод [3];

- тренінги з активізації особистісних ресурсів, пошуку та усвідомлення індивідуальних шляхів самопомогі і відновлення в умовах війни [1];

- профілактика емоційного вигорання (МБК-11: емоційне вигорання - це синдром, що визнаний результатом хронічного стресу на робочому місці, який не був успішно подоланий);

- робота з сім'ями поліцейських: психологічне консультування з питань особливостей психологічного стану поліцейських; забезпечення психологічної підтримки членів їх родин.

Перспективами подальших досліджень є систематизація досвіду надання психологічної допомоги поліцейським та розроблення ефективних технологій подолання психологічних травм війни.

Список бібліографічних посилань

1. Доценко В.В. Доценко В.В. Розвиток психологічної стійкості поліцейських в умовах військової агресії // Проблеми сучасної поліцейської : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 160-164.
2. Гершанов О. Основи роботи з травмою URL: <https://rm.coe.int/ptsd-ukr/1680a0a10b> (дата звертання 21.01.2023).

3. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. – 160 с.

4. Чабан О.С. Психічне здоров'я в умовах війни: як його зберегти й не потрапити в «день бабака»? *Медична газета «Здоров'я України 21 сторіччя»* № 5-6 (522-523), 2022 р. С. 10-11.

Одержано 24.02.2023

УДК 159.9

Людмила Володимирівна П'ЯНКІВСЬКА,

старший науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення

Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),

кандидат психологічних наук;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9086-271X>

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОСВІТА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СИСТЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Подано основні бачення психологічної просвіти в системі психологічного забезпечення поліцейського. Визначено принципи та напрями психологічної просвіти.

Ключові слова: *психологічна просвіта, система психологічного забезпечення, психопрофілактика.*

Від початку повномасштабного вторгнення рф навантаження на поліцейських в рази збільшилось, а їх службова діяльність стала напруженішою та складнішою. Постійне перебування працівників поліції в особливих і екстремальних умовах, емоційно напружених ситуаціях нерідко здатне спричинити у них порушення адаптації та соціалізації, появу психічних травм, що можуть істотно погіршити стан здоров'я. Саме тому потребує перегляду й удосконалення питання психологічної просвіти працівників поліції з питань екстремальних ситуацій та кризової психології, які сприяли б розширенню їх теоретичних знань та практичних умінь щодо надання самодопомоги та взаємодопомоги колегам і громадянам, підвищенню їх рівня стресостійкості та адаптивного потенціалу в сучасних надскладних умовах професійної діяльності.

Наразі психологічна просвіта (психоедукація) в державі виступає одним із дієвих напрямів реалізації Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки створеної за ініціативою дружини Президента України Олени Зеленської.

Поняття «психологічна просвіта» є складним і багатозначним конструктом. Науковець Т. Тарасова визначає психологічну просвіту інтегративним напрямом роботи практичного психолога. Вона вважає її багатоплановим, складним психолого-педагогічним явищем і розглядає на чотирьох взаємозалежних й взаємообумовлених рівнях: широкому соціальному, широкому та вузькому педагогічному і конкретно-професійному [3]. Вітчизняні дослідники Д. Горбенко, В. Медведєв, О. Кудерміна вбачають, що психологічна просвіта спрямована на донесення психологічних знань, формування професійно-психологічної компетентності, необхідної для виконання працівниками різних видів правоохоронної діяльності, формування у них стійкої установки на психологічно грамотні та обґрунтовані професійні дії, прогнозування і врахування наслідків дій окремої людини чи групи осіб, обізнаність щодо можливостей служби психологічного забезпечення [2].

Отже, психологічна просвіта – це складне, багатоаспектне явище, яке націлене на донесення і пояснення необхідної інформації поліцейським про психічне здоров'я, формування у них усвідомленого ставлення до власних дій та можливих їх наслідків для себе та інших людей, формування професійно-психологічних компетентностей для ефективного виконання професійних завдань.

Спробуємо детальніше окреслити психологічну просвіту як важливу складову системи психологічного забезпечення поліцейського. Одним з фундаментальних аспектів психологічної просвіти є дотримання низки принципів, а саме:

- доступності психологічних і соціально-психологічних послуг для поліцейських;
- розвитку, коли передбачається можливість застосування інноваційних психотехнологій, перехід від клієнтської моделі супроводження службової діяльності поліцейського до розвиткової, який спонукає його до усвідомлення та розуміння тенденцій психічного і соціального розвитку;
- комплексності, системності та міждисциплінарності, якими вбачається поєднання в єдиному технологічному процесі знань з психології особистості, психології професійної діяльності, юридичної, екстремальної та військової психології, що сприятиме реалізації саморозвитку та професіоналізму особистості працівника;
- структурності та цілісності виражаються шляхом застосування базових підходів, узгодженої методології, єдиних стандартів до розуміння особливостей діяльності певних підрозділів та підбору й практичного застосування відповідних психотехнологій;
- професійної психологічної підтримки, який передбачає вибудовування психоедукації таким чином, щоб кожен працівник поліції мав змогу отримати та набути теоретичні знання, методичний інструментарій та практичні досвід.

Психологічна просвіта з питань екстремальних ситуацій та кризової психології реалізовується у таких напрямках системи психологічного забезпечення Національної поліції України як [1]:

- психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення;
- психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення;
- психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій.

У напрямі психопрофілактичної роботи щодо об'єктів системи психологічного забезпечення психологічна просвіта проводиться на усіх трьох її рівнях: первинному, вторинному та третинному. Психологічна просвіта на етапі первинної психопрофілактики, яка, здебільшо, носить просвітницький характер, спрямована на запобігання розвитку проблем або психічних розладів.

Вторинна профілактика включає просвітницьку роботу з поліцейськими, які мають певні несприятливі психоемоційні стани. Вона націлена на проведення з поліцейськими різноманітних індивідуальних та групових форм психопрофілактичної роботи з питань підвищення їх адаптивних можливостей, розширення поведінкового діапазону та підтримки психологічного здоров'я. Також на цьому етапі передбачається психоедукація у процесі надання психологічної допомоги працівникам поліції після перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних з виконанням службових завдань та під час надання кризової психологічної допомоги тим, хто постраждав внаслідок злочинів, бойових дій, терористичних актів, а у разі потреби – забезпечується необхідна психологічна підтримка членів їх сімей. Дані форми впливу мають на меті допомогти зменшити опір і стигматизацію, пов'язану зі зверненням за допомогою, знизити прояви наслідків несприятливих стресових впливів професійної діяльності, сприяти відновленню стану психічного здоров'я та покращити здатність ефективного виконання службових обов'язків.

Психологічна просвіта на етапі третинної психопрофілактики проводиться з особами із уже виявленими психологічними проблемами у закладах охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України, на обслуговуванні якого перебуває поліцейський. Вона включає форми роботи спрямовані на: запобігання погіршення стану працівника; відновлення його стану до найвищого можливого рівня функціонування; впровадження втручань, націлених на зменшення ймовірності рецидиву. Тобто вона виступає важливим і ефективним інструментом відновлення після травми.

На усіх напрямках системи психологічного забезпечення Національної поліції України психологічна просвіта передбачає, як індивідуальні так і різноманітні групові форми впливу, що забезпечуються вербально-комунікативними засобами. Передусім, це заняття з психологічної підготовки, різноманітні лекції, диспути з організацією дискусій, семінари, психологічні заурення, тренінги тощо. Безпосередньо вони організовуються в навчальних групах за місцем проходження служби, на навчальних зборах та проводяться з використанням інноваційних методів, технологій, інтерактивних форм навчання.

Отже, психологічна просвіта виступає ефективним інструментом діяльності психолога та органічно включена в усі напрями роботи системи психологічного забезпечення Національної поліції України. Вона є багатоаспектним конструктом, який спрямований на пояснення і доне-сення поліцейським необхідної інформації про психічне здоров'я, психологічні негаразди та їх наслідки для особистості, а також сприяє розвитку компетентностей для ефективного виконання ними службових завдань.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: Наказ МВС України від 06.02.2019 р. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text> (дата звернення: 20.02.2023)

2. Психологічна служба правоохоронних органів України : навч. посіб. / В.С. Медведєв, О.І. Куде-рміна, Д.А. Горбенко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 188 с.

3. Тарасова Т.Б. Психологічна просвіта: навч. посіб. Суми : Університетська книга. 2020. 462 с.

Одержано 24.02.2023

УДК 159.9.07

Вікторія Василівна ШЕВЧЕНКО,

доцент кафедри психології та педагогіки

Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),

доктор філософії з психології;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3066-4361>

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто професійну ідентичність особистості військовослужбовців Національної гвардії України. Правильна особистісна самоідентифікація військовослужбовця впливає на формування його позитивної «Я-концепції». Відбувається усвідомлення змісту професійної військової діяльності, захисту своєї Батьківщини в умовах війни. Формування особистісної самоідентифікації відбувається в певні вікові періоди під впливом подій, які відбуваються в країні та в соціумі, і залежать від сформованих духовних цінностей особистості.

Ключові слова: особистість, професійна ідентичність, військовослужбовці, Національна гвардія України.

Національна гвардія України в умовах війни постійно знаходиться в готовності до виконання службово-бойових завдань, саме це вимагає від військовослужбовців постійного вдосконалення рівня професійної підготовки, високого рівня морально-психологічної стійкості, а особливо внутрішньої готовності. Самоідентифікація формується і розвивається у військовослужбовців тільки при сформованій позитивній «Я-концепції» у зв'язку із психологічною ідентичністю.

Ідентичність активно почала досліджуватися напочатку 70-х років ХХ століття. Серед закордонних вчених проблему ідентичності досліджували: Ю. Габермас, Г. Маркузе, О. Панаріна, Г. Ріккект, М. Фуко, К. Ясперс. Серед українських науковців даній проблематиці приділяли увагу: В. Винниченко, І. Франко, М. Грушевський, М. Драгоманов. Активне продовження досліджень в даній проблематиці в 1990-2000-х роках відображено в роботах: А. Андрущенко, В. Барко, В. Навроцький, Т. Рудницька та інші. Серед сучасних вчених проблему ідентичності аналізували та досліджували: С. Ларіонов, Н. Мілорадова, О. Євдокімова та інші.

Закордонні психологи, а саме Е. Еріксон, А. Маслоу, Г. Мюррей, Е. Сміт, Е. Фром досліджуючи феномен ідентичності дійшли висновку, що потреба будь-якої людини належати до соціуму, відчувати себе часткою суспільства, бути членом певної референтної групи та усвідомлювати єдність з її представниками є докорінною потребою особистості [1, с. 62].

На нашу думку, професійна ідентичність військовослужбовців Національної гвардії України – це процес уподібнення та віднесення себе до образу захисника Батьківщини. Головним завданням цього процесу є належність до військового колективу, підрозділу на основі стійких емоційних та професійних зв'язків, які виникають у особистості на основі приналежності до колективу, і безпосереднього дотримання тих норм, правил і цінностей, які є прийнятними в ньому.

Отже, ми вважаємо, що професійна ідентичність військовослужбовця Національної гвардії України повинна розглядатися у наступних аспектах:

- 1) Як результат соціально-психологічних, когнітивно-емоційних і ціннісних процесів ідентифікації особистості з образом військовослужбовця.
- 2) Мотиваційної та когнітивної направленості і готовності до військової служби.
- 3) Професійна ідентичність є невід'ємною частиною Я-образу особистості та її соціальної ідентичності.

Список бібліографічних посилань

1. Грись А. «Я-образ» як психологічний чинник соціальної дезадаптації особистості. *Соціальна психологія*, 2005. №6 (14). С. 59-67.

Одержано 27.02.2023

УДК 159.9:356.15(477)

Володимир Миколайович ФІЛОНЕНКО,

*доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2662-1705>*

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ У ПІДРОЗДІЛАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Проведено аналіз специфіки роботи психолога у підрозділах територіальної оборони України. Визначено найскладніші напрямки роботи при здійсненні психологічного супроводу особового складу територіальної оборони.

Ключові слова: *територіальна оборона України, психологічний супровід у підрозділах територіальної оборони, психодіагностика.*

З початку повномасштабної атаки російських військ Сили територіальної оборони Збройних Сил України здійснюють захист території нашої держави. Багато завдань, які вони вирішують, передбачають виконання бойових задач зі зброєю в руках та ведення бойових дій. Такі особливості висувають вимоги не тільки до фізичного, а й до морально-психологічного стану особового складу підрозділів. Тому дуже важливими є питання щодо вивчення психологічних особливостей особового складу.

Психологічна діагностика особового складу зазвичай здійснюється: у межах професійного психологічного вивчення – в центрах комплектування, навчальних центрах і військових частинах, а також на етапі підготовки; перед відправкою підрозділу в район виконання завдань за призначенням (ведення бойових дій); під час виконання завдань за призначенням (бойових завдань); на етапі повернення з району виконання завдань за призначенням. На кожному етапі психодіагностика має свою мету та завдання [1, с. 138].

Вітчизняні автори, а також К. Vitzthum зі співавторами (2009) рекомендували проводити заходи психодіагностики на таких етапах: розгортання підрозділів та навчання комбатантів, безпосередньо після впливу психотравмуючих чинників, під час лікування та відновлення [2, с. 11].

Аналіз публікацій свідчить про те, що психодіагностичне оцінювання є необхідним заходом, який важливо застосовувати на всіх етапах професійної діяльності військовослужбовців для

оцінки рівня розвитку їх професійно важливих якостей та індивідуальних резервів адаптації з метою визначення придатності до військово-професійної діяльності або потреби в тому чи іншому лікуванні або реабілітації, а також для моніторингу динаміки професійно важливих якостей та індивідуальних резервів у всі періоди служби. В якості психодіагностичного інструментарію використовуються методи та методики, які найкраще узгоджуються зі специфікою військової діяльності та завданнями, які покладені на підрозділи оборонної сфери. Спектр їх використання надзвичайно широкий: діагностика когнітивної сфери; виявлення особистісних якостей і здібностей; виявлення патопсихологічних відхилень. Динаміка сучасного світу зумовлює швидку зміну манери ведення військових дій та технологій, що використовуються. Відповідно змінюються і вимоги до відбору якостей військовослужбовця для виконання того чи іншого завдання. В збройних формуваннях України та різних країн активно триває процес розробки, адаптації та вдосконалення методик професійно-психологічного відбору [3, с.23].

Кожен етап психодіагностики відповідає певній меті та завданням. На етапе професійно-психологічного відбору визначається ступінь придатності до конкретних видів військово-професійної діяльності кандидатів на службу, їх військово-професійну орієнтацію, вивчення індивідуально-психологічних якостей військовослужбовців. Результати таких досліджень в подальшому можуть застосовуватися в заходах з психологічної реабілітації. Цей етап є етапом первинного вивчення особистості за заздалегідь встановленим алгоритмом і визначеним переліком методів та методик.

Психологічна діагностика перед вибуттям військовослужбовців у район виконання завдань за призначенням надає інформацію про актуальний психоемоційний та морально-психологічний стан військовослужбовців, рівень їх пристосованості до умов військової служби, нервово-психічної стійкості та вмотивованості. Це дослідження також включає стандартну процедуру та певний алгоритм.

За допомогою діагностики під час виконання завдань за призначенням виявляються ознаки бойового стресу серед військовослужбовців для своєчасного вжиття заходів першої психологічної допомоги. На цьому етапі можливе проведення дослідження особового складу, але не завжди в складі підрозділу є психолог, а якщо він присутній, то часто немає можливості організувати та провести психологічні заходи з військовослужбовцями, які виконують бойове завдання, ведучи бойові дії.

Упродовж десяти днів після повернення з району виконання завдань за призначенням здійснюється поглиблене психофізіологічне та психологічне обстеження всього особового складу для своєчасного визначення рівня дезадаптації бійців, депресивних розладів, наявності ознак гострої реакції на стрес тощо. На цьому етапі також можливе дослідження бійців за встановленими методами і методиками, але за виявлення результатів поза нормою, проводять додаткові діагностичні заходи.

Під час роботи з психодіагностичним інструментарієм на всіх етапах діагностики необхідно дотримуватися низки правил: знати етичні та професійні норми діагностичної роботи; мати достатній рівень професійної компетенції, діагностичних практичних навичок; уміти кваліфікувати отримані результати та правильно здійснювати їх інтерпретацію [4].

Психологічна служба в структурі територіальної оборони є дуже важливим елементом підтримання ефективності дій, злагодженості і боєздатності підрозділів. Але нестача штатних посад психологів, що виникла на початку озброєної агресії залишається і зараз. Процес формування штату психологів відбувається дуже повільно. Особи, що мають відповідний напрямок та рівень освіти, не мають досвіду ведення психологічної роботи в умовах війни. І, навіть маючи освіту, не мають проводити психологічні заходи в повній мірі, особливо під час виконання бойових завдань. Тому необхідне створення повноцінної та дієвої психологічної служби в складі підрозділів і сприяння у наданні їм повноцінних можливостей для виконання функціональних обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Корня, Л. Завдання та методи психологічного вивчення військовослужбовців. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*, 13(2), 136-157.

2. Єна А. І., Маслюк В. В., Сергієнко А. В. Актуальність і організаційні засади медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції. *Науковий журнал МОЗ України*. 2014. № 1. С. 5–16.
3. Балашова, С. and Д. Зубовський. Використання психодіагностичних методик в збройних силах країн світу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки* 30 (2013): 22-24.
4. Етичний кодекс психолога. URL: <http://psydilab.univer.kharkov.ua/index.php/ru/literatura-po-tematike-laboratorii/15-etichnij-kodeks-psikhologa>. (дата звернення: 19.02.2023).

Одержано 27.02.2023

УДК 159.9

Сергій Сергійович БОЙЧУК,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2756-5330>

ПСИХОЛОГІЧНА РЕСУРСНІСТЬ СПЕЦПРИЗНАЧЕНЦІВ В УМОВАХ ВІДКРИТОГО ПРОТИСТОЯННЯ З АГРЕСОРОМ

Представлено результати емпіричного дослідження особливостей взаємодії психологічної ресурсності та життєздатності особистості у поліцейських КОРД. Психологічні ресурси особистості представлено як ініціативність, відповідальність, прагнення до сенсу, тобто внутрішні сили, які необхідні особистості для конструктивного подолання кризових ситуацій. Констатовано, що ресурсами може виступати також те, що є цінним для людини та допомагає їй адаптуватися до стресових умов, що неабияк важливо в умовах війни.

Ключові слова: поліцейські, життєздатність, особистість, КОРД, підрозділи особливого призначення, психологічна ресурсність.

На підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації, Департамент «Корпус оперативно-раптові дії» Національної поліції України та підрозділи Управління «КОРД» в ГУ НП в областях та м. Києві здійснюють заходи щодо відсічі загарбницьких дій агресора та забезпечення територіальної цілісності України.

Високий рівень професійної і психологічної підготовки поліцейських Департаменту «КОРД» та Управління «КОРД» в ГУНП в областях та м. Києві в умовах активної адаптації до умов відкритого протистояння зі збройними силами агресора дає їм можливість ефективно виконувати завдання по відсічі агресії ворога та збереженню територіальної цілісності України.

Психологічні ресурси можна інтерпретувати як внутрішні сили чи цінності працівника поліції, які є важливими для нього. Вони потрібні, щоб поліцейський міг долати життєві проблеми, кризи життя та адаптуватися в стресових умовах. В професійній діяльності поліції неабиякого значення набуває життєздатність поліцейських, котра демонструє потенціальні та ресурсні можливості людини, які дозволяють правоохоронцям успішно долати вимоги професії, а також розвиватися в ній. Вагомим предиктором продуктивного професійного розвитку є наявність високого рівня життєздатності у поліцейського, яка допомагає працівнику поліції справлятися з критичними ситуаціями та припускає здатність проектувати власний професійний шлях через усвідомлення своїх сильних сторін та позитивних якостей.

Метою роботи стало встановлення взаємозв'язків між показниками психологічної ресурсності з життєздатністю у працівників поліцейських підрозділів особливого призначення. У дослідженні було використано наступні психодіагностичні методики «Опитувальник психологічної ресурсності особистості» (О. Штепа) та «Опитувальник життєздатності» (О. Рильська). Для математико-статистичної обробки даних було використано кластерний аналіз за методом k – середніх та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. У дослідженні взяли участь 65 працівників поліцейських підрозділів особливого призначення КОРД (Корпус оперативно-раптові дії), які

були протестовані за допомогою вищезазначених методик та із застосуванням кластерного аналізу за методом k – середніх розподілені на три групи.

У першу групу з низьким рівнем психологічної ресурсності та життєздатності увійшло 16 осіб; у другу з середнім рівнем - 36 осіб; третю групу (з високим рівнем) склали 13 досліджуваних.

У процесі дослідження було нові емпіричні факти щодо взаємодії психологічної ресурсності та життєздатності особистості у працівників поліцейських підрозділів особливого призначення в екстремальних умовах виконання службових задач. Проведене дослідження показало, що різним групам поліцейських-спецпризначенців притаманними є відмінності у структурі взаємозв'язків психологічної ресурсності та життєздатності. У першій групі поліцейських-спецпризначенців з низьким рівнем психологічної ресурсності та життєздатності виявлено сім значущих кореляцій, п'ять з яких мають додатній, а дві - від'ємний характер. У другій групі досліджуваних поліцейських з середнім рівнем встановлено вісім значущих кореляцій, з яких одна є від'ємною. У третій групі поліцейських з високим рівнем визначено двадцять значущих кореляцій, з яких вісімнадцять є додатніми, а дві – мають від'ємний характер. З'ясовано, що високий рівень психологічної ресурсності та життєздатності у працівників поліцейських підрозділів особливого призначення відбивається в активній взаємодії означених психологічних феноменів, котра здебільшого забезпечує їх взаємопосилення.

Як відомо, надмірні емоційні та фізичні навантаження в умовах бойових дій мають серйозні наслідки для якості роботи поліцейського та його загального психологічного функціонування. Сучасні психологічні дослідження доводять, що існує взаємозв'язок між життєздатністю особистості та результатами її професійної діяльності, що знаходить своє віддзеркалення у здатності протистояти надмірному психологічному стресу, характерному для фахівців, виконання службових обов'язків яких відбувається в екстремальних умовах. Тому психологам підрозділу приходить вживати активних заходів з психологічної підтримки і психологічної допомоги поліцейським.

Війна внесла зміни у звичну діяльність усіх соціальних інститутів України, зокрема, і в діяльність підрозділів Національної поліції. В цілому ґрунтовна професійна та психологічна підготовка поліцейських КОРД забезпечує готовність підрозділу до виконання поставлених службово-бойових завдань, адаптацію до проведення місій в умовах відкритого збройного протистояння та впевненість в перемозі.

Одержано 28.02.2023

УДК 356.358.071.1

Наталія Валентинівна НЕСТЕРЕНКО,

ад'юнкта Національного університету

оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4330-080X>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЖАНТІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК ВІЙСЬКОВИХ КЕРІВНИКІВ

Розглянута підготовка сержантом свого підрозділу до виконання бойових завдань: процедура військового (управління) керівництва (ПВК, ТЛР) в контексті досягнення взаємосумісності із державами - членами НАТО.

Ключові слова: *сержант, управління, процедура військового керівництва (ПВК, ТЛР).*

В умовах тривалої широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України при виконанні службово-бойових завдань відбувається загартування сержантського корпусу Збройних Сил України. Відповідно до Концепції розвитку професійного сержантського складу, відбулось

розширення прав та повноважень військовослужбовців, які мають військове звання «сержант». Зміна парадигми вертикалі сержантського складу: від первинних (командир бойової машини, командир відділення, екіпажу, розрахунку; головний сержант батальйону (дивізіону), полку (бригади), до найвищої посади головного сержанта ЗС України. Концепція «командної групи» (поняття «командна група» «система управління та контролю») передбачає визначену у NATO Non – Commission Officer BI – Strategic Command Strategy and Non – Commission Officer Guidelines імплементовано на усіх рівнях військового управління (до складу цієї групи входять командир і головний сержант). Отже, розширення прав та повноважень сержантського складу Збройних Сил України, новітня система багаторівневої підготовки сержантів, яка містить чотири рівні: базовий для посад: командир розрахунку, командир відділення; середній (головний сержант взводу, головний сержант роти); підвищений (головний сержант батальйону); вищий (головний сержант бригади; виду/роду; Збройних Сил України), що відповідає вимогам підготовки військовослужбовців у збройних силах держав – членів НАТО визначеним у NATO Non-Commission Officer Professional Military Education Reference Curriculum, надає можливості приймати участь у процесах планування, прийняття рішень та управління військами (силами) разом з офіцерами [1, 2, 3].

Отже, з усіх видів людської діяльності управління військами є з найбільш складних, відповідальних. Т. Мацевко розглядає «управління» найпростішому вигляді як діяльність керівника у підпорядкованому йому колективі, яка поєднує працю всіх його членів. Такого поєднання досягають безперервною управлінською діяльністю, яка передбачає не тільки надання поточних розпоряджень керівника (дискретний процес), й постійну дію регламентів і нормативів (безперервний процес), за допомогою яких здійснюється управлінський вплив; як сукупність скоординованих дій та заходів, спрямованих на досягнення в межах організації певної мети». Відповідно функціями управління є планування, організація, мотивація, контроль, комунікація [4].

Отже, процедура військового управління (керівництва) – процес підготовки сержантом свого підрозділу до виконання тактичного завдання (ПБК – TLP (Troop Leading Procedure)) складається з восьми кроків та починається з моменту отримання командиром наказу на виконання конкретного завдання, але у разі необхідності внесення коректив, процес підготовки починається з початку. При підготовці процедура військового керівництва (ПБК) TLP слід використовувати англomовні акроніми з метою інтеграції з військами країн які входять до НАТО.

TLP перший крок - отримання наказу або завдання: сигнальний наказ [WARNO]; оперативний наказ [OPORD]; корегуючий наказ [FRAGO].

На початку необхідно проаналізувати завдання враховуючи наступні фактори «METT-TC», перший крок:

M [Mission]: з'ясування в чому полягає завдання.

E [Enemy]: що відомо про ворога.

T [Terrain]: які сили та засоби можуть бути задіяні при виконанні завдання.

T [Time]: розрахувати час (або тривалість) операції.

C [Civilian]: які можливі наслідки для цивільного населення.

Другим кроком є видання сигнального наказу [WARNO]. На цьому етапі відбувається конкретизація завдання або визначення цілі операції; кількість військовослужбовців, які будуть приймати участь; тривалість місії; час початку операції.

Третій крок містить в себе – вироблення попереднього плану. На цьому етапі сержант виробляю власну оцінку ситуації, а саме: розробляє детальний аналіз завдання, відбувається моделювання розвитку подій операції, аналіз кожного етапу місії, порівняльний аналіз кожного етапу розвитку операції, отже квінтесенцією є (або всього вибудовується) попередній план – рішення.

Четвертим кроком є початок необхідного пересування.

П'ятий крок: як що час дозволяє сержант особисто здійснює рекогносцирування з метою перевірки власного аналізу території; корегування або уточнення плану для підтвердження можливості запланованих дій; з'ясувати критичні перешкоди пересування військ.

До шостого кроку відноситься завершення плану, а саме перевірити та переконатись, що його план відповідає вимогам отриманого завдання.

Сьомий крок – видання операційного наказу [ОРОПД] в усному вигляді. На цьому етапі сержант повинен переконатися в тому, що його підпорядкований особовий склад розуміють завдання, його мету, визначені за кожним військовим його конкретні завдання.

Восьмий крок – нагляд за станом підготовки підрозділу до виконання завдання, роблячи тренування та перевірки.

Отже, запровадження нових стандартів у ЗС України надає можливості військовим керівникам тактичного рівня (підрозділ, військова частина, з'єднання) користуватися дієвими практиками провідних країн НАТО. Досвід бойових дій показує що у системі військового управління центральною фігурою є керівник – сержант, соціальна роль якого знаходиться в центрі кола військової організації, саме від його професійній підготовленості, професійно важливих й особистісних якостей залежить успішність виконання бойових завдань підрозділом.

Список бібліографічних посилань

1. Указ Президента України від 24 вересня 2015 року 3555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» з метою проведення Концепції розвитку професійного сержантського і старшинського складу Збройних Сил України у відповідність до перспективної моделі Збройних Сил України, створення професійного сержантського і старшинського складу Збройних Сил України про затвердження Зміни до Концепції розвитку професійного сержантського і старшинського складу Збройних Сил України, затвердженої наказом Міністерства оборони України від 26 квітня 2013 року №290.

2. Наказ Міністерства оборони України №151 від 18.03 2016 року «Про затвердження Змін до Концепції розвитку професійного сержантського і старшинського складу Збройних сил України».

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» // Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/121/2021> (дата звернення: 08.05.2021).

4. Мацевко Т.М. Психологічні особливості розвитку управлінської компетентності майбутніх магістрів військового профілю: дис... канд. психол. наук: 19.00.09. Київ, 2007. 225 с.

Одержано 28.02.2023

УДК 159.953–055«364»

Наталія Олегівна РАСТОРГУЄВА,

слідчий відділу розслідування злочинів загальнокримінальної спрямованості

Харківського районного управління поліції № 3

Головного управління Національної поліції в Харківській області;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1234-2767>

ПОНЯТТЯ ТРАВМАТИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ТА ЇЇ ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Розглядається питання травматичної пам'яті. Акцентується увага на особливостях які супроводжують появу травматичної пам'яті. Звертається увага на особливостях травматичної пам'яті, що притаманна чоловікам та жінкам.

Ключові слова: *травматична пам'ять, військові дії, гендер, травми, негативні наслідки, психологічна допомога.*

Війна з величезною силою впливає на традиційні гендерні взаємини в суспільстві. Окупація Кримського півострову, проведення антитерористичної операції на сході України, а також повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої держави значно вплинули на життя кожного громадянина країни. Ці негативні явища призвели до руйнації стереотипних уявлень щодо соціальних ролей. Зокрема, участь жінок у бойових діях стала для суспільства більше нормою, аніж винятком. Зазначені події також виступають травмуючим фактором і впливають на свідомість кожної особи.

Під час руйнувань, які спричиняються військовими подіями, значна кількість осіб отримують різного ступеня травми. Навіть після тривалого лікування пам'ять зберігає у нашій

свідомості ці негативні згадки. Травматична пам'ять пов'язана з рядом життєвих ситуацій, які певний час замовчувались, а їх пригадування викликало негативні емоції. Такі події спричиняють у людей крайні вияви безпорадності та жаху й викликають відчуття катастрофи. Для встановлення сутності травматичної пам'яті вчені, які працюють в руслі когнітивного підходу, акцентують увагу на особливостях процесу збереження травматичного досвіду у пам'яті людини. Аналіз літературних джерел, присвячених дослідженню сутності поняття «травматична пам'ять», свідчить, що загальноприйнятого трактування цього конструкту не існує. Пам'ять про травму зберігається лише на рівні почуттів та психологічних реакцій та іноді суперечить логіці. Зазвичай травма веде до загострення пам'яті, посилює її селективний підхід до історичних реалій, іноді викликає гіперболізацію або спотворений погляд на те, що сталося (аберація пам'яті), а також відмова від спогадів. Травма може породжувати добровільне забуття або силове придушення пам'яті, заціпеніння, шок, жах, обурення, гнів, скорбота, бажання помсти, примирення чи прагнення відновити справедливості, але може – і заперечення, і навіть свідому фальсифікацію [1, 147-181]. Все це ми можемо побачити спостерігаючи за особами, які пережили активну фазу вторгнення з боку країни агресора.

Звертаючись до наукових доробків ряду дослідників, які комплексно опрацьовували цю проблематику, ми стикаємося з тим, щодо визначення поняття «травматична пам'ять» відсутній єдиний підхід. Досліджуючи означене питання, ми можемо відзначити, що М. Крімер травматичні події характеризує раптовістю виникнення і зазначає, що вони суперечать очікуванням особистості, тому не можуть бути приєднаними до фонду енциклопедичних знань [2]. Механізм розвитку травматичної пам'яті найкраще можна зрозуміти через характер відображення у пам'яті травматичних подій. Р. Фіслер припускає, що спогади травматичної модальності задовані інакше, ніж спогади звичайних подій. Причиною цього є зміни у фокусуванні уваги, або ж високе емоційне збудження [3], яке переживає людина, що потрапила у небезпечну для життя ситуацію пов'язану з військовою агресією.

Особа, котра пережила потрапляння в травматичну ситуацію не завжди готова йти на контакт, говорити відверто, часто вигадуючи колаж сюжетів, що укладаються нею в життєву історію. Відповідальність за формування травматичної пам'яті у людини, яка постраждала лежить на особах, що допомагають та надають їм першу медичну та психологічну допомогу.

Надаючи зазначену допомогу, маємо обов'язково зважати на гендерні аспекти. Варто зауважити, що у жінок прослідковується схильність до деталей в описі пережитих ними травм. У розмові здебільшого плачуть або голосно сміються. Вони зчитують картинку тілесної чи моральної травми і повільно описують її. Натомість чоловіки говорять швидко, здебільшого неемоційно і по суті. Не коментують пережитого. І не дозволяють дивитись на них із жалістю чи співчуттям [4], демонструючи свою витривалість та підвищену стресостійкість. Пост-пам'ять зберігає та відтворює взаємини між «поколінням після» і травмами «покоління до», котрі виражаються в трансформації подій, що сталися [2]. У колективній пам'яті учасників бойових дій проходить і відбувається постійне «переписування» однієї загальної травматичної події минулого – участі у війні [5].

Підсумовуючи, можемо зазначити, що залучення розповідей осіб, які постраждали від збройної агресії РФ представляє інтерес як джерело травматичних спогадів, коли спільно пережита травма стає базою для формування колективної ідентичності. Пам'ять стає інструментом реконструювання минулих подій в умовах сьогодення. Розповіді про травму набувають досить символічного значення, а гендер стає засобом пам'яті про життєві історії свідків військових подій.

Зважаючи на гендерні аспекти, маємо зазначити, що травматична пам'ять у чоловіків і жінок різниться. На ці особливості слід обов'язково звертати увагу при розробленні методик для подолання психологічних розладів у осіб, котрі постраждали від збройної агресії держави терориста.

Список бібліографічних посилань

1. Winter A. Memory: fragments of a modern history. Chicago: The University of Chicago Press, 2012. 336 pp.
2. Засєкіна Л. В. Структурно-функціональна організація інтелекту: монографія. Острог: Вид-во нац. ун-ту «Острозька академія», 2005. URL: <http://www.disslib.org/strukturno-funktsionalna-orhanizatsia-intelektu-osobystosti.html> (дата звернення: 19.02.2023).

3. Van der Kolk B. A., Kulik J. Dissociation and the fragmentary nature of traumatic memories: Overview and exploratory study. *Journal of Traumatic Stress*. 1995. P. 505-525.

4. Kijowski J. Y Gender and Trauma from World War I to the War in Iraq: Narrative in the Aftermath of Loss. *City University of New York (CUNY) CUNY Academic Works*. 2015. P. 4–5.

5. Семенова В. Травматична пам'ять як ресурс формування колективної ідентичності: випадок колишніх афганців. Влада часу: соціальні межі пам'яті. Мукачево : ТОВ «Варіант», ЦСПГІ, 2011. 251 с.

Одержано 20.02.2023

УДК 355+93

Кирило Олександрович ПИРОГОВ,

молодший науковий співробітник наукового-дослідного відділу
проблем педагогіки в воєнній сфері науково-дослідного управління
військово-гуманітарних досліджень науково-дослідного центру
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5940-1286>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Присвячено проблемам вивчення історії та воєнної історії у професійній військовій освіті. Наведений аналіз досвіду у зарубіжних країнах та майбутні перспективи й важливість для української військової освіти.

Ключові слова: воєнна історія, педагогіка, професійна військова освіта.

Вивчення історії, а саме воєнної історії, невід'ємна частина професійної військової освіти. Підготовка майбутніх офіцерів потребує не тільки практичних навичок управління, лідерських якостей, знань з тактики та стратегії, а й теоретичної бази, яка завжди заснована на рефлексії досвіду минулого.

Практика вивчення воєнної історії не нова й має довгу історію розвитку. Найвидатніші полководці всіх часів вивчали не тільки історію недалекого минулого, а й стародавніх часів. Так, відомо, що Наполеон під час свого навчання у Воєнній школі в Парижі, докладно вивчав походи Ганнібала Барки на Рим, особливо його Альпійський перехід, який у 218 році до Р.Х. здивував римлян, які не очікували такої зухвалості від пунічного воєначальника. Цей урок Наполеон за-своїв та повторив на практиці під час Першої Італійської кампанії 1796-1797 років, де у всій красі проявився полководчий геній майбутнього імператора Франції. Важливість вивчення воєнної історії полягає не тільки в контексті переможних кампаній та битв, а й в контексті поразок. Невдача США у В'єтнамі була великим ударом для американської воєнної машини, але за-ключалася вона не тільки в іррегулярній війні проти в'єтконговців в джунглях, а й в підготовці офі-церів американської армії. Після закінчення Другої світової війни, у військових академіях США перестали вивчати воєнну історію. Майбутні офіцери 20 років не вивчали всесвітній досвід ве-дення бойових дій, що вилилося в неспроможність офіцерів діяти у критичних ситуаціях війни у В'єтнамі.

Відмова від вивчення воєнної історії в США пов'язана, зокрема, аналіз Бернарда Броді, який стверджував, що війна минулого не має вивчатись, через появу ядерної зброї [1]. Його техноде-термінізм спирався на думку, що зброя масового знищення назавжди змінить поле бою, а піхота буде потрібна лише для «зачистки» після бомбардування.

Після війни у В'єтнамі, американські військові усвідомили, що їм необхідно переглянути курс підготовки офіцерів, зокрема, повернутися до вивчення історії, особливо, воєнної історії. Висунутий аргумент полягав у тому, що система вищої освіти армії США відмовилась від ви-вчення історії протягом 1950-х років, так що в 1960-х роках армія, очевидно, заплатила ціну за «зневагу до уроків минулого».

Підготовка офіцерів в військових академіях має спиратись на гуманітарні науки, оскільки війна це завжди про людей. Головний напрямок гуманітарних наук при підготовці офіцерів є історія та, через особливості військової підготовки, саме воєнна історія. Американська доктрина збройних сил наголошує, що курсант поліпшить своє розуміння війни через вивчення еволюції військових методів. Воєнна історія це збірник випробувань та помилок, на яких базуються принципи та методи сьогодення.

Історія впроваджує автоматичне розуміння комплексних ситуацій минулого чи сучасності, але не майбутнього. Історія не може надати універсальну відповідь на виклики майбутнього, не може з точністю прогнозувати події, що можуть відбутися, проте історія вчить розумінню взаємозв'язків, які майбутній офіцер може застосовувати не тільки на полі бою, а й в своєму подальшому розвитку. Здатність справлятися з конкретними обставинами, пов'язуючи їх з загальною структурою, яка була надбана раніше, є важливою навичкою, яку необхідно мати майбутнім офіцерам збройних сил.

Людей дуже важко навчити мислити, особливо, мислити креативно, але здатності думати, просіяти та зважити докази, сформулювати свої висновки, може навчити саме історія. Це є найбільша перевага гуманної та ліберальної освіти, які є найкращою основою для серйозного вивчення війни. Історія, а особливо воєнна історія, це не забетоновані кліше та трактовки подій. Історія це набір будівельних блоків, які, в залежності від позиції та необхідності, можуть виступати на п'єдесталі чи «по-ренановськи» забути. Саме історія з її різноманітними підходами може стати базою для вивчення критичного, творчого та незалежного мислення серед курсантів.

Спенсер Вілкінсон, британський воєнний історик, в своїй книзі «The brain of an army» (1913) [3] наголошує на іронічній суперечності військового навчання. Армія, як і будь-яка чітко вертикальна ієрархічна структура, будується на авторитеті та слухняності, але в той же час, творче і незалежне мислення, необхідне для офіцерів, руйнує цю структуру. Кожна армія постійно знаходиться під загрозою розпаду від розумової стагнації. Вільна критика може підірвати дисципліну, а звичка до безумовної слухняності дуже часто знищує незалежність судження, без якого моральний та інтелектуальний прогрес неможливий. Виходом із цієї суперечності є те, що військові академії за Вілкінсоном мають стати «установами для розвитку навчання».

Навколишній світ стає все більш складним, особливо з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, а війна навряд чи зникне як засіб регулювання відносин між національними державами та субнаціональними угрупованнями, суворе і постійне вивчення війни залишається основою професійної освіти офіцерського корпусу. Офіцерам необхідно надати можливість та заохочення до цього. Фон Клаузевіц писав, що «війна є продовженням політики іншими методами» [2], тому вивчення воєнної історії є необхідністю для офіцерів, аби відповідати вимогам, які зараз існують в збройних силах України.

Список бібліографічних посилань

1. Brodie, Bernard The Absolute Weapon, Atomic Power and World Order, 1946. URL: <https://www.osti.gov/opennet/servlets/purl/16380564> (дата звернення: 19.02.2023)
2. Clausewitz, Carl On War, 1989. URL: <https://www.usmcu.edu/Portals/218/EWS%20On%20War%20Reading%20Book%201%20Ch%201%20Ch%202.pdf> (дата звернення: 19.02.2023)
3. Wilkinson, Spenser The Brain of an Army, 1913. URL: <https://archive.org/details/brainofarmypopul00wilk/page/n4/mode/1up?ref=ol&view=theater> (дата звернення: 19.02.2023)

Одержано 28.02.2023

Олена Григорівна СТУПНИЦЬКА,
офіцер групи контролю бойового стресу
127 окремої бригади територіальної оборони
Збройних Сил України (м. Харків)

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ТА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Проаналізовано минулий досвід підтримання морально-психологічного стану військовослужбовців та відношення між керівним складом до підлеглих під час війни. Розглянуто сучасні методи та методики підвищення рівня саморегуляції та стресостійкості військовослужбовців.

Ключові слова: психічне здоров'я, саморегуляція під час війни, моральний дух, стресостійкість.

Психічне здоров'я та психосоціальне благополуччя військовослужбовця є важливою складовою його мотивації та бойового духу.

Тривалий період знаходження військовослужбовця в стані стресу призводить до порушень в поведінці, нервових зривів, невиконання прямих наказів командирів, відчуження від колективу, родини, звужування когнітивних функцій, емоційної сірості тощо. Тому важливим напрямом реалізації державної політики національної безпеки та оборони є формування психологічної стійкості у військовослужбовців Збройних Сил України, на яких покладена відповідальність за оборону держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Таке завдання ставить підвищені вимоги до свідомості, самосвідомості, мотивації, життєвих настанов військовослужбовців [1. с.17-21].

За час війни з російською федерацією багато людей встали на захист своєї батьківщини. До сил територіальної оборони долучається все більше добровольців. Людина стикається ще з радянською структурою та системою управління в армії і її світогляд та бажання перебувають в когнітивному дисонансі. Адаптування людини, яка встала на захист країни проходить легко, якщо керівник власними вчинками і діями надає позитивний приклад бійцям, які у спілкуванні зможуть зрозуміти яким чином діяти в різних ситуаціях, розвиватись та зростати морально та духовно.

Важливим для керівника є розуміння, як поводитись з військовослужбовцями, як за довгий період війни зберегти власне психічне здоров'я і особового складу, мотивацію та бойовий дух, жити в режимі тут і зараз, незважаючи на жахливі події навколо.

Як відомо, доброволець – це особа, що здійснює будь яку діяльність добровільно, а також часто безоплатно, не отримуючи за це матеріальної винагороди. Таких осіб в лавах територіальної оборони більшість, що прийшли на початку збройного нападу на нашу державу. Багато хто з них до війни працював чи мав власну справу. Люди, які вже відбулись як особистість, в яких є цінності, пріоритети, це люди, яких поєднує єдина мета – перемога в війні. Це люди які взяли зброю до своїх рук, змінили свої затишні домівки і робочі місця на холодні окопи або стіни військових частин чи тимчасових пунктів дислокації. Всі ці люди, як би вони гарно не виконували військові задачі, будь то бойова задача або штабна робота – вони нервово перевантажені і не мають змоги до звичного відпочинку як в мирний час. Все це впливає на вмотивованість та бойовий дух.

Підходи радянської системи до морально-психологічного духу бійця від натівської системи дуже відрізняються. Перша направлена на повну покору та бездумне виконання наказу. А друга побудована на особистій вмотивованості бійця, його всебічному розвитку, вмінні керувати своїм станом для кращого виконання бойових задач та збереженні власного життя.

Військовослужбовець повинен не відчувати страху в разі звернення до командира, має цінувати та довіряти командуванню. Ця повага між командуванням і особовим складом має бути взаємною.

Кожен командир повинен бути трішечки психологом для побудови кращого спілкування з бійцем і розуміння підлеглого. Потрібно розуміти, як підтримувати свій взвод або підрозділ,

своєчасно реагувати на зміни в морально-психологічному кліматі в колективі для своєчасного реагування і звернення до фахівців - психологів або інших.

Так, в територіальній обороні є за правило виконання наказів. Без цього не можна, але важливе розуміння того, як бійці сприймають наказ, якщо це страх – то боєць швидко деморалізується і не буде здатний повною мірою виконувати поставлену задачу, можливі прояви девіантної або суїцидальної поведінки, погіршення комунікацій і психічного стану, що може призвести до втрати бійця як бойової одиниці або підрозділу. Якщо між командиром та підлеглими є повага і взаєморозуміння, злагодженість колективу, то можна очікувати високого рівня мотивації і бойового духу серед особового складу, що може гарантувати успішне виконання завдання.

Первинне психологічне обстеження на початку служби кандидата до зарахування до лав територіальної оборони повинна включати не тільки сухі тести (анкети, опитувальники), а повинно доповнюватись проєктивними методиками, які при бесіді з людиною дають розгорнуту відповідь про неї, її емоційно-вольові особливості, її темперамент, агресивність, емоційної напруженості, самооцінку, ціннісні орієнтації. Саме проєктивні методики, які можна виконувати навіть на візуалізації, якщо немає змоги використати папір і олівці, допоможуть розкрити особистість. Це добре показали практичні дослідження протягом часу від початку війни. Результати таких досліджень допоможуть надати рекомендації командирів до кращого способу спілкуватися та мотивувати особового складу.

Також дієвими в умовах війни є заняття з психічної саморегуляції особистості. Але для багатьох бійців на початку прості вправи з саморегуляції виявились дуже складними, тому що багато з них зростали на радянській системі залякування і прості дії з диханням та розслаблення свого тіла сприймалися смішними і недієвими.

Як було виявлено, у випадку виникнення труднощів досягнути психоемоційного розслаблення, для багатьох дієвим засобом – є алкоголь, та інші хімічні речовини, але наслідки подібних дій для організму і нервової системи в екстремальних умовах доволі часто бувають фатальними. Але з часом, хто почав виконувати або виконував до цього елементарні дії і вправи по саморегуляції психічного стану після повернення з передових позицій відновлювали набагато швидше свій психічний стан і свідомо змінювали ставлення до подій. Головна увага при цьому приділяється набуванню й закріпленню навичок м'язового розслаблення (релаксації) [2].

Розуміння себе у майбутньому, відчуття свого життя та будова своєї мрії зараз під час війни змінює свідомість і відношення людини, що надає їй сил, впевненості до дій та розвитку.

Психологічне інформування дозволяє сформувати у військовослужбовців розуміння закономірностей функціонування людської психіки, поведінки людей в екстремальних умовах, сформувати навички і способи управління можливостями власної психіки, надання самопомогі та першої психологічної допомоги іншим особам [3].

Питання відношення керівного складу у військовому підрозділі до підлеглих людей майже не змінилося і на сьогодні залишається актуальною проблемою для вивчення і впровадження змін. Нажаль більшість командирів тільки формально відносяться до важливості власного психічного здоров'я та здоров'я особового складу. Вводячи сучасні, нові підходи та методи відновлення та збереження морально-психологічного стану у бійців, ми спонукаємо особистість до розвитку та самоактуалізації, коли відбувається формування людини, яка цінуватиме життя і волю.

Список бібліографічних посилань

1. Бабаян Ю.О., Грішман Л. О. Особливості психологічної готовності військовослужбовців до дій в екстремальних умовах. *Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 2.13 (109). С. 17-21.
2. Лапін В. М. Безпека життєдіяльності людини : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 335 с.
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / Л. Царенко, Т. Вебер, М. Войтович, Л. Гриценко, В. Кочубей, Л. Гридковець; за заг. ред. Л. Царенко. Київ, 2018. Том 2. 240 с.

Одержано 28.02.2023

СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Висвітлено актуальність створення системи потужної і сталої психологічної підтримки учасників бойових дій сектору безпеки і оборони. Розкрито проблеми з якими можуть зіштовхнутися фахівці при наданні психологічної допомоги представникам сектору безпеки і оборони, які брали участь у бойових діях.

Ключові слова: реабілітація, реадaptaція, психотерапія, психологічна підтримка, учасники бойових дій.

Дев'ятий рік в нашій країні йде війна. Двадцять четвертого лютого дві тисячі двадцять другого року країна-терорист російська федерація вдалась до повномасштабного вторгнення, від тоді, зона АТО/ООС розширилась на територію всієї країни, перетворившись на справжню війну українського народу за свою незалежність. Зі збільшенням масштабів війни, чинники які впливали на психічний стан військовослужбовців Збройних сил України, працівників Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Національної Гвардії та інших, збільшились в десятки разів.

В умовах військового стану, вкрай необхідним є забезпечення всіх можливих заходів та заходів для підтримки психологічного та фізичного здоров'я захисників та захисниць різних структурних підрозділів. У зв'язку з великою кількістю стрес факторів, психологічний стан бійців є нестабільним, і в наслідок цього у більшості з них може з'явитись потреба в психологічному відновленні та підтримці психологічного здоров'я.

З проблемами адаптації та процесом відновлення військовослужбовців сектору безпеки і оборони, насамперед зіштовхуються їх близькі, які часто не в змозі самотійно подолати наявні труднощі, що є додатковим психотравмуючим чинником, який ускладнює важкий психологічний стан бійця. Тому вкрай необхідним є створення алгоритму дій для профілактики та реабілітації не тільки військових, поліцейських, рятувальників а і членів їх родин.

У багатьох бійців вже після першого перебування в зоні бойових дій можуть з'явитися симптоми депресії, гостра реакція на бойовий стрес та відчуття постійної тривоги. Більшість з них потребують втручання психологів та психіатрів. На нашу думку, досить великою проблемою є те, що за вісім років, наша країна так і не сформувала повноцінну базу та систему психофізичної реабілітації для військовослужбовців, які не отримували травми і поранення, але безпосередньо брали участь в бойових діях і мають певні психологічні проблеми.

Крім цього, при наданні психологічної допомоги представникам сектору безпеки і оборони після участі у бойових діях, фахівці можуть зіштовхуватися з наступними проблемами:

1. Специфічний «військовий» спосіб мислення, поведінки і сприйняття учасниками бойових дій навколишнього середовища у позабойовий час через призму так званих «Правил війни», що значно ускладнює спілкування та надання психологічної допомоги. Ф. Пьюселік, ветеран війни у В'єтнамі, психолог та консультант Корпусу миру, наводить шість таких правил, які допомогли солдатам вижити на війні та якими вони продовжують керуватися в мирному житті: 1) якщо ти не впевнений у тому, що тебе оточує, припини рухатися і почни ретельно оглядатися; 2) знай, що тебе оточує; 3) плануй усе заздалегідь. 4) у випадку загрози — дій; 5) нікому не довіряй, окрім друзів, які довели тобі свою відданість на війні; 6) залишайся непередбачуваним [1]. James Munroe, Ed.D., Boston VA Healthcare System наводить 8 навичок, необхідних у бою, які роблять цивільне життя складнішим»: безпека, військові в зоні бойових дій мають бути постійно напоготові; питання довіри і визначення ворога; відданість меті; ухвалення рішень; тактика реагування; передбачуваність і контроль; контроль емоцій; труднощі з розмовами про війну [2].

2. Дефіцит підготовлених психологів, які можуть працювати як з учасниками бойових дій, так із їх сім'ями. Психологічна реабілітація і реадаптація бійця після участі у бойових діях – це специфічна галузь психології, яка потребує особливої підготовки психологів і психотерапевтів.

3. Відсутність обов'язкового психологічного тестування та психофізичної діагностики, які мають проходити усі бійці без виключень, які перебували, забезпечували чи брали безпосередню участь у бойових діях, навіть за відсутності фізичних травм. Це є необхідною складовою побудови подальшої системи протоколу відновлення та діагностування посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців.

4. Надання психотерапевтичної допомоги усім учасникам бойових дій за рівнями: у першу чергу – військовослужбовцям з ознаками посттравматичних реакцій; потім – відповідно до діагностованого психологічного стану.

5. Реедаптація до професійної діяльності після виходу з зони бойових дій. Пошук ресурсів для побудови особистісного майбутнього з урахуванням набутого досвіду – це, на наш погляд, має стати головною метою психологічної допомоги.

6. Відмова учасників бойових дій від надання їм психологічної допомоги. Це може бути наслідком того, що психологи при наданні допомоги здійснюють її репресивно і теоретизовано, що знижує її ефективність та бажання звертатися за допомогою.

Таким чином, мають бути створені реальні шляхи розв'язання проблеми реабілітації захисників та членів їх сімей, які відчули на собі наслідки війни, а саме: організація комплексних заходів, спрямованих на ефективну реабілітацію українських військових, поліцейських та рятівників.

Список бібліографічних посилань

1. Правила, за якими людина живе на війні, і чому важливо навчити дітей спілкуватися. URL: <https://www.obozrevatel.com/blogs/57946-pravila-za-yakimi-lyudina-zhive-na-vijni-i-chomu-vazhlivo-navchiti-ditej-spilkuvatisya-z-batkom-bijtsem.htm> (дата звертання 21.01.2023).

2. Правила поведінки у бою. Правила, за якими ветеран живе і на мирній території URL: <https://life-after-ato.com.ua/post/51> (дата звертання 21.01.2023).

Одержано 19.02.2023

УДК 159.9

Анна Олександрівна ХУДАВЕРДОВА,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3047-3154>

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ УЯВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРО ЗРАДУ

Структура соціальних уявлень про зраду різниться в групах військовослужбовців з різним бойовим досвідом. Центральними елементами структури соціальних уявлень про феномен зради є стратегії, включені до колективного копінгу, що визначаються поведінковими можливостями подолання негативних соціальних ситуацій. Особливості поведінкових можливостей у соціальній ситуації зради пов'язані як із структурою соціальних уявлень, так і з особистісними ресурсами військовослужбовців.

Ключові слова: *соціально-правові уявлення, військовослужбовці, зрада, особистісні ресурси.*

Соціальні феномени поділяються на наднові, сформовані в нових соціальних реаліях, і установлені, такі, що подолали вікові суспільні трансформації. Зрада відноситься до явищ другого типу. Одним із перших описів зради як соціального явища став біблійський вчинок Юди, що розкрив таємницю малої групи з 12 осіб. Феномен зради в уявленнях вчених характеризує актуальну соціальну ситуацію як напружену, деструктивну, травмуючу, яка викликає коливання системи моральних цінностей групи. За У. Уорнером, зрада є символічною ситуацією, яка змінює поведінку членів групи. Чим менша група, тим більше покарання за зраду. Зрада відбувається

частіше, коли відбуваються територіальні конфлікти [9]. Р. Гобін та Дж. Фрейд підкреслюють травматичність подій, визначених як зрада. Автори характеризують зраду недовірою, розкривають сутність механізму довіри в травмуючих соціальних контактах [3]. Проаналізувавши випадки зради, С. Рахман визначає їх як ситуацію рівня катастрофи. Автор підкреслює труднощі, які відчувають респонденти, справляючись із подібними ситуаціями. У підході виділено поведінкові моделі: здатність довіряти, готовність довіряти, схильність довіряти, можливість ідентифікувати зрадника та зрадницька сліпота. Ці моделі є виробленими можливостями, що дозволяють знижувати катастрофізацію соціальної ситуації [6].

В. Вагнер підкреслює холоморфність та різнорівневість системи соціальних уявлень, що поєднує не лише індивідуальні, групові уявлення об'єкта, але і фрагменти поглядів супротивника на об'єкт [8]. Автор пояснює, що лише у подібній системі мета-уявлень реалізується функція колективного контролю. Так організований символічний груповий копінг, а соціальні уявлення є наслідком колективного подолання [8]. Суть такого копінгу полягає в тому, що ситуація передбачає не лише можливість, а й потенційну загрозу. У цьому сенсі символічний копінг - це колективна діяльність групи, що бореться за підтримку цілісності свого світогляду, що має вирішальне значення для соціальної ідентичності [8].

У підході Д. Жоделе знайдено рішення [4] відомої проблеми взаємозв'язків поведінки, намірів, переконань та дій [1]. У дослідженнях автор показує, що соціальні репрезентації тісно пов'язані з поведінкою [4]. Дослідження структури соціальних уявлень дозволяють демонструвати складні взаємозв'язки між соціальними уявленнями та поведінкою [2;5]. Поведінка «включено» до соціальних уявлень [7] і співіснує як частину системи сенсу, що використовується для розуміння проблеми [7].

У нашому дослідженні ми дотримувалися логіки, яку застосовують дослідники школи Екс-Провансу. На першому етапі дослідження ми використали техніку збору словесних асоціацій. Учасників просили: записати перші слова, які спадають на думку, коли замислюєшся про зраду. Ця техніка викликає спонтанні реакції, які меншою мірою залежать від міркувань коректності, ніж ті, які зібрані більш стандартизованими засобами, такими як фокус-групи або стандартизовані методики [5]. Потім обчислювали частоти для словесної асоціації (частотну величину), що дозволяє проводити значні порівняння в різних наборах даних уявлень про зраду. За результатами було виділено структуру соціальних уявлень про феномен зради, а також виділено рівні соціальних уявлень (інформація, встановлення та поле уявлення про феномен). На другому етапі дослідження респонденти заповнювали сконструйовану за результатами першого етапу анкету та стандартизовані методики, спрямовані на вивчення особистісних ресурсів.

З'ясовано, що уявлення про зраду у військовослужбовців, що не мають бойового досвіду відрізняються схематичністю, конатативністю. Комбатанти відрізняються більш складною структурою уявлень про феномен зради, варіативністю суджень. Дослідження центральних елементів соціальних уявлень про феномен зради дозволило виокремити дві стратегії: «Я знаю, люди зраджують, зрада може статися з кожним» та «Зрада це ганьба, яка гірша за смерть». Стратегії, що допомагають долати негативні переживання, формуються в соціальних контактах і є соціально-психологічними адаптивними можливостями справлятися з негативними соціальними ситуаціями. Таким чином, структура соціальних уявлень про зраду різниться в групах військовослужбовців з різним бойовим досвідом. Центральними елементами структури соціальних уявлень про феномен зради є стратегії, включені до колективного копінгу, що визначаються поведінковими можливостями подолання негативних соціальних ситуацій. Особливості поведінкових можливостей у соціальній ситуації зради пов'язані як із структурою соціальних уявлень, так і з особистісними ресурсами військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Abric J.-C. 1971. Experimental Study of Group Creativity: Task Representation, Groupe Structure and Performance. *European Journal of Social Psychology*, 1, 3.
2. Doise W. An Experimental Investigation into the Formation of Intergroup Representations. *European Journal of Social Psychology*, 1972. No. 2. 2. Pp. 202-204.
3. Gobin R. L., Freyd J. J. Betrayal and revictimization: Preliminary findings. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2009. 1 (3). Pp. 242-257.

4. Jodelet D. Social Representations: The Beautiful Invention. Journal for the Theory of Social Behaviour. 2011. Vol. 38 (4). Pp. 411-430. DOI: 10.1111/j.1468-5914.2008.00383.x.
5. Markovâ I. Towards an epistemology of social representations. Journal for the Theory of Social Behaviour. 1996. Vol. 26 (2). Pp. 177-196. DOI: 10.1111/j.1468-5914.1996.tb00528.x.
6. Rachman S. Betrayal: a psychological analysis. Behav.Res.Ther. 2010 Apr. Vol. 48 (4). Pp. 304-311. DOI: 10.1016/j.brat.2009.12.002. Epub 2009 Dec 24.
7. Vergès P. L'Evocation de l'argent: une méthode pour la définition du noyau central d'une représentation // Bulletin de psychologie. 1992. T. XLV. No. 45 (405). Pp. 203-209.
8. Wagner W. (2015). Representation in action. In G. Sammut, E. Andreouli, G. Gaskell, & J. Valsiner (Eds.), The Cambridge Handbook of Social Representations. 2015. Pp. 12-28. Cambridge, UK: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CBO9781107323650.004.
9. Warner W. L. (Ed.) Yankee City. New Haven & London : Yale Univ. Press, 1963. Pp. 35-61.

Одержано 28.02.2023

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Наукове видання

**ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Вінниця, 24 березня 2023 року)

Відповідальний за випуск: *Харченко С. В.*

Комп'ютерне верстання: *А. О. Зозуля*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 27,53. Обл.-вид. арк. 20,84.